

P R A W O
C Y W I L N E
A L B O
S Z C Z Ę G O L N E
N A R O D U P O L S K I E G O

Z STATUTOW I KONSTYTUCYI KORON-
NYCH I LITEWSKICH ZEBRANE: REZOLU-
CYAMI RADY NIEUSTAIĄCEJ OBIASNIO-
NE: DODATKAMI, Z PRAW KANONICZNE-
GO, MAGDEBURSKIEGO, I CHEŁMIŃSKIE-
GO POMNOŻONE: A PORZĄDKIEM PRAW
RZYMSKICH

U Ł O Ż O N E

Przez X. Teodora Ostrowskiego S. P.

T O M I.

W W A R S Z A W I E

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey,
u X.X. Scholarum Piarum.
M DCC LXXX IV.

DO
JASNIE OSWIECONEGO
XIAŻĘCIA JMCI
ANTONIEGO
OSTROWSKIEGO
ARCY-BISKUPA GNIEZNIENSKIEGO
PRYMASA KORONY POLSKIEJ
KAWALERA ORDERU ORŁA BIAŁEGO.
&c. &c. &c.

*Jaśnie Oświecony Mości Xiążę
Dobrodzieciu!*

*Jeśli przypisy Książek Wielkim i
Znakomitym Ludziom zalecić
mogą Autora Powszeczności; Nie-
mo-*

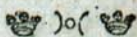
mogłem przyzwoiciey dzieła mego upoważnić, iako hasłem i zaszczytem Imienia TWEGO. Jaśnie Oświecony Mości Xiążę Dobrodzieiu: Który i pierwszym Praw Narodowych Stróżem iesteś, i za Którego w Senacie przewodztwem oraz Wierną Radą, znaczna część Ustaw Kraiowych późniejszych uchwalona.

Znam dostatecznie. Jaśnie Oświecony Mości Xiążę Dobrodzieiu: iak daleki iesteś od tey chluby, której nie ieden w tytułach Książek poszukaie: i dla tego obawiam się, aby ta śmiała pracy moiey ofiara, którą u nóg JEHO składam, nie tylko mile przyjętą, ale i odrzuconą na zawsze nie została. Lecz czyliż było w mocy moiey uchybić tey drogi, tak ku upłaceniu cząstki wdzięczności, której długi z wielu miar na się zaciągnąłem, iako i ku za-

skar-

skarbienu sobie szacowney taski i
względow JEHO, który mi ie bez
żadnych usług dobrotliwie ofiaro-
wat?

Zamilezam wielu innych pobu-
dek, których wyliczenie i z mieysca
przyzwoitością, i z wysokiemi Ja-
śnie Oświeconey W Xcey M Ci Do-
brodziecia zdaniami, trudnoby mi
pogodzić było. Jakoż wielbić i sta-
wić JEHO, którego w Kościele
i Oyczyźnie znakomite zasługi, do
nawyższego w Rzeczypospolitey wy-
niosty stopnia; Którego, wysta-
wione znacznym kosztem ku chwale
Boskiej wspaniałe Kościoły; Zato-
żone i potrzebnemi dochodami opa-
trzone, lub upadające podniesione
Szpitale; Zdobiące nakoniec Pro-
wincye, i samą Stolicę gmachy; Y
wielkim Biskupem, i Obywatelem
Wielkomyślnym, i Panem dobrym
głosić nigdy nie przestaną; Byłoby

to sobie nadto podchlebiać, abym
mógł co takowego tu wyrazić, co-
by albo nowe, zagruntowaney chwa-
ły i stawy Jaśnie Oświeconey W Xcey
MCi Dobrodzieia pomnożenie przy-
nieść, albo GO w późney Potomno-
ści uwiecznić zdołało.

Niech tedy ten przynajmniej ie-
dyny i naypożądany osiągnę za-
miar, abym tą usługą moją okazał,
żem iest z naygłębszym poszanowa-
niem

JAŚNIE OŚWIECONEY
WASZEY XIĄŻĘCEY MOSCI
DOBRODZIEIA

Nayniższym Sług.

X. Teodor Ostrowski S. P.

PRA-

P R A W O
CYWILNE albo SZCZEGÓLNE
NARODU POLSKIEGO.

W S T Ę P.

Rozszerzona niegdyś po całej prawie Europie Państwa Rzymskiego potęga, nadawała przemocnie podbitym Narodom własne Prawa; a gdzie moc tych nie dosięgła, zostawione w Rzymie lepszego gustu w Naukach, Rzemiosłach i samym Prawodawstwie nasiona, służyły za wzory późniejszym, formujących się Społeczeństw Prawodawcom. Mamy tego ślady w następnych nawet, po upadku Rzeczypospolitej Rzymskiej, wiekach, gdy same tylko zwyczaje naj-

Zródło
Prawa Polskiego.

A

grub-

grubszych roztrząsać zechcemy Narodów; a przeyzrzawszy Prawa dawniejsze Salickie, Francuzkie, Saskie, iasniej się o tym przekonamy. Jakoż gdyby tey prawdy inszych nie było dowodów, sama władza i powaga absolutna Rodziców nad Dziećmi, Panów nad Poddanemi, z równą przez dawnych Gallów i Niemców, iak niegdyś u Rzymian sprawowana surowością, o rzeczy tey przeświadcza; a i nasze Prawa o Poddaństwie i sposob wyzwolenia ich, tymże duchem co i Rzymskie tchnąć zdają się.

Naszym naydawniejszym Prawodawcą kto był pierwszy, nie iest moim zamysłem, ani zamiarem dowodzić: to, co nam dotąd z Praw pozostało, iawno pokazuje, że Krolowie Nasi, nawet co porządku Prawodawstwa tycze się, poszli za wzorem Prawa Rzymskiego. Co aby lepiej poznać, dosyć iest wziąć przed oczy Justyniana Cesarza Prawa, y te z Statutami naszymi, tak Polskimi iako i Litewskimi porównać. Jakoż nie był on tajny Kazimierzowi Wielkiemu, gdy w wstępie Praw swoich w Wiślicy Roku 1347. uchwalonych, uczenie i dokładnie, tak o sposobie Prawodawstwa Rzymskiego, iako i Zbiornice Praw za Justyniana zebranych namie-

mieni
ten z
bo y
dysła
więce
opisen
cie za
chow
który
dzący
możn
powa
wo R
wyrza
cznoś
było
gistra
o tym
że te
ły, i
ści t
będ
go N
zaws
ią p
W
Praw
iak
znai
myk

mienia. (a) Dokładniejszy atoli porządek ten zachowany w Statucie W. X. Lit: bo y wspomniony Kazimierz W. i Władysław Jagiełło, i Następcy tych, naywięcej w Prawodawstwie Koronnym nad opisem Sądow rozszerzali się; w Statucie zaś Litt. w zupełności Justiniana zachowany porządek. Ale mnieysza o ten, który nayczęściej z okoliczności zachodzących wypływa: tego tu opuścić nie można, z iak dawna i w iak wielkim poważeniu było w Kraiu naszym Prawo Rzymskie, gdy Statut Litewski (b) wyraźnie nakazuje, aby w niedostateczności opisow tegoż, Prawo Rzymskie było regułą dla Sędziow i wszelkich Magistratur. Prawa w prawdzie Koronne nic o tym nie namieniaią, ale dosyć na tym, że te duchem Rzymskich stanowione były, iako i forma rządu naszego po części tego dowodzi, i Prawo Litewskie będąc Muncypalnym Prowincyi iednego Narodu, w niedostatku Koronnego, zawsze w Sądach Naszych miewa swoją powagę.

Wywod ten krótki początku i zasady Praw Naszych przeświadcza każdego, iak potrzebna dla Obywatela Polskiego znajomość tego zródła, ktorego strumykiem, całe nasze stoi Polityczne ie-

Porządek
tego Zbio-
ru.

A 2

ste-

(a) V. 1. fol: 1. A. 1347. t. Statuta (b) w Roz: 4. Art: 54.

stestwo. Niechże nikomu nie będzie dziwno, gdy w dziele tym, definicje rzeczy, i obszerniejsze Praw naszych Objaśnienia z Prawa Rzymskiego zasięgnię, czytać będzie. Bo lubo i tego Prawa krytycy znajdują nie mało w nim Ustaw, i z ludzkością i dobrą polityką mniej zgodnych; nie jest atoli tu miejsce krytyki, ale Praw wywodu i objaśnienia: Wszakże i tamtey znajomość, ieśli w którym Narodzie, to w Republikańskim nietylko użyteczna, ale i koniecznie potrzebna; a zatym piszącemu o Prawie Narodowym pozwolona być powinna, kiedy ią w Zbiorach Praw Monarchicznych od Narodu szacownych, nie bez ukontentowania postrzegamy. Aby zaś ciąg rzeczy Polskę interesujących zamatwany nie został, wykłady takowe na czele tytułów położone, rozróżnią się od Prawa pisanego Polskiego znajomemi w druku pobocznemi asteriskami. „. Tłumacz Prawa Rzymskiego Pan Gotlib Heynecyusz najczęściej tu odemnie cytowany będzie: iuż to że Autor ten iaśniej nad drugich o Prawie Rzymskim naucza, iuż, że i Polakowi znajomszy być powinien, z dzieła o Wexlach, które Prawo Roku 1775. wyraźnie zaleca. (c) Maiący tak-
ze

(c) V. 8. foli 191. titi Ustanowienie.

że Zbior
rowolskiego
go iako
światła.

Wydane
zaięło znac
golnym w
należało:
ni się, ile
Possessyi
go Prawa
się będzie.

Pisali da
Polskim, F
i Grodzki
wadzki, T
poźniey z
kładnością
Zbior X. Za
w Roku 16
dorząd za n
Szczególneg
lecz dla za
staw, i For
odmieniania
szczególnych

- (*) Przez X.
(d) Prawo rzecz
warte iest
o Prawie
porządku
bach mów

nie będzie
, definicye
w naszych
tego zasię-
tubo i tego
mało w nim
prą polityką
li tu miey-
odu i obja-
znaiomość,
o w Repu-
zna, ale i
m piszące-
pozwolona
orach Praw
zacownych,
ostrzegamy.
ską intere-
stał, wy-
ow położo-
a pisanego
i poboczne-
acz Prawa
ecyusz nay-
ny będzie:
nad drugich
iuz, że i
winien, z
prawo Roku
Mający tak-
że

że Zbiór Prawa Rzymskiego przez Sta-
rowolskiego napisany, równego z nie-
go iako i z P. Heynecyusza zasiągnie
światła.

Wydane świeżo *Prawo Polityczne*, (*)
zaięło znaczną część tego, coby w *Szcze-
gólnym* w Części I. o *Osobach* mówić
należało: Zatem tyle tu o nich namie-
ni się, ile materya ta właściwie *Osob* i
Possessyi Obywatelskich, iako istotne-
go *Prawa Szczególnego* zamiaru, tyczeć
się będzie.

Pisali dawniej o *Prawie Szczególnym*
Polskim, Przytuński Ziemski Krakow:
i Grodzki Przem: Pisarz: Teodor Za-
wadzki, Tomasz Dresner i inni: nay-
poźniej z niemniejszą pracą, iako i do-
kładnością wydał *Prawa Szczególnego*
Zbiór X. Zalasowski Archidyakon Pozn:
w Roku 1699. (d) Dzieło to służyło
dotąd za najlepszą Mistrzynią *Prawa*
Szczególnego Polskiego uczącym się;
lecz dla zaszczytów późnierz liczących U-
staw, i Formę rządu i Process Sądowy
odmieniałych, a w swoim rodzaju
szczególnych i wcale nowych, to sta-
re

Zbiory da-
wne Prawa
Szczegól-
nego Pol-
skiego.

A3

-
- (*) Przez X. Winc: Skrzetuskiego S. P.
(d) Prawo rzeczzone w drugim dopiero Tomie za-
warte jest: bo pierwszy właściwie traktuje
o *Prawie Politycznym*, zamykając podług
porządku Justyniana to wszystko, co o *Oso-
bach* mówić się może.

re odwołujących, to poprawiających dawniejsze, Dzieło owe mniey użytecznym zostało. Do tego Zbior rzeczony w rozkładzie swoim tak obszerny iest, że i dla uczących, i uczących się trudną Prawa naszego czyni naukę.

Moim zamiarem istotnym iest ułatwić drogę tym, ktorzy albo małą, albo żadney Prawa tego Kraiowego nie mają wiadomości. Przeto starałem się ile możliwości o krotkość; a wydając go w języku Oczystym, nawet białey pici, gatunek iego znaiomszym uczynić, moim było zamysłem.

Co Prawo
Szczegół-
ne?

Pominąwszy daleki wywód tego słowa *Prawo* i podział iego, (*) gdyż ten ma-

-
- (*) Cała Prawa nauka, albo *Jurisprudentia* na następujące dzieli się klasy 1. *Prawo Natury*: czyli prawdy, ktorými nayprzod Człowiek względem Boga, siebie, i drugiego, za powodem samego rozumu światła rządził się: a to właściwie *Prawem pierwotnym*: *Nauką moralną*: *Jus primaetum*: nazywa się. Przy stosowane zaś toż Prawo do praktyki od ludzi w społeczność zgromadzonych, *Juris secundarii* imię mieć będzie. 2. *Prawo Polityczne* albo *Polityka*, uczy: iuż to iak Narody podług Prawa Natury, rządzićby się powinni: Już to: iak dziś według przyiętych zwyczajow i Praw opisu rządzą się. Prawo takowe zamyka formę rządu: Stanow w Narodzie prerogatywy: Opisy handlow, i Obrad publicznych, Religiją &c. Gdy zaś związki tylko jednego Narodu z drugim, lub tegoż

mający
albo
że by
Prawa
nieysz
ga się
stwa C
lityczn
stępstw
Przesto

z v
Na
fus
tel
o
Ka
lyr
kli
rod
nie
cep
ma
Po
Ek
ly
tes
Ek
ta
dz
m
ne
pr
na
T
P
E

maiącym iakąkolwiek nauki Prawney albo *Jurisprudentia* wiadomość, nie może być tajny, przestaje na wykładzie Prawa *Szczególnego*: to w nayobszerniejszym wzięte wyrozumieniu, ściąga się: do korzyści, pożytku, bezpieczeństwa Osob i majątkow, społeczność polityczną składających; traktuje o Następstwach, Kontraktach, Sprawach i Przestępstwach: słowem — *de meo Etuo*; albo

z wszystkimi uważają się, to będzie *Prawo Narodow*, *Jus gentium*. 3. *Prawo Cywilne*, *Jus Civile*: traktuje o szczególnych Obywatelów pewnego Narodu związkach: iako np. o Sukcessyach: Kontraktach: przestępstwach, Karach, i Sądach. Tenże tytuł, pozostawiam Prawa Rzymskiego Xiegom dawać zwykliśmy. 4. A że prawie po wszystkich Narodach, Prowincye, Stany, Miasta, Kompanie, mają swoje od Praw powszechnych excepcye, takowe *Prawem municypalnym*, *Jus municipale* nazywamy. 5. W naszym wieku, Politycy Francuscy, Prawa Narodu rządu Ekonomicznego tyczące się: iako to: Reguly i przepisy gospodarstwa rolnego, związki tegoż z handlem i rękodziejami &c. *Prawem Ekonomicznym* albo *Ekonomią* nazwali. 6. Ma także i Praw Kościelnych nauka swoje podziały: ale rozwódzić się tu o niey nie jest miejscem: dosyć wiedzieć, że *Prawo Kościelne* albo *Kanoniczne*, *Jus Canonicum* zwane: prawidła życia Chrześcijańskiego, na gruncie nauki Chrystusa, Apostołów, i Podania albo *Tradycyi* przepisujące, czerpa się z Pisma S. Podania albo *Tradycyi*, Wyroków Zborów Ekumenicznych i Dekretów Papieskich.

albo o tym wszystkim, co ja moim, drugi swoim nazwać może. Gdy podobne Ustawy zajmować będą Narod cały, Krolestwo, Rzeczpospolitą, &c. złożą *Prawo Szczególne Krolestwa*: gdy tylko Prowincyi iakowey, Powiatu, lub Miasta, albo tylko Zromadzenia dotyczą się, będą *Prawem Szczególnym* tychże Spółeczności, inaczey *Prawem Muncypalnym* albo *mieyscowym* zwane. Nakoniec, gdy ku użytkowi iedney osoby dążą, *Przynileiu* mają imię.

Gatunki
Prawa
Szczegól-
nego Kra-
iowego.

Prawa Szczęólnego Koronnych Prowincyi dotąd osobno stanowionego nie mamy: był taki Proiekt JP. Andrzeia Zamoyskiego Ex-Kanclerza W. Kor: na Seymie Roku 1780. uchylony: wiadomości iego z wielką pracą zasięgać potrzeba w obszernych Tomach, a nawet *Preiudykatakach* i zwyczajach. Szczęśliwsza daleko Prowincya W. X. Lit: która od Roku 1588. Statutem swoim rządzi się: a ten tylko co do processu Woiewodztwom Kor: Kiiowskiemu, Bracławskiemu i Wołyńskiemu wspólny. Miała dawniey i Prowincya Pruska swoje osobne Prawo: pod tytułem = *Jus Terrestre* = &c. które nawet po odpadłych od ciała Rzeczypospolitey Prussach, Polskę interessuje, bo regułą iest prawie istotną w sprawach Sukcessyjnych. Xięstwo Mazowieckie w czasie Unii z Pol-

Polską,
ich wz-
zwycza-
1576.p.
cepta D-
wnie i
spiecz-
gmunta-
łem =
Mieysk-
gólnego
skie pr-

1350.
mińskie
zowieck-
dwa te-
le tylk-
mogą,
Mieszc-
stach na-

W w-
wo na-
tak np.
kładnie
go nie
rą Pru-
lu bard-
ie takz-

(e) V. 2
(f) V. 3

Polską, zostało się przy niektórych swoich względem szafunku sprawiedliwości zwyczajach, (e) które Stefan Batory R. 1576. pod tytułem: *Consuetudines* albo *Excepta Ducatus Masovia* potwierdził. Również i Woiewództwo Podlaskie zabezpieczyło sobie podobne zwyczaje za Zygmunta Augusta Roku 1569. pod tytułem — *Consuetudines Podlachiae* (f) Stan Miejski ma dwa gatunki Prawa Szczególnego: *Prawo Saskie* albo *Magdeburskie* przez Kazimierza Wielkiego Roku 1350. Miastom nadane, i *Prawo Chełmińskie*, którym się rządzą Miasta Mazowieckie, Płockie i Warszawa. Obydwa te Prawa Miejskiego gatunki, tyle tylko Szlachty Polskiej tyczyć się mogą, ile zachodzą związki teyże z Mieszczanami, przez Possessye w Miastach nabyte lub Kontrakty ślubne zawarte.

W wielu bardzo okolicznościach Prawo nasze znajdujemy niedostateczne: tak np. Porządku Sukcessyi nigdzie dokładnie w Ustawach Koronnych opisanego nie czytamy, przymuszeni *Korrekturą Pruską* rządzić się: lubo i ta z wielu bardzo miar niedostateczna. Brakuje także w Prawie naszym Opisu win,
czy-

Jego niedokładność.

(e) V. 2. fol: 927. A. 1576. tit: Mazowska Prawa.

(f) V. 2. fol: 745. A. 1569. t. O Ziemi Podlaskiej.

czyli kar Sądowych; bo te jeśli kiedy stanowione były, za odmianą kursu i waloru monety, nie zdają się wyrownywać przestępstwom, i tylko podług woli Sądu redukowane bywają. Niepewność także wartości monety i złota dawnego, wpędza w arbitralność Sędziów naszych, nie mających żadney reguły prawney w redukcjach Summ dawniej lokowanych, lub zapisanych. A co większe czytającym Prawa nasze podziwienie sprawić może, iest: że ani opisu Processu Kryminalnego dokładnego, ani kar na złoczyńców pewnych i sprawiedliwością umiarkowanych, nie znajdujemy: i zdaje się, że gdy Prawodawcy nasi o zagruntowaniu majątkow swych i Przywileiów Szlachectwa, ledwie nie zbyt troskliwemi pokazali się, o zabezpieczeniu lub ocaleniu życia, mało co pamiętali.

Jeśli nam Nieba, Mądrego Krola, i Oyca Panowanie w późniejsze przedłużą czasy, spodziewać się potrzeba, że i te Prawodawstwa naszego niedostatki, dopełnić nie zaniedba. Jakoż gdy zechcemy, najdłuższe lata Poprzedników Najjasniejszego STANISŁAWA AUGUSTA, z krótkim Jego dotąd na Tronie porównać rządem, przyznamy: że w czasie lat dwudziestu tyle mądrych i chwalebnych stanęło Ustaw, ile ich

w cią-

w ciągu dz
wań, nie na
rządu, Pra
Seymików p
wemi opisan
ligii różnicy
Rzeczypospo
wydatkach
lepszego try
przez otwar
dochodami
ny: Trybu
sze iako i po
tylko w udz
obostrzone,
czną wsparte
mocą znacz
nych koszt
Szkole Ryce
i Wcyskowy
Kraiu całego
Opieką i Pro
Prześwietne
zostająca. Za
ustanowienie
rozrządzenie
nieiako, a
świećność o
stwo życia
brawszy, za
błagać Nay
minaliści od

w ciągu dziesięciu powyższych Pano-
wań, nie naliczemy. Za NIEGO forma
rządu, Prawa Kardynalne, Seymow i
Seymików porządek, iasnymi i niewątpli-
wemi opisane Prawami: Nicznaski z Re-
ligii różnicy płynące, uszione: Skarb
Rzeczypospolitey w swych dochodach i
wydatkach zabezpieczony: Żołnierz do
lepszego trybu i karności, do porządkow
przez otwarcie, i opatrzenie pewnymi
dochodami Ludwisarni, przyprowadzo-
ny: Trybunał i wszystkie, tak naywyż-
sze iako i posrednicze Magistratury, nie-
tylko w udziale pilnym sprawiedliwości
obostrzone, ale i tychże wyroki skute-
czną wsparte exekucją. Za NIEGO z po-
mocą znacznych z Skarbu swego łożo-
nych kosztow, Młodzież Szlachecka w
Szkole Rycerskiej, do usług Cywilnych
i Wojskowych sposobi się: a Młodź
Kraiu całego, zaszczyca się szczególną
Opieką i Protekcyą JEGO, pod rządem
Prześwietney Kommissyi Edukacyney
zostająca. Za NIEGO Miasta nasze, przez
ustanowienie Kommissyi *Boni Ordinis*,
rozrządzenie dochodow tychże, wzrastać
nieiako, a przynajmniej dawniejszą
świetność odbierać zaczynają: Poddan-
stwo życia swego bezpieczeństwo ode-
brawszy, za długie lata Krola i Pana,
błagać Naywyższego nieprzestają: a Kry-
minaliści od tortur uwolnieni, na dzi-
kość

kość Praw naszych narzekać nie będą. Nakoniec pominiawszy długi szereg szczególniejszych Ustaw, to własność każdego, to życie i samą sprawiedliwość zabezpieczających; to handel Kraiow, przez założenie Manufaktur, otwarcie spławnych Kanałów zagrzewających: Kurs pewny i walor pieniędzy Kraiowych gruntujących: Prawa oszczędności, ku poskromieniu zbytkow stanowiących: Przywileje oraz Kompaniom, ku wynalezieniu potrzebnych Kraiowi Kruszców, nadane, i znacznemi wsparte posilkami: &c. Samo ustanowienie Rady Nieustającej, ku bezpieczeństwu i exekucyi tak dawniejszych, iako i późniejszych Praw: ku utrzymaniu w powinności każdej Magistratury: ku zaradzeniu gwałtowniejszym Politycznym interessom: nakoniec ku wyłożeniu ducha i mocy Prawa obojętności, uwidzialnie czasem od Sędziów i Urzędników tłumaczonego, umieszczą Najjaśniejszego STANISŁAWA AUGUSTA w nayodleglejszej potomności w liczbie Polskich Solonów.

Præjudicata i Zwyczajne.

W pomienionych i podobnych Prawa naszego niedostatkach Statut R. 1454. (g) rzadzić nam się każe *Præjudicatis vel similibus Decretis*. Są one w Kraiu naszym

szym P
powaga
Cywilny
atoli zw
być spr
Narodu,
mający
lat presk
wanie,
przeciwi
zwyczaj
ciwnym
ści wzię
Wyfo
Kraiowe
gólnego
leży on
ten będą

(b) W F
sca i
nkar
nie.
telu
dług
wlo
gwa
gdy
dekl
odp
go
chy
wie
kich
ma

szym Prawem *zwyczajnym*, którego powaga we wszystkich Społecznościach Cywilnych zawsze była święta; (b) aby atoli zwyczaj mógł być Prawem, ma być sprawiedliwy, od znaczney części Narodu, Prowincyi lub Miasta przyjęty: mający przynajmniej po sobie dziesięć lat preskrypcyą, czyli dawność albo używanie, i nie być Prawu pisanemu w brew przeciwny. A iako podług tych prawideł zwyczaj moc Prawa bierze, tak przeciwnym sposobem, nawet w Społeczności wzięty, upada i moc swą traci.

Wyłożywszy powyżey zasadę Prawa Kraiowego, i opisawszy Prawa Szcze-
gólnego naturę i gatunki, uczynić na-
leży onego Podział: Nayprzystoitszy
ten będzie, który i z natury rzeczy, o
kto-

Podział
Prawa Cy-
wilnego
Pol:

(b) W Prawie Angielskim zwyczaj takowe mieysca nie mają, ale nowy Kryminał nie wprzód ukarany bywa, póki nań nowe Prawo nie stanie. Dano tego sławny przykład na Obywatelu, który Posła Ross: Grafa Matwejow za długi aresztowanego do więzienia, z karety wywlokłszy, wsadził: ten na ow czas dopiero za gwałt Posłowi wyrządzony, ukaranym został, gdy Parlament przez Królową Annę zapytany deklarował: iż Sprawca owey zbrodni od czci odpada: (podobno dla zaspokoienia mocnego Piotra W. i potrzebnego Anglii Monarchy) Na potym zaś tey karze, za iakiekolwiek gwałty, krzywdzący Posłów Cudzoziemskich podpadać mieli, ktoreyby się oni sami domagali. *Hist. Ros: p. Nestesuranoia t. 3. K. 72.*

których to Prawo traktuie, wypływa, i od wspomnionego Zalasowskiego zażyty jest, a ten przejął go z *Instytucji* Justyniana. (*) Dzielę tedy Prawo to na pięć Części: w pierwszej o *Osobach*, w drugiej i trzeciej o *Rzeczach*, *Kontraktach* i *Sukcessjach*: w czwartej o *Przestępstwach* i *Karach*: w piątej o *Sądach* i *Processie* traktować będę.

Przestać umysliłem na opisie treści, albo ducha każdego Prawa, na których wspomniane gruntuie materye: bo wypisy

-
- (*) *Krotki Opis Prawnych Ksiąg Rzymskich.* Zbiór Praw Rzymskich z Sześciu płynął zróżed. I. *Lex* Prawo: była Ustawa całego Ludu Rzymskiego na Seymach generalnych uchwalona: powszechnie od Autora Proiektu zwana: np. *Lex Falcidia*, *Lex Julia* &c. II. *Placitum* uchwała gminna: na Seymach gminnych bez Patrycyuszow stanowiona: Prawa te nayprzod same Pospolstwo, a potym Prawem Horacyusza, i Patrycyuszow obowiązwały. III. *Senatus Consulta* wyroki Senatu: były tylko rozrządzenia o rzeczach dozorowi Senatu powierzonych: Pożniej za Tyberyusza Cesarza, gdy Seymy z placu Seymowego, do Miasta przeniesione zostały, Senatu wyroki, Prawem być zaczęły. IV. *Constitutiones vel Principum Placita*, albo Prawa Samowładnych Cesarzow, po czasach Antoninów gorę brać zaczęły, z uchyleniem mocy Prawdawczy nie tylko Senatu, ale i całego Narodu: te albo na zapytanie Urzędnika lub Sędziego wychodziły, z kąd zwane *Rescripta*: albo wytoczoną Sprawę decydo-

писы onyc
w swym R
się, i nuc
trzebne os
Nieustaiąc
ią, przeci
wilnym i
sobie w z
ściach, lu
nie omiesz
gnąc potrz
przetrzasn
lucyi od

wały, y
li własne
gały się
których
Mandata
ły Osobi
ły *Privilegia*
stawy Ur
Policji
w Prawo
wie i B
VI. Res
kow; te
Sędziom
Usta
się w tr
gorianus
Z tych i
zwał: Co
wnik na
Dawniej
siącach

piśy onych z Oryginałów, ile gdy każde w swym Roku i karcie *Voluminis* cytuje się, i nudne dla Czytelnika i mniej potrzebne osądziłem. A że Rezolucye Rady Nieustaiącey, lubo mocy Prawa nie mają, przecież są nieodstępłą regułą Cywilnym i Sądowym Magistraturom, iak sobie w zachodzących Prawa obojętnościach, lub zawisłościach postąpić mają; nie omieszkałem i z tego zrzódła zasiągając potrzebney dla siebie wiadomości, przetrząsnąwszy Zbiory tychże Rezolucyi od R. 1776. do R. 1782.

Zacho-

wały, y te nazywały się *Decreta*: albo z woli własney Monarchy do całego Narodu ściągaly się, a miały imię *Edicta*: albo do niektórych tylko osob zmierzaly, pod tytułem *Mandata*: albo nakoniec iedney tylko służyły Osobie, Familii, Zgromadzeniu, a te były *Privilegia*. V. *Magistratum Edicta*, Ustawy Urzędników: tyczyły się one nayprzod Policyi i porządkow mieyscowych, potem w Prawo powszechne przeistoczone: Prétorowie i Edylowie Ustaw tych byli Twórcami. VI. *Responsa Prudentum* Odpowiedzi Prawników; te wyrokiem ieszcze Augusta za regułę Sędziom zalecone.

Ustawy Cesarzów do Adryana zamykały się w trzech Księgach *Codices* zwanych: *Gregorianus*, *Hermogenianus*, & *Theodosianus*: Z tych ieden ułożyć kazał Justynian, i nazwał: *Codicem Justinianum*: Trybonian Prawnik naywięcey mu do tego pomagał dzieła. Dawniejsze Prawa Rzymskie w dwóch tysiącach Woluminow, a trzykroć sto tysięcy

Zachodzi wiele przypadków w Prawie naszym, w których Magistratury Sądowe, nie kraiowym, ale *np.* Kanonicznym lub Magdeburskim Prawem rządzić się muszą. Niemało także okoliczności naliczemy, których, albo Prawa nasze nie dotknęły, albo tylko sumienności i roztropności Sędziów zostawiły. W takowym razie wykladać się Praw rzeczonych fundamenta albo w Przy-

wierszy zawarte, siedemnastu Prawnikom do roztrząśnienia zlecił, i Zbiór ich pod tytułem: *Pandecta* albo *Digesta* za Prawną Księgę ogłosił. Wydał procz tego Justynian pięćdziesiąt Decyzji, zawilosci niektóre Prawne umarzające. Z tych trzech Dzieł, treść krótką ułożyć kazał, dla łatwiejszej nabycia Prawa wiadomości: a Księgę tę Instytucjami *Institutiones* nazwaną mieć chciał. Ze nakoniec postrzeżono, iż *Codex cum Pandectis* nie zgadzał się w swych wyrokach, przejrzeć go i poprawić na nowo kazał, i pod tytułem: *Codex repetita praelectionis*, na świat wydał. Poźniej wyszły niektóre Ustawy Justyniana pod imieniem, *Novellae*: ale tych Zbiory przez niego czynione nie były: jako i *Authentica* albo *Authenticum*, powyższych Ksiąg, treść rzeczy potrzebniejszych: tudzież *Liber Feudorum*, za późniejszych różnych Cesarzów rządów, uchwalone i zebrane Ustawy, nie od Justyniana Cesarza, ale przez partykularne osoby pozbierane i wydane. Zatem całe Prawo pisane Rzymskie, w pięciu pomienionych zawiera się Księgach: *Digestum* albo *Pandecta*, *Codex*, *Instituta* vel *Institutiones*, *Authenticum*, & *Liber Feudorum*.

w w Pra-
ratury Są-
Kroni-
awem rzą-
że okoli-
albo Pra-
tylko su-
iow zosta-
ładaia się
bo w Przy-
pi-

pisach, albo w położonych na początku
Tytułów z Prawa Rzymskiego definicy-
ach: a to aby i jasność Prawa Szczegól-
nego Kraiowego, o którą się tu istotniey
Autor starał, nie była przyćmiona; i Dzie-
ło to, day Boże nuyżytecznieysze dla
Młodzi, tak z układu Przeświętney Kom-
missyi Edukac: iako i z powołania swego
Praw Narodowych wiadomości szukaiącey,
nayprzod obszernym, powtórę do nabycia
dla drogości trudnym nie stało się.

awnikom do
pod tytułem:
awną Księgę
stynian pięć-
które Prawne
ł, treść kró-
rszey nabycia
Instytucya-
chciał. Ze
cum Pan-
wrokach,
wo kazał, i
eleccionis, na
iektóre Usta-
Novella: ale
ne nie były:
cum, powyż-
ebnieyszych:
nieyszych ro-
lone i zebra-
Cesarza, ale
ierane i wy-
e Rzymskie,
się Księgach:
Instituta vel
er Feudorum.

Czerpać w obszernych Praw naszych
Tomach naukę Prawa Cywilnego, zdaie
się rzeczą nietylko trudną, ale i zbyt
długiego potrzebującą czasu. Wyciągać
z tych obfitych źródeł Zbiór krótki,
czy to dla wygody, iuż znaioego U-
staw Kraiowych Obywatela, czy dla po-
żytku, szukaiącey w tey nauce oświe-
cenia Młodzieży, praca równie przykra
iako i hazardowna. Z tego względu,
kilkoletniego mozółu robota zostaćby
miała molom ofiarą, gdyby rady i za-
chęcenia Przyjaciół, nie zagrzały Auto-
ra do wydania iey pod sąd i widok pu-
bliczny. Wszakże zamiar iego tchną-
cy zawsze chęcią usłużenia naylepszego
swey Oyczyźnie, odbierze pożądany swój
skutek, gdy przynajmniej z równą, iak
świeżo przez niego wydany Zbiór albo
Inwentarz Praw późnieyszych przyjęty
będzie approbacyą: a łaskawy Czytel-

B

nik

nik pomnieć zechce, że jeżeli w którym Dziele ludzkim, to szczególnie Prawnym, z trudnością wady, lub omyłki uchronić się można, już to dla obowiąztowości Praw, już dla ich wielkości: nakoniec dla arbitralnego tychże, nawet przez ludzi Prawnych tłumaczenia.

CZĘŚĆ

P Rawo
 „ chnym alb
 „ naydalsze
 „ przod każ
 „ cznością
 „ Prawa, bę
 „ nie, np. C
 „ żany „
 „ ich, prze
 „ wa są uc
 „ przyrodzo
 „ szukania
 „ godzeniu
 „ bom: alb
 „ człowiek
 „ rządzenia
 „ ług Praw

CZĘŚĆ I.

O OSOBACH.

TYTUŁ I.

O Szlachcie.

Prawo Rzymskie inaczej *Powsze-* Podział O-
chnym albo *Cywilnym* zwane, siągając sob z Pra-
 naydalszego ludzi podziału, uważa nay- wa Rzym-
 przod każdego w szczególności z Społecz- skiego.
 cznością związek. *Osoba* podług tego
 Prawa, będzie Człowiek w pewnym Sta-
 nie, np. *Cywilnym* lub *Duchownym* uwa-
 żany „ *Stan Osob:* jest własność
 ich, przez którą, iakiegokolwiek Pra-
 wa są uczestnikami, ten albo będzie
 „ *przyrodzony:* i daie moc Człowiekowi
 „ szukania i nabywania własności, ku do-
 „ godzeniu swym nie uchronnym potrze-
 „ bom: albo *Cywilny:* który zabezpiecza
 „ człowiekowi w Społeczności wolność
 „ rządzenia osobą swą i majątkiem pod-
 „ ług Prawa, domieszcza go uczestni-

„ctwa Praw Współ-ziomków, w iakiej-
 „kolwiek bądź Obywatelów klassie. O-
 „soba bez Stanu Cywilnego *Rzeczą* na-
 „zywa się: iacy bywają *Niewolnicy* na
 „woynie zabrani: ztąd *Mancipia* albo
 „*res Manu capta* rzeczeni. Ztąd płynie
 „podział między ludźmi: na *Wolnych*
 „czyli *Kraiowych* i *Niewolników*: *Wol-*
 „*nych* Prawa, z Ustaw przyrodzonych
 „płyną: *Niewolnikom*, Prawo Narodów,
 „lub dobrowolne zaprzędanie się w nie-
 „wolą kaydany ukuło: tak dalece, że
 „i zrodzeni z *Niewolników*, za takich-
 „że poczytani byli; i chyba przez u-
 „wolnienie prawne, naturalną i cywil-
 „ną odzyskiwali wolność, pod imieniem
 „*Libertinorum* albo *uwolnionych* zna-
 „iomsi. Uwolnienie takowe działo się
 „przed Urzędem Cenzora, za dopuszcze-
 „niem Pana wpisania Niewolnika w po-
 „pisowe Księgi: czasem list, albo sa-
 „mo przypuszczenie go do stołu Pań-
 „skiego wolności nadawało mu przywi-
 „ley. Za takowym wyzwoleniem, usta-
 „wały wszelkie Pana nad Niewolni-
 „kiem prawa: iako to: władza życia i
 „śmierci: moc frymarczenia nim i na-
 „bywania rzeczy od niego nabytych:
 „lubo co się tycze prawa życia, to *Legē*
 „*Cornelia* później uchylone zostało.
 „Należałoby tu ieszcze wspomnieć o
 „podziale Szlachty Rzymskiej i ich
 Pre-

„ prerogatywy
 „ wa Polii
 „ wilnego
 „ w niczyj
 „ więc do
 „ naszego
 „ Mieszka
 „ dzielą się
 „ szczan i
 „ urodzenie,
 „ ni. Urod
 „ checkiey
 „ żywiają sw
 „ stanu Mie
 „ dzą, gdyz
 „ guły: Zor
 „ za. (k) Z
 „ a dziś Sta
 „ chectwa p
 „ Szlachta c
 „ nabywa p
 „ wych, i es
 „ wolniona:
 „ naszey pr
 „ wo Polity
 „ Prawa i P
 „ rządu Poli
 „ Względem

(i) Heineci
 sequitur

„prerogatywach, ale że ten raczy Pra-
 „wa Politycznego Rzymskiego niż Cy-
 „wilnego tycze się, i Przywileie ich
 „w niczym z naszemi nie wiążą się,
 „więc do podziału Mieszkańców Kraiu
 „naszego przystępujemy. (i)

Mieszkańcy Kraiu naszego na trzy
 dzielą się klasy: na *Szlachtę*, *Mie-*
szczan i *Chłopów*. Szlachcicem: albo
 urodzenie, albo nadanie Przywileiu, czy-
 ni. Urodzeni z obojga Rodziców Szla-
 checkiey kondycyi: nie większych za-
 żywają swobod, nad tych, co z Matki
 stanu Mieyskiego lub Wieyskiego pocho-
 dzą, gdyż podług generalney Prawa re-
 guły: Zona idzie zawsze za stanem Mę-
 ża. (k) Ze dawniey Xiążęta, Królowie,
 a dziś Stany tylko na Seymach do Szla-
 chectwa przypuszczają mogą: że nowa
 Szlachta dopiero w czwartym pokoleniu
 nabywa prawa do dostoięństw Kraio-
 wych, ieśli à *Scartabellatu* nie iest u-
 wolniona: o tych i podobnych Szlachty
 naszej prerogatywach, obszerniey Pra-
 wo Polityczne uczy: dla tego też tu
 Prawa i Przywileie Szlacheckie, co się
 rządu Politycznego tycze, zamilczają się.
 Względem *Prawa Szczególnego*, Szla-
 chcic

Podział O-
 sób z Praw
 Kraiow:

Prawa
 Szlachty
 Polskiey.

B 3

(i) Heinecius lib: 1. t. 3. & sequen. (k) Uxor
 sequitur conditionem Mariti.

chcic dwoiako uważany być może. *Possessyonat* i *nie-Possessyonat*. Possessya Ziemska, rozumie się: własność Dobr szlacheckich aktualnie dzierzonych: taka do urzędów sądowych i exekutoryalnych konieczna, iako i do rękoy mi prawnie zapisaney: aby zaś mieć miejsce na Zjazdach publicznych, Posłem lub Deputatem zostać, dosyć być Synem lub krewnym Possessyonata owego Woiewództwa: albo posiadać tamże Dobra Prawem emfiteutycznym, arendownym lub zastawnym. (l) Takowi to Possessyonaci powszechniey Obywatelami swego Woiewództwa, Ziemi lub Powiatu zwani, procz głosu wolnego na zjazdach publicznych, wstępu do wszelkich urzędów, prawa posiadania Dobr, przedawania i nabywania tychże, ze wszystkiemi nawet wewnętrznemi użytkami, nie mogą być więzieni chyba na gorącym złapani uczynku. (m) Dobra ich bez konwikcyi, konfiskacie nie podpadaia; a gdy Sukcessorowie w osmym pokoleniu znayduia się, pod Prawo Kaduka nie

(l) Konstyt: R. 1768. r. Porządek V. 7. fol: 623.
 (m) Gorące uczynki podług Prawa 1768. popełniaia Zaboycy od Roku i 6. niedziel: Rozboynicy: na kradzieży złapani: po drogach napastuiący: Domy naieżdżaiący. Tract: A. ut supra V. 7. fol: 597. §. 6.

nie idą.
 cach w
 stamentu
 lat trzy
 aczkolwie
 wet gdy C
 zawsze z
 com dosta
 wano. (o)
 nione trac
 minały wy
 toli za zb
 iestatu, i
 Processu,
 honor, (e)
 zdach pul
 rozrządzer
 Tranzakcy
 ko Prawa
 cznych, d
 pozbawia s
 checkiemi
 ale to tylk
 rozumieć s
 ski urzędo
 wiem Rok
 Szlachcie
 także i t

(n) Swięze
 (e) K
 (p) V.

nie idą. (n) Spadki po Cudzoziem-
cach w Dobrach Szlacheckich bez te-
stamentu: zchodzących, gdy się o nie w
lat trzy Sukcesorowie nie odzywają,
aczkolwiek *fisco* należą: wszakże na-
wet gdy Ci Prawa swego do nich dowodzą,
zawsze z nich dziesiąta część Dziedzi-
com dostaje się: co i dla Miast waro-
wano. (o) Prawa i Prerogatywy pomie-
nione tracą Bannici i z Kraiu za kry-
minały wywołani. Między Bannitem a-
toli za zbrodnią, np. obrażonego Ma-
iestatu, i Bannitem z kondemnaty, lub
Processu, ta różnica: że tamten Dobra,
honor, *Et omnem activitatem* na Zia-
zdach publicznych, i względem mocy
rozrządzenia Dóbr swych, czynienia
Tranzakcyi &c. postradaie; Ten zaś tyl-
ko Prawa do urzędów i funkcyi publi-
cznych, do czasu zaspokoienia Processu
pozbawia się: Kupiectwo także z Szla-
checkiem i Przywilejami nie zgadza się;
ale to tylko podobno o łokciu, garcu &c.
rozumieć się ma, lub gdy kto na stan Miey-
ski urzędownie przysięże: Prawo albo-
wiem Roku 1775. (p) wszelkim handlem
Szlachcie bawić się dozwala. Utraciłby
także i ten Szlachectwa prerogatywy,
kto-

(n) Świeże o tym Prawo R. 1778. V. 8. fol. 955.

(o) Konst. R. 1768. V. 7. fol. 601. §. 23.

(p) V. 8. fol. 183. tit. Warunek.

ktoby podeyrzanego Szlachcica do Herbu przyjął. (q)

Wywod Szlachectwa czyni się na Seymikach, który czasem Stany approbuia: dawniej go sam Trybunał rozpoznawał. Aże Sprawy takowe z krzywdą Familii rozsądzane, częstemu zaskarżeniu podpadały; uchwailiż późniet Stany, aby po wytoczeniu ich do Trybunału, odesłane były na Scymik Woiewodzki: tam naza jutrz, pod prezydencyą Marszałka, a gdyby Seymik przed elekcyą tegoż zerwany był, pod dyrekcyą pierwszego Urzędnika, Wywod ten czyni się; Probaczą takową Woiewództwo lub Ziemia, do Trybunału odsyła: gdzie przez zapozwanego z krewnemi zaprzysiężona, i Dekretem stwierdzona, zadysputowane gruntuie Prawa. (r) Upadaiący w próbie Szlachectwa, traci połowę Dóbr, prawem Kaduka, połowa Delatorowi przypada: nieosiadły puł Roku wieży siedzieć powinien: (s) owszem Prawa dawne Zabóycę mniemanego Szlachcica od kary uwalniały, a nawet pozywaiącego o zabóystwo podobne, ukaranym mieć chciały. (t) Zadaiący nieszlachectwo albo

(q) V. 3. fol: 805. A. 1633. t. o Wywodzeniu. (r) V. 5. A. 1696. fol: 776. t. Deductio: 1601. V. 2. fol: 1502. t. o Nowey Szl: 1726. V. 6. fol: 438. N. 96. (s) V. 2. A. 1589. fol: 1272. t. o Szlachectwie. (t) V. 2. A. 1557. fol: 606. §. Gdzieby.

bo *imparitatem* chectwa nielega w Korwoławszu, u Miasta wyśw zarzucie upżney i wieży, da: a ztąd rzbne sama tyl W wywodzie posagow, Zdobne o Do istotne służtryki Kości Convocat: wane, za ró Szlachcie żywa wszys iow, prócz ści, które wyciągaia. ską, lub W Synowie P dżicow nie nieni: *non e* w Prawie na zrzeka się n lego Dzied

(u) V. 3. A. R. 3. Art: o Oblatow iak się d

bo *imparitatem*, gdy iey i własnego szlachectwa nie dowodzi, karze śmierci podlega w Koronie: w Litwie, porwarz odwoławszy, u pręgierza smagany, a potem z Miasta wyswiecony bywa. Szlachcic zaś w zarzucie upadający winie tylko pieniężney i wieży, podług *Prejudykato*w, podpada: a ztąd rzecz iawna, że obiekcye podobne sama tylko Szlachta czynić może. (u) W wywodzie Szlachectwa: Reformacye posagow, Zapisy, Działy &c. i tym podobne o Dobra Ziemskie tranzakcyje za istotne służą dowody. (w) Dziś i Metryki Kościelne podług Prawa Seymu Convocat: 1764. (x) w Aktach oblatowane, za równoważny stać mogą dowod.

Szlachcic bez Possessyi gruntowey, zażywa wszystkich powyższych Przywilejów, prócz wstępu do Urzędów i godności, które takowey Possessyi koniecznie wyciągaia. Ci zaś są albo służbą Dworską, lub Woyskową bawiący się, albo Synowie Possessyonatow, za życia Rodzicow nie wyposażeni, czyli *nie uwolnieni: non emancipati*. (y) Uwolnienie to w Prawie naszym dzieie się: gdy Oyciec rzeka się na osobę Syna części, lub całego Dziedzictwa urzędownie: lub gdy

kto

(u) V. 3. A. 1633. §. Nakoniec. fol: 806. Sat: Lit: R. 3. Art: 22. (w) Ibidem. (x) V. 7. fol: 68. t. o Oblatowaniu (y) Emancipatio u Rzymian iak się działa V. t. O Władzy Oycowskiej.

kto z boku, Synowi część iaką w dobrach nieruchomych, inaczej *stoiących* zwanych zapisuie. Na ow czas on, tą częścią, wolno rządzić, arendować i zastawiać, *Oblig*i albo długi na nią zaciągać, a nawet i sprzedać onę może. Gdyby zaś miał być największego dziedzictwa lub sukcessyi Possessore, dysponować nią potąd prawa nie ma, pokąd do aktualney nie przyidzie possessyi. A zatym i długi przed obciążeniem dziedzictwa zaciągnięte, ile w małoletności, Dobr późnię nabytych nie obciążają. Małoletność rzeczona albo *Competentia Annorum* do Zapisow ważności potrzebna, w dwudziestym czwartym Roku: *Discretio* zaś *Annorum*, którey Prawo do kart ręcznych wymaga, w roku dwudziestym życia przepisana. (z) I na tym to fundamencie Prawa naszego, deklarowano: iż Rodzice za długi Syna, lata dostateczne mającego, w żadnym Sądzie ku odpowiedzi pociągani być nie mają: (a) ale o tym obszernię pod tytułem: o *Władzy Oycowskiej*. Tu tylko namienić zostaje, iż Synem Szlacheckim ten tylko nazwać się może, i praw Oycowskich iest Dziedzicem, kto z małżeństwa prawego zrodzony iest. Statut A-

le-

(z) Konst. 1768. V. 7. fol: 706. §. A gdy: (a) A. 1768. V. 7. fol: 727. t. Odnowienie.

lexandra potępi rok, ekskludując z Nałożnicy pspłodzone. Prząc na tę chw zdaniem Saxoni moc Statutu A toli i tam prz wszelkich praw ne, gdyby nastąpił.

Jeszcze Szla można iako wo Wolny z possess da: *Niewolny*, żbą bawiący s swey lub Pana by żeby. Pan za odpowiedzieć n przyjmował, k bez Possessyi l dzie się.

Bądź więc i będzie Szlach dzie szlacheck rowi obligowa Possessyonata Possessyi, wy procz gdy Szl.

(b) V. 7. fol: 807

Alexandra potępił był Prawa Saskiego wyrok, ekskludujący od sukcesyi Potomstwo z Nałożnicy przedślubney, po ślubie spłodzone. Prawa późniejsze nie baczając na tę chwalebną Ustawę, poszły za zdaniem Saxonu; dopiero Roku 1768. (b) moc Statutu Alexandra ponowiona: Atoli i tam przedślubne Potomstwo od wszelkich praw Szlacheckich odsądzone, gdyby nawet z Nałożnicą ślub nastąpił.

Jeszcze Szlachcica Polskiego uważać można iako *wolnego* i niby *niewolnego*: Wolny z possessyi lub osoby swej odpowiada: *Niewolny*, iako np. Żołnierz lub służbą bawiący się, w Osobie Komendy swej lub Pana, w sądzie czyni: chybaby żeby Pan za nie mającego Possessyi odpowiedzieć nie chciał, i aresztu nie przyjmował, który za zwyczaj osobom bez Possessyi lub rękoymi będącym kładzie się.

Bądź więc iakieykolwiek z tych Klass będzie Szlachcic, w samym tylko Sądzie szlacheckim, odpowiedzieć Aktorowi obligowany *sub pœnis evocationis*. Possessionata także *extra forum* iego Possessyi, wywoływać niegodzi się; procz gdy Szlachcic possessyą miejską
np.

(b) V. 7. fol. 807. t. Objaśnienie.

np. po Zonie Mieszczce na się spadła, lub własną, posiada, z takowey zawsze w Mieyskim Sądzie odpowiedzieć powinien: Oczym pod tytułem: *O Miastach i Sądach*: obszerniey.

Tataro-
wie.

Zdaie się tu być mieyscem namienienia o Tatarach w Wielkim Xięstwie Litewskim osiadłych: którzy po mimo tego że są Sekty Machometañskiey, i w liczbie Szlachty nie mieszczą się dla samey Religii, przywileie atoli ich szlacheckim równają się. Mieli oni nadane sobie z dawna w Dobrach Litewskich Stołu Królewskiego, także w dobrach Hibernowych, a nawet i Ziemskich, różne possessye, pod tytułem *Lokacyi*. Co się tycze nadań w Dobrach Ekonomicznych, te im Roku 1768. uchylono: (c) a na to mieysce dwa Starostwa, w Koronie iedno, w Litwie drugie, wiecznemi czasami przyobiecano. Nadto dobr Szlacheckich nabycie pozwolone im iest: (d) uchylając dawniejsze ustawy temu przeciwnie; a rozszerzając wolności i swobody ich, niegdyś prawami okryślone, tamże im warowano: iż Meczety swe reparaować lub na nowo budować; i Katołikow oboiey płci do posług zażywać mogą.

TY-

(c) Konstyt; 1768. V. 7. fol: 750. t. Lokacya.
(d) 1775. V. 8. fol: 650. t. Utwierdzenie.

T
O
„ W Pr
„ t
„ i Wsi r
„ w Europ
„ tele albo
„ nych in
„ nych S
„ iako ur
„ do wsz
„ drudzy
„ si: do
„ Rzymsk
„ li nasze
„ gólnie
„ zamiesz
„ nie przy
„ pierwsz
„ watela
„ o same
„ Narodo
„ wney lu
„ Miasta
„ drugie Sz
„ tychże d

(e) Heyn;

T Y T U Ł II.

O Mieszczanach.

„ **W** Prawie Rzymskim nie czytamy „tey między Mieszkańcami Miast i Wsi różnicy, która dziś powszechnie w Europie widzieć się daie. Obywatele albowiem Rzymscy tylko na Wolnych *in Liberos & Ingenuos*: i Niewolnych *Servos*: dzielili się. Pierwsi iako urodzeni Rzymianie mieli wstęp do wszystkich urzędów i godności: drudzy nawet uwolnieni = *Manumissis*: dopiero za Justiniana do praw Rzymskich przypuszczeni. Uprawa roli naszymi czasy, wieyskiemu szczególnie stanowi właściwa, nietylko zamieszkałym po Miastach żadnego nie przynosiła spodlenia, ale owszem pierwszą i nayuczciwszą każdego Obywatela była zabawą. Handel zaś dziś o same opierający się Miasta, całemu Narodowi był wspólny, a nie do pewney ludzi kondycyi przywiązany. (e)

Miasta Polskie iedne są *Królewskie*, drugie *Szlacheckie*: zatym Mieszkańców tychże dwoiako uważać można. Mie-

Podział
Miast, i ich
Mieszkań-
ców Pre-
rogatywy.

Miasta
Królewskie

Szcza-

(e) Heyn: t. 5. de Libertinis.

szczenie Dobr Krolewskich są ludzie wolni, nikomu nie podlegli, tak co do possessyi, iako i co do zabaw, handlu, rzemiosł, lub też przeniesienia się z jednego miejsca na drugie. Rządzą się powszechnie prawem Magdeburskim, nadanym sobie, iako się już namieniło, przez Kazimierza W. a to tak co do wewnętrznego ściągania się rządu, sukcesyi, testamentów, iako i co należy do administracyi. sprawiedliwości: Warszawa tylko: Miasta Mazowieckie i Pruskie Prawa Chełmińskiego trzymają się. Nie każde zaś Miasto Saxonem lub Prawem Chełmińskim rządzące się, Prawo Miecza przywłaszczać sobie może, jeśli na to osobnych Przywilejów Królów, lub wyraźnego o tym w erekcyi swej nadania nie okaże. W Miastach Litewskich procz Wilna, Troków, Kowna, Lidy, Nowogrodka, Wołkowyska, Pińska, Mińska, Mozyra, Brześcia, i Grodna, Magdeburyska skasowane: co i dziedzicznym tymże Prawem rządzonym zalecono: a sprawy z Miast takowych do Sądów Potocznych Starościńskich odesłane. (f) W tych zaś Miastach, którym warowano to Prawo, tranzakcyi Szlachcie czynić zakazano. Od Sądów Miejskich wolna

(f) A. 1776. V. 8. fol: 925. t. Ustawa. N. 2.

wolna appella
albo Assessors
nych i uczyni
wprzod atoli
swą przedSta
micznych Kr
tora tychże w
re Miasta nas
Lwów, Lubl
&c. Prawami
bywatelów W
nabywania o
Przywilej, z
dać obligowa
Jurisdikcy
dną miarą r
ba z Possessyi
dzierzoney;
Służebnych
ście popełnić
Toruński, p
ryzdykcyą, M
wać nakazuie
tut pomienie
przepisuje.

Nie rozsze
Królewskich

(g) V. 7. 176
fol: 265. t
fol: 521.
A. 1550.

z wol-
do pos-
lu, rze-
ę z ie-
ą się po-
im, na-
mienio,
o do we-
essyi, te-
o admi-
Warszawa
Pruskie
się. Nie
Prawem
wo Mie-
ieśli na
ów, lub
wey na-
tewskich
, Lidy,
ka, Miń-
na, Mag-
zicznym
alecono:
o Sądów
lane. (f)
warowa-
cie czy-
ieyskich
wolna

wolna appellacya do Sądów Zadwornych albo Assessorskich, tak w Sprawach cywilnych i uczynkowych, iako i kryminalnych: wprzód atoli Strona appellująca, sprawę swą przed Starostę, a w dobrach Ekonomicznych Królewskich przed Administratorem tychże wywołać ma. (g) A że niektóre Miasta nasze iako to: Kraków, Poznań, Lwów, Lublin, Wilno, Toruń, Gdańsk, &c. Prawami dawniejszemi: a kilku Obywatelów Warszawskich Roku 1775. (h) nabywania dóbr Ziemskich odziedzili Przywilej, z tych w Ziemstwie odpowiadać obligowani.

Jurisdycya Mieyska, na Szlachtę żadną miarą rozciągać się nie może: chyba z Possessyi przez Szlachcica w Mieście dzierzoney; lub za gwałty przez tegoż, Służebnych lub Poddanych jego w Mieście popełnione: w którym razie Statut Toruński, pośredniczo z Grodzką Jurisdycyą, Miastu takowe sprawy poznać nakazuje: (i) na gwałcałego zaś Statut pomieniony Burmistrza głowy karę przepisuje.

Nie rozszerzając się nad owemi Miast Królewskich przywilejami, które ie w

rzę-

Dalsze
Miast Kró-
lew: swe-
body.

(g) V. 7. 1768. fol: 753. t. Warunek. (h) V. 8. fol: 265. t. Pozwolenie. (i) V. 1. A. 1538. fol: 521. De captiv: i V. 2. fol: 596. N. 21. A. 1550.

rzędzie Politycznym, mieszczą, iako to: że niektóre należą do Elekcyi Królów, inne mają prawo noszenia broni: i tam daley: (k) Istotną prerogatywą Miast naszych są Jarmarki i targi: które tylko za Przywilejami Królewskimi lub Seymu, stanowione być mogą: po Wsiach zaś otwarzać ich, pod konfiskatą towarów, zakazano. Nadto dla lepszego handlu, ugruntowania i zachęcenia, Targowe, albo *Foralia* po Miastach Królewskich zniesione. (l) Nowobudującym się Miastom Prawo Roku 1598. na lat ośm wolność od wszelkich Podatków nadaie: dziśby ią nowym prawem zabezpieczyć potrzeba; nie bliżey zaś, iak o mil dwie, a nad rzeką spławną o milę Miasto iedno od drugiego erygować wolno. (m) Propinacya po Miastach Królewskich wszystkim Mieszkańcom dotąd była wolna: Prawo Roku 1775. obmyślając pewną intratę na reparacyę tychże, i utrzymanie porządkow; *plus offerenti* trzymać ią nakazuie; nie wyłączaiać od tego *beneficium* i Szlachty. Wyięły także prawa późniejsze dobra i possessye Mieyskie od wszelkich zapisów

(k) Obacz Prawo Polityczne X. Skrzetuskiego.

(l) S. Cor: 1764. t. Zniesienie V. 7. fol: 333.

(m) Konst: 1768. t. Warunek V. 7. fol: 753.

pisow i testam
szcza tam go
połowę wal
Nadto uwoln
PP. Posłow
i domy puste
osiadłe, dzie
dzono. Naki
obcęg Religi
Mieyskich i
opłaty zabes
w Kompaniac
lub Rzemieśl
kupczyk i rę
czas Jarmark
fiskatą zabro

Co się Mias
dwoiste: iedne
ne od ciągłey
pewny opłaca
odbywaiące: o
lewskimi lub
do Przywileic
puszczone, a
burskim rząd
iać początku
tylko dobrowo

(n) Konf. gen: K.
a w Konf: I
7. fol: 753.
bidem.

ra, iako to:
yi Królów,
oni: i tam
ywią Miast
które tyl-
skiem i lub
: po Wsiach
ską tą towa-
szego han-
enia, Tar-
astach Kró-
owobuduią-
ku 1598. na
n Podatków
prawem za-
bliżey zaś,
spławną o
ego erygo-
po Miastach
kańcom do-
u 1775. ob-
reparacyą
kow; plus
e; nie wy-
i Szlachty.
ysze dobra
zelkich za-
pisów

pisow i testamentowych Legatów, zwa-
szcza tam gdzie Donacya lub *Legatum*
połowę waloru Dobr przechodzi. (n)
Nadto uwolniono Miasta *ab Ex-officiis*
PP. Posłów i Deputatów: (o) a place
i domy puste od lat sześćdziesiąt nie-
osiadłe, dziedzictwem Miastom przysą-
dzono. Nakoniec wolny wstęp, nawet
obcey Religii Cudzoziemcom, do Praw
Mieyskich i Cechow, bez wszelkiej o-
opłaty zabezpieczony: a tym, którzyby
w Kompaniach albo Cechach Kupieckich
lub Rzemieślniczych nie znajdowali się,
kupczyć i rękodzieł swych, wyiawszy
czas Jarmarkowy, przedawać, pod kon-
fiskatą zabroniono. (p)

Co się Miast Szlacheckich tycze, te są
dwoiste: iedne z nadania Dziedziców wol-
ne od ciągłej pańszczyzny, i tylko czynsz
pewny opłacające, lub niektóre szarwarki
odbywające: drugie za Konsensami Kró-
lewskimi lub osobnemi Konstytucyami
do Przywileiow Miast Krolewskich przy-
puszczone, a nawet Prawem Magde-
burskim rządzące się. Pierwsze nie ma-
jąc początku swej wolności innego,
tylko dobrowolną albo gołosłowną Dzie-
C dzi-

Miasta
Szlache-
ckie.

Skrzetuskiego.
V. 7. fol: 333.
V. 7. fol: 753.

(n) Konf. gen: K. 1764. t. Ubezpieczenie V. 7. f: 81.
a w Konf: Lit: fol: 151. Jtem A. 1768. V.
7. fol: 753. t. Warunek. (o) Jbidem. (p) J-
bidem.

dzica wolą, zależą w swych swobodach od tychże wielowładney dyspozycyi. Drugie rządzą się we wszystkim na wzor Miast Królewskich, tak dalece, że i z własnym Panem, o gwałt swych swobod z Przywileiów płynących, rozprawić się mogą, iako tego świeże były przykłady w Sądach Assessorskich, Rezolucyą Rady Nieustaiącey Roku 1781. 9. Febr: N. 65. usprawiedliwione. Jakoż w tym razie, Dziedzić wyrzekł się zupełnie *absolutum* czyli *directum Dominium*, nad takowym Miastem: w nadziei zysku z handlu i ludności z niego: a to przypuszczone do praw Miast Królewskich, gdy pokrzywdzenie odnosi, równy mu gwałt dzieie się, iak gdyby właściwie Królewskiemu Miastu był wyrządzony. Względem prerogatyw Miastom tym służących, można mówić, iż pierwszej klasy, w niczym od Wsi nie różnią się, prócz Jarmarkow Przywileiem lub Prawem onymże dozwołanych. Miasta zaś drugiej klasy, lubo co do rządu wewnętrznego i podatkow w rzędzie dobr Szlacheckich umieszczono, co do policyi i szafunku sprawiedliwości z pomniejszych Królewskimi równają się.

Miasta
Duchowne.

W rzędzie Miast Szlacheckich i Duchowne liczą się: te ieśli Prawem Magdeburskim nadane są, do Szlacheckich tegoż

tegoż g
tyw należ
stoia, w
checkich

Wszyst
Roku 176
Boni Ord
kładnym
Miasta D
bowiązkie
ie Mieys
miarkowa
bywaią
wniejszy
kiew usta
gistratury
przepisow
poźniejsz
szych Sta
im moc
rocznego
Mieyskich
pisow Ra
Teyże w
sze Mi
roczney

(9) V. 7.
t. Pow
694.
Obror
(2) U
d. 7.

tegoż gatunku dla wspólnych prerogatyw należących: jeśli zaś Ziemskim Prawem stoją, w klasie pierwszej Miast Szlacheckich mieszczą się.

Wszystkie Miasta Królewskie Prawem Roku 1768. (q) rozrządzeniom Komissyi Boni Ordinis poddane są, pod którą z przykładnym zachęceniem nawet niektóre Miasta Duchowne, poddały się. Tey obowiązkiem jest, weyrzec w Przywileję Mieyskie, poznać dochody i one rozmiarkować, taxę stancyi, gdzie Ziazdy bywają przepisać, słowem rząd pewniejszy, bez uymy powagi Starościńskiey ustanowić. Rozrządzenia tey Magistratury stosować się dziś powinny do przepisow Prawa wspomnionego, tudzież późniejszego Roku 1776. (r) i dawniejszych Starostow Przywileiow, (s) które im moc zupełną i obligacją nadaia corocznego słuchania rachunkow z intrat Mieyskich, o których podług Przepisow Rady raportować obligowani. (t) Teyże wyroki obowiązują nawet mniejsze Miasteczka Królewskie, do coroczney Czopowego Licytacji ku uregu-

C 2

gu-

- (q) V. 7. fol: 753. t. Warunek (r) V. 8. fol: 850. t. Powinności. N. 2. (s) A. 1565. V. 2. fol: 694. t. Oprawa. A. 1620. V. 3. fol: 380. t. Obrony. i A. 1631. V. 3. fol: 705. t. Rachunek. (t) Uniwersał Rady Nieust: R. 1776. N. 74. d. 7. Mar: w Zbiorze fol: 14.

gulowaniu Jntrat ztąd płynących na repa-
racyą i porządku po Miastach braku-
jące. (u)

Zydzi po
Miastach.

Miedzy Mieszkańcami Miast naszych
tak Królewskich iako i Szlacheckich słu-
sznie dla swej ludności i Zydzi mieścić
się mogą. Przywileje ich ieszcze od Bo-
lesława Xięcia Wielko-Pol: nadane, Kazi-
mierz W. na nowo potwierdził. W o-
gulności podług Praw naszych nie powin-
ni Zydzi większych nad Chrześciany po
Miastach zażywać swobod i wolności. (w)
Do żadnych honorow i dostoięństw przy-
puszczani być nie mogą, (x) żadnych
ceł, myt, żup, Podatkow publicznych,
Starostw, czy przez arędę czy przez Ad-
ministracyą puszczać im nie godzi się.
(y) W Miastach podług umow i Paktow
bawić się i handlować mają. A gdzie-
by takowe Kontrakty zaginęły, lub do-
tąd zawarte nie były, przykładem innych
Miast zawarte być powinny. (z) Nie
wolno tymże towarow i żywności na tar-
gach (wyiąwszy Jarmarki) zakupywać,
uprzedzając w tym Chrześciany; (a)
tych-

(u) Uniwersał Rady sub eadem data. (w) V. 1. A.
1496. fol: 254. t. de Judæis. (x) A. 1538. V.
1. fol: 524. (y) V. 2. A. 1565. fol: 691. i V. 5.
A. 1690. fol: 771. Jtem V. 5. fol: 820. t. O Zy-
dach. tudzież Pacta Conv: Nay: Stanisł: Aug:
1764. V. 7. fol: 207. Po. = To. = (z) V. 2. fol:
725. A. 1567. A. 1768. V. 7. fol: 755. t.
Warunek. (a) V. 2. A. 1588. fol: 1243.

tychże do
mają, pro
Furmanow
Niedziel
grzywien
podeyzrza
dzy na za
my nie pow
(d) Zydor
chcieli, o
od innych
deklarowa

Lubo za
wskich osi
do Mieys
Jurydykcy
niu do Ur
z appellac
Sprawa io
szawie ato
skich sądz
procz czas
nayożniej
potwierdza
wileje Kró
w tey Stoli
ża. (f) C

(b) V. 5. A.
t. Poskr
(c) V.
(f) A.
1775. f

na repa-
h braku-

naszych
ckich słu-
zi mieścić
ze od Bo-
ane, Kazi-
f. W o-
nie powin-
ściiany po
ności. (w)

ństw przy-
żadnych
blicznych,
przez Ad-
godzi się.
i Paktow
A gdzie-
lub do-
em innych
(z) Nie
ści na tar-
akupować,
iany; (a)
tych-

(w) V. 1. A.
A. 1538. V.
l: 691. i V. 5.
820. t. O Zy-
Stanisł: Aug:
(z) V. 2. fol:
fol: 755. t.
l: 1243.

tychże do posług rocznych zażywać nie
mają, procz do Browarow Parobkow i
Furmanow do drogi, a to pod karą sześciu
Niedziel więzienia na służbę, a sta
grzywien na Żyda. (b) Ciż lichwy brać,
podeyzrzanych rzeczy kupować, pienię-
dzy na zastaw dawać pod utratą Sum-
my nie powinni. (c) Prawem Roku 1775.
(d) Żydom, którzyby na roli osieść
chcieli, od Pogłównego na zawsze, a
od innych podatkow na lat sześć wolność
deklarowana.

Lubo zaś Żydzi w Miastach Króle-
wskich osiedli, przecięż w Koronie, nie
do Mieyskiej ale do Woiewodzińskiej
Juryzdykcji; w Litwie zaś i na Woły-
niu do Urzędu Starościńskiego należą,
z appellacją wolną do Assesoryi gdy
Sprawa 100. Żł. przenosi; (e) w War-
szawie atoli bawiący, w Sądach Miey-
skich sądzą się: gdzie aby handlem,
procz czasu Seymowego nie bawili się,
naypoźniejsza Roku 1775. Konstytucya
potwierdzając dawniejsze Prawa i Przy-
wileie Królów względem nie mieszkania
w tey Stolicy Żydów, naysolenniey zaleci-
ła. (f) Co do Spraw uczynkowych kry-

C 3

mi-

(b) V. 5. A. 1690. fol: 820. (c) A. 1670. V. 5.
t. Poskromienie fol: 77. (d) V. 8. fol: 147.
(e) V. 5. A. 1678. fol: 643. t. Dochodzenie.
(f) A. 1768. V. 7. fol: 711. t. Juryzdykcya.
1775. fol: 147. V. 8. t. Podatek.

minalnych Żydowskich, Sąd Grodzki jest właściwym dla nich wszędzie *forum*: Miejszkańcy zaś w Miastach Szlacheckich, teyże co i Chrześcianie podlegają zwierzchności. Dawniey Żydzi ryczałtem opłacali się Rzeczypospolitey, a od Roku 1775. płacą od głowy, w Koronie po Zł: 3. w Litwie po Zł: 2. gr: 15. (g) Nad to wszystkie Księgi ich w Koronie stępują się, i od każdej grosz srebrny ieden, Skarbowi przychodzi.

Neofici.

Tu także namienić można o nawroconych do Wiary S. Żydach, powszechnie Neofitami zwanych. Zażywali oni dawniey, tym samym że się ochrztili, praw Szlacheckich, nie żeby im ten przywilej Prawa Koronne nadawały, ale że zwyczaj ten na mocy Statutu Lit: (b) fundujący się, dotąd był w Koronie cierpiany. Prawo Roku 1764. (i) odwołało na obydwie Prowincye tę praktykę: Obowiązując wszystkich z Dziedzictw swych wyprzedać się, i do zabaw Mieyskich lub Wieyskich udać się, a to pod konfiskatą dobr posiadanych: Później atoli (k) dla Neofitow Litt: stanęło prawo, aby ustawa powyższa, tylko nawro-

co-

(g) A. 1775. V. 8. fol: 147. i 631. (b) Statut Lit: Roz: 12. Art: 7. (i) Konf: 1764. t. Neofici V. 7. fol: 74. (k) A. 1768. V. 7. fol: 863. t. Restyt:

canych po niej obowiązowała: dziś więc
jeśli nobilitowani nie są, do stanu Miey-
skiego lub Wieyskiego należą.

T Y T U Ł III.

O Poddanych.

„Poddanych, tey co u nas kondycyi
„Rzymianie nie znali: opędzali
„albowiem domowe i rolnicze posługi
„Niewolnikami = *Servis* = którzy iako
„się wyżej namieniło, nietylko w rządzie
„Poddąństwa naszego, ale i w liczbie
„sług naypodlejszych kontraktowych li-
„czyć się nie mogą. To dziwna, że
„Poddani nasi, inny nie równie, bo z
„kontraktu nayczęściey cywilnego pływ-
„nacy mając początek, i w traktowa-
„niu i w uwolnieniu od poddaństwa,
„mało co lepszym od Niewolników
„Rzymskich szczycą się losem. „

Prawa Kraiowe różne nazwiska Mie-
szkańcom wieyskim nadały, iako to:
Poddani *Subditi*, Kmiecie *Cmethones*,
Chłopi *Rustici*, Rolnicy, Oracze *Colo-
ni, i. t. d.* Podział ich naturalny: na Podda-
nych Krolewskich, czyli po Królewszczy-
znach osiadłych: i Szlacheckich, w Do-
brach Ziemskich Szlachty Swieckiey i
Duchowney zamieszkałych, wypływa.

Podział
Poddanych
w Polszcze.

Przy-

Przyłuski (a) pięć-klass Poddanych li-
czy: pierwsi *Servi gleba*, którzy bez
żadnego warunku w dobrowolne i wie-
czne oddali się poddaństwo: Drudzy *Ad-*
scriptitii, którzy przez zaręczne pismo
na gruncie osiadają i wieczyste z niego
wraz z Sukcessorami czynić powinności
obowiązują się: Trzeci, *Censiti*: albo
Czynszownicy, czynsz pewny z roli pła-
cący: Czwarcy, *Conditionales* do pewne-
go tylko czasu na gruncie osiedli: Na-
ostatek *Inquilini* Komornicy i Zagro-
dnicy: dom, ogród lub pewną część ro-
li, naiernym sposobem od Dziedzica
lub Kmiecia posiadający.

Stan da-
wniejszy
Poddanych
w Pol-
szce.

Podział ten poddanych zgadza się także
z dawniejszymi o nich Praw Naszych u-
stawami, jako wolność w przyjęciu pod-
daństwa, tak sposoby uwolnienia się od
tegoż stanowiącemi. Jakoż w Prawach
rzeczonych czytamy iż Dziedzic wiedzą-
cy o zbiegłym Poddanym *Prawa Ziem-*
skiego, albo na kilkodniowey osadzonem
pańszczyźnie, do Roku tylko miał moc
onego odzyskania: a ten, gdy dla sro-
gości i złego obeyścia się z Panem, po-
wrocić nazad nie chciał, 15. grzywnami i
czynszem rocznym opłacał się. Siedzący
zaś Poddani za *Prawem Niemieckim*, to jest

na

(a) Lib: 1. cap: 17. de Cmethonibus.

(b)

na samych czynszach i daninach fundowania, każdego czasu mogli opuścić rolę innego na swe miejsce osadziwszy. Za czasów Kazimierza W. dwóch, a za Olbrachta Króla ieden corok Poddany, nawet mimo wolą Dziedzica, mógł ze wsi do wsi przenieść się: (b) Nad to nietylko ieden lub kilku Poddanych, ale cała wieś opuścić mogła Dziedzica, ieśli albo przez rok w kłątwie Kościelney trwał; albo był publicznym dla wsi, przez wolnieysze życie, pogorszeniem; albo nakoniec wieś z iego przyczyny uciążona lub łupiestwu wystawiona była. (c) W reszcie zabezpieczają Prawa wolność Synom Chłopskim, ile gdy ich kilku Oyciec mieć będzie, aby corok ieden ze wsi, na naukę lub do rzemiosła, opowiedziawszy się tylko Dworowi, udać się mógł. (d) Wszystkie te Stanu Wieyskiego swobody, późniejszemi o zbiegłych Poddanych Prawami obalone, i przytłumione, nie innego domysłu dają przyczynę, tylko że Poddanstwo nasze dla swej prostoty a ledwo nie wrodzoney przeciw Panom zawiści i niechęci, na złe częstokroć praw swych i wolności zażywało.

Stan

(b) V. 1. 1347. fol: 29. t. de Villanis: 1496. fol: 267. t. Cmethones. (c) V. 1. A. 1347. fol: 49. t. de Cmeth: (d) A. 1496. V. 1. fol: 259.

Stan ni-
nieyszy.

Stan ninieyszy Poddanstwa naszego z Praw i zwyczajow wypływający w następujących zamyka się punktach. 1. Poddani na roli osiedli i pańszczyznę odbywający, nietylko sami ale i z Potomstwem swym są własnością Dziedzica: tak, że ich darować, przedać, na inną rolę lub wieś przenieść prawnie wolno; wymus atoli nowych, nad posiadany przez Kmiecia grunt, danin i robocizn, zawsze przeciwilby się sprawiedliwosci. 2. Zbiegłego Poddanego ma Prawo Dziedzic odzyskać; dawniey w pewnym i generalnym, potym w różnym dla różnych Woiewodztw czasie: dziś na preskrypcyą tę względu prawie nie masz. W Litwie podług Prawa 1685. Forum własne Dziedzica na Sprawy o zbiegłych Poddanych przepisane: w Koronie Aktor ma *sequi forum rei*, podług Prawa i rezolucyi Rady Roku 1777. (e) Teyże Rady wyrokiem, na fundamencie Sanctum Roku 1776. Poddani przed Lustracyą Poddymnego do cudzych zbiegli Włości, i w' taryffy wciągnięni, od Dziedziców do decyzji dalszey Stanow sądownie odzyskani być niemogą. (f) Niemniey i tych Dziedzic prawnie poszukiwać

(e) N. 323. d. 12. 7bris () Rez: R. N. 1777. N. 388. d. 24. 8bris w Z. b fol: 78.

kiwać niemoże, którzy z zagranicy do Polski zbiegają, luboby był w Polsce, i w Kordonie Possessyonatem. (g) 3. Poddani w Sprawach własnych Cywilnych i Kryminalnych, ani czynić, ani odpowiadać bez Pana nie mogą, wyjąwszy tylko, spory Duchowne: nawet Prawa dawniejsze, życie wzięte Poddanemu 30. nayprzód a potym 100. grz: opłacać pozwalają; (h) Zda się, wprowadzie Ustawa pomieniona dzikim tchnąc obyczajów duchem, atoli pomnieć należy że owych czasow iako w Sąsiedzkich Kraiach tak i w naszej Polsce, zaboystwa zwłaszcza przypadkowe, nawet między Szlachtą zdarzone, karami doczesnemi i winami pieniężnemi opłacano: iako o tym dokładniey w Części o Przestępstwach. Mimo tego, trudno zupełnie wymówić nieludzkości Prawa rzeczzonego, na samey nierówności kondycji Obywatelskiej gruntuiącego się: dopiero za Panowania Mądrego AUGUSTA taxa ta haniebną zniesiona i równa kara na Szlachcica za głowę chłopską lub zranienie onego, iako i za życie wzięte przez tegoż Szlachcicowi, lub zadane rany przepisana. (i) Nie-
szczę-

(g) Rez: R. N. 1779. N. 175. 10. 7br. (h) V. 2. fol: 1012. t. O Męzoboystwie: a V. 3. f. 681. t. Taxa Capitis. (i) Trak: R. 1768. V. 7. foli: 600.

szczęściem atoli dla Poddanych, że tak święta ustawa nie wyraziła, kto i gdzie, w takowym razie osobliwie z Diedzicem Zaboycą ma czynić? a nayprzywzwoiciey byłoby, Urząd Grodzki do tego zobowiązać procederu. Jest wprowadzie w Traktacie Roku 1768. ostrzeżono, aby w tym przypadku sprawiedliwość Sukcessorom podług Statutu Lit: działa się, (k) który uczy że zabójca Szlachcic byle był na gorącym uczynku złapany i sześciu świadkami Szlachtą poprzysiężony, na gardle karę ponosi, a gdy tych brak tylko głowszczyznę płaci: Ale ta sama względem świadkow kondycya, prawo to w nieczynne obraca.

4. Chłopi nasi nie mając w niczym zabezpieczoney sobie prawem własności, nic nikomu zapisać ani testamentem odkazać nie mogą, procz części, którąby z ruchomości bez krzywdy dziełek swych Kościołowi legować chcieli, (l) lubo Prawa późniejsze Koronne i tey ich wolności zagrodziły, iako o tym dokładniey pod Tytułem o Testamentach. Co się Sukcessyi tycze, waruią tę Poddanym naszym i Prawa słusznosci i Kraiowe dawniejsze: Bo przyznając Kaduki po Kmieciach bezpotomnie zeszyłych Dzie-

dzi

(k) Roz. 12. Art: 1. (l) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 2.

dzico
bliższ
Sukce
srebra
ny:
chcio
bezpo
cessor
staia
podno
dany
ca na
Dzie
Szlac
W
roli
nie
gdyż
czai
w P
tak
dne
kier
z fa
ale
rycl

(m)

dzicom, względ mieć każą na krewnych bliższych, a razem zalecaią, aby z takowey Sukcessyi, Kielich za pułtory grzywny srebra do Kościoła Farnego był sprawiony: (m) nawet gdyby np. nowy Szlachcic Summy na Dobrach lokował, i bezpotomnie umarł, mają po sobie Sukcessorowie poboczni wyrok Rady Nieustaiącey: który im Summy pomienione podnosić dozwala. (n) Nakoniec Poddany bez wiedzy i pozwolenia Dziedzica nobilitowany, iezliby przeciw temu Dziedzic odwołał się, od Przywileiu Szlachectwa odpada. (o)

Powinno-
ści Chłop-
skie.

Względem robocizn, które Poddani z roli i za załogi Panom swym odbywają, nie można pewney przepisać reguły: gdyż te i z obszerności gruntu i z zwyczajów Prowincyi pochodzą. Czytamy w Prawie dawnieyszym (p) iż Poddany tak Szlachecki iako i Królewski do żadney dzienney pańszczyzny przed Rokiem 1520. nieobowiązany, ieden dzień z łanu robić w tydzień Panu powinien: ale Prawo nie opisuię łanu gatunku, których kilka Księgi Skarbowe liczą. (q)

Zda-

(m) V. 1. fol: 24. 1347. t: de Bonis: a V. 2. 1588. fol: 1209. t. O Kadukach. (n) Rez: R. N. 1778. N. 16: 2. Jan: (o) V. 2. 1601. fol: 1502. t. O nowey Szlachcie. (p) R. 1520. V. 1. fol: 396. (q) Vide Solskiego fol: 144. R. 5. i tytuł ostatni Czq: IV.

Zdaie się przecięż że tam per *Laneum* rozumie się *Morg* pospolity: bo tamże ostrzeżono, iż iesli chłop kilka takowych łanow posiada, z każdego dzień robić obowiązany: Jakoż powszechna prawie niesie w Dobrach Szlacheckich praktyka, iż Chłop trzy dni, Kobieta tyleż w tydzień robi, z trzech pol pufwłoczkowych albo Morgowych; a gdzie, iako *np.* w Podgórzu było, takich Morgow więcey Chłop posiadał, więcey pańszczyzny odrabiał; ile że i załoga iego w tamtym Kraiu kosztowniejsza. Ze zaś w naydawniejszym czasie, część Poddąństwa naszego była na Czynsze puszczona, rzecz z Praw Naszych bardzo iasna: gdyż w pomienioney Ustawie excypuią się od pańszczyzny ci, którzy są na Czynszach. (r) W ogólności: w Dobrach Królewskich pańszczyzna mniejsza, podatki i ciężary Kraiowe większe: W Dobrach Szlacheckich robocizna większa, podatki mniejsze, swobody większe, iako to: wolność wsi Szlacheckich od werbunkow: konsystencyi Żołnierskich, przechodow: &c.

Procz pańszczyzny tygodniowej odbywaią ledwie nie wszędzie Chłopi, *tlóki*, *gwałty*, *szarnarki*, raz lub kilka razy

(r) V. r. A. 1520. foli 396.

razy
ludu
Taka
kilka
Inwe
ckich
kowe
imie
gdzie
pioło
Tala
Pod
miej
chec
ziar
zowi
ny,
roba
Dwo
U
Pana
się.
mi
praw
głas
np.
świa
Trz
wne
poto

razy do roku, dwoygiem lub troygiem ludu, do żniwa, sieżby, plewidła &c. Także Strożę całoroczną, podróż o mil kilka, która w Dobrach Królewskich Inwentarzem ostrzega się, a w Szlacheckich za dzień potrąca się. Podroże takowe w Woiewodztwach Ruskich pod imieniem *Podboroszczyny* znaiomsze; gdzie do wywozu zboża, potaziov, popiołów, do brzegow różnych rzek, za Talar bity o kilkadziesiąt mil, iechać Poddany musi. Nadto dają po wielu mieyscach do Dworu Chłopi tak Szlachecy iako i Królewscy pewną miarę ziarna, nayczęściej Owsu (co osepem zowią) Kapłony, Jaia, grzyby, maliny, orzechy: gdzie niegdzie dawniey robaczki szkarłatne *Czerwice* zwane na Dwór zbierać musieli.

Uwolnienie Poddanego z pod władzy Pana swego troiakim sposobem dzieie się. *Pierwszy* gdy Dziedzic przed Aktami Woiewodztwa swego, zrzeka się prawa do Poddanego i wolnym go ogłasza. *Drugi* gdy pismem, Listem *np.* lub inną iakową assekuracją zaświadcza wol ność swego Poddanego. *Trzeci* gdy Poddany do Stanu Duchownego udaie się. Atoli w tym razie potomstwo przed wniściem do Stanu

Uwolnie-
nie od Pod-
daństwa.

takowego miane, Prawa wolności nie nabywa. (s)

Jnny daleko i nierownie lepszy Stan Chłopow po Królewszczynach osiadłych: bo lubo na wzor Szlacheckich do pańszczyzny i innych powinności obowiązani: ale przecięż te nierownie lepsze odbywają: a co naywiększa, że te nie od arbitralney Starostow i Dzierżawcow zależą woli, ale Lustracyami tak są obostrzone, że nad ich opis, nic więcej od Gromady wymagać nie godzi się. Rządzi wprawdzie słusność wielu Dziedzicami skrupulatnie dochowującemi praw Poddanstwa, czy na zwyczajui, czy umowie z Przodkami ich zaszłych: lecz gdy kto te gwałcić im pozwala się, nie mogą Poddani Szlacheccy urzędownie o nie upomnieć się, bo nie mają pewnego przeciw Panom swoim *Forum*. Szczęśliwsi tedy Chłopi Królewscy, którzy w Sądach Referendarskich *de pari* z Possessorami Dobr Królewskich o wszelkie krzywdy rozsądzaią się i przez tenże Sąd, a nie mocą Dzierżawcow do winnych Dworowi powinności pociągani bywają. Szczególniejszym ieszcze Poddanych Królewskich przywilejem iest, posiadanie Dobr Królewskich, Prawem wiecznolennym pod imieniem
Soł-

(s) V. I. A. 1496. f. 259. t. de Cmethonum missione.

Sołty
nieżn
skiem
i w
podob
nadan
było
Woyt
zniey
chow
no. (s)
(*)
Miesz

(s) A.
(*) Ni
Pis
czy
w
Po
Rz
wo
wi
mi
pie
te,
ści
exe
bez
a r
ta
stw
świ
tor
lity

Sołtysow: Ci procz pewney kwoty pieniężney, do żadney Dworowi Starościńskiemu nie obligowani powinności: są i w Dobrach Szlacheckich niektórych podobne Sołtystwa równemi co i tamte nadane Prawami, z których dawniey to było istotne, że Possessorowie ich do Woyny nie byli obligowani: lubo późniey swobody tey, Swieckim i Duchownym Sołtysom dowodzić kazano. (t)

(*) Procz wymienionych Kraiu naszego Mieszkańców, są ieszcze w Polsce Cygani,
D Serbowie,
Wołochy.

(†) A. 1550. V. 2. fol. 595. t. A iż gdzie.

(*) Nietylko w Zagranicznych, ale i w Kraiowych Pismach, takie Stanu Wieyskiego w Polsce czytać zdarza się opisy, że te i Narod nasz w czarną tyranii przyoblekaia sukienkę, i Poddanych naszych w rządzie nayspodlejszych Rzymskich lub dzisiejszych Azyatyckich niewolników mieścić zdaią się. Chcąc dowieść Kraiowym Pisarzom, fałszywego w tey mierze zdania, dosyć jest odwołać się, do pierwszych Prawa Pol: zności: A ieśli te, Poddanych życie, własność i powinności gruntujące, zaniedbane, lub w części bez wykucy zostaiące kto znayduie; niechże na bezskuteczność w tym punkcie Praw naszych, a nie na Prawodactwa niesfusność swe miotają. Bo cóż nad wolności i bezpieczeństwa osobiste Szlacheckie w Rządzie naszym świętszego? a przecież i te częstym gwałtom nie raz podpadaia? Zagraniczni Politycy, nayszczęściey o rządach sobie odległych

gani, Serbowie, Wołochy, którzy nie-
tylko w żadney z powyższych klass mie-
ścić się nie mogą, (gdyż żadney w Kra-
iu nie mają possessyi, i tylko tułactwem
bawią się,) ale nadto, podług wyroku
Praw naszych (u) z Kraiu wywołani i
wypędzeni być powinni: A nawet prze-
chowywający onych, iako *complices Ban-
niti* karani być mają. *Complicitas* ato-
li ta Obywatelom Woiewodztwa Po-
dlaskiego nie przez kogożkolwiek, ale
przez ukrzywdzonych dowodzona być ma,
podług Prawa municypalnego. (w)

TY-

(u) V. 2. A. 1578. fol: 972. t/ Cygani i A. 1624.
V. 3. fol: 468. t. Przechowanie. (w) A. 1607.
V. 2. fol: 1618. t. o Pozwach.

z uprzedzenia sądzący, zawstyżeni świeżo
zostali świadectwem JP. Gilibert, w Akad:
Wil: Hist: Nat: Professora: a dla zasług w
Kraiu naszym, osobnym Medalem i Bustem
nie dawno przez Nayi: STANISŁAWA AU-
GUSTA zaszczyconego. Ten od lat kilku-
nastu przemieszkując w Polsce, zastanowił
się i porównał Stan Wieśniaków Pols:
z Francuzkami tychże swobodami i ciężar-
ami. A znalazłszy w świeżo - wyszłym z pod
prasy w Lionie przez P. Proft de Royer wyda-
nym Dykcyonarz Jurydycz: nowe o niewole
Poddanstwa naszego, na Polskę rzucone potwa-
rze; wywodził Autorowi w Liście swoim: iako
nie tylko życie i majątki, ale nawet robocizny
Poddanych naszych albo na Prawie *pisanym*,
albo na *zwyczajowym* gruntują się: a gwałty

O K

„ Z P

„

„ przez

„ *vel j*

„ przez

„ *nis.*

„ Rzym

„ oboyg

„ Prawo

„ złączo

i bezp

raczey

ści i

uczony

„ dzo

„ *woln*

„ dale

„ po

„ (Jo

V

nictwa

tań k

własne

śpiecz

znie p

W. K

fnstru

wydar

„ tań

TYTUŁ IV.

O Rodzicach i ich Potomstwie.

„Z Prawa powszechnego dwoiako mo-
 „zna być *Prawym Oycem*: albo
 „przez Małżeństwo *Jure Matrimonii*,
 „*vel justarum Nuptiarum*: albol i też
 „przez Przysposobienie *Jure Adoptio-*
 „*nis*. Do godziwego Małżeństwa u
 „Rzymian, dosyć było na zezwoleniu
 „oboyma Małżonków, zakazanym przez
 „Prawo pokrewieństwa stopniem nie
 „złączonych: Zezwolenie troiakię uwa-
 D 2 „za

Prawa
 Rzymskie
 o Rodzi-
 cach i ich
 Potom-
 stwie.

i bezprawia zdarzone lub trafić się mogące,
 raczey z Dozorcow niż Dziedzicow arbitralno-
 ści i woli pochodzą. Wreszcie List swój
 uczony i roztropany temi słowy kończy. „Bar-
 „dzo mi łacno iest dowieść W Panu, że Nie-
 „wolnicy Pol: (iак ich Dykcyonarz nazywa)
 „daleko większych zażywaią swobod, niżli
 „po wielu Wsiach Francuzcy Wieśniacy.
 „(Journ: Encycl: 1784. ex Januar: fol: 243.),

Wszakże nadto rzecz iasna iest, że Rol-
 nictwo nasze w ręku Poddanych złożone, do-
 tąd kwitnąć prawdziwie nie będzie, pokąd
 własności czyli majątki ich, mocniejszymi zabe-
 śpieczone nie będą Prawami. Pięknie i powa-
 żnie prawdę tę popiera i gruntuie wyrok
 W. Katarzyny II. Monarch: Ross: która w
Instrukcyi do Prawodactwa ułożyć mianego
 wydanej, w te słowa ostrzega i uczy: „Po-
 „tąd tam Rolnictwo nie zakwitnie, pokąd

„za się: Osob biorących się: Star-
 „szych: i prawa: *Consensus Parti-*
 „um, *Parentum & Juris*. Aby zezwo-
 „lenie stron czyli Osob do Małżeństwa
 „zabierających się było ważne, Mę-
 „szczyna lat czternaście, Niewiasta
 „lat dwanaście mieć byli powinni. Ze-
 „zwolenie Rodziców lub Starszych, pod
 „których władzą żeniący się zostawał,
 „z prawa Rodziców nad Dziećmi wy-
 „pływało: bo nawet Prawnukowie tey-
 „że względem Pradziadów co i Syno-
 „wie podlegali władzy. Nakoniec ze-
 „zwolenie Prawa rozumi się, nie za-
 „cho-

„Rolnik, majątku swego dziedzicznym pra-
 „wem posiadać nie będzie, (N. 282.) A-
 „toli własność pretendowana, nie przeciwi
 „się bynajmniej pańszczyźnie tygodniowej,
 „do której powszechnie Poddanstwo nasze o-
 „bowiązane. Bo prócz tego, że świeże przy-
 „kłady uczą iż wypuszczone na czynsze wło-
 „ści, pomimo naysławiejszych Dziedzic-
 „ów zamysłów, i wspaniałych hazardów, dla
 „niehandlowości Kraiu naszego, raczy
 „niechęcią, niż żeby do lepszego przychodzić
 „miały stanu; Dowodzi tego iasnie część
 „znaczna Poddanych Kraiowych, po Króle-
 „wuszczynach zamieszkających, którzy lubo ro-
 „wnie iak po Szlachecczynach pańszczyznę,
 „podług posiadanego, odbywają gruntu; Ze-
 „atoli przy tey, własności ich niewątpliwemi
 „umocnione Przywilejami, dlatego i Wsie
 „rychże osiadlejsze i bogatsze, i rzadszym
 „dezercyom podległe znajdujemy.

„chod
 „wilne
 „pokre
 „tylko
 „ich,
 „Dziac
 „Praw
 „wieńs
 „scend
 „żeńsk
 „junct
 „bocz
 „wney
 „drugi
 „ney l
 „kont
 „pokre
 „czyli
 „chodz
 „drugi
 „zwią
 „przys
 „ptia
 „dzy S
 „pożni
 „Szlac
 „przys
 „iacy
 „żem

(a) Obs
 stw

„chodząca z prawa Przyrodzonego i Cywilnego, między Małżonkami przez pokrewieństwo przeszkoda. I tak nie, tylko między Rodzicami i Dziećmi ich, ale i w najodleglejszym Stopniu, Dziada lub Pradziada z Wnuczką lub Prawnuczką, czyli w prostych pokrewieństwach dolney i górney liniach, *Ascendentium & Descendentium*: (a) Małżeńskie związki za *niegodzine*, *Conjunctiones* poczytane były. Z poboczney zaś pokrewieństwa linii różney *in linea Collateralium equali*, w drugim tylko stopniu: Co do nierówney linii, dopiero w trzecim, ślubne kontrakty były zabronione. Między pokrewieństwem albo raczey Kolligacją, czyli Powinowactwem z Małżeństwa pochodzącym, Prawo powszechne tylko do drugiego stopnia w linii poboczney, związków ślubnych zakazuje. Nieprzystoynym także Małżeństwem (*Nuptia indecora*) nazywano związki między Senatorami i Niewolnikami, (co później Justynian uchylił:) między Szlachtą i podeyrzanemi o życie nieprzystoynne osobami: między porwawą i porwaną Panną: między Mężem Rozwodki, i Córką teyże z drugą

D 3

gie-

(a) Obszerniejsza o Stopniach i liniach pokrewieństwa nauka pod t. X. O Sukcessyach. w Cz: II.

„giego Małżeństwa : Nakoniec między
 „Oyczymem (*Vitricum*) i Wdową Pa-
 „sierba (*Privigni.*) (b) W reszcie za szko-
 „dliwe śluby, *Noxia nuptiæ* : poczyta-
 „ne były związki : między Zydem i
 „Chrześcianinem, między Tutorem lub
 „Kuratorem i Sierotą : między Staro-
 „stą Prowincyi i teyże Obywatelką (c)
 „&c. „

Co Adop-
 cya, albo
 Przysposo-
 bienie?

„Procz Prawa Rodzicielskiego nad
 „Dziećmi z ślubow wynikającego, na-
 „bywali tego tytułu i ci, których Dzie-
 „ci z nieprawego łoża, albo wyrokiem
 „Cesarskim, lub przez późniejsze ślu-
 „by Małżeńskie prawne, lub przez za-
 „życie Nieprawego do usług na dworze
 „Cesarskim, legitymowane zostały. Na-
 „koniec Oycem stawał się ten, który
 „cudzego Syna za swego przysposo-
 „biał, co się zwało (*Adoptio.*) Gdy zaś
 „wolnego człowieka przybierano za Sy-
 „na, zwało się to *Arrogatio.* Wcho-
 „dzili tak przysposobieni w prawa po-
 „tomstwa prawego : i równey co i ro-
 „dzone dzieci, nabytych Oycow pod-
 „legali władzy : Przysposabiać zaś nie-
 „mogli : Małoletni, Niewiasty, młod-
 „szy starszego : a najmniey lat sześć-
 „dziesiąt do przysposobienia było po-
 „trzeba.

Z dwo-

(b) Heyn: t. 10. de Nuptiis. (c) Jbidem.

„Z dwoiakiego tego zródła płynąca
 „władza Oycowska: dawała dawniey
 „onymże moc życia, nawet nad własne-
 „mi dziećmi, co z czasem upadło:
 „Mogł Oyciec Syna po trzykroć za-
 „przedać, ale to tylko o bezzennych
 „rozumi się: Cokolwiek Syn posiadał,
 „procz Woyskowych i prawnych na-
 „bytkow, było własnością Oyca: Syn
 „nie wypuszczony żadnego z Oycem,
 „lub z obcym bez tegoż nie mogł mieć
 „w Sądzie aktorstwa: Nakoniec mogł
 „Oyciec Dzieciom Opiekuna, a nawet
 „Prowizoryalnego Dziedzica wyznaczyć,
 „gdy tego przewidywał potrzebę.

„Jako zaś naturalnych tak też przybra-
 „nych Rodzicow władza, upadała nay-
 „przod przez śmierć *naturalną* tychże,
 „lub *Cywilną*: iaka była: wygnanie,
 „niewola &c. *ponwtore* przez przyspo-
 „sobienie, *potrzecie* przez wyzwolenie,
 „*per Emancipationem*. Wyzwolenie to
 „po trzykroć dla Prawa trzykrotnego za-
 „przedania, dźiać się mogło. Córka
 „zaś i Wnuki raz ieden tylko zaprze-
 „dani być mogli. Poźniey Urząd osią-
 „gniony przez Syna, wyimował go z
 „pod władzy Rodzicielskiej.

„Mogł nakoniec Oyciec dzieci swe
 „wydziedziczyć: do czego następujące
 „mieć był powinien przyczyny. 1. Krzy-
 „wda znaczna Rodzicom wyrządzona.

Co Wy-
 zwolenie,
 Emancipa-
 tio, v. Ma-
 numissio.

Prawa
 Rzymskie
 o Wydzie-
 dziczeniu.

„ 2. Porwanie się na nich. 3. Zasadzki
 „ na tychże życie. 4. Professya Czaro-
 „ dzieyska. 5. Oskarżenie Rodziców
 „ sądowe i szkodliwe. 6. Przeszko-
 „ dzenie czynienia Testamentu. 7. O-
 „ puszczenie Oyca w szaleństwie lub in-
 „ nym nieszczęściu. 8. Nie wykupie-
 „ nie onego z niewoli. 9. Odszczepień-
 „ stwo Syna 10. Oskarżenie Oyca na
 „ głowę, procz Spraw Maiestatu. 11. Zy-
 „ cie nierządne i lubieżne. 12. Pro-
 „ fessya Kuglarska. 13. Zaniedbanie
 „ wykupienia z więzienia Oyca. Co-
 „ kolwiek zaś tu się namieniło o powa-
 „ dze Rodzicielskiey nad dziećmi pod-
 „ ług Praw Rzymskich, służyło tylko
 „ Oycu; gdyż władza Macierzyńska tak
 „ daleko nie rozciągała się, ale ią po
 „ śmierci Oyca Opiekunowie zastępo-
 „ wali.

„ Surowość ta Prawa Rzymskiego
 „ względem władzy Rodziców nad dzie-
 „ ćmi, umiarkowana była przeciwnemi
 „ Potomstwa Przywilejami, dla utrzy-
 „ mania przy tak wielkiej powadze na-
 „ turalney miłości. Odpadali albowiem
 „ sami Rodzice od następstwa po dzie-
 „ ciach: 1. Za oskarżenie niesłuszne są-
 „ dowe na głowę Dzieci. 2. Za dy-
 „ banie na ich życie. 3. Za gwałt Sy-
 „ nowy uczyniony. 4. Za niedopuszcze-
 „ nie uczynienia Testamentu Dzieciom.

„ 5. Za r
 „ Za opu
 „ Apost
 „ zadane

Kraio
 Ustaw
 w swych
 stwa ich
 żeńskie z
 powagę,
 daią praw
 szym Pra
 Arrogacy
 ią się, g
 ci, częśc
 suie: lub
 nieogran
 własności
 dziecie w
 dzi w ws
 go, przys
 odmienia
 Sądzie o
 w Sprawa
 czących
 Ważno
 nasze na
 ią: Statu
 li Rodzic

- „ 5. Za nie wykupienie ich z niewoli 6.
 „ Za opuszczenie w szaleństwie. 7. Dla
 „ Apostazyi. 8. Dla trucizny Dzieciom
 „ zadanej. „

Kraiowe Prawa ieśli gdzie duchem Ustaw Rzymskich tchnąć zdaią się, to w swych względem Rodziców i Potomstwa ich opisach. Same tylko śluby Mażeńskie zlewaią na Rodziców naszych tę powagę, którą im Boskie i ludzkie nadaią prawa. Nie znamy w Kraiu naszym *Przysposobienia* przez *Adopcya* lub *Arrogacya*. Skutki atoli iey widzieć daią się, gdy kto za życia własnych dzieci, część majątku swego obcemu odpisuie: lubo to raczey początek bierze w nieograniczoney u nas Rodziców około własności swej władzy. Gdy zaś się to dzieie w niedostatku Sukcessorow, wchodzi w wszelkie Prawa Juryzdatora swego, przysposobiony: ale ani imienia nie odmienia, ani za przysposabiającego w Sądzie odpowiadać obligowany, chyba w Sprawach, zapisanych sobie Dobr tryczących się.

Ważność Mażeńskich ślubów Prawa nasze na wyrokach Kościelnych gruntuia: Statut Litewski wprowadzie (*d*) woli Rodziców wymagać zdaie się, ale ani Ko-

Początek
władzy
Rodziców
nad Dzie-
ćmi w Pol-
szcze.

(*d*) Roz; 11. Art; 13.

Kościół Małżeństw bez tego zezwolenia nastąpionych nie rozwodzi, ani ie za wgardzone i zakazane poczytuie, (e) ani Syn lub Córka przez ten uchybiony respekt, praw swych pozbawiaią się. Przyzwoita atoli iest, aby w obraniu tego Stanu, od którego los człowieka na całe życie zawisł, nayprzywiązanszey sobie i nayżyczliwszey poradzić się Osoby. Nie zaymuie przecież obowiązek ten Sierot pod władzą Opiekunow zostaiących, byle tylko Przyziaciół rady zasiągnęli. (f) Wdow zaś, nawet Przyziaciół rady nie wiążą, gdy śluby powtórzyć chcą; Atoli i te, iak się niżej namieni, mają swoje w Litwie i na Wołyniu względem Stolca Wdowieńskiego przepisy, iesli prawa Dożywocia utracić nie chcą. Nakoniec gwałtem porywaiący Pannę z domu Oycowskiego lub Opiekuna bez iey zezwolenia, podług rygoru Praw Koronnych infamii podpada: gdy zaś z wolą Panny gwałt porwania zachodzi, ta Posag traci. (g) Litewskie Prawa (h) na gardło skazuia gwałtownego Raptora; a gdy Rapt

z ze

(e) Concil: Trid: c. 1. de Reform: (f) V. 1. A. 1420. t. de Tutoribus fol: 75. (g) A. 1532. V. 1. fol: 275. Jtem V. 2. A. 1607. fol: 1619. t. de Raptu. Jtem V. 3. fol: 681. A. 1631. t. Causæ raptus. (h) Roz: 11. Art: 13.

z zez
Posag
rygor
cow n
Pra
zkow
albo
li Po
śla d
czyli
co w
łach:
„tomk
„stey
„nien
„wne
„pniu
„woln
„czne
„tym
„soban
„miej
Praw
od Pra
ce, d
stwa, p
dem li
tium &

(i) Hein
Mas
Affia

z zezwoleniem Panny popełniony, ta na Posagu karana być ma. Rzadko atoli rygor praw tych przez wrozoną Rodziców miłość zachowuje się.

Prawo Cywilne przez wzgląd związków z krwi czyli *Pokrewieństwa*, albo z poprzedniczych Małżeństw czyli *Powinowactwa* zachodzących, określa do pewnych stopniów ważność czyli prawność ślubów Małżeńskich: co w następujących okazuje się regułach: 1. „*Małżeństwa między Po-*”
 „*tomkami i Przodkami w linii pro-*”
 „*stej tak dolney iako i górney zawsze*”
 „*niewolne.* 2. *W Linii poboczney ró-*”
 „*wney, Kontrakty ślubne w drugim sto-*”
 „*pniu zawsze nieprawne: w czwartym*”
 „*wolne. W linii zaś nierówney pobo-*”
 „*czney, w trzecim zakazane, w czwar-*”
 „*tym i dalszych, tylko między temi O-*”
 „*sobami niegodzine, które nam są na*”
 „*mieyscu niby Rodziców.* „ (i)

Prawa
Kościelne
i Rzymskie
o ważno-
ści Mał-
żeństw z
strony Po-
krewień-
i Powino-
wactwa.

Prawo Kanoniczne, odstępując nieco od Prawa powszechnego, trzy następujące, do rachuby stopniów Pokrewieństwa, przepisuje reguły. *Pierwsza* względem linii prostej i górney *Descendentium & Ascendentium*: Tyle jest gra-

du-

(i) Hein: lib: 1. t. X. de Nupt: & Jnst: Can: Rem: Maschat. S.P. P. 2. lib: 4. t. 14. de Cons: & Affin;

*durow ile pokolenia, albo ile Osob iednę
 uigwwszy: tak. np. Dziad i ia iesteśmy
 na wzajem w drugim stopniu, bo dwa
 zaszły rodzaie, generationes: ieden któ-
 rym ia, drugi którym Oyciec mój spło-
 dzony. Podobnie ia względem Pradzia-
 da, trzema stopniami dzielę się, bo mię-
 dzy tym i mną trzy pokolenia zachodzą
 albo cztery osoby. Druga reguła na li-
 nią poboczną równą: *Poboczni tylu od
 siebie stopniami odlegli, ilu od wspólnego
 szczepu oddaleni*: Zatem w linii dol-
 ney (bo i ta wraz z górną w tym po-
 rzędku Pokrewieństwa uważa się) Bra-
 cia z Siostrami w pierwszym, Synowie
 rzych w drugim, Wnukowie w trzecim
 gradusie od wspólnego szczepu znajdu-
 ją się: W linii zaś górney, pierwszy
 stopień Brat z Siostrą, drugi Stryi z
 Ciotką, trzeci Dziado - Stryiowie albo
 Bracia i Siostry Dziada, zajmują. Trze-
 cia reguła na lliną poboczną nierówną:
*Poboczni tylu stopniami oddaleni od siebie,
 ilu dalszy od szczepu wspólnego odległy.*
 A przeto między Stryiem i Wnukiem
 z Brata dwa stopnie zachodzą, lubo
 Wnuk od Dziada na dwa, a Stryi tyl-
 ko na ieden gradus oddalony. I w ta-
 kimto razie mowiemy, że osoba iedna
 od drugiey pułtora lub pułtrzecia sto-
 pniami dzieli się: co Łacinnicy *gradum
 semialterum vel semi tertium*, nazywają.*

Usta-

U
 pros
 mi.
 li g
 od w
 rego
 by p
 nier
 skie
 ciąg
 ny,
 któr
 się n
 szeń
 Prav
 Mat
 nosi.
 dzy
 gdy
 wać
 bo v
 wszy
 i C
 Zaw
 dzy
 słub
 i ś
 też
 dla
 spen
 W
 krev

Ustawy Prawa Kościelnego co do linii prostej opisow, zgadzają się z Cywilnymi. W linii zaś pobocznej równej, czyli gdzie Niewiasta równo z Mężczyzną od wspólnego szczepu oddalona, do czwartego stopnia *inclusive* za nieprawne śluby poczytują. A co się tyczy pobocznej nierównej linii, dalej nad prawo Rzymskie, nieważność takowych ślubow rozciągają; podobno nie dla innej przyczyny, tylko że w tym razie, równość stanu, który jest cechą Małżeństwa, skrzywdza się nieiako, gdy jeden z Małżonkow starszeństwem z pokrewieństwa celuie, i Prawem wyobrażenia, Ojca, Dziada, Matki, &c. imię względem drugiego nosi. Zatem Małżeństwa wszelkie między osobami w linii prostej zawarte, gdy i głowa Kościoła rzadko dispensować w nich zwykła nie ważne są: Lubo właściwie Prawem natury w pierwszym tylko stopniu *np.* między Ojcem i Cerką Synem i Matką zabronione: Zawarte zaś w drugim stopniu *np.* między Dziadem i Wnuczką nie targałyby ślubow, gdyby prawa pisane Kościelne i świeckie nie pozachodziły: Dlatego też Papież, nawet w drugim stopniu dla słusznych i ważnych przyczyn dyspensować mogą.

W linii pobocznej zachodzące z pokrewieństwa przeszkody łącniej dyspens-

spensą uprzętaią się: i lubo dopiero po ślubie byliby postrzeżone, przecięż o nią obydwaj Małżonkowie, gdy z sobą żyć chcą, do Rzymu udać się powinni. Wszakże Biskupi i Nuncjuszowie miewaią czasem przywilej dyspensowania, zwłaszcza z uboższymi, w zachodzących przeszkodach, z Pokrewieństwa lub powinowactwa, nawet w trzecim nie tylko w czwartym gradusie linii poboczney. W powyższym zaś linii prostey przypadku zawsze do Rzymu udać się należy; lubo i tam, tylko gdy ieden z Małżonków w pierwszym, drugi przynajmniej w drugim znajduie się stopniu, i to dla ważniejszych przyczyn, dyspensa wychodzić zwykła. A tak i w tym Pokrewieństwa porządku, tylko między Bratem i Siostrą; Małżeńskie śluby prawem Natury i zwyczajem powszechnym Narodów zabronione: dalsze zaś aż do czwartego stopnia związku, prawem tylko Kościelnym lub Cywilnym zakazane: przeto ie Kościół prawnie dyspensować może.

Co Powinowactwo:
Affinitas.

Powinowactwo *affinitas*: albo z ślubnych Małżeńskich, albo Sakramentalnych Chrztu lub Bierzmowania związków, albo nakoniec z nieprawego pochodzi Małżeństwa. Zachodzące, dyspensy z przyczyn dwóch pierwszych, nazywaią się *pro foro externo*: dyspensa względem

dem
ie się
iącey
„ kim
„ w t
„ też
„ z Z
„ żem
iak w
żaią s
ce Ma
rey dz
boczne
żaney
wni M
cia i S
krewie
Lub
a ta w
nowact
boyga
I tak:
poiąć
na, W
wę lub
stałą S
poślubi
ny mo
Po zey
pierws
pobrać
wszelk

dem trzeciej, *pro foro interno* otrzymuje się. Powinowactwo, podług następującej ogólnej reguły uważa się. „*Wia-* „*kim kto stopniu ze mną skolligowany,* „*w tymże i Zona jego ze mną: alboli-* „*też: W tym stopniu skolligowany jestem* „*z Zoną, w którym spokrewniony z Mę-* „*żem.* „ W Powinowactwie również iak w Pokrewieństwie dwie linie uważają się: *Prosta gorna*, w której Rodzice Małżonkow: i *Prosta dolna*, w której dzieci zamężne mieszczą się. W pobocznej zaś linii wprost i na doł uważanej, idą Krewni żony z jednej, a Krewni Męża z drugiej strony, gdzie Bracia i Siostry również iak w porządku pokrewieństwa pierwsze trzymają miejsce.

Lubo zaś Mąż względem Familii Żony, a ta względem Mężowskiej, w Powinowactwo zachodzą, Osoby atoli obojga Familii ten związek nie łączy. I tak: 1. Dway Bracia, dwie Siostry pojąć mogą. 2. Wdowiec mający Syna, Wdowa Cerkę, może wziąć Wdowę lub Cerkę za Zonę, a z tych pozostał Syn jego. 3. Oyciec może sobie poślubić Matkę Synową: a Oyciec Żony może się żenić z Matką Zięcia. 4. Po zeyściu Brata i Siostry zamężnych, pierwszego Zona, a tej Mąż, mogą się pobrać bez przeszkody &c. Słowem wszelkie przypadki łąčno rozwiążesz, gdy

gdy pomnieć będziesz, że przez Małżeństwo, Mąż tylko z Krewnemi Żony, a ta tylko z Mężowskiemi kolligacyą łączą się. Między powinowatemi w linii prostey tak dolney iako i górney rzadko zachodzą dyspensy: Bo śluby takowe nietylko do 4tego, ale i dalszych stopni, za nieprawne poczytane: Co się poboczney tyczy, zawsze dyspensa trudna w pierwszym i drugim Stopniu, w trzecim i czwartym łacniej dana bywa.

Gdy Powinowactwo z łoża nieprawego pochodzi, w pierwszym gradusie tylko *pro foro interno* dyspensę otrzymać można: zaś *pro foro externo*, nawet na drugi stopień wychodzi. Co zaś do wzajemnych krewności związkow takowych Osób, teyże samey reguły trzymać się należy, która na prawe Mażeńskie śluby przepisana.

Procz Powinowactwa z Małżeństwa, ieszcze z dwóch Sakramentow związek ten zachodzi, to jest: z Chrztu i Bierzmowania; przeszkadza on wprowadzić do ślubow Mażeńskich, ale ich nie obala. Powinowactwo to uważa się najprzod między chrzczącym iako Oycem, i ochrzczoneym niby Synem; równie między Oycem Chresnym i ochrzczoneym, a ten związek nazywają Prawa Kościelne *Paternitatem*: zaś względem

Bia-

Białych
nowact
ochrze
rzy w t
Oycowi
matres.
ci pow
tym O
owdow
cego,
wnie
albo m
nexyi
W prze
stwa sa
bardzo
cielskie
cniey z
lub W
czyni.

Wyw
dziciels
raz sku
Kraio
ka nie
Emanc
rzeczy
mych
a naw
ile w
menten

Białychgłow *Maternitatem*. Toż powinowactwo rozciąga się do Rodziców tak ochrzczoney osoby iako i Kumow, którzy w tymże prawie nazywają się *Współ-Oycomie, Współ-Matki: Compadres, Commatres*. Do Zon przecież ani do dzieci powinowactwo to nie zachodzi; a zatem Ojciec rodzony ochrzczoney osoby owdowiawszy, może pojąć Zonę chrzczącego, lub do chrztu trzymającego; Równie między chrzczącym i Kumami, albo między temi nawzajem, żadney konnexyi duchowney prawo nie naznacza. W przeszkodach takowych do Małżeństwa sam tylko Papież dyspensuje, i to bardzo rzadko, co do związku Rodzicielskiego albo Macierzyńskiego; łacniej zaś, gdy tylko *Współ-Oycomstwo* lub *Współ-Macierzyństwo* przeszkodę czyni.

Wywiodłszy już źródła władzy Rodzicielskiej nad Dziećmi, obaczmy teraz skutki i obligacye iey podług Praw Kraiowych: a są te: I. Syn lub Córka nie wypuszczeni z pod Władzy *non Emancipati*: albo niewyposażeni, żadney rzeczy własności tak w dobrach ruchomych iako i nieruchomych nie mają: a nawet z poboczą na się spadłych, ile w małoletności, darować, testamentem legować, kontraktu żadnego i

Prawa
Rodziców
względem
Dzieci.

obligow czynić nie mogą. (k) Prawa dawniejsze nawet pieczęci Oycow, Synom używać bronify. (l) 2. Rodzice mogą dzieciom swym wyznaczyć Opiekunow minawszy nawet bliższych Krewnych z mocy krwi do opieki należących. (m) 3. Maią Prawo Rodzice z słuszných i ważnych przyczyn Dzieci swe wydziedziczyć. W Koronnym Prawie ieden tylko takowy przypadek wytknięty: Zabóystwo Brata lub Krewnego dla spadku po nich obięcia: (n) Nie obchodzący się zaś przystoynie z Rodzicami, na więzą przez Starostę skazany być ma. (o) Litewski Statut wyraźnie siedm przyczyn wydziedziczenia stanowi. 1. porwanie się na Ródzicow: za co gardłem karani być maią. 2. Skrzywdzenie ich znaczne w majątkach. 3. Oskarżenie tychże przed Sądem gardłowo, gdy nie idzie o interess Rzeczypospolitey lub Maiestatu. 4. Odmowienie im poręki w Sądzie. 5. Złe i nieprzystoynie życie Dzieciat. 6. Zaniedbanie Ródzicow w starości. 7. Niewykupienie onychże z niewoli. (p) Procz tych
słu-

(k) V. 1. A. 1347. fol: 5. t. de Filiis. (l) Jbidem. (m) A. 1420. V. 1. fol: 73. t. de Orphanis. (n) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Fratricidis. (o) A. 1576. V. 2. fol: 934. t. O Dzieciach. (p) Stat: Lit: cap: 8. Art: 7.

słus
Dz
mai
nia
kow
Dob
się
Rok
per
bus
stat
bon
jux
li
obc
byt
noś
wa
i M
wią
gdy
by
obc
Dz
po
ale
ran
by

(q)

słusznych i prawnych wydziedziczenia Dzieci przez Rodziców przyczyn, nie mają oni żadnego prawa, marnotrawienia substancji z krzywdą swych Potomków; ani prawo pozwalające alienacji Dobr, do Potomnych Rodziców sciągać się może: Oto słowa Stat: Zygm: I. Roku 1511. *Quia jure Divino & humano permissum est hominibus, disponere de rebus suis pro eorum arbitrio & voluntate: statuimus, quod steriles homines, omnia bona sua hereditaria possunt alienare juxta suam voluntatem.* (q) Statut aoli Litewski, tę Rodziców, w odpisaniu obcym pomimo bliskich swych tak nabytych iako i Oyczystych Dobr wolność, naydaley rozciąga i naysolenniej waruje. (r) 4. Oyciec poki żyje, iako i Matka mająca dożywocie, nie są obowiązani Dzieciom dobr wypuszczać, gdyby nawet Mażeńskie powtorzyli śluby: Wprawdzie prawa dawniejsze (s) obowiązują Oyca część po Matce na Dzieci spadającą, a tę nawzajem, część po Oycu im należącą oddać i wypuścić: ale późniejsze o Dożywociach Ustawy ramtę sprawiedliwą obalają, chyba gdyby iawnie substancją marnotrawili i

E 2

przy-

(q) V. 1. fol: 376. t. Libertas. (r) Roz: 7. Art: 1.

(s) A. 1420. V. 1. t. de Pueris fol: 73.

przystoynego wyżywienia dzieciom nie dostarczali. Gdy zaś Rodzice z dożywocia wypuszczają Dzieciom Substancją do kalkulacyi pociągani być nie mogą. 5. Nie są winni Rodzice płacić długi Syna niedorosłego, czy to w karty, czy przez Obligi zaciągnię. (t) Prawa zaś późniejsze nawet za dorosłego Syna do odpowiedzi ich sądowej nie obowiązują: (u) dla tego takowe długi przed działem zaciągnię, na schedę padają, a nie na masę substancyi. (w) Jaśniej ieszcze ten opis Prawa wytłumaczyła Rada Nieustająca deklarując: iż nawet dojrzałych lat młodzię, te tylko dobra długami swemi ciąży, które *actu* posiada, a zatym ewikcyja takowych długow na Dobra spodziewane nie rozciąga się. (x) Jako zaś respekt i poszanowanie istotną jest, podług wszelkich Praw, dla Rodziców od dziełek należytością, tak tych nie mniejsza powinność starać się o naylepsze ich, w Religii, obyczaiach i naukach Stanowi przyzwoitych wychowanie: Szczególniejszym zaś sposobem winne Dzieci Rodzicom, przychylną pieczołowitość zwłaszcza w podeszłym ich wieku, gdy albo

przez

(t) A. 1347. V. 1. fol: 31. (u) A. 1768. V. 7. fol: 727. (w) V. 1. fol: 37. t. de Filio. (*) Rez: R. N. 1778. N. 275. die 1. 7bris.

przez upad
wypuszczen
potrzebni

Cokolwie
względem
i o powada
należy, z
wskiey: ni
cinney Oyc
nie może,
posażney;
tułem o L
wa będzie.

A iako p
jest u nas
tak też słu
tomstwa z
zwać się r
atoli Stan
rządu subs
Zatym pod
Syn z pod
nym nazy
substancyi
szcza, alt
stępuie,
kiekolwie
nawet i s
cywilney
iątku nie
z pod doz
mują. Gd

przez upadek na substancyi, albo przez wypuszczenie onym teyże, pomocy ich potrzebni znajdą się.

Cokolwiek tu o władzy Oycowskiej względem Dzieci mówiło się, toż samo i o powadze Macierzyńskiej rozumieć należy, zwłaszcza po śmierci Mężowskiej: nic atoli ona z substancyi Dziecinney Oycowskiej odpisać, nic legować nie może, chyba tylko z własney albo posażney; o czym obszerniejsza pod tytułem *o Dożywociach i Sukcesyach* mowa będzie.

A iako prawne Małżeństwo, jedynym jest u nas władzy Oycowskiej źródłem, tak też ślubne związki szczególnym Potomstwa z pod rządu Rodzicielskiego nazwać się mogą oswobodzeniem. Jeszcze atoli Stan ten, nie nadaie im żadnego do rządu substancyi Rodzicielskiej Prawa: Zatym podług Ustaw naszych, ten tylko Syn z pod władzy Rodziców wypuszczonym nazywa się, któremu Ojciec część substancyi prawem dziedzictwa wypuszcza, albo Marka z pod dożywocia ustepuje, tak dalece: że i funkcye iakiekolwiek przez Syna sprawowane, a nawet i sam stan Duchowny żadney mu cywilney w rządzie spodziewanego majątku nie przynoszą władzy: i tylko go z pod dozoru domowego Rodziców wyimują. Gdyby atoli trafiło się, żeby Ro-

Uwolnienie dzieci z pod władzy Rodziców.

dzice bannicyi z Kraiu, albo wygnaniu podpadli, na ów czas dzieci tak, iak *post mortuos* Substancją obeymują.

Potom-
stwo nie-
prawe.

Same tylko prawego łoża potomstwo ma u nas Prawo do spadków, Jmienia i zasług Rodzicielskich. Dzieci zaś z nieprawego łoża, chociażby i szlub z nałożnicą nastąpił, ani tytułu i Jmienia Oycowskiego nie dziedziczą, ani do Substancyi (procz wyżywienia i Edukacyi z Ustaw natury im należącey) najmniejszego wstępu nie mają; nawet gdyby i legitymowani byli, co się u nas dzieie przez Nobilitacyą, nie mogliby (chyba za wyrażnym Oyca zezwoleniem, lub osobnym zapisem) równego z prawem Dziećmi do Dobr Oyczystych rościć sobie Prawa. Wszakże Ustawa ta nie zagraadza dziś iak dawniey zagraadzała wstępu do Substancyi Rodzicielskiej Potomstwu z Małżeństwa prawego, między Szlachcicem i nałożnicą niegdys, po szlubie spółdzoneму: iako się o tym w *piernszym Tyt* namieniło.

Rozwiązać tu nakoniec przychodzi zdarzające się względem prawności Potomstwa przypadki, z wczesnego lub spóźnionego płynące urodzenia. A lubo o tych Ustawy Kraiowe zamileczają, atoli Prawa Rzymskiego wyroki, mogą za regułę służyć w podobnych okolicznościach. Czytamy tam, że nawet w siód-
mym

dymym
siątym
cie, w
się po
rze z
a w s
Wdow
Męża
(z) T
skiego
zwy
czą p
siącu
wyda
tany;
Oyco
mieli

C
„ M
„ al
„ no
„ ro

(j)

dym Miesiącu po Szlubie, a w dziesiątym od śmierci Oycy zrodzone Dziecie, w liczbie prawego Potomstwa liczyć się powinno. (y) Zgadza się w tey mierze z Prawem nadmienionym i Saxon: a w szczególności zaleca, aby pozostała Wdowa, naydaley w 30. dni po śmierci Męża brzemienność swoją oświadczyła. (z) Ze zaś tak ogólny Prawa Rzymskiego wyrok, przeciw się czasem nadzwyczajnym natury zdarzeniom, świadczą prawni ludzie, że i w piątym Miesiącu po ślubie, płód byle żywy na świat wydany, za prawego Sukcessora był poczytany; i w jedenastym Miesiącu od śmierci Oycowskiej zrodzeni, prawa Sukcessyi mieli przyzuane. (a)

T Y T U Ł V.

O Opiekach i Kuratelach.

„**M**Afoletnim dla nie dojrzałości lat,
 „ dojrzałym lat 25. nie mającym,
 „ albo dla pomieszanego rozumu lub mar-
 „ notrawstwa iawnego, sobą i majątkiem
 „ rozrządzać nie mogącym, Prawa Rzym-
 „ skie

Co Opieka
 i wielera-
 ka u
 Rzym.

(y) L. 3. ff. §. penult: & ult: It: L. 12. ff. de statu
 hum: & Nov: 39. c. 2. (z) Specul: Sax.
 L. 1. Art: 3. & Jus Municip: Art: 96. (a) Loix
 Civiles P. 2. L. 1. t. 1. Sect. 2.

„skie dawały Opiekunow. (a) Pier-
 „wszych Opieka nazywała się *Tutela*,
 „drugich *Curatio*, po naszymu *Kuratela*.
 „Cel dwoistey tcy Opieki, ieden był;
 „to iest: Obrona zostającego w opie-
 „ce, bacznosc o Dobra iego, staranność
 „o Osobie. Gatunek zaś iey trojaki:
 „*Tutela Testamentaria*: albo Opieka
 „z Testamentowego rozrządzenia wy-
 „pływająca: *Tutela legitima*: Opieka
 „Prawna, służąca najbliższym Kre-
 „wnym, w niedostatku Testamentowych
 „Opiekunow, równie do Krewnych
 „z Oycy iako i z Matki należąca:
 „Nakóńiec Opieka dana: *Tutela dati-*
 „*va*: miała na ów czas miejsce, gdy
 „w niedostatku Testamentowych i Pra-
 „wnych albo Naturalnych Opiekunow,
 „Magistrat lub Cesarze onych nazna-
 „czali. Między Opiekunami Testamen-
 „towemi i Prawnymi lub Danemi, ta isto-
 „tna zachodziła różnica, że pierwsi do
 „żadney kaucyi albo poręki obligowani
 „nie byli; Ci bezpieczeństwo rzędzo-
 „nego sieroty majątku w dobrach swych
 „okazać musieli.

Koniec
Opieki.

„Ustawiała władza Opiekuna, nay-
 „przed: doyrzałością lat Sieroty *Pu-*
 „*bertate pupilli*. *Pubertas* zaś *simplex*
 „do lat czternastu w Męszczyźnie, a do
 lat

(a) Heyn: tit. de Tutelis §. ccl. & sequent.

„ lat dwunastu w Niewieście trwała: *Ple-*
 „ na *pubertas* do lat siedmnastu w oboy-
 „ gu: *Plenissima* do lat ośmnastu rozcią-
 „ gała się. *Pomtore* upadała Opieka
 „ śmiercią Opiekuna lub Sieroty. *Po-*
 „ trzecie: Przez przysposobienie *per Ar-*
 „ rogationem. *Poczwarte*: przez banni-
 „ cyą, niewolę, albo utratę wolności,
 „ praw Familii, Miasta, co się zwało:
 „ *Capitis diminutio*. *Popiąte*: przez wy-
 „ szły termin Opieki. *Poszoste*: odda-
 „ niem prawnym Opiekuna podeyzrza-
 „ nego. *Nakoniec* za zrzeczeniem się
 „ przez tegoż prawa Opieki.

„ Naznaczeni Testamentem, lub pra, Wymowki
 „ wnie do Opieki należący, wymowić od Opieki.
 „ się mogli albo *per excusationem vo-*
 „ luntariam, albo *per necessariam*. Pier-
 „ wsze zrzeczenie się z Opieki służyło,
 „ mającym troje lub więcej potomstwa,
 „ zawiadującym Skarbowemi dochoda-
 „ mi, za granicą bawiącym, Urzędni-
 „ kom wyższej rangi, Uczonym, Le-
 „ karzom, Prawnikom, co się nazywa-
 „ ło *Excusatio ob Privilegium*. Dla
 „ przeszkody wymowieni byli od Opie-
 „ ki, ubodzy, chorzy, nie umiejętni,
 „ czyli nie uczeni i lat siedmdziesiąt li-
 „ czący, co zwano: *ob Impedimentum*.
 „ W reszcie z boiaźni niebeśpieczeń-
 „ stwa *ob Existimationis periculum*:
 „ nienależał do Opieki wiodący z Oy-
 „ cem

„cem Sieroty spór prawny, lub w nie-
 „przyjaźni zostający. Istotnie zaś i ko-
 „niecznie od Opieki praw odpadali,
 „szaleni, głuchotą lub ślepotą dorknię-
 „ci, małoletni; Żołnierze, w proces-
 „sie z Sierotą będący, Kapłani i Za-
 „konnicy; lubo późniejszych Rzeczy-
 „pospolitey Rzymskiey czasow, Xięży
 „Świeckim Opieka prawna, była przy-
 znana. „

Troiaki
 rodzaj O-
 piekunow
 Krajo-
 wych.

Na wzór zwyczajow Rzymskich, tro-
 iaki Prawa nasze Opiekunow rodzaj sta-
 nowią (Opiekunow Sierot, właściwie
 Opiekunami: Opiekunow Wdow, *Ku-
 ratorami* lub Tutorami nazywając.)
 Pierwsi *Testamentowi*: albo od Oy-
 ca testamentem wyznaczeni: i ci co do
 rzędu substancyi, przed Matką, Babką,
 lub innemi bliższemi Krewnymi mają
 pierwszeństwo. Co się zaś tycze edu-
 kacyi Małoletnych dzieci, ta zawsze
 Matce z prawa natury należy, a przy-
 najmniej podług Statutu Lit: (b) nad
 Synami do lat 7. nad Córkami do za-
 męścia Matkom przyznana. Nietylko
 zaś dzieciom własnym, ale nawet Zonie,
 Mąż Opiekuna wyznaczyć może, (c) któ-
 ry to przywilej na niewiasty bynaj-
 mniej

(b) Roz: 5. Art: 11. (c) A. 1420. V. 1. fol: 73.
 t. de Orphanis.

mniej nie spada, z racyi odpowiedzi sądowej osobliwie z interessow Dobr wpływaiącey, która w prawie naszym szczególnie Męszczyznom przystoi.

W niedostatku Opiekunow Testamentowych, służy Opieka bliższym Krewnym z Oyca, a po tych, z Matki: Opiekunowie ci zowią się *Prawni*, *Legitimi*: bo ich prawo natury czyli pokrewieństwa, Opiekunami stanowi. Naybliższy do Opieki Brat starszy, ieśli go Oyciec w dojrzałości lat obumiera: po nim idą Stryiowie, a po tych Wuiowie. (d) W Litwie nawet Białymgłowom, pokrewnym z Oyca, w niedostatku płci Męskiej służy opieka, a nawet i Krewnym z Matki; byle tylko były zamężne, i ewińczyą przy obięciu Opieki, zapisafy. (e)

Gdy nakoniec ani Testament o Opiece pozostałych dzieci nie wspomina, ani Prawnych, sieroty nie znayduią Opiekunow; Prawa nasze wkładaią na Zwierzchność Sądową obowiązek onych naznaczenia; Opiekunowie ci będą: *Dati*, albo *Dativi*, *Dani*: czasem Tutorami w Prawie Koronnym zwani. (f) Dawniej w Koronie Urzędowi Grodzkiemu tylko,

(d) Zalaszkowski t. 17. de Tutela. (e) Roz. 6. Art: 3. (f) A. 1588. V. 2. fol: 1218. de Minorenni:

ko, w Litwie Sądowi Ziemskiemu przywilej naznaczania Tutorow służył: dziś zaś prawa Koronne równie do Ziemstw, iako i Grodów ten obowiązek rozciągnęły. (g) A gdyby ich Urzędy pomienione wyznaczyć zaniedbały, J. K. Mość dopiero za poprzedniczym Manifestem stron, Reskryptem ich swym nominuje: (b) zawsze atoli tak Krolowie, iak Urzędy, na bliskość Krwi baczyć obowiązani. Nie tylko zaś Prawa wspomniane ale i dawniejsze ostrzegają: aby takowi Opiekunowie znaczną nieli Posesysą przynajmniej w części tego Powiatu lub Woiewodztwa, gdzie leżą Dobra Sierot: Duchownych nawet Prawa nasze od Opieki nie wyłączają, byle tylko byli dziedziczno Posessyonaci. Nadto Statut Litewski wymaga po Urzędzie Opiekunow wyznaczającym, bacznosci, aby byli ludzie dobrzy, pobożni, nie utratni, (i) nie Cudzoziemcy i nie nadto podeszli, umiejący sobą i rozumem swym władać roztropnie i opatrzenie. O inszych przeszkodach do Opieki, Prawa nasze zamilczają, a zatem gdyby kto albo sam wymowie się, albo kogo oddalić od niey chciał, musiał

(g) V. 8. A. 1775. t. Ubieśpieczenie fol: 183. (b) Rez. Rady 1777. N. 428. 2. Xbris. (i) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4.

siałby
chneg
Gd
ćmi
ley s
częst
ma.
tural
Wł
czney
za d
Wdr
pod
z ca
się
grosz
Ja
sobo
Oyc
Krev
nied
spisa
gow
ści
w c
obli
Nat
kun

(k)

siałby poyść za wzorem Prawa powszechnego.

Gdy pozostała Matka bierze nad Dziećmi Opiekę, albo ma Dożywocie na całej substancyi, albo na pewney teyże części, albo go wcale zapisanego nie ma. W *pierszym* przypadku, iako naturalna Opiekunka i intrat całkowitych Właścicielka, ani do kalkulacyi coroczney pociągana być, ani iogo grosza za dozor Opieki pretendować nie może. W *drugim*: z części tylko substancyi z pod Dożywocia wyiętej: a w *trzecim* z całkowitych dochodów, i rachować się corocznie obowiązana, i do iogo grosza nabywa prawa. (k)

Jakimkolwiek bądź z tych trzech sposobow, biorący Opiekę, zaraz po śmierci Oycy w obecności dwóch przyjaciół i Krewnych z linii Oycowskiey, lub w niedostatku tych od Sądu wyznaczonych, spisać obowiązany Inwentarz Dóbr, dfugow, prowentow i wszelkich ruchomości pozostałych Sierot: podług którego w czasie z Opieki kalkulować się jest obligowany. (l) Co się właściwie o Naturalnych lub testamentowych Opiekunach rozumi, gdyż przez Grody, Ziemstwa

(k) Rez: R. N. 1777. 1. Aug: (l) A. 1565. V. 2. foli: 692. t. O Opiek;

stwa lub za Reskryptem Królew: biorący Opiekę, corocznie prawio juramento do kalkulacyi obowiązani. (m) Jaśniej ieszcze a raczey skrupulatniey Prawa Litewskie w tym razie Opiekunow opisały: nakazując aby nawet Świadkowie Inwentarza, byli Possessyonari, z Woznym od Sądu wyznaczeni, a kopia tegoż do Akt była podana. (n)

Obowiązki
Opieku-
na, grani-
ce, nad-
groda.

Powinności Opiekunow w wielu Artykułach obowiązki Rodzicielskie wyrównywiają: bo nietylko Dobr rząd naypilniejszy, pomnożenie dochodow, spłacenie długow zlecają im Prawa, ale i edukacyą Sierot nayprzystoynieyszą, ile gdy Matki nie masz, zatrudniać się nakazują. Lubo zaś Opiekunom administracya Dóbr sierocych, aż do czasu dojrzałości Sierot zlecona, nic atoli z nich przedać, alienować, a nawet i zastawnym Kontraktem puszczać nie mogą; owszem gdyby nawet Brat Starszy trzymał młodszych w Opiece, nie więcey w tey mierze pozwolićby sobie mogli, nad wolne części z działu nań przypadającej rozrządzenie; lubo i w tym razie dla niedzielney substancyi skrzywdziłby młodszych Braci, mających prawo wyboru
sched

(m) V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubezpieczenie. (n)
Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4.

sched przez Brata starszego układających się. Jeśli przecięż długow Oycowskich z intraty zaspokoić nie podobna, na ow czas za radą Przyjaciół i bliższych Krewnych ma moc Opiekun zastawić lub uprzedać część Dóbr Sierocych: a nawet gdy substancyi długi wyrównywią wartości oneyże, a procenta powiększyłyby teyże ciężary, może Opiekun z poradą pomienioną uczynić wyrok albo recess od niey imieniem Sierot. (o) Procz rzeczzonego przypadku, w którym Prawa daia moc Opiekunom alienowania Dóbr Sierocych, określaiać daley władzę ich, bronia im nawet rozgraniczenia: (p) i gdyby do tego powagą Sądu przyciśnieni byli, Urząd Podkom: ostrzeże wolność Sierotom w latach doyrzrzałych, takowe granice ieśli zechcą inwalidować; do czego im żadna czasu dawność albo preskrypcya z lat małoletności szkodzić nie może: (q) prawa atoli późniejszy o tym dla Sierot dobrodzieystwie zamilczaią. (r)

Tak uciążliwego Opiekuna obowiązku, nie chce mieć Prawo bez nadgrody, przepisuiąc corocznie dla tegoż dziesiątą część

(o) A. 1588. V. 2. fol: 1218. De minoren: (p) A. 1347. V. 1. fol: 44. t. de Tutoribus. (q) A. 1523. V. 1. fol: 413. §. Si vero. (r) V. 7. A. 1768. fol: 705. P. = Ze =

część intraty: (s) atoli Kuratorowie Wdow, nadgrody tey pretendować nie mogą, gdyż te wolną mają zawsze administracyą Dóbr, i rząd dzieci pozostałych: w samych tylko interessach Prawnych, zastępstwa ich i przytomności, ile gdyby co na wieczność z swego zapisywały, potrzebią.

Koniec O-
piewki.

Kończy się Opieka podług Praw Koronnych w Roku 18. (t) dla Męszczyzny w 12. dla Niewiasty: Prawa Lit. doyzrzałość tylko Niewiasty do lat 13. posuwają. (u) W czasie tym Sierota, nietylko obciążać i odebrać w possessyą majątki wszelkie po Rodzicach, lub przez spadki do siebie należące, a w rządzie Opiekunów dotąd będące może, ale nad to do kalkulacyi ich, gdy się pokrzywdzonym znajdzie pociągnąć ma Prawo; gdzie nawet przysięgą stwierdzić obligowany Opiekun, iako w całej swej administracyi podług Inwentarza i sumnienia sprawił się. Gdy zaś do tego rachunku Sierota z Opiekunem nie przychodzi: (do którego Matka Dożywotnia, iako się już namieniło, żadną miarą nie należy:) (w) Opiekun bierze Kwit Grodowy z Opieki,

(s) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4. a V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubezpieczenie. (t) A. 1768. V. 7. fol: 707. t. Złączenie P. = A gdy = (u) Roz: 6. Art: 1. (w) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 2.

ki, k
iako
syi.
swym
mająt
że ni
niąd
od C
wniey
skim

Bęc
małol
wnie
pując
o Zas
ctwa.
Oyc
są b
dliwie
ca lub
dzictw
O dłu
O nai
ne.

Lu
scach
rem
tnych

(*) A
8
A
V

ki, który go od wszelkich tak Sieroty, iako i Sukcessorow zasłonić ma preten- syi. Prawnie zaś upadłby Opiekun w swym prawie, gdyby albo marnotrawił majątki Sierot: albo o głowę Oycy tych- że nie czynił, albo ią jednac za pie- niądze ważył się *i. t. d.* Oddalenie takich od Opieki Urzędowi Grodzkiemu da- wniej, dziś pospołu z Sądem Ziem- skim służy. (x)

Będąca pod Opieką Sieroty, po mimo małoletności swej, odpowiadają sądo- wnie przez swych Opiekunow w nastę- pujących przypadkach. 1. W Zapozwach o Zastawę czyli o wykupno dziedzic- twa. 2. W uiszczeniu rękoyami przez Oycę lub Krewnego, po których Sukces- syą biorą, zapisaney. 3. W usprawie- dliwieniu pretendowanego, i za życia Oy- ca lub Krewnego zadysputowanego dzie- dzictwa. (y) Prawą zaś Lit: dodają: 4. O długi przez Rodzicow zaciągnięne. 5. O naiazdy Dobr przez tychże popełnio- ne. 6. O zbiegłych Poddanych. (z)

Lubo Prawa nasze w wielu miey- scach między Opiekunem i Kurato- rem nie czynią różnicy co do isto- tnych powinności; atoli podług zwy-

Sieroty do
Sądu po-
zwane.

O Kurato-
rach i Ku-
ratelach.

F

cza-

(x) A. 1588. t. De minoren: V. 2. fol: 1218. i V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubeśpiecz: (y) V. 1. A. 1347. fol: 44. t. de Tutoribus i A. 1565. V. 2. fol: 692. t. O Opiek: (z) Roz: 6. Art: 8.

zwyczajowi wziętego, *Kuratorya* albo *Kuratelę*, rozumie się tylko Opieka nad Szalonemi, Marnotrawcami &c. a rządzący takowemi, właściwie *Kuratorami* zowią się. Nadanie Kuratoryi do Praw Maiestatu należy; Kancellarye atoli Koronna i Litewska baczyć mają, aby nie wprzód Listy na Kuratorye pieczętowane były, pokądby od Deputowanych *ex Senatu vel Ordine Equestri* owego Woiewodztwa, w którym *mente captus*, albo Marnotrawca *cum bonis subsistit*: nie było świadectwa, że nieśchybnie kuratoryi potrzebuie. Jako zaś naznaczenie kuratoryi tylko *ad instantiam* Krewnych naysłuszniey nastąpić może, tak ciż w rządzie Kuratorów pierwszość z prawa mają zabezpieczoną. (a)

W tym miejscu zastanowić się przychodzi nad *Prawem Maiestatu*, nadającym moc Królom naszym wyznaczania Kurateli: która nietylko rząd wolny sobą i substancją tamuie, ale nawet funkcyi i urzędów przez takowe osoby posiadanych zasięga. W rzeczy samey, podług praw Kraiowych, nikt od urzędu i godności swej odpaść nie może, tylko ten, kto albo do niego niezdatnym sądownie uznany będzie,

(a) A. 1638. fol: 952. V. 3. t. O Kuratoryach.

dzie,
cąc o
nego
że id
który
dawa
nie
ludzi
rozum
denti
wać
na t
dzon
spraw
cięż
nasz
stwa
czay
kow
gato
wnie
być
iedy
ktui
sob
nasz
tym
czy
ścią

(b)

dzie, albo tak winnym okaże się, że tracąc część i sławę, razem i od posiadanego honoru odsądzon zostanie. Wszakże jeżeli weyrzemy w warunki, podług których Urzędy wszelkie i Dygnitarstwa dawane być powinny, wyczytamy tam nie na iednym mieyscu, iż te nietylko ludziom leśnim, rostopnym, ale i na rozumie zupełnie zdrowym: *etate, prudentiâ & intellectu bene vigentibus*, dostawać się mają. (b) Więc iak tylko kto na tym z dopuszczenia Boskiego uszkodzonym pokaże się, tym samym i moc sprawowania Urzędu swego utraci. Przecięż nie masz na to żadney w prawie naszym ustawy, aby takowych dostoięstwa, za wakujące podawano: Zwyczaj tylko, osobliwie co do Urzędników sądowych niesie, że im Subdelegatów wyznaczają Stany. Naygruntnieyszą tedy w tey mierze odpowiedzią być zdaie się: że gdy Konstyt: R. 1638. iedyna w prawie naszym o kuratelach traktująca, ani co do Stanu ani co do osob, w niczym prerogotywy tey Królów naszych nieograniczyła; wychodzące z tym prawnie Kuratele czy na prywatne, czy znakomitszą zaszczycone dostoięścią osoby, ani prawu, ani przywileiom

F 2

Do-

(b) V. 1. 1496. fol: 246. t. Dignitates, & A. 1562. V. 2. fol: 616. §. Dożywocie.

Dostojenstwa i Urzędy dożywotnie nadającym, nieuwłaczaią.

Co się tycze powinności Kuratorów względem administracyi Dóbr, też same dla nich, co i dla Opiekunów służą przepisy; Obowiązki ich kończąc, albo przez ozdrowienie, albo przez śmierć Osoby w kurateli będącej: w pierwszym razie wychodzącemu z kurateli, w drugim Sukcessorom, kalkulować się obowiązani. A iako Opiekunowie Małoletnich, tak Kuratorowie dojrzałych, za dozór i fatygę swoją do dziesiątego grosza z czystey Intraty należą.

CZĘŚĆ II.

RZECZACH.

ROZDZIAŁ I.

O PRAWIE NA RZECZY.

TYTUŁ I.

*Podział Rzeczy: i Prawa
nabywania ich.*

„**R**Zecz w prawnym rozumieniu, zna- Co jest
„czy to wszystko, co z natury swej rzecz? Po-
„w majątkach ludzkich mieścić się, dział iey
„albo z istoty swej ku użytkowi czło- podług Pri-
„wieka służyć może. Jedne z tych Rzymk.
„są Prawa Boskiego *Divini Juris*:
„Drugie Prawa ludzkiego *Humani Ju-*
„*ris*. Rzeczy Prawa Boskiego troiakię
„są: *Res Sacra* ku czci Boskiej poświę-
„cone: iakie są Kościoły, Ołtarze,
„naczynia ofiarne &c. a te, nawet w
F 3 „po-

„ pogaństwie, bez ostatniej zniewagi,
 „ na potrzeby ludzkie użyte być nie mo-
 „ gły: z czasem w Chrześcijaństwie po-
 „ zwolono zbytkującym Kościelnym np.
 „ Sreber, użyć na wykupno więźniów,
 „ pożywienie ubogich *it. d.* zastawiając
 „ je do czasu, lub sprzedając z wiedzą
 „ i zezwoleniem Kościelney Zwierzchno-
 „ ści. *Res Religiosa*, Rzeczy poszano-
 „ wania godne: a w tych rzędzie, gro-
 „ by pierwsze miały miejsce: i lubo te
 „ każdy w domach swoich sobie wysta-
 „ wiał, przecież testamentowym lega-
 „ cyom nie podpadały. *Res Sancta*:
 „ iedne były czci Bogów pomniejszych
 „ domowych poświęcone: drugie Pra-
 „ wem upoważnione; iako to Mury,
 „ Bramy Mieyskie, wały *it. d.* tenże i
 „ samym Prawom służył tytuł, z kąd
 „ się zwały *Sancta Leges*. *Res Eccle-*
 „ *siastica* Rzeczy Kościelne, pośredni-
 „ czo do czci Boskiej należące: były
 „ Domy, Grunty, Wsie Kościelne, któ-
 „ re mogły być i bywały zamienione,
 „ przedane, ku lepszemu Kościoła do-
 „ bru, za Zwierzchności dozwoleństwem.
 „ *Prawa ludzkiego rzeczy*: są albo Po-
 „ spolite, czyli wspólne: *Publica Commu-*
 „ *nes*: iuż to z Ustaw przyrodzonych, wszy-
 „ stkim ludziom służące, iakie są, po-
 „ wietrze, Morze: iuż to iednemu wszcze-
 „ gółności Narodowi własne: np. Rzeki,
 Por-

„ Port
 „ zgro
 „ tra,
 „ Sz
 „ snoś
 „ gaia
 „ pora
 „ suki
 „ wid
 „ pow
 „ go
 „ Ob
 „ rea
 „ wa
 „ Ma
 „ biki
 „ sze
 „ tyr
 „ cza
 „ dz
 „
 „ ial
 „ in
 „ re
 „ ws
 „ ia
 „ O
 „ z
 „ w

(a)

„Porty: już tylko pewnemu Miastu lub
 „zgromadzeniu należące, iakie są: Tea-
 „tra, Rynki, Szkoły, Ratusze: Albo
 „Szczególne, czyli *R. privata*, do wła-
 „sności Osob pojedynczo wziętych ścia-
 „gające się: te będą iedne zmysłowe *Cor-*
 „*porales vel Phisica*, iako to: grunt,
 „suknia, dom; albo *Incorporales* nie-
 „widzialne: taka iest obligacya czyli
 „powinność dania lub uczynienia cze-
 „go, niewola, użytek, dziedzictwo:
 „*Obligatio, Servitus, Usus fructus, Ha-*
 „*reditus*: Jeszcze rzeczy zmysłowe u-
 „ważać można, iako ruchawe przez się
 „*Mobiles per se*: i nieruchawe *Immo-*
 „*biles*: których iako i powyższych ob-
 „szerniejsze opisy, małoby się zdały
 „tym, którzy z znośnością Fizyki po-
 „czątkowej, wspomniane rzeczy po-
 „działy wyczerpać musieli. (a)

„Jakokolwiek uważana rzecz, dwo-
 „iakię nadaie Człowiekowi prawo: *Jus*
 „*in re*: Prawo na rzeczy: i *Jus ad*
 „*rem*, Prawo do rzeczy. Podług pier-
 „wszego, ma Człowiek Prawo do rzeczy
 „iakowej bez względu na tę lub owę
 „Osobę, taki iest *np.* Dług na dobrach
 „zapisany: *Jus* zaś *ad rem*, daie Człó-
 „wiekowi nad drugim Prawo, dania
 „lub

Prawo na
 rzeczy i do
 rzeczy:
Jus in re:
Jus ad
rem.

(a) Hein; lib: II. t. I.

„lub uczynienia czego; a takie ma
 „Dziedzic do pracy Poddanego, Pan do
 „posługi Służącego: *it. d.* Prawa na
 „rzeczy pięć gatunkow liczy się, *Do-*
 „*minium* Panowanie, *Hereditas* Dziedzi-
 „ctwo, *Servitus* Niewola, *Pignus* Za-
 „staw, *Possessio* Posiadanie: o pier-
 „wszych dwóch podziałach w tym pier-
 „wszym Rozdziale, o drugich w nastę-
 „pującym powie się.

„Panowanie *Dominium*, iest władza nad
 „rzeczą fizyczną, zupełnego nią rozrzą-
 „dzenia i dochodzenia: chyba że Prawo al-
 „bo ugoda, lub wola Testamentu będzie na
 „przeszkodzie. Prawo panowania, albo iest
 „zupełne *Plenum vel absolutum*, kiedy
 „z własnością rzeczy i użytek mi słu-
 „ży: albo niezupełne *minus plenum*,
 „gdy kto albo samą własność, albo tyl-
 „ko sam zysk posiada; w pierwszym
 „razie nazwie się *Dominium directum*,
 „iakię ma dający Lenność *Emphiteusim*:
 „w drugim *Dominium utile*, iakię ma-
 „ią Lennicy i Emfiteuci. Panowanie
 „nad rzeczą, albo z Prawa Natury lub
 „Narodow, albo z Ustaw Cywilnych
 „wypływa. Z Prawa natury, nabywa-
 „ią się rzeczy, *Occupatione rei* Opa-
 „nowaniem: *Accessione* Przybyciem: *Tra-*
 „*ditione* Podaniem. Opanowanie *Oc-*
 „*cupatio*: iest rzeczy do nikogo nie
 „należącej wolne obciążenie: takie są Kra-
 „ie

„ie n
 „śne
 „rzu
 „rach
 „tako
 „moż
 „się F
 „Auc
 „lica
 „Znal
 „włas
 „tytu
 „szcz
 „dne
 „Krai
 „kład
 „gen
 „nic
 „szyn
 „rzc
 „praw
 „wa r
 „iz, p
 „tu ty
 „sow
 „Pol
 „szy
 „wsz
 „u n
 „red
 „cki
 „wz

„ie nieznaione puste, Zwierzęta le-
 „śne, rzeczy na brzegi morskie wy-
 „rzucone, Ryby w Rzekach i Jezio-
 „rach znalezione, *i t. d.* Osiągnięcie
 „takowe rzeczy w trojaki sposób być
 „może: Polowaniem *Venatione*, gdzie
 „się Rybołówstwo *Piscatio*, i Ptasnictwo
 „*Aucupium*, mieści: *Occupatione bel-*
 „*lica*, Zawoioowaniem: i *Inventione*
 „Znalezieniem. Wszystkie te nabycia
 „własności sposoby na osobne dziełmy
 „tytuły: aby i rzeczy iasniey wyłu-
 „szczyły się, i Czytelnik przewłoką ie-
 „dney materyi nie znudził się. Praw
 „Kraiovych pod tym tytułem nie wy-
 „kładamy, bo gdy ten o rzeczach w
 „generalności i ich podziale traktuje,
 „nic podobnego w Prawodawstwie na-
 „szym nie czytamy; Do tego podział
 „rzeczy więcey z natury ich, niż z
 „praw ludzkich płynie, którego i Pra-
 „wa nasze używają. Ostrzega się nadto,
 „iż, podziału pomienionego rzeczy, tyle
 „tu tylko trzymać się będącieniy, ile sto-
 „sownym znajdzie się do rzędu i Praw
 „Polskich, zwłaszcza, że go trudno z na-
 „szym Prawodawstwem i zwyczajami
 „wszędzie pogodzić: tak *np.* nie masz
 „u nas istotney między *Dominium* i *Ha-*
 „*reditatem*, co do possessyi Szlache-
 „ckich różnicy, chyba iesli to Prawo
 „względem władzy całej Rzeczypospo-
 „spo-

„spolitey uważać będziemy. *Possessio*
 „także i *Hareditas* różna w Kraiu na-
 „szym do rzeczy nadaie Prawa: Na-
 „koniec, *tradycya* lubo czasem tylko sa-
 „me zabezpiecza Intraty, bez zlewku
 „prawa dziedzicznego, czyli sam tyl-
 „ko rzeczy użytek, bez iej własności
 „przynosi: przecięż i do obięcia w pos-
 „sessyą Dziedzictwa koniecznie potrze-
 „bną jest. „

TYTUŁ II.

O Lasach i Polowaniu.

PrawaKra:
o Lasach.

I. **L**asy Kraiowe na dwie dzielą się
 klasy; podług natury Dóbr, w
 których się znajdują. *Królewskie*: któ-
 rych Starostowie i Dzierżawcy, nie wię-
 cey iak na opał i budowę potrzebną u-
 żyć mogą: wyrobienie zaś ich na towar,
 licznemi Prawami zabronione: (a) Za-
 tym, gdy kto z lasow cudzey lub swey
 Królewsczyny korzystać chce, reskrypt
 od J. K. Mci, lub od Stanow pozwole-
 nienia wrąb, budowę mostów, lub robie-
 nie potażow otrzymać powinien. *Dzie-
 dziczne* lasy, wielokrotnemi Konstytucya-
 mi, od uszkodzenia sąsiedzkiego zasło-
 nio-

(a) V. Jawent: Zeglicki: t. Lasy.

nione
 ledwie
 Koron
 dokład
 naiezd
 tut Li
 zaszy
 a za k
 wytkn
 pisuie
 sposob
 okup
 winier
 sow t
 zuie s
 kowite
 gardfo
 ry to
 na zfo
 ko i n
 chciel
 W szo
 wspoh
 ronne
 z krz
 co ro
 zyski
 tury i

(b) V
 R
 t.

nione: naypoźniejsza Roku 1676. (b) ledwie nie wszystkim Woiewodztwom Koronnym służyca, zdaie się być naydokładniejsza, nadaiąca moc zabrania naiezdcy siekiery, wozu i sprzężaiu. Statut Lit: gwałt takowy między Szlachtą zaszyły, 12. Rublami ukarany mieć chce: a za każde drzewo podług ceny tamże wytkniętej nadgrode właścicielowi przepisuje. (c) Gdy zaś kto złodziejskim sposobem do cudzego lasu wkrada się, okup gardła podług stanu zapłacić powinien. Co się pożogi albo podpalenia lasow tycze, Prawo Koronne (d) obowięzuie szkodnika do nadgrody szkody całkowitey: a ten ktoby się uiszczyć nie mógł, gardło swe 10. grzywnami opłaca; Który to Prawa rygor i Statut Litewski (e) na złośliwych podpalaczow rozciąga: iako i na tych którzyby się odprzysiędz nie chcieli, iż trefunkowo ogień zapuścili. W szczególności Statut pomieniony, o wspólnych lasach, o których Prawa Koronne zamilczaię uczy, aby tych sąsiad z krzywdą drugich, nie używał, przez co rozumieć się maię szczególniey owe zyski z lasu ciągnione, które nie z natury i potrzeby gruntowey, ale z przem-

(b) V. 5. fol: 395. t. O Borach. (c) Stat: Lit: Roz: 10. Art: 15. (d) R. 1420. V. 1. fol: 80. t. de Arvpirio (e) Roz: 10. Art: 17.

myślu wypływaia. Nadto ostrzega się tamże wolne rozgłaniczenie, gdy tego ieden z Sąsiadow pragnąć będzie. (f) Przydać tu należy, iż Rada Nieustająca w Uniwersale swym Roku 1778. (g) nietylko baczność Dziedzicom i Dóbr Królewskich Possessorom, na zapobieżenie szkodliwych pożarów leśnych zaleciła: uszkodzonym w tej własności, pilną, i prędką przez Urzędy Starościńskie czynić nakazała sprawiedliwość; ale nad to zastanowiwszy się nad tym Kraiu naszego przyszłym niedostatkiem, który z nieoszczędnego i niegospodarnego lasow używania w krotce naybogatsze w lasy Woiewodztwa uczuć mogą; zaleca: Aby Possessorowie wszelkich Dóbr, przykładem rządniejszych Kraiow, tyle tylko zyskow z lasow ciągnęli, ile go mieć mogą bez ruiny onychże.

Prawa Rz:
o Polowa-
niu.

II. „Przez Polowanie rozumi się u-
„ięcie wszelkim sposobem Zwierza dzi-
„kiego, a nie oswoionego, chyba żeby
„ten zbiegłszy w lasy zdziczał: a ta i
„do Ptastwa służy reguła. Powtore:
„Polować wolno tam, gdzie i kiedy
„prawa nie bronią; przeto i lasy, za
„zwierzeńce poczytuia się, gdy tak chce
„mieć

(f) Roz: 9. Art: 19. (g) N. 167. dnia 7. Maia
w Zbiorze fol: 116.

„mieć P
„wiek P
„dziki P
„negoż
„lub pos
„wolność
„byczą p
„o Ptast
„ko z g
„lisz. „

Dawni
iąc o pol
ści sięga
kopuiący
cie; (b)
tego, kt
sekretnie
łapać kta
wyrażnie
do zebra
ro za Pa
ogólne
wszelkie
na surow
grzyw:
rządza
sioną,
pozwole

(b) V. 2.
fol; 8
t. de

„mieć Pan lasu. Potrzecie: Gdziekol-
 „wiek polowanie wolne iest, zwierz
 „dziki poymany przez pierwszego, o-
 „negoż iest własnością: wypuszczony
 „lub postrzelony gdy uchodzi, pierwszą
 „wolność odzyskuje; a zatym nową zdo-
 „byczą prawną być może, toż rozumiey
 „o Ptaswie lub roju Pszczoł, iak tyl-
 „ko z granicy twej ulecieć im dozwo-
 „lisz. „

Dawniejsze prawa Koronne namienia-
 iąc o polowaniu, nawet do szczególno-
 ści sięgają, przepisując kary, na wy-
 kopujących liszki młode na cudzym grun-
 cie; (b) podobnyż rygor rozciągając na
 tego, któryby albo przy cudzych psach
 sekretnie zwierza przeymował: albo psy
 łapać kradziecko ważył się. (i) Tamże
 wyraźnie polować od S. Woyciecha, aż
 do zebrania zboż zakazano. (k) Dopie-
 ro za Panowania niniejszego i Prawo
 ogólne doskonalsze stanęło, gdyż do
 wszelkiego polowania rozciągnięte i wi-
 na surowsza uchwalona, bo do 1000.
 grzyw: z utratą psow, strzelby i na-
 rzędzia do polowania zażytych podnie-
 sioną, ktoby na cudzym gruncie bez
 pozwolenia Dziedzica śmiać polować:
 Ci

Prawa
Kraiewc.

(b) V. 2. fol: 608. P. = Liszek = (i) V. 1.
 fol; 81. A. 1420. t. de cano. (k) Ibidem.
 t. de Venat: fol: 80.

Ci zaś, którzy go od Dziedziców otrzymują, po S. Bartłomieju dopiero zaczynać, a 1. Marca kończyć łowy powinni. (1) Toż prawo szczególnież zaleca, aby dla wygody Królów, nikt na trzy mile od Warszawy bez pozwolenia Dziedzica polować nie ważył się. (m)

Prawa Litewskie dokładniejsze być zdają się od Koronnych względem prerogatyw Dziedziców w Polowaniu; kiedy nietylko za gwałtowne w cudzych lasach łowy winy naznaczają, ale i cenę każdego Zwierza przepisują: (n) czas zaś niewolnego polowania od Soboty wielkiej do zebrania zboża z pol określaia. (o) Nic tu z osobną o Prawach tych nie wzmiankuje się, gdyż dla redukcji Kop i Rubli, insza dziś taxa Zwierza, insze win sądowych przepisy. (p) Tę tylko szczególniejszą ustawę w Statucie Lit: o Polowaniu znajdujemy, że na Wilki i Lisy, nawet na cudzym gruncie polować wolno, byle bez trawienia zboża. (q) Czytamy także w Prawach rzeczonych (r) kary na psujących złośliwie przynęty pa-

sie,

(1) A. 1775. V. 8. fol: 184. t. Zabronienie. (m) Jbidem. (n) Roz: 10. Art: 1. i Następne. (o) Roz: 10. Art: 18. (p) Podług powszechnie przyjętej Redukcyi dawny Rubel grosz Lit: waży 100. groszy, albo 3. Żł: gr: 10. Kopa Trybun: 2. Żł: gr: 15. Ziemska Żł: 1. (q) Jbidem. (r) Roz: 10. Art: 11. 12.

sie, i na
gdzie za
cić uszko
a Ptaszwo
Prawa Ko
podobne p
wodzą, i
mieckie
z których
wniejszy
naci, isto
prerogaty
szkody,
od drapie
go wolny
bytku i z
starczyć

T

O Morze
Leg

„Podfu
„n
„czaiow
„ły wsp
„snością
„su pew
„dziś w
„tamy.

„nawet co do połowu Ryb, nikomu z
 „kraiowych Mieszkańców nie były
 „zbronne. Po czasie, gdy Narody i z
 „tego zrzodła, zysków publicznych szu-
 „kać zaczęły, poszło za naturalnym ni-
 „by prawem, że pewne tak na morzu,
 „iako na Rzekach i Jeziorach opisano
 „granice. Co się wolney Żeglugi ty-
 „cze, okryślenie iey na morzu iakież-
 „kolwiek, przeciwi się interessom Na-
 „rodow, i każdego w szczególności Kra-
 „iu. Będzie wieczną domu Burbońskie-
 „go chwałą, podniesioną ostatnia o
 „wolność żeglugi morskiej dla Miesz-
 „kańców Europejskich Woyna, i szcze-
 „śliwie dla handlu R. 1783. zakończona.
 „Względem wolności na Rzekach i Je-
 „ziorach kraiowych, trudnoby znaleźć
 „Narod taki, aby ią określał: bo nie
 „ma Narodu tak mało swoy znającego
 „interes, któryby swych ztąd zna-
 „cznych nie upatrywał korzyści. Pra-
 „wa wprawdzie Portowe, ścieśniamy nie-
 „iako tę wolność, ale gdy te milliony
 „kosztuią, nieuchronnym są na żeglu-
 „jących podatkiem.

„Trzy te wód gatunki, naturalne mię-
 „dzy Narodami, Prowincjami, i ich
 „własnościami czynią granice: a z tęg
 „miary będąc rzeczą publiczną, świę-
 „te są: i wspólne prawa użytkowania,
 „dla graniczących Sąsiadów nadaią-
 „ce.

„ce. A
 „publiczn
 „Rzeki,
 „tnych;
 „ctwa do
 „tym iak
 „nic być
 „podpada
 „Jako w
 „każdego
 „nie poli
 „i tamy
 „kłady,
 „prywatn
 „sobie w
 „kolwiek
 „czynion
 „nie Sta
 „kłady,
 „nące z
 „koszt na
 „Przepis
 „wskich, m
 „istotniejs
 „kie Rzeki
 „wniejszy
 „Warta, V
 „ca, Nida

(a) V. 1.
 viis.

„ce. Atoli w liczbie Rzek i Jezior
 „publicznych, nie mogą się liczyć,
 „Rzeki, Jeziora, i Stawy osob prywa-
 „tnych; należą one Prawem dziedzic-
 „stwa do Właścicielow miejsca: a za-
 „tym iako tamte odwracane z racyi gra-
 „nic być nie mogą, tak te wolnemu
 „podpadaia Dziedzicow rozrządzeniu;
 „Jako w pierwszych wolny połow dla
 „każdego, luboby iakowe Zgromadze-
 „nie polityczne, naywiększe na służę,
 „i tamy, ku uięciu wody czyniło na-
 „kłady, tak przeciwnym prawem, w
 „prywatnych Rzekach i Jeziorach nikt
 „sobie wolnego połowu, lub iakiego-
 „kolwiek użytku szukać nie może, bo
 „czynione na uięcie wody, szlamowa-
 „nie Stawu przez prywatną Osobę na-
 „kłady, rowno mu zabespieczaią pły-
 „nące z tąd dochody, iako łozony np.
 „koszt na uprawę roli. „

Przepisy Praw Koronnych i Lite-
 wskich, mowiąc o Rzekach i Jeziorach, te
 istotniejsze uchwaili reguły: 1. Wszel-
 kie Rzeki spławne, iakie są podług da-
 wniejszych ustaw: Wisła, Bug, Narew,
 Warta, Więprz, Tyszmienica, Drweń-
 ca, Nida, Prośnia, Notecz; (a) w Li-
 G twie

Prawa
 Kraiowe o
 Rzekach :
 Jeziorach :
 &c.

(a) V. 1. A. 1447. fol: 151. t. de Libert: in Flu-
 viis. Jtem Stat: Lit: Roz: 1. Art: 29.

twie zaś: Niemen, Giel, Rusznia, Mo-
sza, Niemenek: (b) a podług późniey-
szych: Rzeki Wskrza, Obra, Ruz, Ko-
ronne: Pina i Muchawiec *Litewskie* (c)
od wszelkich przeszkod iako to Młynow
na palach, Jazow *it. d.* wolne być po-
winny. Dawniey koryta i brzegi Rzek
publicznych *ad jus Regium* należały:
dzis w Dobrach Krolewskich do Staro-
ścińskiego prawa przyłączone. Też Rze-
ki płynące w Dobrach dziedzicznych,
co się własności brzegow i połowu ty-
cze, do Dziedzicow mieysca należą:
Spław zaś dla wszystkich wolny zabe-
spieczony. (d) 2. Rzeka, czy publiczna,
czy dziedziczna, gdy dwie Dziedziny
graniczy, odwracana, ani tamami ku
uszkodzeniu Sąsiada wspierana być nie
może. (e) A gdy przypadkiem bieg swoy
odmienia, stare koryto będzie owych
Dziedziectw granicą: nowe zaś iey łoży-
sko, zwłaszcza co się Rzek spławnych
tycze, do wspólnego użytku należy. 3. O-
brocona także Rzeka przez Sąsiada z
krzywdą drugiego, do pierwszego biegu
powrocona, i szkody ztąd wynikłe przez
zwracającego nadgrozione być mają. (f)

4.

- (b) A. 1607. t. O Tamach V. 2. fol: 1633. (c)
Inwentarz późniejszy t. Rzeki. (d) V. 1.
A. 1507. fol: 362. t. de Usu Fluvior: (e)
V. 1. A. 1347. fol: 3. t. de Fluvii: i Stat: Lit:
Roz: 9. Art: 20. (f) Jbidem.

4. C.
krotn
zniew
boyg
pisan
czny
wyda
Skarb
spoda
szym
kiem
public
wnie
chyler
na tę
iu por
extrao
gła b
dem p
nych,
ią się
dzie b
wie z
łowiąc
ble,
iako g
dług r

(g) Vid
V.
wen
Ros

4. Czyszczenie Rzek publicznych wielokrotne Prawa nasze nakazują: (g) późniet (b) nawet summa w Skarbach Obwoyga Narodow była tym końcem przepisana; ale dla redukcji expens publicznych, w ostatniej tabelli Koronnych wydatkow przemilczana: Litewski tylko Skarb, 60,000. Żł: corocznie na to gospodarstwo szafuje. A że szczególniejszym Kommissyi Skarbowych obowiązkiem, iest, aby na ochędostwo spławow publicznych, baczyły; nie chciały pewnie Stany Rzeczypospolitey, aby za uchyleniem pewney intraty w Koronie, na tę wspólną i nieuchronną całego Kraiu potrzebę, część przypadkowych lub extraordinarynych dochodow, nie mogła być poświęcona. (i) 5. Względem połowu Ryb na Rzekach granicznych, obydwia Prawa Kraiowe zgadzają się, że tylko do środka koryta Dzieńdzic brzegu połow ma wolny. (k) W Stawie zaś cudzym, Jeziorze, Sadržawce łowiący, lub jakimkolwiek sposobem groble, upustry, spławy pokrzywdzający, iako gwałciciel prawa dziedzictwa podług taxy karany być ma: a za sam gwałt

G 2

gwałt

(g) Vide Jnwent; Zeglick: t. Rzeki. (b) A. 1768. V. 7. fol. 646. t. Naprawa. (i) Vide Jnwent; Nowy t. Kommiss: Skar: (k) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 20.

gwałt dawniej 12. Rubli płacić był powinien. (l) Należałoby tu namienić o odsepach, wyspach, oderwiskach, które Rzeki zwłaszcza większe formują: ale otych Prawa nasze zamilczają: podług Rzymskich niżej o nich będzie mowa pod tytułem szostym: tu tylko przypomnieć zostaje, iż z mocy Rezolucyi i Uniwersału Prześ. Rady Nieust. nikt z Obywatelów Pogranicznych, Mostow lub Przewozow Cudzoziemcom arendować nie ma, ku zapobieżeniu zakłóceniom spokojności sąsiedzkiej. (m)

Względem Zeglugi Morskiej nie czytamy nic w Prawach naszych, procz: że rozbitych na Morzu majątki, Właścicielom wrócone być powinny, a ci koszt na ratunek położony powrócić obligowani. (n) Ustawa ta tym większy dla Narodu naszego czyni zaszczyt, że nie mając na morzu własnego handlu, temu łupiestwu zapobiegła, kroremu dotąd Kraie handlowniejsze nadmorskie nie wszystkie zaradziły.

(l) V. 1. A. 1347. fol: 53. t. de Furto. i w Stat: Lit: Art: 20. Roz: 9. (m) Rez: R. 1777. N. 215. dnia. 17. Junii. a w Uniwersał N. 224. dnia 20. Junii. (n) V. 8. A. 1775. fol: 185. t. Xięstwa. a Stat: Lit: Roz: 9. Art: 31.

T Y T U Ł IV.

O Woysku: Żołnierzu: i Nabytkach Woennych.

STan Woyska Naszego, Prawo Polityczne: powinności Żołnierza, Artykuły Woyskowe opisują: zatym w Prawie Szczególnym tyle tylko w tey materji mówić zostaje, ile osoba Żołnierza, czyto w służbie tylko uważanego, czy Obywatelstwa prerogatywami zaszczyconego, Współ-żiomkow tyczyć się może. A w tym względzie trzy Artykuły prawem objaśnić przychodzi. *Pierwszy:* Jak się Żołnierz na stanowiskach i w marszu z Obywatelami zachować powinien. *Drugi:* Jakie są Prawa o Werbunkach i Déserterach. *Trzeci:* Gdzie i iaką drogą na Żołnierzu wykraczającym sprawiedliwości dochodzić należy.

I. Prawa dawniejsze liczne i dokładne, trzy gatunki dobr od wszelkich Stancyi Żołnierskich wyłączają: Królewsko-Ekonomiczne: Szlacheckie i Duchowne: (a) a na takowych, ktorzyby w Dobrach pomienionych stawać wazyli się, nawet karę śmierci i infamii przepisują. (b)

Przechody
i Stanowi-
ska Żoł-
nierskie.

G 3

Kon-

(a) V. Jnwent: Zeglick: t. Woysko i Żołnierz. (b)
A. 1653. V. 4. fol: 403. t. Obostrzenie.

Konst: Roku 1776. zamilczała, o tey Duchownych prerogatywie, same tylko Ziemskie i Stołowe Dobra od tego excypuiąc ciężaru. (c) Zarym tylko dziedziczne Duchownych Dobra pod tym Przywileiem umieszczają się. Wszakże i samey Szlachty Świeckiey Dobr pogranicznych, Prawo rzeczzone od lokacyi nie excypuie. Jak zaś Żołnierz na Kwaterach, czy to przechodząc, czy dłużej konsystuiąc zachować się, z czego się utrzymywać powinien, przepisało nayprzod dokładnie Prawo Roku 1717. w te słowa: „Deklarujemy i postanawiamy, aby Woysko Koronne tak Polskiego, iak Cudzoziemskiego zaciągu odrąd na wzor i przykład innych Państw porządných i Rzeczypospolitych wolnych, z grosza żyło: wszystkie *victualia* i *necessaria*, dla siebie, ludzi i Koni swoich, lub w ciągnięciach albo w Marszach, lub na Stanowiskach, albo Kwaterach i Konsystencyach, lub na wytchnieniach, albo iakimkolwiek tytułem nazwanych, subsystencyach sobie przypadłych, za gotowe pieniądze kupując, i taką ceną, iaką będzie w targu, każdą rzecz płacąc; bez przymuszenia gwałtem gospodarza do przedania, sustentować się tenebi-

„ tur.

(c) V. 8. fol: 850. t. Powinności.

„ tur.
 „ kien
 „ dzo
 „ zab
 „ len
 „ iaki
 „ i na
 „ wis
 „ niac
 „ cho
 „ dzi
 „ sam
 „ sess
 „ cza
 „ gó
 „ sze
 „ Dysp
 „ mony
 „ tey m
 „ uchyl
 „ tem:
 „ Jz:
 „ mi
 „ się
 „ ko
 „ cey
 „ i
 „ ko

(d) V

„tur. *Insuper . . . in posterum* wszel-
 „kiemu Żołnierzowi Polskiemu i Cu-
 „dzoziemskiemu Podwod, koni, wołów
 „zabierać: prowiantow, karmienia albo
 „lenugowania ludzi, i żadnych ustaw pod
 „jakimkolwiek pretextem wymagać . . .
 „i najmnieyszey agramacyi, na Stano-
 „wiskach w ciagnienieniu i wytchnie-
 „niach, w Dobrach Ziemskich, Du-
 „chownych i Królewskich naszych / tu-
 „dzież żadney żywności, oprócz tylko
 „samey trawy, i za wydzieleniem Pó-
 „sessorow pod czas lata, *dachu* zaś pod
 „czas zimy, uzurpować nie będzie się
 „godziło. „(d) Tegoż uczy i powyż-
 „sze Roku owego Prawo pod tytułem:
Dyspozycya Hiberny i Konsystencyi zi-
mionych fol: 283. Ale obaczmy, co w
 tey mierze późnieysze stwierdzają lub
 uchylają Ustawy. Roku 1775. pod tytu-
 łem: *Karność Woyskowa* (e) uchwalono:
 „Jż: Żołnierz z gospodarzem i wszystkie-
 „mi domowemi diskretnie obchodzić
 „się powinien, z domu własnego ni-
 „kogo nie rugując, nie wyciągając wię-
 „cey nad Prawo: a oprócz *dachu* ognia
 „i wody, nic nie pretendując. Gdzie-
 „kolwiek zaś Woysko lokowane będzie,
 „po-

(d) V. 6. fol: 285. t. *Disciplina Militaris.* a R.
 1710. V. eod: fol: 208. t. *Warunek.* (e) V.
 2. fol: 154. N. 2. t. *Karność.*

„podług wyznaczoney lokacyi stancye
 „(excypuiąc Pałace, Dwory, Folwar-
 „ki, tudzież budowle Ekonomiczne,
 „Karczmy i Młyny zdadne i przyzwoi-
 „te,) zacząwszy od Kapitana ex officio
 „wszędzie od Juryzdykcyi mieyscowey
 „naznaczone, i dla Unter-Officyerow i
 „Gemeynow *odmienione* być powinny.
 „*Opał* Unter-officyerowie i Gemeyni, u
 „Gospodarza mieć będą: Officyerowie
 „zaś drzewo na targach kupią. Na
 „Lazaret i Warty opał będzie obmyślo-
 „ny i dany przez sprawiedliwą umo-
 „wę między Kommandą Woyskową i
 „Juryzdykcyą mieysca.,, Niżej nie co
 „tamże ostrzega się, iż gwałtem cożkol-
 „wiek biorący Żołnierz, karze biegania
 „przez rozgi, taczek, lub życia podług
 „okoliczności podpada. Zatem co Pra-
 „wo Roku 1717. w szczególności opisa-
 „ło, to późniejsze w generalności zabe-
 „spiecza, a Regulamen służby Obozo-
 „wey w Czę: 3. R. I. §. 25. i 26. na fun-
 „damentcie tegoż Prawa surowo przykazuje.

Werbunki
i Dezerto-
rowie.

II. Co do werbunkow: nikt ich czynić
 nie może, tylko wyraźny na to mający Or-
 dynans, lub Listy Królewskie, z wiedzą
 Rzplitey, czy to w intencyi kompletowania,
 czyli w myśli nowych zaciągania Regi-
 mentow lub Chorągwi. (f) Gdzieby zaś
 wol-

(f) A. 1690. V. 5. fol: 783. t. Rekruty. Pact: Con;
 Stan: Aug: 1764. §. Woysk: V. 7. fol: 204.

wolne
bowan
kładn
(g) w
„kruc
„Mia
„i D
„się
„bron
„dzie
„ani
„Co
„będ
„czy
„żacy
„kaiz
„iący
„3.
„w u
„staia
„ktan
„nak
„tych
„zna
„rych
„będ
„wēr
„bur
„ścia
dem

(g) V

wolne były Werbunki, i kto by zawier-
bowanym być nie mógł, przepisuie do-
kładnie wspomniane Prawo Roku 1775.
(g) w słowach: „Dla zaciągania Re-
„krutow... wolny bęben pozwalamy w
„Miastach Królewskich, Duchownych
„i Dziedzicznych, *za opowiedzeniem*
„*się* Jurydykcyi miejscowey, która
„bronic tego nie może; excypując Wsie
„dziedziczne, w których ani bęben,
„ani żaden werbunek nie pozwala się.
„Co zaś do rodzaju ludzi, iakich nie
„będzie wolno werbować, ninieysze
„czyniemy rozrządzenie. 1. Ludzi słu-
„żących bez abszeytów od Panów ucie-
„kających i Roku swego nie dosługu-
„jących. 2. Mieszczan Possessyonatów.
„3. Chłopów gospodarzów. 4. Ludzi
„w usługach Dworu i Folwarcznych zo-
„stających. 5. Rzemieślników kontra-
„ktami obowiązanych. 6. Synów iedy-
„naków u gospodarzów. Z gatunku
„tych ludzi wyrażonych, gdyby się
„znaydowali y w Miastach tych, w któ-
„rych na ten czas Werbunek czyniony
„będzie, przecież ich za Rekrutow
„werbować nie będzie się godziło. Wer-
„bunek zaś *bez żadnego gwałtu i podey-*
„*ścia* czyniony być powinien. „Względem
Dezertorów, każdy Obywatel wie-
dzieć-

dzieć ma, iż żaden Unterofficer i Żołnierz o ćwierć mile od Garnizonu bez paszportu wysłany być nie może, i że każdemu pytającemu się o niego, pokazać go powinien. Zatem nie mającego paszportu, lub iawnie uciekającego chwytac, a nawet w pogon ludzi dodać obligowany. Przystawca Dezertora, procz expensy, czer: zół: 2. zyskuie: Przecho-wujący zaś tegoż 200. grzywien karze podpada. Przychyla się do tegoż o Dezercyach Prawa, i Uniwersał Rady Nieustającej R. 1777. dnia 14. 9bris datowany: gdzie i to w szczególności ostrze-ga się, aby pod pretextem chwytania Dezertorow, Rzemieślnicy wędrujący na-gabaniom nie podpadali, gdy swe Ceho-we okażą paszporta.

Sprawy
Żołnier-
skie.

III. Sprawy *Cywilne* między Szlachtą i Żołnierzem, czy Ziemskie, czy uczynkowe, szczególnie do Sądow Szlacheckich należą, z wolną appellacją do Sądow *ultimarum instantiarum*. Pozew, nie mającemu possessyi Żołnierzowi do rąk, albo na drzwiach Kancellaryi, lub w Parafii gdzie się rodził, podług Rez: Rady Nieustającej kłaść należy. (b) Te zaś sprawy, które z służby Wojskowej płyną, chociażby nie były Kryminalne, ale

(b) Rez: Rady Nieust: 1777. N. 335. dnia 19. 7bris: i R. 1781. N. 142. d. 1. Czerwca.

ale pro
zawerb
wod,
nayprz
Partyi
nych,
gdy st
tu Wo
Aby z
ciśnion
niona
dawnie
dem,
takowe
należa
Woysk
pilnie
szałos
nasze

Pro
choda
ści d
to nal
WW.
partan
iazdy
na ex
exeku
może

(i) V.
re
de

ale proste uczynkowe *np.* o nieprawne
zawerbowanie Rekruta, o wymus pod-
wod, o krzywdy na kwaterach *i t. d.*
nayprzod, w Sądach Regimentowych i
Partyi Woyskowych *Krigs-Rechtami* zwa-
nych, rozsądzić się powinny; a potym,
gdy strony zechcą, do sądu Departamen-
tu Woyskowego wytoczyć się mogą. (i)
Aby zaś Obywatelom od Żołnierza u-
ciśnionym prędką i nie odwołczna czy-
niona była sprawiedliwość, obowiązują
dawniejsze Prawa JWW. Hetmanow *fi-*
dem, honorem & conscientiam, którym
takowe Sądy szczegulniey z urzędu ich
należały, a dziś ie z Departamentem
Woyskowym sprawują, aby ie iak nay-
pilniey sprawowali, (k) a przez opie-
szałość *gemitum pauperum* na Państwo
nasze nie ściągali.

Procz tych o Konsystencyach, Prze-
chodach, Werbunkach i sprawiedliwo-
ści dochodzeniu ustaw, wiedzieć nad
to należy. 1. Jż nikt począwszy od J.
WW. Hetmanow, bez Ordynansu De-
partamentu Woyskowego, na żadne za-
iazdzy, pomoc, lub obronę czyią, ani
na exakcyce Podarkow, tym bardziey ku
exekucyi Dekrétow, Woyska ruszać nie
może. (l) 2. Targaiący się na pomoc
Woy-

Szczególne
o Woysku
i Żołnie-
rzu prze-
pisy.

(i) V. 8. fol: 852. N. 3. t. Powinności. (k) V. 5. A.
1676. f: 349. t. Disciplina. i 1683. f: 657. t. Eo-
dem. (l) A. 1775. V. 8. f: 156. N. 5. t. Karność.

Woyskową, za ordynansem Departamentu Dekreta exekwującą, procz kar za uczynek gwałtowny, nadto 12. Nie-dziel Wieży *in fundo* i 2000. grzywien przepada. (m) 3. Zołnierz na exekucyą podatku wysłany, poki należytości nie odbierze, nie ma sobie pozwalać więcej nad proporcjonalną żywność dla siebie ludzi i koni. (n) 4. Nikt Zołnierzowi począwszy od Kapitana, pieniędzy pożyczać, towarow kredytować, pod karą straty, bez wiedzy Kommendy, nie powinien; ani żaden niewiadomością składać się w tey mierze może, bo rozrządzenie to, co puł roku po Garnizonach przy bębnie obwieszczane być powinno. (o) 5. Urzędy Miasta umówić się powinny z Kommendą, o szrodkach i sposobach najlepszych obrony Miasta od ognia: dla tego w narzędzia potrzebne wcześniej przysposobić się mają. (p) 6. Nikt z Woyskowych na zjazdach publicznych obrad znaydować się nie ma: procz aktualnych owego Woiewodztwa Possessyonatow. Z miejsc nawet Seymikow, na czas obrad publicznych Woysko konsytuujące wyciągać powinno: prócz gdzie Garnizony lub Præsidia, iak w War-sza-

(m) V. 7. A. 1768. fol: 687. P. = Przypozwy =
 (n) A. 1717. V. 6. fol: 285. t. Disciplina
 Milit. (o) V. 8. fol: 156. N. 7. (p) Jbidem N. 9.

szawie, Ka-
 głą mają k-
 leca prawo
 aby tak d-
 ckiego Sta-
 miejscu us-

IV. „
 „ czne, cz
 „ sprawied
 „ na woyn
 „ Zatem
 „ przynosie
 „ gdy mię
 „ szrednic
 „ raia się;
 „ Politycz
 „ Prawne
 „ chome i
 „ żą w pod
 „ iowi: N
 „ się ammu
 „ gazyny
 „ powszecl
 „ zdobycz
 „ Nakonie
 „ tąd się
 „ kąd w
 „ bo odzy
 „ wszey po
 „ minii.

(g) Jbidem f
 t. Ubeśp

szawie, Kamieńcu i przy Trybunałach cią-
głą mają konsystencją. (q) Nakoniec za-
leca prawo naysolenniey całemu Woysku,
aby tak dla Duchownego iako i Szlache-
ckiego Stanu z osobliwszym na każdym
mieyscu uszanowaniem zachowało się. (r)

IV. „ Nabytki wojenne czyli publi-
„ czne, czy prywatne, te tylko prawne i
„ sprawiedliwe nazwać się mogą, które
„ na wojnie sprawiedliwej zdobyte są:
„ Zatem Prawa własności nie zdają się
„ przynosić i naysolennieysze Traktaty,
„ gdy między słabym i mocnym bez po-
„ srednictwa nieinteressowanego zawie-
„ rają się; ale o tym obszerniey Prawo
„ Polityczne Narodów uczy. Nabytki
„ Prawne Wojenne, dwoiakie są: Ru-
„ chome i nieruchome. Pierwsze nale-
„ żą w podział żołnierzowi, drugie Kra-
„ iowi: Nad to z pierwszych excypują
„ się ammunicye Woyskowe, Kassa, Ma-
„ gazyny żywności: zwłaszcza że dziś
„ powszechnie Woyska płatne, nie za
„ zdobycz, ale za honor i łasę służą.
„ Nakoniec nabyte wojną rzeczy, po-
„ tąd się nasze być rozumieją, po-
„ kąd w naszej są mocy; przeto al-
„ bo odzyskane, albo zbiegłe do pier-
„ wszey powracają władzy *Jure postli-*
„ *minii*. Zupełne zaś Prawo nad rze-
cza-

Prawa Rz:
o zdoby-
czy wo-
ienney.

(q) Ibidem fol: 158. N. 4. V. 8. 1776. fol: 916.
t. Ubezpieczenie. (r) Ibidem fol: 155. N. 3.

Prawa
Krajowe o
zdobyczy
wojenney.

„czami zawoiowanemi, albo zdobytemi,
„przyznaią Traktaty.

Prawa Narodowe pisząc o Woynie,
zamilczafy zupełnie o nabytkach albo
zdobyczach wojennych: Obszerne tylko
znaydujemy przepisy, kto ma Woynę słu-
żyć: iak w ciągnieniu na nią sprawo-
wać się: kto od niey excypowany, ko-
mu należy prawo wypowiedzenia Woy-
ny i zawarcia Pokoju *i t. d.* Agdy nie-
które z tych Artykułow *Prawo polity-*
czne wyszczególnia, drugie w niniey-
szym powyżey Tytule iuż objaśnione;
przeto co do zdobyczy wojenney, prze-
stałiemy tu na świadectwie Starowol-
skiego, który pisząc (s) o niey, tak rzecz
swą kończy. „Polacy w Woysku swym
„wielu mają luźnych ludzi, którzy w
„czasie potyczki, wdzierają się wśród
„szyków dla zdobyczy: a tak częścią
„od własney, częścią od nieprzyziaciel-
„skiey Kawaleryi stratowani lub posie-
„czeni bywaią, albo też od Piechory
„śmierć odnoszą. Bo dla Kawaleryi
„ciężkiey, nietylko ostatni by był wstyd
„rzucić się na łupy, ale i kara pewna
„śmierci, gdyby kto z konia zsiadł ob-
„dzierać trupa. „Ztąd pokazuje się, że
u nas albo luźni, albo Piechota naywię-
cey z łupow zyskiwała. Zamilczec tu
ie-

(s) Lib: 4. cap. 19. de Præd:

jeszcze nie można Ustawy Hetmańskiej Art: 34. w te słowa: „Gdy bitwa jest, „kto by się na łupiech bawił, ma być „karan na pocziwości i na gardle. (t) „Prawo zaś Lit: takiego tylko na czci i dobrach scigać każe. (u) A ztąd znowu wynika, że zdobycz wojenna, w czasie batalii tylko poszukiwana, śmiercią karaną bywała. Wiedzieć i to należy, że dawniej wszelką zdobycz ruchomą wojenną Hetmani sobie przywłaszczali: dopiero Roku 1662. Ammunicye, Magazyny, Więźnie, Rzeczypospolitey przyznane. (w)

T Y T U Ł V.

O Rzeczach znalezionych.

„W Liczbie rzeczy znaleźć się mogących, iedne są które dotąd od nikogo nie są dzierzzone, iako np. kamienie drogie w górach, perły na brzegach morskich i kruszce w wnętrznościach ziemi: &c. drugie, będąc w pewnych ręku, z umysłu lub przy-
 „pad

Prawa
Rzymskie
o rzeczach
znalezio-
nych.

(t) R. 1609. V. 2. fol: 1695. à Corpus Juris Milit: Pol: Brodowskiego fol: 420. (u) Stat: Lit: Roz: 2. A. 14. (w) A. 1662. V. 4. fol: 841. t. O Więźniach.

„ padkiem bywają opuszczone, takie są:
 „ Skarby zakopane: bydlę obłąkane, ru-
 „ chomości z okrętu w czasie burzy wy-
 „ rzucone, rzeczy w drodze zgubione
 „ *i t. d.* Rzeczy z natury swojej niczy-
 „ ie, byłyby zawsze Znalezcy, gdyby
 „ Prawa Królewskie lub Dziedziczne nie-
 „ były na przeszkodzie; i tak: wyrzuc-
 „ ne na brzeg morski kamienie drogic,
 „ należałyby Znalezcy, ale Monarcho-
 „ wie czyniąc się Panami brzegów tych,
 „ przywłaszczali sobie i produkta onego,
 „ a gdzie Dziedzicow prawa Królewskim
 „ równałą się, tam ta zdobycz należy
 „ się Dziedzicowi. Rzeczy opuszczone
 „ te właściwie są, których Własci-
 „ ciel w liczbie majątkow swych mieć
 „ nie chce; A zatym ani rzeczy z
 „ powozu wypadłych, lub innym przy-
 „ padkiem utraconych, ani podczas po-
 „ wodzi, ognia, zawieruszonych: podo-
 „ bnie bydlę obłąkanego, albo od zwie-
 „ rza przeiętego, w liczbie opuszczonych
 „ liczyć nie można; do nadgrody tyl-
 „ ko Znaleźca, i do powrotu kosztu w za-
 „ chowaniu lub ujęciu rzeczy takowej,
 „ zawsze ma prawo. Towary nawet i
 „ ruchomości w czasie burzy morskiej
 „ wyrzucone, Włascicielowi i należą, za
 „ oddaniem przyzwoitey za ratunek nad-
 „ grody. Podług tychże Prawa Rzym-
 „ skiego ustaw, skarb na cudzym grun-
 „ cie

„ ci
 „ w
 „ ie
 „ pa
 „ dz
 „ O
 „ w
 „ bo
 „ iec
 „ ar
 „ ne
 „ Gd
 „ my
 „ W
 „ Rz
 „ zur
 „ dob
 „ ska
 „ do
 „ leż
 „ mul
 „ wne
 „ Ma
 „ znale
 „ w ger
 „ by kt
 „ ną, a
 „ wo oc

(•) He
 Be

„cie przypadkiem znaleziony, w poło-
 „wie Dziedzica, w połowie Znalezcy
 „jest: Na gruncie publicznym wyko-
 „pany, przez połowę między Zgroma-
 „dzenie i Znalezcę podzielony być ma:
 „Odkryty zaś na gruncie Duchownym,
 „w części Znalezcy, w części Skar-
 „bowi publicznemu dostawał się. Dziś
 „jednak Kraie prawem tym, w wielu
 „artykułach rządzące się, przyznają o-
 „nego część gruntowi, część Znalezcy.
 „Gdziebykolwiek zaś skarb iakowy do-
 „mysłem czyim był odkryty, zawsze go
 „Właścicielowi gruntu całkiem prawo
 „Rzymskie przyznaie: Ani się to ro-
 „zumieć ma o kruszczach przypadkowo
 „dobytych: gdyż te dopiero wyrobione,
 „skarbem właściwie nazwać się mogą;
 „do tego tam tylko do Dziedziców na-
 „leżą, gdzie Prawa Królewskie, nie zay-
 „mują Dziedzicom tey, użytkow we-
 „wnętrznych ziemnych, własności. „

Mało bardzo Prawa nasze o rzeczach
 znalezieniem nabyć się mogących, uczą:
 w generalności tylko nakazują, iż gdy-
 by kto pomowiony był o rzecz znalezio-
 ną, a parł się tego, pierwszy ma pra-
 wo odprzysiądz się. (a) Potrzebna nad-

Prawa
 Kraiowe o
 tymże.

H

to

(a) Herb: t. Res Inventa. a Stat; Lit; Art; 30.
 Rez: 9.

to ustawa być zdaie się, któraby wyraźniej przepisywała, iaką nadgrode lub część rzeczy znalezionej mieć powinien Znaleźca, iuż to gdy przypadkowo rzecz nadybie, iuż gdy w uięciu, ratunku, chowaniu iey, większy hazard lub kosztą podeymuie. Co się tycze Skarbow iakichkolwiek w ziemi ukrytych i przypadkiem przez Właściciela gruntu znalezionych, obydwa Prowincyi naszych Prawa przyznaią one Dziedzicom: (b) Jeśliby zaś przez kogo obcego skarb iakowy na cudzym gruncie był odkryty, przez połowę Dziedzicowi z Znaleźcą należy. Zachodzi tu wątpliwość, czyli Pan z swym Poddanym skarbem znalezionym dzielić się powinien, zwłaszcza gdy nie w czasie robocizny tygodniowej, ale przypadkiem go odkrywa na Pańskim lub sobie wydzielonym gruncie? Zdaie się przecięż: że gdy Prawa nasze nie nadaią Chłopstwu własności produktów wewnętrznych ziemnych, tylko powierzchownych użytek; skarb zatym odkryty przez Poddanego, czyli w czasie pańszczyzny na dworskim gruncie, czyli na chłopskim przy własney robocie, Dworowi zawsze należy się: słusznie atoli i przykładnie czynią ci, co się w części

(b) Stat: Lit: Jbidem.

ści, na
dzielić

W ty
o krusz
nych;
szym ul
czy prz
własnoś
koż za
Szlachty
fana Kro
dukta zi
waruiąc
(d) potw
ka Konst
czny dzi
odkrytey
grode, i
dla odby
ckich. (e
rażniey t
gły, zalec
aby czyni
palne kon
czym pra
skich Poss
o tych Pr

(c) A. 1576.

Art: 2.

a Jnwer

V. 8. fo.

ści, nawet z Poddanym skarbu Znaleźcą dzielić zwykli.

W tym miejscu namienić przychodzi o kruszcach i wszelkich rzeczach kopalnych; które dotąd ziemia w Kraiu naszym ukrywa: Dobyte one lub odkryte, czy przypadkiem, czy domysłem, są własnością niewątpliwą Dziedzicow: Jakoż zabezpiecza ten szczególniejszy Szlachty naszej Przywilej, Prawo Stefana Króla (c) wszelkie generalnie produkta ziemne wewnętrzne, Dziedzicom warując: co równie solennie i Stat: Lit: (d) potwierdza. Umocniły go także kilka Konstyt: o szybie Solney we wsi Swierczny dziedzicznej Xiążąt Lubomirskich odkrytę: obiecując Domowi temu nadgrode, iesli z niey korzystać nie zechcą dla odbytu Szyb Bocheńskich i Wielickich. (e) Prawa późniejsze (f) wyrażniey tę własność Szlachecką ostrzegły, zalecając Departamentowi Skarbow: aby czyniąc z Kompaniami o rzeczy kopalne kontrakty, nie nadwierał w nich praw Dziedzicow i dóbr Królewskich Possessorow. W generalności, tak o tych Produktach rozumieć należy: iż

Rzeczy
kopalne.

H 2

zna-

(c) A. 1576. V. 2. fol: 900. i 920. N. 10. (d) Roz: 3. Art: 2. (e) Inwent: Zeglick: t. Kommissye: a Inwentarz Późniejszy t. Sól. (f) R. 1776. V. 8. fol: 850. t. Powinności N. 5.

znalezione czy od Dziedzica, czy od Zaspawnika lub Arendarza w dobrach Ziemskich, Dziedzica są własnością: odkryte zaś w dobrach Królewskich do prawa Królewskiego należą: tak atoli, że J. K. Mość nadać ie Przywileiem może, użytek zaś istotny Rzeczypospolitey służyłby, z racyi: że dziś i powieczchowne ziemne z Królewszczyn dochody, całkowitą są prawie Skarbu publicznego in-
tratą, przez puszczenie Starostw in *Emphiteusim*, czyli pięćdziesiątletnią arendę.

T Y T U Ł VI.

O Nabyciu Rzeczy przez Przybycie.

Nabytek
rzeczy
przez przy-
bycie na-
turalne.

„ **P**omnożenie rzeczy i majątkow na-
„ szych, iakimkolwiek godziwym
„ sposobem, nazywa się: Przybyt: albo
„ Przybycie: *Accessio*. Przybycie to
„ albo będzie *Naturalne*, albo *Przemy-*
„ *słowe*, albo *Wspólne* czyli *Mieszane*.
„ Naturalne przybycie dzieie się 1. przez
„ Przypłodek rzeczy nam własnych. 2.
„ Przez wyspę, Odsep, i Oderwisko.
„ 3. Przez Rzekę koryto opuszczające.
„ *Przybycie* przez *przypłodek* nietylko na-
„ daie prawo do rodzącego się, bydła,
„ zboża i owocow odradzających się, ale
„ i do samych ludzi, gdzie ci własno-
„ ścią

„ ś
„ g
„ k
„ A
„ C
„ w
„ d
„ rz
„ kr
„ dz
„ W
„ bo
„ pr
„ ies
„ alb
„ ies
„ nie
„ wy
„ tu
„ rzu
„ zyw
„ Par
„ pra
„ nyr
„ wn
„ odn
„ iak
„ prz
„ pier
„ nie

(a) He

„ścią albo rzeczą nazwać się mo-
 „gą. Wyspa na Rzece lub Jeziorze od-
 „kryta, temuż czyia i Rzeka należy:
 „A zatym gdy na rzekach wspólnych
 „czyli granicznych okaże się, w poło-
 „wie użytkowi Sąsiadow służy: Ze ie-
 „dnak środek Rzeki za granicę bie-
 „rze się, więc za korytem Wyspa od-
 „kryta, do bliższego brzegu należeć bę-
 „dzie. Nie ściąga się atoli ta reguła do
 „Wysp na morzu nowo okazujących się:
 „bo te, ile w pobliżności lądu odkryte,
 „przez tenże kray, z którego Znaleźca
 „jest, bywają przywłaszczone. Przysep
 „albo odsep inaczey odsepisko, *Alluvio*:
 „jest przymulenie gruntu do brzegu
 „niegdyś wodą okrytego; Odsep tak-
 „wy zawsze należy do Właściciela grun-
 „tu; gdyby zaś gwałtowne iakie przy-
 „rzucenie gruntu nastąpiło, co się na-
 „zywa *Oderwisko*, *Vis fluminis*: tedy
 „Pan gruntu zepsutego ma do niego
 „prawo, pokąd na gruncie przyrzuc-
 „nym korzenie nie puszczą się. Ztąd
 „wnieść można, iż powódź żadna nie
 „odmienia granicy wspólney; a nawet
 „iako się wyżej powiedziało, koryto
 „przez Rzekę opuszczone, nie znosi
 „pierwiastkowych między Sąsiadami gra-
 „nic. (a)

H 3

„Przy-

 (a) Heyni §. 354. & sequent.

Przybycie
Przemys-
słowe.

„ Przybycie Przemysłowe jest: Przy-
„ czynek czyli pomnożenie pracą i sta-
„ raniem naszym rzeczy własney: tego
„ trzy gatunki liczą się: Przyłączenie
„ *Adjunctio*, Przeistoczenie *Specificatio*,
„ Połączenie *Commixtio*. Przyłączenie
„ dzieje się albo przez osadę, albo przez
„ przylutowanie, budowę, malowanie
„ i t. d. W tym razie Prawo Rzymskie
„ nakazuje, aby rzecz przyłączona na-
„ leżała do istotney. Płynęłoby ztąd że
„ kamień w złoto oprawny Złotnikowi
„ należy: obraz płótna, dom gruntu,
„ pismo pergaminu Właścicielowi: ato-
„ li w takowym razie prawo, albo czy-
„ nić sądownie, o kradzież kamienia
„ lub płótna pozwala; albowi też moc
„ skupienia części do naszej rzeczy przy-
„ były, nadaie. Podobno to prawo za-
„ sadza się na owym wyroku: *qui in*
„ *alieno fundo edificat, non sibi sed Do-*
„ *mino fundi edificat*; kto na cudzym
„ gruncie buduje, nie sobie ale Dzie-
„ dźciowi gruntu buduje: Wszakże po-
„ źniejszych czasow Rzeczypospolitey
„ Rzymskiej, Justynian Cesarz, mate-
„ ryały np. w malarskiej sztuce płótno,
„ farby, lubo cudze, ale *dobrą wiarą*
„ posiadane, Malarzowi dla szacunku
„ sztuki przyznawać nakazał, z obowiąz-
„ kiem przyzwoitey dla Właściciela nad-
„ grody.

„ Prze-

„Przeistoczenie *Specificatio*, daie pra-
 „wo do rzeczy przeistaczającemu po-
 „dług Justyniana, iesli do pierwszej
 „formy rzecz takowa przywrocona być
 „nie może: toż się ma rozumieć i o
 „pomieszaniu tak suchych iako i cie-
 „kłych rzeczy. Zawsze atoli albo Rze-
 „mieślnik część lub cały materyał cu-
 „dzy dobrą wiarą przeistoczony, opła-
 „cić, albo Właściciel materyału robo-
 „tę Rzemieślnika ugodzić obowiązany.
 „W pomieszaniu rzeczy oddzielić się
 „mogących, Właściciele materyałów,
 „Panami są onychże: w rzeczach zaś
 „ciekłych pomieszanych, mieszaący ie
 „z swej woli, obligowany drugiemu
 „wartość likworu cudzego powrócić.

„Pomnożenie rzeczy przez przybycie
 „wspólne, *per Accessionem mixtam*: Przybycie
 „dzieie się w ten czas, gdy i przemyśł wspólne.
 „i natura do niego przykłada się, a i
 „tego trzy także gatunki liczą się:
 „Szczepienie *Plantatio*, Zasiew *Satio*,
 „Zbior pożytkow *Fructuum Perceptio*.

„Co do Szczepienia i zasiewow, ta ge-
 „neralna Prawa Rzymskiego reguła: iż
 „cokolwiek w ziemię wysiewa się lub
 „szczepi, do ziemi należy. A zatym
 „czy cudze ziarno na gruncie moim,
 „czy moje na cudzym zasiane; odcią-
 „gnąwszy koszt na wysiew, Dziedzico-
 „wi należy: szczep podobnie na cu-
 „dzym

„dzym gruncie zasadzony, gdy się tam
 „rozkrzewi, Dziedzica własnością jest:
 „własność zaś drzew na granicach i
 „miedzach, ma się uważać z gałęzi
 „pochyłości, nie z pnia i korzeni po-
 „łożenia.

„Do zbioru pożytków z rzeczy cu-
 „dzej, na ow czas nabiera człowiek pra-
 „wa, gdy te dobrą wiarą i Prawem,
 „*bona fide & iusto titulo*, posiada. *Pos-*
 „*essor dobrey wiary* ten się rozumi,
 „który niewie i wiedzieć nie może, że
 „rzecz przez niego dzierzona cudza jest:
 „nabyta naprzykład przez kupno, al-
 „bo darowana od tego, który iey pra-
 „wym nie był Właścicielem: albo że ten
 „przez pewny czasu przeciąg, czyli da-
 „wność *Præscriptione*: upadł w prawie
 „do odzyskania swej własności. *Dobrey*
 „*wiary Possessor* iak tylko zapozwany
 „będzie o rzecz cudzą posiadaną, za-
 „czyna być *złey wiary Dziedzicem*, *Pos-*
 „*essor malæ fidei*: i dopiero od tego
 „czasu wrócić obligowany użytki z rze-
 „czy przez się dzierzoney: Właściwie
 „zaś *zła wiara Possessor* będzie na ow
 „czas, gdy rzeczy albo nie prawey czy-
 „li zakazaney nabywa: iakie są rzeczy
 „publiczne, święte *i t. d.* albo te od czło-
 „wieka podeyrzanego, złodzieia *np.*
 „lub małoletniego, Opiekuna, sługi, ku-
 „pu-

„puie
 „sob
 „
 „rzec
 „wo
 „pra
 „kier
 „tak
 „nac
 „niey
 „pow
 „pisc
 „wyc
 Kr
 niezu
 mająt
 o kt
 skiego
 w Pra
 mieni
 iatkac
 o tym
 namie
 w za
 przyb
 turali
 a tu
 potrze
 O
 tucy
 ustaw
 na cu

„puie lub iakimkolwiek nabywa sposobem.

„Ostatni sposob nabycia własności rzeczy przez Przybycie, naznacza Prawo Rzymskie *Tradycyą* albo zlewem prawa moiego na drugiego, bez wszelkiej kondycyi. A że *Tradycyą* rzeczy, tak ruchomych iako i stojących, Donacja poprzedzić musi; więc obszerniey o niej pod tytułem o Donacyi powie się, tak co się tycze przepisow Praw Rzymskich, iako i Kraio wych.,

Kraiove Prawa zamilkły ledwie niezupełnie, o gatunkach pomnożenia majątkow naszych przez *Przybycie*, o których dotąd z Prawa Rzymskiego mowiło się. A iezli co czytamy w Prawie naszym, o rzekach koryto odmieniających, i ztąd zachodzący w majątkach ludzkich odmianie, to się iuż o tym wyżej pod tytułem *III. Części II.* namieniło. Rządzi się tedy Kray nasz w zachodzących sporach prawnych z przybycia naturalnego *ex Accessione naturali* płynących, Prawem pospolitym: a tu znowuiasno pokazuje się, iak nam potrzebna Prawa tego wiadomość.

O szczepieniu i zasiewach w Konstytucyach Koronnych następujące czytamy ustawy. 1. Latorośle, by też i własne, na cudzym gruncie zaszczepione, gdyby się

Prawa Narodowe o Przybyciu.

się kto wykopywać ważył, 6. grzywien za gwałt płaci Dziedzicowi gruntu; A-rendarz zaś lub Zastawnik połowę ich przy expiracyi kontraktu wziąć z sobą może. (b) 2. Drzewo owocowe cudze podcinający lub wykopuiący 3. grzywny, albo karę *Pietnadiestą* płaci, a za każde drzewo 12. groszy srebr: Kazmierzkich. (c) 3. Siejący na cudzym gruncie traci wysiew: a za gwałt 3. grzyw: dać ma, chyba żeby *dobrą niarą* grunt obcy za własny obsiewał (d) 4. Zboże kradziecko z pola uwożący 3. grzyw: Stronie ukrzywdzoney, a Sądowi 6. grosz: sr: dawnych za każdą kopę wyliczy: W nocy zaś to czyniący, iako złodziey karany być ma. (e)

Statut Litewski w tej mierze nic szczególniejszego nie uczy, prócz kar różnic: tak: 1. Sad albo ogrod cudzy pokrzywdzający gałęzie łamiący 12. Rubli groszy skrzywdzonemu płacić obligowany; a gdy tego kradziecko dopuści się, ieszcze sześć kop groszy przepada: nadto za każdy szczep zepsuty trzy Ruble groszy (f) 2. Uprawiony i zasiany grunt *dobrą niarą* posiadany, gdyby kto naszedł, zboże zabrał; ludzi ranił, takowy za sam gwałt 12. Rubli płacił, a szkody

(b) A. 1347. V. 1. fol: 35. t. Plantationes. (c)

Jbid: Groszy Kazim: wartość masz w tyt: ostatn:

Cz: ostat: opisaną. (d) Jbid: (e) Jbidem fol: 36.

t. de pana. (f) Rozz 10. Art: 16.

dy podług *taxy*. (g) 3. Gdy zaś kto grunta zasiane prawnie drugiemu dysputuie, zboże do decyzji Sądu ma na miejscu zostać; Aże spóźnienie Sądów, mogłoby zagrozić pewną zboża stratą, *taxa* tegoż czynić się zwykła: a zebranie iedney z Stron wolne zostawione. Przysądzone takowe zboże Pówodowi z winą 12. Rubli do niego należy; odsądzony zaś tenże od gruntu, zakład Possessorowi dobrej wiary zapłacić powinien. (h)

Ostrzedz tu, a raczey przypomnieć należy, co się wyżej namieniło, iż Jurysdykcyę nasze odstępuią dziś od przepisu kar pieniężnych, tak tu iako i w innych przepisanych przypadkach: iuż to z przyczyny powiększoney pieniędzy *massy*, iużto dla ceny rzeczy podniesioney. Zadnego atoli na to *prawidła* pewnego nie mamy, i winy takie *rostopności* Sędziów zostawuią się, ktorzy pewnieyszego w tey mierze nad *Præjudicata* nie maią wzoru.

(g) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 23. (h) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 22.

T Y T U Ł VII.

O Nabyciu rzeczy przez dawność
używania albo Preskrypcyą.

Prawa Rz:
o Preskry-
pcy.

„ **W** yliczone powyżey nabycia własno-
 „ ści rzeczy sposoby, pochodzą
 „ z Prawa natury: należy teraz namie-
 „ nić o tych, które Prawa Cywilne u-
 „ poważniły, a te dwoiaki są: iedne O-
 „ gólne, zlewające na nas całe dziedzictwo
 „ i possessyą rzeczy iakimkolwiek tyt-
 „ łem: których Prawo powszechne 5. li-
 „ czy gatunkow. 1. Nabycie Dziedzi-
 „ ctwa, *Hæreditas*. 2. Obciążenie Dóbr Bo-
 „ norum *Possessio*. 3. Nabytek przez
 „ przysposobienie *per Arrogationem*. 4.
 „ Nadanie wolności. 5. Przedaz. Dru-
 „ gie *Szczególne* albo *częstkowe*: czyli
 „ część własności cudzey pospoliciey nam
 „ przynoszące, iakie są: Dawność czasu,
 „ *Prascriptio vel Usucapio*: *Donatio* Do-
 „ nacya albo darowanie: *Legatum* Za-
 „ pis testamentowy. O pierwszych poni-
 „ żej, a o tych poślednich na samprzod
 „ mowa będzie.

„ Prawo Rzymskie, między Dawno-
 „ ścią a Dawnością nadającą prawo do
 „ rzeczy, taką czyni różnicę: Posia-
 „ danie rzeczy cudzey przez czas pra-
 „ wem opisany, nazywa *Usucapionem*
 „ *vel*

„ *vel Usurpationem*: Uchylenie się zaś
 „ od odpowiedzi sądowej dla niedbalstwa
 „ Powoda w przeciągu pewnego czasu,
 „ nieczyniącego, zowie *Præscriptionem*. U
 „ nas dziś obydwie te prawa Rzymskiego
 „ wyraży przez *Dawność* albo *Preskrypcyą*
 „ wyrażają się. Aby zaś przez Dawność
 „ można nabyć prawa do rzeczy, lub o
 „ nią od sądowej odpowiedzi być wol-
 „ nym: następujące potrzebne są kon-
 „ dycye. 1. *Dobra wiara*, czyli mnie-
 „ manie, że rzecz posiadana przez nas,
 „ naszą właściwie jest. 2. Tytuł spra-
 „ wiedliwy, iako np. Donacya, kupno,
 „ darowizna. 3. Własność rzeczy: to
 „ jest, aby nie była kradziona, lub wy-
 „ darta gwałtem. 4. Czas prawem opi-
 „ sany do possessyi. 5. Ustawiczność
 „ czyli nieprzerwana possessya, przez
 „ którą rozumie się tytuł Dziedzictwa.
 „ Aże same tylko rzeczy martwe pra-
 „ wnie przez Dawność nabyte być mo-
 „ gą, zatym ani wolny człowiek, ani
 „ sługa: podobnie także rzeczy publi-
 „ czne, święte, sieroce, pod Preskry-
 „ pcyą nie podpadają. Rzeczy ruch-
 „ me po trzech leciech, nieruchome po
 „ 10. preskrypcyą w Rzymie między
 „ przytomnemi nabywały się: a lat 20.
 „ potrzeba było, aby nie przytomne-
 „ go własność, przez dawność, moją sta-
 „ ła się.

Procz

„ Procz tego Preskrypcyi w Prawie
 „ Rzymskim gatunku, były inne, które
 „ różnie nazywano: i tak *Dawność nay-*
 „ *dłuższa*, *Prascriptio longissimi tempo-*
 „ *ris*: którey termin albo w lat 30. al-
 „ bo w 40. albo w 100. kończył się. Ja-
 „ koż naprzód w lat 30. Powód prze-
 „ ciw Pozwanemu w sprawach osobistych
 „ nie czyniący, *Dawnością* upadał. 2.
 „ Sukcessorowie Possessorow złey wiary,
 „ 3. Rzeczy zepsuciu podległe a dobrą
 „ wiarą posiadane. 4. Rzeczy Małole-
 „ tnych; spadki na Syn. 5. Rzeczy
 „ zaprzędane przez złey wiary Possesso-
 „ ra *i t. d.* toż dawnością ginęły Własci-
 „ cielowi. W lat 40. nabywały się. 1. Rze-
 „ czy Skarbowe i Królewskie. 2. Rzeczy
 „ nieruchome Kościołow pogańskich. 3.
 „ Mieyskie i zastawne *i t. d.* W lat 100.
 „ Dawności, rzeczy tylko Kościoła Rzym-
 „ skiego nabyć się mogły. (a) Nakoniec
 „ Preskrypcya albo Dawność pamięć
 „ wszelką przechodząca: *Prascriptio im-*
 „ *memorabilis* nazywała się ta, którey
 „ zadysputowania żadne nie zaświadcza-
 „ ły Dokumenta: a takową Dawnością
 „ wolność od podatkow, a nawet prawa
 „ Królewskie nabywały się. Wszystkie
 „ , te

(a) Maschat S. P. t. de Prascript. fol: 779. &
 Heine: Lib: 11. t. 6.

„ te P
 „ tunk
 „ mie
 „ rze
 Nie
 dzy n
 posiad
 pioner
 wiedzi
 da wo
 ściwą
 rzeczy
 bo Da
 iomsze
 różne
 dniow
 sobie
 Dwoc
 który
 nia poz
 (c) ni
 wność
 zbiegł
 się zn
 nim c
 niewi
 Dawn
 nego

(b) V.
 (c)
 fol

„te Preskrypcyi Prawa Rzymskiego ga-
 „tunki, lubo d^zis ledwo gdzie mają
 „mieysce, przecież i nasze w t^ey mie-
 „rze opisy na nich gruntuią się.

Nie czyniąc różnicy Prawa nasze mię-
 dzy nabytkiem rzeczy w pewnym czasie
 posiadanej, co Prawo Rzymskie *Usucapionem* nazywa, i wolnością od odpo-
 wiedzi sądowej dla wieczynienia Powo-
 da wczasie przyzwoitym, co iest wła-
 ściwą *Preskrypcyą*; obydw^a te nabycia
 rzeczy rodzaie pod Preskrypcyi, al-
 bo *Dawności* imieniem są nam zna-
 iomsze; Tey podług Praw Koronnych
 różne czytamy gatunki, i tak: 1. *Trzy-*
dnioną dawnością upada Niewiasta o gwałt
 sobie wyrządzony nieczyniąca. (b) 2.
Dwoch-tygodniowa Dawność służy temu,
 który o rzecz cudzą uszkodzoną np. ko-
 nia pożyczonego w czasie Niedziel dwóch
 (c) nie pozwany. 3. *Roku iednego Da-*
wność szkodziła Panu nieodzyskuiącemu
 zbiegłego Poddanego, gdy wiedział gdzie
 się znayduie; gdy zaś późnief się o
 nim dowiedział, poprzysiądz miał tę
 niewiadomość, i dopiero od tego czasu
Dawność roczna w nieposzukiwaniu o-
 nego szkodziła Dziedzicowi. (d) Da-
 wność

Prawa Kr^o
 o Preskry-
 pcyi.

(b) V. 1. fol: 46. A. 1347. t. de Violationibus.
 (c) Jbidem fol: 24. t. de Equo. (d) Jbidem
 fol: 49. t. de Cmethone.

wność ta w Woiewodztwach, Bełzkim, Podolskim, Braciawskim, Wołyńskim do trzech lat przedłużona, (e) w Litwie do lat 10. (f) Są atoli *Præjudicata*, że ani Panowie, ani Sądy na *Dawność* tę względu dziś nie miewają: bo prawa późniejsze zamilczały o tej Preskrypcyi; Przysięga tylko własności Poddanego, i niewiadomości o nim do czasu Processu, Dziedzicowi dowodzić nakazują. Zagrodziły temu po części wyroki Rady Nieustającej deklarując podług *Sancitum* Roku 1776. iż gdzie lustracya Podymnego, zbiegłego Poddanego znalazła, tam pozostać ma, gdyby nawet i czas Preskrypcyi poszukiwania tegoż sądownie, nie upłynął. (g) Tąż *Dawność* zastawić się może, w Grodzie Naiezdnik domu, lub takowy kryminal popełniający, za który nawet Szlachta, imani być mogą: bo jeżeli ukrzywdzony w ciągu roku i niedziel 6. naydaley gwałtu nie zażala, i processu nie intente, Gwałtownik tylko w Sądzie Ziemskim odpowiedzieć obowiązany. (h) Przez tęż *Dawność*, tracą moc Zapisy wieczyste przed Aktami nie wieczystymi (iaki jest Grod, Akta

Za-

(e) V. 2. fol: 976. A. 1578. t. Sprawiedliwość.
 (f) Jbidem. (g) Rez: Rady 1777. N. 388.
 dnia 24. 8bris. (h) Zawadzki Process; Jud:
 1. 10.

Zag
 bury
 Zie
 co i
 ucza
 dzi
 lews
 żala
 lom
 dać;
 stafo
 ki ca
 trudn
 niec
 Ręko
 czy t
 ktuią
 i Pro
 sześc
 tnia
 tak,
 pozw
 atoli
 Prze
 iu,
 dług

(i) V
 A
 I
 A
 I

Zagraniczne, Ziemstwo obce, Magdeburye) uczynione, a w czasie Roku do Ziemstwa własnego nie przeniesione: (i) co i Statut Lit: w Roz: 7. Art: 2. naucza. Dawność t. że Roku jednego szkodzi tracącemu Przywilej na Dobra Królewskie, gdy tego Manifestem nie zażąda: nawet wolno było dawniej Królom na takowe Dobra inny Przywilej wydać; dziś atoli niebezpieczeństwo to ustało, gdyż Przywileje w Akta Metryki całkowicie wpisują się, i na nowo bez trudności wyniesione być mogą. Nakoniec Dawnością Roku jednego upadają Rękomye i wszelkie słowne ewikcye, czy to na Summy, czy między kontraktującymi dane zobowiązanie: (k) równie i Processa zaczęte a w Roku i Niedziel sześciu nie attentowane. (l) 4. *Trzechletnia Dawność* służy najprzód zaboycy: tak, że po czasie tym *cywilnie* tylko zapozwany być może: (m) w Mazowszu atoli ta Preskrypcya miejsca nie ma. (n) Przez tęż Dawność upada w Przywileju, korzystać z niego zaniedbujący, podług generalnego Prawa wyroku: *Non u-*

I

sus

(i) V. 1. fol: 257. A. 1496. t. de Inscript: (k) V. 1. A. 1540. fol: 560. t. de Cautione. (l) A. 1505. V. 1. fol: 330. t. de Actore. (m) V. 1. A. 1347. fol: 41. t. de Jllis. (n) Except: Maz: 1576. V. 2. fol: 941. t. O Preskrypcyi.

sus Privilegii, tollit Privilegium. Trzech lat i sześciu Niedziel Dawnością broni się każdy nabywający Dobra i one spokojnie dzierżący; a podług Statutu Litewskiego Dłużnicy, nie do takowych Dóbr po trzech leciech, ale do Jstca czyli swego Wierzyciela udadzą się. (o) Równie i Bracia rż Dawnością upadają, gdyby zasze między sobą Działy wzruszać chcieli. (p) Aleć gatunek ten Preskrypcyi przez późniejszą, R. 1768. o ważności dobrowolnych tranzakcyi Ustawę, uchylony został. Nakoniec Sierota o wydanie reszty posagu przeciw swemu Opiekunowi: (q) *Jure vincens* o przeyski Sądowe: (r) Kupcy o dług nie czyniący, trzechletnią Preskrypcyą upadają. (s) 5. *Sześcioletnia Dawność* pozbawia Wdowę Dziedzictwa na się spadłego: Mężatce atoli w takowym razie dziesięciu lat *Dawność* służyła, a Mężczyźnie trzechletnia: (t) że zaś dziś Prawa późniejsze bez żadnego warunku do lat 50. Dawność o Dobra Ziemskie przedłużyły, zdaie się i ten rodzaj Pre-

(o) Roz: 7. Art: 10. (p) V. 1. fol: 40. A. 1347. t. de Divisione & fol: 19. t. de Prescr: (q) V. 1. A. 1347. fol: 20. t. Virgo. (r) Janusz: fol: 552. §. Usu. (s) Sigism: 1540. apud Herburt: t. Mercatores. (t) V. 1. A. 1347. fol: 20. t. Vidua.

Preskrypcji dziesięciu lat w praw dziesięciu lat. 7. Dwa Zakonn ale że tylko d tym sam ą traci ścią upa iesli co (y) dzi stawy, koniec nic się nieruche rą dzier i Litew Należ sze o l albo po wemi przykład mięci do dali exe

(u) A. 16 1519. t. O 1. fo 3. fo V. 3.

Preskrypcyi być uchylonym. 6. *Dawnością dziesięcioletnią* upadał Duchowny w prawie do dochodów Kościelnych od dziesięciu lat nie poszukiwanych. (u) 7. *Dwadzieścia lat Dawność*, szkodziła Zakonnicy o swój Posąg milczący: (v) ale że prawo późniejsze procentem im tylko dożywotnim kontentować się każe, tym samym i Preskrypcya ta moc swoją traci. (x) 8. *Trzydziestu lat Dawnością* upadał Zastawnik w swym prawie, jeśli co pięć lat kontraktu nie odnawiał, (y) dzisiejsze atoli o Zastawnikach Ustawy, zamilczały o tym warunku. Nakoniec *Sześćdziesiątletnią Dawnością* bronić się można przeciw Kościołowi dóbr nieruchomych od Szlachcica dobrą wiarą dzierzonych, pretendującemu: (z) co i Litewskiej Prowincyi służy. (a)

Należy tu ostrzedz, iż Prawa powyższe o Dawności czyli przemilczeniu, albo po części zaniedbane albo nowymi Ustawami uchylone: Jakoż są przykłady, że Zastawnicy od niepamięci dobra trzymający, wolney podpadali *exempcyi*: ani lat trzydzięści Da-

I 2

wno-

-
- (u) A. 1607. V. 2. t. O Preskrypc: fol: 1603. (w) A. 1519. V. 1. f: 389. t. Præscript: (x) V. 7. A. 1768. t. O Niebdalaniu fol: 819. (y) A. 1420. V. 1. fol: 75. t. de Præscript: (z) A. 1633. V. 3. fol: 797. t. O Preskryp. (a) A. 1635. V. 3. fol: 859. t. Dawności.

wnością pretendowanego Dziedzictwa upoważnić nie mogli. Podobnie, i posagu po Herburtownie od lat stu przeszło przez Sukcesorów Walewskich, przemilczanego, wyrokiem Stanów Rzeczypospolitej prawnie poszukiwać dozwolono: Wszakże Prawo pisane przez żadną czasą *Dawność* mocy nie traci, poki moc Prawdawcza wyraźnie go nie uchyli, lub przeciwnym nie obali wyrokiem: a Sędzia ow winniejszy być zdaie się, który pomimo Prawa wyraźnego zwyczajem rządzi się, niż ów, który najdawniejszych acz zaniedbanych trzyma się opisów.

Prawa Lit:

Szczególniejsze Prawa Lit: względem *Dawności* albo *Preskrypcji* uchwały są. 1. O *Expulsji* z dóbr wczasie dziesięcio-niedzielnym do Grodu niepozwywający, byle tylko od wojny, lub powietrza przeszkody nie było, w Sądzie tym upada, i w Ziemstwie rozprawi się. (b) 2. Nie czyniący o prawne przezyski w ciągu lat 10. o zatopienie Młyna, zalanie gruntów, podniesienie grobel: także Siostry w lat 10. po śmierci Ojca posagu od Braci nie poszukujące, *Dawnością* upadają. (c) 3. O kradzież, łupiestwo, podpalenie, i wszelkie gwałty:

(b) Roz: 4. Art: 23. (c) Zalas: lib: 2. t. XIV.

ty w czasie lat 3. milczący, Dawnością uszkadza się. (d) 4. Dobra nie ruchome w czasie lat 10. nie poszukane Dawnością ginęły: (e) ale późniejsze Prawo Koronne i Litwie służące, Dawność tę rozszerza. Dalsze o Dawności czyli Preskrypcyi opisy, iako szczególniejszych okoliczności tykające, dla krotkości opuszczają się.

Zadna czasu Dawność szkodzić nikomu nie może, w czasie wojny, bezkrólewia, powietrza, lub iakowego publicznego w kraju zamieszania. (f) Podobnie Sieroty w czasie swej małoletności, i w niewoli zostający, Dawnością uszkodzeni być nie mogą. (g) Zadną także Dawnością przeciw Kompromissarskim lub *ultima Instantia* Dekretom excypować się nie wolno: także i Dobra w przezyskach puszczone, Dawnością zatrzymane być nie mogą. Dawniej nie było Preskrypcyi, na Dobra złym Prawem nabyte, lub posiadane, co u nas nieskończonych w Kraiu Processow i pieniactwa stało się zrzodłem: Zabiegło temu Prawo Roku 1778. deklaru-

Kiedy Preskrypcya nie szkodzi.

I 3

iać.

(d) Roz: 11. Art: 52. (e) Roz: 4. Art: 91. i Roz: 7. Art: 10. (f) A. 1573. V. 2. fol: 842. N. 7. i A. 1588. V. 2. fol: 1234. t. de Præscr: (g) A. 1347. V. 1. fol: 20. 41. Stat: Lit Roz: 6. Art: 2.

iąc iż Dziedzictwa albo każda Possessya ruchoma i nieruchoma, tak Duchowna iako i Swiecka, Prawu Kaduka podlegać mogąca, a od lat 50. spokojnie dzierzona, choćby nieprawnie posiadana, od nikogo dla *Dawności* dysputowana być nie może: (*h*) co się o dobrach Królewskich rozumieć nie ma, gdyż te nigdy pod Dawność nie podpadały, (*i*) ani w Prawie rzeczonym wymienione. Nakoniec Dobra Ziemskie na których albo Posag lokowany, albo onego reformacya zapisana, zawsze są na skupie, i żadną Dawnością od Dziedziców odpaść nie mogą. (*k*) Rzeczone nawet Prawo R. 1778. takowym Possessorom nie służy, bo tytułu dziedzictwa nigdy prawnego nie mieli.

Aby zaś przez Dawność mógł kto w Prawie naszym rzeczy nabyć, lub od sądowney odpowiedzi uchylić się, też same co i w Prawie Rzymskim potrzebne są kondycye; iako to, Dobra wiara, Tytuł sprawiedliwy; Possessia nieprzerwana rzeczy: czas Prawem przepisany *i t. d.* o czym, że się wyżej namieniło, obszerniej tu nad tym rozwodzić się porzeby nie ma.

(*b*) A. 1778. V. 8. fol: 955. t. Kaduki. (*i*) A. 1581. V. 2. fol: 1013. t. de Bonis, i A. 1588. V. 2. fol: 1212. t. Bona. (*k*) A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. Na Dobrach.

„D
„rze
„Us
„Do
„dar
„zn
„nie
„wi
„la
„iak
„im
„M
„dz
„cz
„i
„m
„Pr
„pr
„na
„w
„śn
„m

T Y T U Ł VIII.

O Donacyach: i Zapisach
w powszechności.

„**D**Rugi sposób szczególny nabycia Pa-
 „*norwania*, albo własności nad
 „rzeczą, z Prawa Cywilnego czyli z
 „Ustaw ludzkich idący, iest Donacya,
 „*Donatio*: inaczey Darowanie, albo Po-
 „darunek zwany. (a) Darować nie mo-
 „żna, tylko rzecz godziwą, własną,
 „nie z przymusu, lub pod iakim obo-
 „wiązkiem, lecz z szczeręy Właścicie-
 „la hojności. Donacya u Rzymian dwo-
 „iaka była: między żyjącemi, *Donatio*
 „*inter vivos*: i przez wzgląd śmierci,
 „*Mortis causa*. Rzecz darowana mię-
 „dzy żyjącemi, zaraz była tradowana,
 „czyli biorącemu ią do zupełney woli
 „i użytku oddana: ani odzyskać się
 „mogła, ile przy świadkach, lub przed
 „Pretorem ustąpiona, chyba dla ważnych
 „przyczyn. Darowizny przez wzgląd
 „na śmierć, nie wprzod przychodziły
 „w liczbę własności biorących, aż po
 „śmierci darującego: A zatym lubo *Do-*
 „*minium directum* należało do tego, ko-
 „mu

Ustawy
Rzymskie
o Donacy-
ach.

(a) Heineci: lib: 2. t. de Donat.

„ mu rzecz była darowana, atoli *Do-*
 „ *minium utile* darującemu do śmierci
 „ służyło. Darować tedy w pierwszym
 „ razie każdy mógł, kto był Panem i
 „ Właścicielem rzeczy iakiey: w dru-
 „ gim ci tylko, którzy testamenta czy-
 „ nić mogli; a zatym i Synom częśćkę
 „ majątku Rodzicielskiego lub spadko-
 „ wego, *Peculium profectitium* & *Pecu-*
 „ *lium adventitium*, odpisać testamentem
 „ wolno było, chociaż go ieszcze nie
 „ dzierżyli, byle na to Oycowskie na-
 „ stąpiło zezwolenie: nabytki zaś woy-
 „ skowe *Castrense*, albo sądowe, *vel quai*
 „ *Castrense Peculium*: zostawały zawsze
 „ wolnemu Synow rozrządzeniu. Cza-
 „ sem sam Właściciel rzeczy, nie mógł
 „ niby swej własności alienować lub da-
 „ rować: iako to Mąż Dóbr Zoninych,
 „ Małoletni Dóbr własnych: czasem zaś
 „ i Dziedzictwa rzeczy nie mający, pra-
 „ wnie one alienował: iako to Opiekun
 „ w potrzebie interessow Sieroty: Wie-
 „ rzyciel przedając Zastaw, za wiedzą
 „ Sądu, gdy się o niego dłużnik nie u-
 „ pominął. *i. t. d.* A że w liczbie rze-
 „ czy, iedne są *fizyczne* iako dom, pie-
 „ niądze: drugie *nietykalne*, iakie są:
 „ niewola, usługa, poddaństwo: prze-
 „ to i to równie iak tamte pod prawo
 „ Darowizny podpadały.

„ Istotna między dwiema temi Dona-
„ cyi gatunkami różnica była: 1. Ze
„ Donacya między żyjącemi bez Swiad-
„ kow nawet ważna była: Donacya zaś
„ przez wzgląd śmierci, pięciu ich wy-
„ magała. 2. Tamta w Aktach zapisa-
„ na być musiała; gdy 500. gr: Rzym-
„ skich przechodziła; ta, ważność bez
„ tey nawet solenności otrzymywała. 3.
„ Pierwsza odwołaną być nie mogła,
„ bez istotney przyczyny, ta prostemu
„ odwołaniu podlegała. 4. W tamtey
„ Tradycya rzeczy koniecznie nastąpić
„ powinna była, w tey śmierć darują-
„ cego prawo własności i użytku nada-
„ wała. Nakoniec, pierwsi darować so-
„ bie mogli, ile chcieli; ci tylko czwar-
„ tą częścią dysponować mieli prawo.
„ Donacya między żyjącemi upadała z
„ następujących przyczyn. *Pierwsza:*
„ Jeżeli była krzywdząca Potomstwo, *In-*
„ *officiosa* zwana. *Druga:* Jeżeli kwotę
„ prawem przepisaną Donataryusz prze-
„ stępował. *Trzecia:* Jeżeli otrzymujący
„ Donacyą niewdzięcznością wypłacał się.
„ *Czwarta* nakoniec: Jeżeli Donataryusz
„ następnie Potomstwa doczekał się. Był
„ ieszcze ieden gatunek Donacyi u Rzy-
„ mian, Darowizna między Małżonka-
„ mi: *Donatio propter nuptias*: zabezpie-
„ czająca Zonie Posag: ale ta Darowi-
„ zna do śmierci Mężowi z użytkami
„ na-

„ należała, a po tej dopiero w własność
 „ Zoninę zamieniała się. „

Prawa Na-
 rod: o Do-
 nacyach i
 Zapisach
 w powsze-
 chności.

Z mocy Praw Kraiowych darować mo-
 gą ci wszyscy, którzy mają wolny i
 zupełny rząd i administracyą Dóbr lub
 rzeczy iakowey; a to, tak co się poży-
 tkow, iako i co własności oneyże tycze,
 byle im tego wyraźnie Prawo nie zabra-
 niało. Między Donacyą, a Donacyą tę
 różnicę uważać można: że jedna będzie
 rzeczy ruchomych, druga nieruchomości:
 Do pierwszej, ile *Rękodayney*, żadney
 solenności u nas nie potrzeba: bo trady-
 cyja rzeczy, zlewa własność na biorące-
 go, a Donacye takowey własności, *Daro-
 wiżną* nazywamy. Gdy zaś na dobrach
 nieruchomości sposobem czystego długi
 przed Aktami zeznana będzie, *Zapisu*
 ma imię: Wszakże i przez Testamenta,
 tak ruchomości iako i Summy zapisy-
 wane, albo legowane bywają. Do Dona-
 cyi rzeczy nieruchomości, Zapis urzędo-
 wny koniecznie potrzebny; aniby gołosło-
 wnie grunt *np.* darowany, prawney na-
 dawał tradycyi, która się u nas pospo-
 licie przez Urzędnika, dwóch Szlachtry,
 i Woznego brać, i w Akta zapisywać
 zwykła. Szczególnie zaś Prawa nasze
 ostrzegają, aby nikt Kontraktow, Do-
 nacyi, Zastawow, i innych wiecznych
 o dobra Ziemskie nie zawierał tranza-
 kcyi, tylko osoby iednymże karom i
 Pra-

Pra-
 deni
 wyr-
 i K
 che
 szcz-
 wie
 Kon-
 Mi
 dob-
 zie
 ni.
 w
 cyc
 mo
 mi
 ter
 tyl
 dzi
 poc
 kaj
 mu
 dłu
 lo
 ob-
 lu
 na
 D

(b

Prawom podległe: i które *per omnia gaudent aequalitate juris* *Epœna*: (b) A tak wyrokiem tym, nietylko Cudzoziemcy, ale i Królowie nasi od nabycia dóbr Szlacheckich oddaleni: Nawet Zapisy Mieszczanom na dobra Ziemskie, prawem wieczności zabronione: (c) Co tylko o Koronnych rozumiey, gdyż Litewscy Mieszczanie, nawet prawem dziedzictwa dobra posiadać mogą: Owszem i Cudzoziemcy do tey prerogatywy przypuszczeni. (d) Wszelka tranzakcyja prawna, w której następuje zlewek dóbr stojących na drugiego, Donacyą nazwać się może, gdyż i w samym kupnie ten termin kładzie się: Przyczyna tey prawa terminalności, nie insza być zdaie się, tylko że i kupiec, nietylko prawo Dziedzictwa, ale i intratę kupuje. Zapis podobnie na Dobrach czy to na *Wyderkaff*: naprzykład Zgromadzeniu iakowemu na Fundusz uczyniony, czyli prostym długiem zapisana, Słudze, Przyjacielowi, Wierzycielowi *i t. d.* Summa, z obligacyą płacenia pewnego wiecznego lub czasowego prowentu, sposobem Donacyi czyni się, bo w rzeczy samey część Dóbr owych tym *Wyderkaffem* onerowana,

(b) V. 3. 1631. fol: 666. t. O Dobrach. (c) V. 1. A. 1496. t. de Civibus. (d) V. 8. 1775. fol: 650. t. Sposob.

na, lubo do rządu Dziedzica należy, atoli co do użytków, właściwą jest perceptującego intrary. Do tego są przypadki gdzie o Wyderkaff pozwany Dziedzic, gdy go nie płaci, część Dóbr proporcjonalna summie zapisaney, sądownie Aktorowi przyznana bywa.

Kto tranzakcyi czynić niemoże.

Donacyi Dóbr nieruchomości i wszelkich tranzakcyi wieczystych czynić nie może. 1. Szalony, lub iakimkolwiek sposobem na rozumie dorknięty; dlatego każda tranzakcyja o zdrowiu zwłaszcza na rozumie zeznającego, *Recognoscentis*: temi słowy zaświadcza: *Personaliter veniens N. sanus mente & corpore: vel sanus mente, & ger corpore recognovit &c. (e)* Aleć nietylko to do czynienia tranzakcyi, zdrowie na ciele a przynajmniey na rozumie koniecznie potrzebne: istotnieyszą, daleko iest, moc czyli władza *Cywilna*, tak z własności dóbr, przyzwoitości wieku, iako i użycia prawa Kraiowego pochodząca: dla tego Bannitowi tylko do 12. Niedziel po Dekrecie, w nadziei otrzymania kassacyi Zapisy czynić Prawo dozwala. (f) 2. Nie ma także mocy żadnych czynienia tranzakcyi Marnotrawca oczywisty. 3. Małoletni w Opiece Rodziców lub Opie-

(e) A. 1523. V. 1. fol 416. §. Notandum. (f) A. 1588. V. 2. fol: 1220. t. O Relaxacyi.

Opiekuna zostający, i 20. lat przynajmniej nie mający, lubo i takowych Donacya, w 24. Roku potwierdzenia zawsze potrzebuie. (g) Zakonne w reszcie Osoby (h) darować i zapisać Dóbr Ziemskich Prawa nie mają, a nawet przed Professyą, dziesiąta tylko część Dóbr posiadanych lub spadkowych rozrządzeniu ich zostawiona. (i)

Osoba chorobą złożona tak, żeby do Aktow ziechać nie mogła, udać się ma po Reskrypt do J. K. Mci o pozwolenie przyniesienia tychże do domu swego: co i o Metrykach rozumieć się ma. (j) Nie wolno albowiem Xiąg takowych do domow prywatnych końcem uczynienia iakiegokolwiek zeznania nosić pod nieważnością tranzakcyi. (k) Takowe pozwolenie Królewskie daie moc Osobie czynienia przed Aktami w Dom swoy przyniesionemi, wszelkich inskrypcyi: Ale jeśli te na śmiertelney pościeli, lub testamentu sposobem na owczas dzieią się, nie w nich in rem stanu Duchownego zapisywać nie można, iak otym niżey pod tytułem o *Testamentach*. Mimo ten warunek, iakakolwiek tranzakcyja w domu przed Aktami uczyniona, tyle ma mocy, ile na miey-

Tranżakcyje domowe przed Aktami.

(g) A. 1768. V. 7. fol: 707. P. A gdy. (h) Przyłuski fol: 85. (i) V. 7. fol: 63. A. 1764. t. Młodzi. (j) A. 1550. V. 2. fol: 597. §. 19. R. Rady. N. 1781. N. 188. 9. gbris. (k) A. 1550. V. 2. fol: 597. §. Zabiegając.

mieyscu Aktow zeznana, byle tylko chory był *sanus mente*, czyli zupełnie zdrow na rozumie; Trafiac się zwykło: że nawet przez wzgląd samey ochrony zdrowia Osoby iakowey, wspomniane ku przyniesieniu Aktow wychodzą Re-skrypta: wszakże i takowym Zeznaniom czyli tranzakcyom, niewatpliwey *legalności* dysputować nie można.

Nie może ieszcze Plenipotent imieniem Pryncypała swego, nic na wieczność darować lub zapisać, podług ścisłego Prawa rozumienia, gdyż do Donacyi, osobiste Dziedzica zrzeczenie się potrzebne. (1)* Zatem za granicą będący czynili go dawniey przed Aktami mieysca, a ekstrakt do własnego *forum* przesyłali. Zwyczaj atoli dzisiejszy niesie, iż Plenipotent, specyjalną umocowany Plenipotencyą, nawet Zapisy na wieczność, iakie są: kontrakty kupna, i przedży Dóbr, zakwitowania z summ na Dobrach zapisanych *i t. d.* imieniem swego Pryncypała czyni: które, tylko czasem dla lepszey wagi, przez Pryncypałow nową tranzakcyą, gdy tego Kontrahent wymaga, mocują się: I do takich to Aktow albo tranzakcyi, Prawo Roku 1616. Grodowych lub Ziemskich Ple-

(1) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Potestate.

Pleni
z Dó
kom
spos
włas
Zapis
ma p
lenia
tych
ma r
gu:
iest.
bez
pisać
ru o
teuty
nie
intra
cedo
Król
Co
tjś
zaws
myc.
dopi
nikt
że;
wna

(m)

Plenipotencyi wymaga. (m) Nakoniec, z Dóbr własnych Dziedzic nie może nikomu odpisać tego, co iakimkolwiek sposobem oddzielone niby jest od iego własności, albo inonerowane iakowym Zapisem; tak Dóbr, na których Reforma posagu i Zapis stanął, bez zezwolenia Zony i przeniesienia na inne Dobra tych ciężarów, sprzedać, darować, nie ma mocy; tym bardziey samego posagu: gdyż tego, tylko Panem dożywotnim jest. Podobnież i Zona nic z posagu bez zezwolenia Przyjaciół Mężowi zapisać nie może. (n) Nie wspomina się tu o dobrach Królewskich lennych Emfiteutycznych *i t. d.* bo tych Possessorowie nie mając ich dziedzictwa, same tylko intraty darować lub odprzedać mogą; a cedować, za konsensem albo dozwoleństwem Królewskim.

Co do Donacyi Dóbr ruchomych, *mortis causa* albo na przeżycie, te u nas zawsze są ważne: z Dóbr zaś nieruchomości na przeżycie, czyli żeby intraty dopiero po śmierci do kogo należały, nikt nikomu zapisać, albo darować nie może; gdyż to testamentowemu Zapisowi równałoby się; a pod te Dobra Ziemskie albo

(m) V. 3. fol: 276. t. O Plenipotencyach. (n) A. 1505. V. 1. fol: 326. t. de Inscript.

bo nie ruchome nie podpadaia: (o) Staćby się to przecięż mogło za rewersem, intraty zapisuiącemu gwarantuiąc.

Warunki
wszelkich
tranza-
kcyi.

Wszelka Donacya bez zadney excepcyi i kondycyi wieczyście albo na zawsze czyniona być ma: bo *Klauzula*, albo warunek iakikolwiek kiedyś nie dotrzymany, umorzyćby mógł Prawa dziedzictwa: aby zaś wszelkie Donacye były ważne, procz warunkow istotnych powyżey wytkniętych, Formułą w Prawach opisaną czynione być maią; (p) a w Aktach Gródzkich lub obcych uczynione, w przeciągu Roku i Niedziel 6. pod nieważnością do Ziemskich własnych, czyli gdzie Dobra zapisane leżą, przeniesione. (q) Ważność atoli Zapisow, w Aktach Trybunalskich, Metryk i Seymowych czynionych, z Ziemskimi porównana. (r)

Donacye wszelkie raz przed Aktami zeznane prawnie, odwołane być nie mogą: a zatym tak daruiącego, iako i Sukcesorow iego, nayczęściey *sub damnis terrestribus*, lub pod zakładem umowio-

-
- (o) Zawadzki Process: Judic: t. de Donatione. (p) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad Effugiendas. (q) A. 1496. V. 1. fol: 257. t. de Inscript: (r) A. 1578. V. 2. fol: 968. t. O Zapisach i A. 1576. V. 2. fol: 939. t. Przedanie. a V. 3. A. 1635. fol: 854. t. Ordynacya.

wionym obowiązują. (s) Te zaś tylko urzędownie kassowane być mogą, które na zdradę Kredytorow stawiają, (t) lub z pokrzywdzeniem oczywistym Sukcessorow. Luboć i takowe Donacye w tenczasby tylko kassacyi sądowej słusznie podpadały, gdyby iawne marnotrawstwo Rodzicow dowiedzieć nie było; a alienacya Dóbr, żadnym sprawiedliwym tytułem, iakie są zasługi dworskich, bonifikacya przyjacielskich wysług *it. d.* nie zasłaniała się. Zubożenie nawet Familii przez Zapisy, Fundusze i pobożne legata nie zdaie się zgadzać z nauką Kościoła naszego: Oto zdanie Wielkiego Augustyna: *Quicumque vult exheredato Filio, heredem facere Ecclesiam, querat alterum, qui suscipiat, non Augustinum: imò Deo propitiò nullum inveniet.* (u) Nakoniec późnief uczyniona iednychże Dóbr Donacya nie waży, chociażby pierwsza Inskrypcya do Aktow własnych przeniesiona nie była; bo data tey, nie od Aktu przeniesienia, ale od czasu Zeznania rachuię się. (w)

K

Pra-

(s) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad effugiendas. i A. 4347. V. 1. fol: 44. t. de Tutoribus, a z Praw późniejszych K. R. 1768. V. 7. fol: 708. t. Złączenie. P. Ponieważ. (t) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważności. (u) In Canti Quicumque lib: 17. q. 14. (w) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 2.

Prawa Litw
o tymże.

Prawa Litewskie lubo po większey części zgadzają się z Koronnemi względem Donacyi; kładą się atoli ich opisy dla dokładniejszey onych wiadomości: i tak:
1. Zapis albo Donacya iakakolwiek w w Grodzie uczyniona, tylko do dwoyga Rokow Ziemskich, (w którym czasie pod nie ważności przeniesiona być ma) walor swoy otrzymuie. 2. Obligacya przeniesienia takowego Zapisow, w czasie wojny lub moru czynionych, dopiero po końcu zamieszania Kraiowego lub powietrza zaczyna się. (x) 3. Wolno Dziedzicom zapisać komużkolwiek własność swoją, sukcessyi atoli spodziewaney nikt nikomu odpisać nie może, pokąd po zmarłey ręce prawo nań nie zleie się. (y) 4. Zapisy wszelkie czyli Donacye Podanych bez woli Dziedzica nie ważne są: (z) co i w Prawie Koronnym ostrzeżę się. (a) 5. Zapis pierwszy albo Donacya pomimo późniet uczynioney, trwa niewzruszenie. (b) 6. Osoba słaba podług Prawa Litewskiego nie po Reskrypt do Króla dla uczynienia iakowey Donacyi udaie się, ale czyni Zapis w obecności trzech lub czterech Szlachty wiarygodnych i Possessyonatow, którzy się w tym

(x) Jbidem. (y) Roz: 7. Art: 4. (z) Roz: 7. Art: 8. (a) A. 1543. V. 1. fol: 582. §. Ut autem. (b) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 5.

tym
stam
podp
solen
iak
na:
wcz
wa
wyfo
nych
Lu
prawi
Szla
wzgl
fy Dz
skrup
szemi
Zapis
czyni
Funda
pozwo
bra S
wnych
exemp
powro
sy gru
Dzied
wszyst

(c) Roz:
W
odd

tym Prawie co do takiego Aktu i Testamentow, *Pieczętarzami* zowią; iakoż podpisać go i pieczętować powinni, a solenność ta, tyle da mocy tranzakcyi, iak gdyby przed Aktami była uczyniona: byle otrzymujący onę, przeniósł ją wczasie prawem opisanym. (c) Inne Prawa Obojga w tęj mierze wyroki, tam wyłożą się, gdzie o Zapisach szczególnych i Kontraktach mowa będzie.

Lubo Prawa nasze nieograniczoną ^{Fundacye et pia legata.} prawie względem Zapisow i Donacyi Szlacheckich zobopólnych, nawet bez względu na Prawa natury, moc nadały Dziedzicom; Okryśliły ją atoli nayskrupulatniey, i dawnieyszymi i późniejszymi Prawami, względem Donacyi i Zapisow, Kościołom lub Klasztorom czynić się mogącym: I tak nayprzod, Fundacye wszelkie *de nova radice*, bez pozwolenia Stanow, zakazane. (d) Dobra Szlacheckie, w possessyi Duchownych będące, z mocy Zapisow, *pro exemptibilibus* deklarowane, nawet bez powrotu kosztu na reparacyą, i preten syi gruntowych: byle tylko Summa przez Dziedzica złożona była. Nakoniec, we wszystkich nowych Zapisach na rzecz

K₂

Ko-

(c) Roz: 7. Art: 1. (d) 1726. V. 6. fol: 488. t. Warunek: i 1768. V. 7. fol: 819. t. O Nieoddalaniu.

Kościółów lub Klasztorów, za regułę po-
łożono: aby Summa zapisana, połowy
wartości dóbr nie przenosiła: (e) co na
wzajem i Klasztory dające Summy na
Zastaw zachować powinny: gdyżby od
wykupującego Dziedzica, więcej pra-
wnie odzyskać nad połowę wartości dóbr
nie mogli. Co się zaś tu o nowych na-
mieniło Funduszach, tyczyć się nie ma
Szpitalów; bo te i bez dozwolenia Rze-
czypospolitey, podług wyroków Rady Nie-
ustającej fundować i posażać wolno; (f)
Z tej przyczyny i procenta od summ
szpitalnych, podług Praw Szlacheckich
opłacaia się. Równie i zamiany gruntów
Szlacheckich za Kościelne, ile ubogiej
Fary, wspomniona Rada za niewłaścią-
jące Prawu o nieoddalaniu Dóbr Ziem-
skich od stanu Szlacheckiego, *prævio ta-
men beneplacito Apostolico*, deklarowa-
ła. (g) Tu także miejsce mieć może
Rezolucya pomienioney Magistratury,
względem Kaduków na Dobra Ducho-
wne i Kościelne wyiednywanych, prze-
pisująca: iż te wynoszone być z Kancel-
laryi Obojga Narodów nie mogą, ieże-
li po Konstytucyi Roku 1635. podług re-
gu-

(e) A. 1635. V. 3. fol: 856. t. O Wyderkaf: 1671.
V. 5. fol: 158. t. Reasumptio. 1678. V. 5. fol:
639. t. eodem. (f) Rez: R. N. 1781. N. 83.
9. Mar: (g) Rez: R. N. 1782. 25. Jan: N. 263.

guły ta
Prawo
tor zez
szu nie
ex puro
dem, Z
że daro
Farnem
ta. (b)

„ O St
„
„ sposob
„ testam
„ wnie
„ nieruc
„ dzali.
„ mająt
„ prawe
„ zani b
„ nie a
„ Sukce
„ zywał

(b) Rez:
1635

guły tamże przepisane nabyte okazały się. Prawo zaś owe nakazywało, aby Fundator zeznał pod przysięgą, iako funduszu nie pomnażał, ale *de nova radice, ex puro zelo, mera liberalitate, nec in fraudem*, Zapis lub Donacyą zeznawał. Tamże darowizna sztuki gruntu Kościołowi Farnemu, od rygoru tego Prawa wyjęta. (b)

T Y T U Ł IX.

O Testamentach.

„**O** Statni z szczególnych nabycia własności, podług Praw Rzymskich, sposobow, iest, *Legatum*: albo Zapis testamentowy od Dziedzica rzeczy prawnie uczyniony. Rzymianie nawet nieruchomości dobra testamentem rozrzadzali. Owszem tylko czwartą część majątkow, podług Prawa Falcydusza, prawemu zostawić Potomkowi obowiązani byli, jeżeli wydziedziczenia go nie znajdowali przyczyny. Biorący Sukcesyą z testamentowego zapisu, nazywał się Dziedzic testamentowy, *Ha-*

Prawa Rz:
o. Testa-
mentach.

K 3

„res

(b) Rez: R. N. 1781. N. 72. d. 16. Lut.: Konst: 1635. V. 3. fol: 854. t. Ordynacya.

„ *res ex testamento*. Gdy zaś kto bez
 „ testamentu obumarł, lub w nim dzie-
 „ dzictwa prawego Sukcessora nie tykał,
 „ miano to za Sukcesyą prawną: *Suc-*
 „ *cessio legitima: v. ab intestato*.

„ Testament, jest wyrok ostatni woli
 „ Człowieka, o tym co chce mieć po
 „ śmierci swojej wykonany: Dwoiaki
 „ zaś jest Testament: Słowny, *Testa-*
 „ *mentum nuncupativum*: i Pisany, *Te-*
 „ *stamentum scriptum*. Ważność oby-
 „ dwóch u Rzymian zależała: 1. Na
 „ obecności siedmiu Świadków, od któ-
 „ rego Prawa Kolligaci, lub pod wła-
 „ dzą Testatora będący, szalony, nie-
 „ my, głuchy, ślepy, potwarca, i ko-
 „ biety oddaleni byli. 2. Testator w
 „ testamencie swym o wszystkich swych
 „ majątkach dysponować był powinien,
 „ czwartą część Sukcessorom warując.
 „ 3. Testament mógł być po kilkakroć
 „ poprawiony, a ostatni tylko wolą Te-
 „ statora opiewał. Nakoniec, nieska-
 „ żytelność rozumu do wagi testamentu
 „ koniecznie była potrzebna. Kondycye
 „ te, wspólne są obydwom testamentom,
 „ tak *słownemu* iako i *pisanemu*. Nadto
 „ w pisanym testamencie potrzeba było
 „ przynajmniej podpisu Testatora, a gdy
 „ kto pisać nie umiał, osmego świadka
 „ zażyć był obligowany. Świadkowie

„ zaś

„zaś, prócz podpisu, pieczętować Testament byli powinni.

„Te wszystkie względem prawności i mocy Testamentów opisy, tak skrupulatnie zachowywano, że ieden obalał całe dzieło. Były atoli gatunki Testamentów: Przywilejowe *Privilegiata*: albo mniej Solenne, *minus solennia* zwane, gdzie tak wewnętrzne iako i zewnętrzne warunki, *Interna & externa solennitates*: mogły być opuszczone: tak np. Żołnierski Testament, ile w czasie wojny czyniony, tylko trzech lub czterech świadków wymagał: a nawet opisom powyższym przeciwny, utrzymywał się. W czasie powietrza, nie dyspensowało Prawo, tylko od iednoczesnej Świadców przytomności. Na wsi Testament czyniony, nawet od pięciu Świadców podpisany, był ważny. Nakoniec, Testamenta w ręku Monarchy złożone, do Aktów podane, dobry iakowy uczynek lub fundusz zawierające, pomimo uchylonych Prawa solenności, moc swoją dzierżyły.

„Wyłączeni byli od Prawa czynienia Testamentów: niewolnicy, Rzymianie nawet od nieprzyjaciela poymań: Cudzoziemcy, wygnańcy, Synowie z pod władzy nie wypuszczeni, chyba o Dobra w Palestrze lub orężem nabyte;
„tak-

„także ciągle szaleni, marnotrawcy,
 „niedorośli, głuchy, niemy, krymina-
 „liści, apóstaci, bękarci, potwarcy al-
 „bo satyrycy, na gardło skazani, *i. t. d.*
 „czynić Testamentow nie mogli.

„Testament raz uczyniony, upadał
 „albo przez Prawo *ipso Jure*: albo po-
 „wagą Sądu, *Officio Judicis*. Prawnie
 „upadał Testament, gdy: 1. brakowało
 „w nim formalności wewnętrznych *np.*
 „wymienienia Dziedzica: lub zewnętr-
 „nych, iako to: Świadkow i ich pod-
 „pisow: a Testament taki, zwał się nie-
 „prawny, niesprawiedliwy, niedoskonały,
 „żaden. 2. Upadał Testament urodzeniem
 „się Dziedzica po restamencie napisa-
 „nym, lub onego wydziedziczeniem.
 „3. Późniejszy Testament uchylał pier-
 „wszy. 4. Śmierć cywilna Testatora
 „znosiła nawet wprzód przez niego u-
 „czyniony Testament. Nakoniec, gdy
 „do Testamentu Dziedzic nie dopy-
 „tywał się, taki Testament opuszczonym,
 „*Desertum*: zwano: a gdy wprzód od
 „Testatora umarł, Testament zwał się
 „*Caducum*, nic nie wartym. Sądownie
 „albo *Officio Judicis* uchylony bywał
 „Testament, gdy Prawa naturalne po-
 „krewieństwa bez słusznego powodu
 „gwałcił. Rozpoznanie takowego ga-
 „tunku spraw, nazywało się *Querela in-*
 „offi-

„offi-
 „tur
 U
 men
 obow
 znie
 słow
 men
 albo
 ści
 rych
 ko E
 bo z
 skien
 li w
 albo
 ci T
 Akt
 tama
 tnier
 cya
 men
 myc
 tow
 nyc
 Ust
 aby
 rzec

(.)
 (a)

„*officiosa*, a sam Testament *Testamentum inofficiosum*. (*)

U nas w Koronie ieden tylko Testament *pisany*, za ważny i Sukcesserow obowiązujący znany iest; bo Prawa późniejsze wyraźnie moc Testamentow słownych uchyliły. (a) Aby zaś Testament *pisany* mógł prawnym nazwać się, albo uczyniony być powinien w obecności Swiadkow wiary godnych: (b) których liczby Prawo nie określa, ale tylko Przyłuski pięciu ich wymaga; (c) albo zeznany być ma przed Aktami Ziemskimi lub Grodzkimi: Nieprzeto atoli ważność swą Testament traci, gdy albo bez Swiadkow uczyniony, po śmierci Testatora znalezion będzie; albo w Aktach roborowany i zapieczętowany, tamże złożony znajdzie się. Nayistotniejsza zaś u nas dla Testatora kondycja iest, aby w rozrządzeniu testamentowym nietykał Dóbr nieruchomości, gdyż te pod Zapisy Testamentowe, pod nieważnością nawet uczynionych: nie podpadaia. Duch tey prawa Ustawy nie inny być zdaie się, tylko: aby przez Zapisy dóbr, zwłaszcza na rzecz Kościołow i Klasztorow, służba
Ziem-

Prawa Koronne, o Testamentach.

(*) Hein: Lib: II. t. X. de Testam:

(a) A. 1726. V. 6. fol: 487. t. de Nuncup: Testam:

(b) A. 1543. V. 1. fol: 580. §. Hoc. (c) Lib: 3. Cap. p. in Praef.

Ziemska Woyskowa nie upadała; (d) aleć gdy podług praw dzisiejszych Dobra Duchowne więcej nawet nad Szlacheckie do intrat Skarbowych przyczyniają się, raczey więc podobno przez ten warunek zapobieżec chciano skrzywdzeniom Sukcessorow z pogwałceniem Praw natury trafić się mogącym. Zapisy także testamentowe Sum, sposobem Wyderkaffu na Kamienicach, Domach i gruntach tak dziedzicznych iako i Mieyskich (e) zabronione: późniejszy zaś prawa uchyliliy odwieczny Praw poprzednich warunek względem pobożnych Legatów, kiedy nietylko wyraźnie zakazuia Testatorowi na śmiertelney złożonemu poświęcieli, cóżkolwiek legować *in rem* Kościołow, lub Stanu Duchownego; ale nawet potępiaia ręczne Legata od podobnych Testatorów tymże uczynione. (f) Nieprzeto iednak uchyliają się Testamentowe dla Duchownych lub na Kościoły Zapisy, za zdrowia lub przed Aktami zeznane: bo te tylko pod ten Prawa rygor podpadaia, któreby od Testatora na łożku śmiertelnym, lub ciepłą, iak mo-
wią

(d) V. 1. A. 1510. fol: 369. t. de Testam. a V. 7. 1768. fol: 819. t. O Nieodal: i V. 8. A. 1776. fol: 882. t. Tranzak. (e) V. 5. A. 1676. fol: 368. t. O Testam: (f) V. 2. A. 1776. fol: 882.

wią re
neral
łowem
iż tam
Substa
Rzym
pisywa
żnych
nowif
ralnyc
tym s
Mo
Koron
który
a zat
nie,
wiek
ruchor
podług
Gniez
łowi:
podług
czyni
Sta
lu A
Testa
wy,
nić

(g) C
a

wią ręką, uczynione, okazały się. W generalności ta między Testamentami Krasnowskimi i Rzymskimi zachodzi różność, iż tamte, tylko ruchomościami: tę, całą Substancją rozrządzaia. W Prawie Rzymskim, Testament Dziedzica przepisywał, lub onego pominawszy z ważnych przyczyn, innego Sukcessora stanowił; Nasze Testamenta, gdyby naturalnych Sukcessorów skrzywdzały prawa, tym samym mogłyby być uchylone.

Moc czynienia Testamentu Prawem Koronnym wszystkim tym przyznana, którym służy własność rzeczy iakowey; a zatym tak Szlachta iako i Mieszczanie, gdy są *sui Juris*, mogą komukolwiek część lub całość majątkow swych ruchomych odpisać. Chłopi nawet, podług Konstytucyi Prowincjonalnych Gnieźnieńskich mogą legować Kościołowi: (g) byle tylko *Legatum* takowe podług wyższych na Szlachtę opisow uczynione było.

Statut Litewski dokładniejszy w wielu Artykułach nad Prawa Koronne, i o Testamentach pewniejszy zamęka Ustawy, i tak podług niego: nie mogą czynić Testamentu: *nayprzod* Małoletni,
Za-

Prawa Litewskie
tymże.

(g) Const: Gnesn: lib: 2. §. Colonor: & §. Ceteri apud Zalas: lib: 2. t. de Testam:

Zakonnicy po Professyi: Synowie pod Władzą Rodziców zostający, chyba z nabytków własnych: także Bannici czyli z Kraiu wywołani: niewolnicy, Szaleni do czasu swego szaleństwa. (b) 2. Procz samey Szlachty, wolno iest Mieszczaninowi w Miastach nieuprzywilejowanych służyć Putnemu, albo Czynszownikowi i Człowiekowi prostemu trzecią część majątku Testamentem odpisać: byle tylko dwie na gruncie dla służby wojenney pozostały. (i) 3. Z Dóbr ruchomych tylko Testamentem odpisać Testator może, które są iego własnego nabycia, a nie po Rodzicach nań przypadłe. (k) Pozwalał także tenże Statut zapisać Testamentem Królowi, (l) lub Kościołowi (m) część, lub cały nabytek, nawet w Dobrach stojących; byle tylko z nich służba Ziemska wojenna nie upadała; Ale nayprzod Prawo R. 1631 zabraniające nabytków Dóbr Ziemskich Osobom *aequalitati & paritati Juris ac pœna* nie podległym, zdaie się ścieśniać ten względem Osoby Królewskiej przywilej. Zaś co do Zapisów albo Legatów na rzecz Kościołów i Duchownych: Prawo R. 1635. tylko *de nova radice* fundusze czynić pozwala.

(b) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 1. (i) Roz: 8. Art: 9. (k) Ibid: Art: 2. (l) Roz: 3. Art: 42. (m) Roz: 8. Art: 2. i 3.

zwala
Fund
Akt
uchyl
odpis
in pi
dnak
ronne
testar
ko za
ku 17
iesli
ze m
dzieg
tych
Szla
rzy
czętu
podp
inwo
Test
do A
ramz
stam
przy
stam
gacy

(n)

zwalające, założywszy obowiązek dla Fundatora zeznania pod przysięgą przed Aktami o nowości takowej Fundacyi, uchyliło zupełnie Statutową względem odpisania Dóbr stojących Testamentem, *in pia legata* wolność: Nie wiążą jednak Prowincyi Litewskiej Prawa Koronne R. 1768 i 1776. względem zapisów testamentowych z dóbr ruchomych: iako zapytana o to Rada Nieustająca Roku 1778. wytlómaczyła. (n) 4. Testator iesli przy zawarciu Testamentu nie może mieć Urzędu Ziemskiego lub Grodzkiego, albo przynajmniej jednego z tych Urzędników; sprosić ma trzech Szlachty osiadłych wiary godnych, którzy Testament jego podpiszą i przypieczętują, Pieczętarzami z tąd zwani; a podpisy ich zaraz po Testamencie nie na inwolucie położone być powinny; Ciż Testament zaraz po śmierci Testatora do Aktow podać obligowani. Waruie się tamże Testatorowi moc poprawienia Testamentu: i najpoźniejszemu ważność przyznana. (o) 5. Od świadectwa Testamentowego excypuią się: 1. Nie mogący czynić Testamentu. 2. Niewiasty.

3.

(n) Pr: R. 1631. V. 3. fol: 666. t. O Dobrach. Pr: R. 1635. V. 3. fol: 854. t. Ordinacya: Item 1669. V. 5. fol: 16. t. Dobra. a Rez: R N. 1778. N. 271. 28. Aug. (o) Roz: 8. Art: 2.

3. Exekutorowie Testamentu i Opiekunowie. 4. Korzystający z Testamentu. (p) *it. d.* 6. W czasie wojny lub za granicą czyniony Testament, byle w obecności dwóch przynajmniej świadków był uczyniony, i do Ziemstwa na pierwsze Roki przeniesiony, ważny jest. (q) 7. Szlachcic nie może nic zapisać słudze, niewolnikowi lub Poddanemu, nie nadawszy wprzód tymże wolności, (r) którą i przez Testament przyznać Prawo Litewskie dozwala. (s) Wolno nakoniec Testatorowi wyznaczyć Testamentem Posag Córkom: (t) Opiekuna pozostałym dzieciom, (u) w których rzędzie i Zona własna umieszczona być może. (w) Uchyła się z Prawa Litewskiego Testament, gdy albo Prawa naturalne lub krajowe pogwałca, albo poprawy i skrobaniny w istotnych punktach w sobie zawiera; Zawsze atoli ostrzega się, iż uchylony punkt Testamentu dla wad pomienionych, pozostałych dyspozycji nie obala: (x) co i o Zapisach wszelkich Prawo Litewskie rozumieć każe.

Podług wyrazów Prawników, Zapis Testamentowy czyli rzecz ruchoma Testament-

(p) Roz: 8. Art: 5. (q) Roz: 8. Art: 4. (r) Roz: 8. Art: 8. (s) Ibidem. (t) Roz: 5. Art: 3. (u) Roz: 6. Art: 4. (w) Roz: 5. Art: 11. (x) Roz: 8. Art: 6.

stame
zlece
Exek
dei C
tu,
Opie
zaś T
woli
pierw
wa na
Praw
dzy
(y) P
włas
Dzie
ow cz
staw
Suko
Rzad
dziej
nowi
prete
chni
śmie
chor
szcz
towe
obie
oblig
Test

(y) S

stamentem odpisana, nazywa się *Legatum*: zlecenie zaś dyspozycji przez Testatora, Exekutorom Testamentu uczynione, *Fidei Commissum*. Exekutorami Testamentu, pierwsi są Sukcessorowie: drudzy Opiekunowie, lub bliżsi Krewni; gdy zaś Testator obcych za Exekutorów swej woli pisze, ci nawet przed Krewnymi pierwszeństwo biorą. Powinności ich Prawa nasze wyraźnie nie dotyczą. I lubo Prawa Litewskie zdają się nie czynić między Opiekunami i Exekutorami różnicy; (y) przecież pierwsi w ten czas tylko mają właściwie miejsce, gdy Testator Żonę lub Dzieci małoletnie obumiera; drudzy zaś na ow czas, gdy Testator Osobie *sui Juris* zostawia Dziedzictwo: a nie dufa, aby przez Sukcessora woli jego stało się zadość: Rzadko atoli Exekutorowie Testamentu dziesiątej części intraty tak iak Opiekunowie, dla krótkości swych obowiązków, pretendują. Podług zwyczaju powszechnie wziętego, Exekutorowie zaraz po śmierci Testatora Inwentarz Dóbr ruchomych i stojących spisać; Długi, zwłaszcza ręczne popłacić; Zapisy Testamentowe zaspokoić, powinni; ani wprzód do obciążenia possessyi Sukcessorów dopuścić obligowani, pokąd we wszystkim woli Testatora zadosyć nie stanie się.

T Y T U Ł X.

O Sukcesyach, albo Dziedzictwach
ab Intestato.

§. I. O Sukcesyi w ogólności.

Ogólne
Prawa
Rzymskie
o Sukces-
syach.

„ CZworakim sposobem mógł kto u
 „ Rzymian rozumieć się *Intestatus*,
 „ bez Testamentu zeszyły; albo że wca-
 „ le Testamentu nie uczynił, albo że
 „ ten nieprawnie był uczyniony: albo że
 „ przez urodzenie się Dziedzica lub
 „ śmierć Testatora, upadał: albo nako-
 „ niec, że się nikt nie brał do Dziedzi-
 „ ctwa podług uczynionego Testamentu.
 „ (a) W czterech tych przypadkach Pra-
 „ wo samo pewnym porządkiem określi-
 „ ło, komu pozostałe należy Dziedzi-
 „ ctwo, tak w ruchomościach iako i w
 „ Dobrach stojących. Porządek ten na-
 „ zywa się *Sukcesya*, albo sprawiedliwe
 „ Dziedzictwo, *Iusta Hereditas*: do któ-
 „ rey trzy Sukcessorow rzędy, albo *Or-*
 „ *dines Consanguinitatis* zwane, należą.
 „ Pierwszy rząd formuią *Descendentes*,
 „ czyli prosto z Ojca i Matki idące Po-
 „ tomstwo: W drugim rządzie mieszczą
 „ się *Ascendentes*, czyli sami Rodzice po
 „ Dzie-

(a) Hein: lib: 3. fol: 243. t. de Successione.

„ Dzieciach biorący Sukcessyą. Do trze-
 „ ciego, należą poboczni Krewni, *Colla-*
 „ *terales*: a tych Prawo na linią Męską
 „ i Niewieścią dzieli: tacy są nayprzod
 „ Brat i Siostra z Męża, powtore Brat
 „ i Siostra z Matki *i. t. d.*
 „ Aby zaś iasniey poznać można te
 „ między Familiami związki, równie do
 „ obięcia Dziedzictwa albo Sukcessyi,
 „ iako i do prawnych Mażeńskich
 „ szlubow, wiadomości każdego słu-
 „ żące; obszernieyszy tu, tak Pokrewień-
 „ stwa *Consanguinitatis*, iako i Powi-
 „ nowactwa *Affinitatis*, kładzie się wy-
 „ wod. Pokrewni *Consanguinei* ci się
 „ rozumieją, którzy od iedney Osoby
 „ albo Szczepu, *Stirpes* albo *Stirps*, po-
 „ czątek przez urodzenie biorą. Powi-
 „ nowaci *Affines*: są Krewni Męża z ie-
 „ dney, a Zony z drugiey strony. Kre-
 „ wni z Oyca, u nas po Mieczu zwa-
 „ ni, *Agnati*: Krewni zaś z Matki,
 „ albo po Kądzieli idący, *Cognati* nazy-
 „ wają się. Pokrewieństwo miarkuie się
 „ z *Stopniow* i *linii*. *Stopień* Pokre-
 „ wieństwa *Gradus Consanguinitatis* iest
 „ odległość między Pokrewnemi, przez
 „ urodzenie się iedney osoby miar-
 „ kowane. *Linia* iest porządek między
 „ pokrewnemi od Szczepu iednego idą-
 „ cemi. Ta albo będzie, *Prosta, recta*: i
 „ zamyka Rodzicow i Potomstwo: albo

„*Poboczna, Collateralis*: i zawiera nay-
 „bliższych z Oycy i Matki Kre-
 „wnych. Między Powinowatemi, nie-
 „masz właściwie stopniow, bo Rodzay
 „czyli pokolenie między niemi nie za-
 „chodzi: uważa się i miarkuie tylko
 „przez odległość osob z Rodzicami na-
 „szemi krwią złączonych, co się śacniej
 „w przykładzie poniżey okaże.

„Trzy tedy linie, Pokrewieństwo na-
 „sze składają: *Prosta górna, Prosta dol-*
 „*na*, i *Poboczna*. W *Prostey górney*
 „Oyciec mój z Matką pierwszy: Dziad
 „z Babką drugi: Pradziad z Prababką
 „trzeci: Prapradziad z Praprababką
 „czwarty i t. d. pokrewieństwa Sto-
 „pień zastępują. W *Linii prostey dol-*
 „*ney*, Oyciec tylko iako Szczep uważa się:
 „za tym Syn z Córką pierwszy, Wnuk z
 „Wnuczką drugi, Prawnuk z Prawnuczką
 „trzeci, formują stopień. *Poboczna li-*
 „*nia* dzieli się na Męską i Niewieścią:
 „w tey liczą się Stopnie nietylko z po-
 „boczą, ale i prostey zasięgając linii,
 „gdy osoba, której odległości szukam,
 „na niey znayduie się: I tak Wnuk
 „Brata od Wnuka mego, pięciu: Cór-
 „ka moja, od Córkę Siostry, trzema
 „stopniami dzieli się. Taż linia albo
 „będzie równa, *Collateralis aqualis*: gdy
 „osoby, których stopnia szukam, równo
 „od wspólnego odległe są szczepu: iak

np.

„np.
 „dzie
 „gd
 „dui
 „dem
 „pod
 „wa
 „V
 „le i
 „tyle
 „tak
 „Wn
 „ka
 „tyle
 „nia
 „Praw
 „guł
 „strą
 „cą w
 „wo
 „mie
 „się
 „Wz
 „ma
 „odda
 „mie
 „Sios
 „Pra
 „non
 „się
 „wne
 „nie

„*np.* Siostrzeniec od Synowicy: Albo bę-
 „dzie nierówna, *Collateralis inaequalis*:
 „gdy Osoby w różney od Szczepu znay-
 „duią się odległości, iaki jest Stryi wzglę-
 „dem Wnuki swey Siostry. Wszakże
 „podział ten ostatni samego tylko Pra-
 „wa Kanonicznego tycze się.

„W prostey Pokrewieństwa linii: Ty-
 „le jest Stopniów, ile Pokolenia: albo
 „tyle stopniów, ile Osob, mniej iedną:
 „tak Syn od Oycy iednym, Dziad od
 „Wnuka dwoma, Prababka od Prawnu-
 „ka trzema Stopniami dzielą się: bo
 „tyleż między niemi zachodzi pokole-
 „nia, *generationes*. W linii poboczney
 „Prawo Cywilne teyże trzyma się re-
 „guły: a tak podług niego, Brat z Sio-
 „strą w drugim, Bratanek z Siostrzeni-
 „cą w trzecim Stopniu znaydują się. Pra-
 „wo Kanoniczne, od Cywilnego w tey
 „mierze odstępuje, dzieląc tę linią iako
 „się namieniło, na równą i nierówną.
 „Względem równey następującego trzy-
 „ma się wyroku: *Flu Stopniami Osoby*
 „oddalone od Szczepu wspólnego, tylu
 „między sobą odległe są: Zatem Brat od
 „Siostry w drugim Stopniu, podług
 „Prawa Cywilnego będący, podług Ka-
 „nonicznego w pierwszym liczy się. Co
 „się zaś tycze linii poboczney nieró-
 „wney, Reguła Kanonicznego Prawa
 „niesie: *Ze ilu gradusami dalsza Osoba*

„od wspólnego odległa Szczepu, tylu
 „odemnie oddzielona: Więc podług tego
 „wyroku, Siostra Dziada mego w trze-
 „ciem ze mną jest Stopniu, a podług
 „Praw Cywilnych w czwartym. Ro-
 „żnica więc, która między Prawem Cy-
 „wilnym y Kościelnym w sposobie li-
 „czenia Stopniów Pokrewieństwa lub
 „Powinowactwa zachodzi, na tym fun-
 „duie się: Ze Prawo Cywilne w szcze-
 „pie powszechnym pierwszy gradus li-
 „czy, Kanoniczne od Szczepu zaczyna.
 „W linii zaś poboczney nierówney, nie
 „liczba pokoleń, ale dalsza iedney Oso-
 „by od wspólnego szczepu odległość, mia-
 „rę gradusow przepisuie.

„Do wynalezienia Stopniów Pokre-
 „wienieństwa w linii prostey, żadna nie
 „zachodzi trudność; bo ilość pokolenia
 „czyli *Generationum*, Stopniów liczbę
 „oznacza: i dlatego między Pradzia-
 „dem i Prawnukiem trzy zachodzą Sto-
 „pnie, bo tegoż odemnie trzy dzielą
 „Pokolenia. Większa nieco zachodzi
 „trudność znalezienia Pokrewieństwa
 „Stopnia w linii poboczney, *np.* między
 „mną i Stryia mego Synem: Na ów
 „czas ja będący w linii prostey dolney,
 „liczę między mną i Synem Stryia me-
 „go w poboczney linii leżącym pośrze-
 „dnie osoby, a że tych jest pięć: to iest
 „ja sam, Oyciec mój, Dziad, Stryi i
 „Syn

„Syn tegoż: więc podług ogólney re-
 „guły wnoszę: że z tymże, w czwartym
 „stopniu iestem spokrewniony, gdyż
 „między nim i mną czworo zachodzi
 „pokolenia. Podobnie Brat Cioteczny
 „z Bratem Stryiecznym w czwartym
 „gradusie, Córka, względem Bratanka
 „w trzecim, względem Pobratanka w
 „czwartym Stopniu od siebie znajdują
 „się: A podług powyższych Prawa Ko-
 „ścielnego reguły, iednym Stopniem bli-
 „żey z sobą spokrewnieni, dla nie ró-
 „wney od Szczepu odległości. Nako-
 „niec, baczyć i na to w rachunku Sto-
 „pniow Pokrewieństwa należy, iż nie
 „iedna ale kilka osob, tak *po mieczu*,
 „iako i *po kądzieli* w iednymże wzglę-
 „dem mnie znajdować się mogą stopniu:
 „tak np. Ja od Brata, Dziada i Sio-
 „stry, dwoma stopniami odległy iestem,
 „a od Synowca Stryia, Pradziada, trzy
 „mię dzielą gradusy. *i t. d.* (*)

§. II. O Sukcesyi w Szczególności.

„Pozostałe po Rodzicach w jakimkol-
 „wiek Stopniu Potomstwo oboiey
 „płci, brało podług Praw Rzymskich,
 „Su-

Prawa Rz:
 o Sukcess:
 w szcze-
 gólności.

L 3

„Su-

(*) O przeszkodach do Małżeństwa z pokrewień-
 stwa, lub powinowactwa pochodzących: *masz*
 w Tyt: IV. Cz: I.

„ Sukcessyą w częściach równych, ie-
 „ zli wszyscy w iednym Stopniu od zmar-
 „ łego byli szczepu *np.* Synowie z Cór-
 „ kami, Wnukowie z Wnuczkami, *i t. d.*
 „ a Sukcessya takowa zwała się: *in ca-*
 „ *pita*, na głowy: gdyż każda głowa
 „ prawem Sukcessyi, bez względu na
 „ inną osobę, równą brała częśćkę. Gdy
 „ zaś Sukcessyą dzieliło się Potomstwo
 „ w różnym Pokrewieństwa Stopniu *np.*
 „ Syn ieden z Bratankami dwoma, lub
 „ Siostrzeńcami, ta Sukcessya zwała się
 „ *in Stirpes*, na Pokolenia: W tym razie,
 „ Syn pozostały tyle dziedziczył, ile
 „ dwoie lub troie z Brata lub Siostry Po-
 „ tomstwa: co się inaczej zwało, bracie
 „ Sukcessyą, *Jure representationis*, Pra-
 „ wem wyobrażenia; gdyż na ów czas
 „ Bratankowie, Brata: a Siostrzeńcowie,
 „ Siostrę wyobrażali. A że prawa Rzym-
 „ skie pozwalały *Przysposobienia* i *Le-*
 „ *gitimacyi* Rzymianom, przeto i tak-
 „ we Potomstwo równe do dziedzictwa
 „ z naturalnemi Sukcessorami miało pra-
 „ wo: do spadkow zaś po nich, sami tyl-
 „ ko Oycowie należeli. Nieprawego ło-
 „ ża Potomstwo tylko po Matce brało
 „ Sukcessyą; a gdy prawego nie było,
 „ szóstą część Oycowskiej dziedziczyło.
 „ W niedostatku Sukcessorow na doł
 „ idących czyli Prawego Potomstwa, bra-
 „ li sukcessyą *Ascendentes*, Przodkowie

„ ze-

„ zeszele
 „ Pradz
 „ skość
 „ oddal
 „ dziad
 „ zmar
 „ cessy
 „ Na
 „ górne
 „ pozos
 „ boczn
 „ trzym
 „ swym
 „ ko Su
 „ częśc
 „ zaś l
 „ Sukc
 „ dziel
 „ z Si
 „ Praw
 „ Brata
 „ koro
 „ Wsz
 „ Dzie
 „ wo.
 „ Sukc
 „ naye
 „ głós
 „ zabr
 „ sya
 „ na
 „ Ko

„ zeszyły osoby, iako to Oyciec, Dziad,
„ Pradziad: *it. d.* zachowując i tu bli-
„ skość Pokrewieństwa; tak: że Oyciec
„ oddalał od spadkow Dziada: ten Pra-
„ dziada *it. d.* późnief Bracia i Siostry
„ zmarłej osoby, Dziada i Babkę od Suk-
„ cessyi oddalali.

„ Naostatek: gdy tak w dolney iako i
„ górney linii brakowało Sukcessorow,
„ pozostałe spadki należały Krewnym po-
„ bocznym zmarłego. Pierwsze z tych
„ trzymali miejsce Bracia i Siostry z
„ swym potomstwem. Jeśli pierwsi tyl-
„ ko Sukcessyą dzielili się, ta w równych
„ częściach *in capita* przypadała; jeśli
„ zaś Dzieci z Brata i Siostry szły do
„ Sukcessyi, ta *in Stirpes* na Pokolenia
„ dzielona była. A zatym, gdy Brata
„ z Siostrą równe części przyznawało
„ Prawo, trafić się mogło: że Potomek
„ Brata iedynak tyle zyskiwał, ile kil-
„ koro z Siostry Potomstwa, i na wzajem.
„ Wszakże *Jus representationis* tylko do
„ Dzieci z Brata i Siostry rozszerza to pra-
„ wo. W dalszym porządku, należeli do
„ Sukcessyi aż do Siodmego pokolenia,
„ naybliżsi w iedneyże od szczepu odle-
„ głości z Oycą Potomkowie: a gdy tych
„ zabrakło, Skarbowi przypadała Sukces-
„ sya: przecież miano względ na Zonę,
„ na Służących zapłatę, na Fundusze i
„ Kościoły względem spadkow po Ducho-
„ wnych:

„wnych: na Chorągwie po zmarłym Zof.
 „nierzu: na Zgromadzenie i Cechy, po
 „śmietci Wspólnika onychże.”

§. III. o Sukcesyach według Praw
 Kraiowych.

Prawa Kor:
 o Sukces-
 syach.

Lubo Prawa Kraiowe a w szczególno-
 ści Koronne, zamilczały tego porzą-
 dku Pokrewieństwa i Powinowactwa, któ-
 ry istotnym u nas jest prawidłem, tak
 co do udziałów po zmarłych Krewnych,
 iako i co do ważności Mażeńskich szlu-
 bow; nieprzeto iednak powyżey opi-
 sany porządek, mniej potrzebnym Pola-
 kowi zdać się może. Jakoż samo przy-
 rodzenie Autorem onego jest: dla tego
 po wszystkich Kraiach zgodnie przyjęty.
 Zaś co do następstwa i Praw osób w
 trzech liniach Sukcesyjnych zawar-
 tych; iako w każdym Narodzie, są pe-
 wne ustawy lub zwyczaje, od powszechnie-
 go odpisujące się prawa; tak i Kray
 nasz ma swoje szczególne o Sukcesyach
 acz nie naydokładniejsze opisy. Uwa-
 żali tedy i Prawodawcy nasi rrzy Sukces-
 sorow rzędy: ale daleko różne dla nich
 od Rzymskich w następstwie przepisują
 reguły; których tu treść na fundamen-
 cie *Korrektury Pruskiej*, (*) powszechnie
 w sprawach Sukcesyjnych w Koronie
 przyjętey, kładzie się. I.

(*) Jus Terrestris Nobilit: Prus: correct: V.6. f. 549.

I.
 Córki
 u nas
 dół i
 ich d
 nie z
 kilku
 razie
 i Ma
 ku B
 dwoc
 czbie
 kilka
 częśc
 rzyste
 dzicz
 a Sio
 czter
 a Bra
 iedna
 rzyste
 lub C
 wno
 maig
 wa r
 bo p
 zawi
 życia
 by m

(b) V

I. Pozostali po Rodzicach Synowie, <sup>O Sukces-
syi De-
scendent.</sup> Córki, Wnukowie *it. d.* liczą się także u nas w rzedzie *Descendentium* albo na dół idących Sukcessorow: prawa atoli ich do sukcesyi, wcale z Rzymskiemi nie zgodne. Jeżeli tylko Syn, lub tych kilku po Rodzicach zostaje, w pierwszym razie iedynak całą substancją Oyczystą i Macierzystą obeymuie, w drugim kilku Braci w równych częstkach do obydwóch spadków należą. Gdy zaś w liczbie pozostałych Potomków, iedna lub kilka Sióstr znajduje się, te czwartą część Substancyi Oycowskiej, a Macierzystą w równych z Bracją częściami dzielczą: zatym gdy będzie np. Braci trzech, a Sióstra iedna, przypadnie na nią iedna ze czterech części: przeciwnie gdy Sióstr trzy, a Brat ieden, dostanie się temu podobnie iedna z czterech części spadków Macierzystych. Jeżeli zaś sama tylko Córka, lub Córki po Rodzicach zostają, te równo iak Synowie pozostałym dzielą się majątkiem. (b) Spadki na Córki, Prawa nasze Posagiem nazywają: który lubo po dziśdzień od determinacyi Ojca zawisł, i posag pierwszej Sióstrze za życia Oycowskiego wyznaczony, służyćby miał za regułę Braciom w naznaczeniu

(b) V. 1. fol: 74. A. 1420. t. de Filiabus.

niu onego, dla Siostr po śmierci Rodziców przez nich wyposażyć mianych; przecięż zawsze wzgląd mieć potrzeba, aby Siostry lub Siostra, całkowicie należące sobie z Prawa odebrały części; gdyż pospolicie mają moc na zwyczaj uzagruntowaną, czynienia sądownie, o polepszenie czyli *melioracyą* posagu, pomimo abrenuncyacyi, które przy Intercyzach zachodzą; Co się tym słuszniej na ow czas dźiać zwykło, gdy Rodzice po wyposażeniu Córek, albo przez Sukcessay, albo przez kupno, dóbr nabywają. (c) Posag rzeczony nie w dobrach stojących, ale w gotowiznie Córkóm należy: Dlatego, gdy im dobra, iak zwyczaj Macierzyńskie posażne, czy to przez Oyca, czy przez Braci w posagu puszczają się, zawsze są na skupie: chyba żeby rezygnacya onych nastąpiła. (d) Owszem Statut Kazimierzowski nawet Braciom Stryiecznym, pozostałe po Rodzicach Córkę najdaley w rok z dóbr takowych skupić pozwala: (e) A to nie innym duchem, tylko aby Familie przez po-

(e) A. 1588. V. 2. fol: 1212. t. O Posażeniu i fol: 1219. t. O Siostrach, i A. 1347. V. 1. fol: 45. t. de Filia. (d) A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. Na Dobrach, a Exc! Maz: R. 1576. V. 2. fol: 941. t. O Preskrypcyi. (e) A. 1347. V. 1. fol: 38. t. de Virgin: despon:

posag
wszy
grunt
Go
powt
Małż
tey c
że,
zaws
wszy
pierw
Zony
tylko
dzie
Córki
dyna
śli z
ny n
Męża
do F
wypł
ce,
Mace
przez
albo
pisan
będz
Mał
Po
sche
dzie
stars

posagi nie drobniały i nie ubożały, na czym wszystkie prawa nasze o Sukcessyach za-
gruntowane widzimy.

Gdy Potomstwo z różnego łoża, albo powtorzonego kilkokrotnie przez Oycę Małżeństwa bierze sukcesyą, na ow czas tey ogólney trzymać się należy reguły: że, Spadki czyli substancya Oyczysta, zawsze w trzech częściach Synom iego wszystkim: a w 4tey Córkom, czy z pierwszej, czy z drugiej, lub trzeciej Zony należy. Posag zaś każdej Matki, tylko na własne iey Dzieci dzielony będzie, w równych tak na Syny iako i na Córki częściach: albo też całkiem na iedynaka, lub iedynaczkę przypada. Jeśli zaś Potomstwa z któreykolwiek Zony nie było, Posag iey, po dożywociu Męża, gdyby go miał sobie zeznanym, do Famillii Zoniney wraca się: A z tąd wypływa, iż Pasierbowie i Pasierbice, żadnego do Substancyi Oyczyma lub Macochy nie mają prawa, procz części przez takowych Małżonków na wzajem, albo tylko przez iednego drugiemu zapisaney wiecznością; o czym obszerniey będzie *pod Tytułem: o Sukcessyi między Małżonkami.*

Podział Substancyi czyli ułożenie sched gdy kilku Braci iakimkolwiek dzielą się spadkiem, należy do Brata starszego, jeśli Oyciec między Dzie-
ćmi

Działy
między
Sukcesjami
rami.

ćmi działu nie uczynił, albo ten uczyniony, zaskarżony Manifestem, dla skrzywdzenia prawa natury, następnie został. Wybor zaś sched, od najmłodszego zaczyna się. W ułożeniu sched równość intrat i ciężarów zachowana być ma; a tak może kto większą w dziele część zyskać, wziąć więcej intraty, ale na owczas, długami lub *Wyderkaffami* schedą jego wyrównana być musi. Działy takowe jeśli sami między sobą bez przyiaciół czynią Sukcessorowie, po trzech latach i 3. Miesiącach nie zaskarżone, nie mogły być obalone. (f) Gdy zaś w obecności Przyiaciół sposobem Kompromissu dzielą się, za wieczno-trwałe i nie wzruszone poczytane. Wszakże *np.* Summa w schedzie jednemu Bratu podana a przez Sąd odsądzona, lub dług tajemny, albo odpadła z niepewnego dziedzictwa część iaka z schedy; dać prawo temuż, szukania bonifikacyi omezyje, na schedach Braterskich: (g) A i w kompromissie *lasio Juris natura* dowiedziona, podług prawa późniejszego obaliłaby dział podobny. (h)

Gdy przed śmiercią Rodziców Syn lub Córka niewyposażeni, schodząc z świata

(f) A. 1347. V. 1. fol: 40. t. de Divisione. (g) V. 2. A. 1562. fol: 613. t. O Przysiędze. (h) V. 7. A. 1768. fol: 708. P. Zapobiegając.

ta, zostawiać potomstwo; to, prawem wyobrażenia Rodziców swych, *Fure representationis*: w tych częściach po Dziadach swych dziedziczy, które Rodzicom ich należały: A tak gdyby najwięcej Wnuków z Brata lub Siostry z pozostałym Bratem lub Siostrą szli do sukcesyi, nic więcej w dziele pretendować nie mogą, nad to, coby Rodzicom ich dostało się: Sami zaś między sobą całkowite owe części, tak iak Oyczystą i Macierzystą Substancją rozdziałają. Po zaszyfych Działach, lub wyposażeniu Córek, gdy Brat lub Siostra umiera bezpotomnie, chociażby i Rodzice żyli, przecież Brat po Bracie, Siostra po Siostrze dziedziczy, co do Spadków Oyczystych: a to na fundamencie generalnego substancyi Oycowskiej od Macierzystey oddziału, i powszechney Prawników reguły: *Frater Fratri moritur*; W Dobrach zaś Macierzystych tak po Siostrze, iako i po Bracie pozostałe rodzeństwo *in capita* lub tych potomstwo *in stirpes* w równych do Sukcesyi należą częściach. Wszakże i Brat po Siostrze a ta na wzajem po Bracie bezpotomnych całkiem Sukcesyą bierze, gdy Brata drugiego lub Siostry nie masz.

Rozrządzenie Prawa Litewskiego względem tego następstwa porządku, lubo się nieco od ustaw i zwyczajów Koronnych różni, zgadza się atoli w istotniey-

Prawa Litewskie o Sukcesyi Descendent.

tniejszych artykułach. I tak 1. Zabe-
 śpiecza Statut Litewski Dzieciom po Oy-
 cu sukcesyą, ale Córki zupełnie od niey
 oddała, kontentuiąc one posagiem; któ-
 ry gdy przez Oycę za życia lub Testa-
 mentem wyznaczony iest, przestać na
 nim Córka musi. (i) Nawet ieśli po
 śmierci Rodziców, Bracia pozostałe wy-
 posażają Siostry, mogą za przykładem
 Oycy, nie większy iak pierwszy Sio-
 strze posag wyznaczyć; i luboby ten
 czwartej części Dóbr Oyczystych nie
 wyrownywał, przecięż o melioracyą ie-
 go czynić w Litwie zwyczajui nie masz.
 Gdy zaś Rodzice zostawiają nie posażo-
 ne Córki, Bracia z 4tey części Oyc-
 wskiey Substancyi wyposażyć ie powin-
 ni koniecznie. 2. Spadki po Matce ró-
 wno między Synów i Córki dzielą się
 tak w Dobrach stojących iako i rucho-
 mych: (k) Zatem do udueterminowania
 ilości posagu, niewchodzą. Waruie
 także solennie prawo Litewskie, iż ie-
 żeli albo Brat, albo Stryiowie, opisany
 przez Oycę Córce Posag, lub 4tą. część
 dóbr Oycowskich utracą, Córka, za-
 wsze ma prawo dochodzić onego na grun-
 cie. (l) 3. Gdy Rodzice Potomstwa za-
 dne-

(i) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. i Roz: 5. Art: 3. 14.

(k) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 14. i 3. Roz: 5.
 Art: 9. (l) Ibidem.

dnego nie
 wska wra
 a w niedo
 przecięż
 wey Subs
 gdy ią S

Działy
 iakiegożk
 gdy prze
 wzmochni
 dzielącyc
 sięc lat
 trwałość
 kszej wa
 rzędem
 a nawet
 ne, czyl
 kowane,
 szający d
 dium przy
 ci: a Dzi
 powinien
 oddzieln
 wspólne
 żytkowi
 wierzon

II. S
 Prawa
 gdy Bra

(m) Roz:

dnego nie zostawiają, substancya Oyowska wraca się do Brata Osoby zmarłej: a w niedostatku tego na Siostrę przypada, przecież szacunek czwartej części takowej Substancyi, linia *po kądzieli* zyskuie, gdy ją Synowcowie dziedziczą. (m)

Działy w Litwie między Bracią, lub iakiegożkolwiek stopnia Pokrewieństwem, gdy przez Listy albo Regestra dzielcze, wzmocnione; tudzież podpisami Braci dzielących się stwierdzone i przez dziesięć lat nie zadysputowane będą, wieczną trwałość mieć mają. Nadto, dla większey ważności, Działy takowe przed Urzędem Ziemskim zeznawać się zwykły: a nawet dawnością Ziemską przemilczane, czyli w Aktach w czasie nie aktykowane, ważność swoją dzierżą. Wzruszający dział ieden z Braci, porękę albo *Vadium* przy spisaniu onego umowione, zapłaci: a Dział dla niego na nowo czyniony być powinien. Listy, Papiery i Przywileie oddzielne, biorącym schedy oddają się; wspólne zaś, wszystkich Sukcessorow użytkowi służą, (n) i iednemu z nich powierzone bywają.

II. Sukcessyi Rodzicom po Dzieciach Prawa Koronne zabraniają; zwłaszcza gdy Bracia lub Siostry osoby bezpotomnie

O Sukcessyi Rodzicow: albo Ascendent: w Koronie.

(m) Roz: 3. Art: 17. (n) Stat: Lit: Roz: 9. Art 26.

mnie zeszyły znajduią się, a Syn lub Córka za życia Rodziców umierający, prawnie od nich wyposażeni zostali. Jakóż powszechny wyrok niesie, iż Sukcesya, *descendere non ascendere*: na dół, nie w górę iść powinna: dlatego ieśli gdzie dawniej lub dziś przyięta iest, nazywa się smutna: *luctuosa Hereditas, tristis Successio*. Owszem wyraźnie Prawo Koronne nakazuje, (o) aby gdy Matka umiera, a Oyciec drugą Żonę pomyśle, Dobra Macierzyste Dzieciom dorosłym wypuścić, procz iezliby na nich miał dożywocie; lubo i w tym razie odpaść od nich prawnie może, gdy mu marnotrawstwo iawnie będzie dowiedzione: co i o Matce rozumiey. Trafiby się przecięż mogło, iżby Rodzice mający Potomstwo, i z tych Wnuki lub Prawnuki, przeżyli wszystkich: na ow czas, nie mogłaby spaść na nikogo innego sukcesya po nich, iak na Oyca, Dziada, lub Pradziada; Ani można twierdzić, aby się należała Synowcom Oyca biorącego sukcesyą, gdyż w tey poboczney linii pierwsze miejsce trzyma Brat Oycowski, a ten do Substancyi Braterskiej za życia tegoż, prawa nie mając, złączy go nie mógł na Dzieci swoje. Oczym lubo Prawa

(o) A. 1420. V. 1. fol: 73. t. de Pueris.

wa nasze
ra Pruska
scendentibus
atoli częs
przykłady
Przyłuski
i porządk
wi się.

Zwyczaj
tego nastę
rując: iż
kie spadki
albo bez B
dzą z tego
bo tylko c
tym mieys
inaczezyby
Oyciec za
iaką Dziec
brał się do

III. Osta
mają Krew
iako się w
Niewieści
ralności bl
czy po kąd
dała: Nay
gdy prawe

(p) Jus Ter:
3. c. 1. i
Art: 16.

wa nasze zamilczaią, i tylko Korrekture Pruska ten Sukcessessyi porządek *Ascendentibus* zabezpiecza: (p) Zdarzaią się atoli częste w Kraiu podobnego następstwa przykłady, na których zagruntowany nasz Przyłuski (q) twierdzi: iż sprawiedliwości i porządkowi naturalnemu nie przeciwi się.

Zwyczaie Prawa Litewskiego iasnien tego następstwa porządek opisuią, deklarując: iż Rodzice po Dzieciach wszelkie spadki, gdy te albo bez Potomstwa, albo bez Braci i Sióstr Rodzonych zchodzą z tego świata, dziedziczą: (r) A lubo tylko o nabyty majątności Statut w tym mieyscu uczy, nie przeto jednak inaczejby mógł być tłumaczony, gdyby Oyciec za życia swego, urzędownie część iaką Dzieciom wypuściwszy substancyi, brał się do niey po ich śmierci.

III. Ostatni w Sukcessyi porządek trzymaią Krewni poboczni, *Collaterales*. Ci, iako się wyżej namieniło, na Męską i Niewieścią lnią dzielą się: a w generalności bliższy Krewny czy po Mieczu, czy po kądzieli, dalszego od sukcessyi oddala: Naybliżsi z pobocznych Krewnych, gdy prawego brakuie Potomstwa, są Bra-

M

cia

O Sukcessyi pobocznych: Krewnych: *Collateralium*.

(p) Jus Ter: Nobil: Prus: V. 6. fol: 551. (q) Lib: 3. c. 1. in Praefatione. (r) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 16.

cia i Siostry ; Prawa Koronne dzielą takową Sukcesyą na pięć : Braciom po Bracie , a Siostróm po Siostrze , spadki rzeczzone przyznając : Atoli rozrządzenie to , samey tylko substancyi Oyczystey , iako się już namieniło , tycze : Macierzystą zaś i w tym przypadku , zarównó Brat z Siostrą dzielą się . Gdy Stryi lub Ciotka bezpotomnie umrze , i Braci lub Siostry nie zostawią rodzonych , Synowcowie i Siostrzeńcowie wspólnie do Sukcesyi należą , dzieląc się nią na Pokolenia ; A tak : jeżeli z dwóch Stryiów będzie Potomstwo , z iednego ieden , z drugiego trzech Synowców , pierwszy połowę , drudzy drugą część Substancyi obeymą ; jeżeli zaś i z Siostry zmarłego Stryia pozostaną Dzieci , te do czwartey tylko części z Synowcami poydą , a na ów czas Synowcowie trzema częściami przez połowę podzielą się . (s) Niektórzy twierdzą , że w tym razie Siostry Potomstwo , żadnego do sukcesyi nie ma prawa , z racyi , że Matka z czwartey części wyposażona z Bratem po Rodzicach została : Ale są przykłady działów , które się tey generalney przeciwią regule .

W Litwie co się Oycowskiey tycze substancyi , potąd podobnie iak w Koronie po

po Braci
lub Braci
linii pr
ie ; a dop
po Braci
Macierzy
równó na
Gdy zaś
zmarła ,
stawi ; na
wni czyli
wni po
cierzyńsk
strzedz tu
boygu Pr
pierwszeg
żeństwa S
cya takow
gdy go sob
ca się do n
porządkier

Cokolw
tycze się
żeńskich
żadney w
wskich , i
Oboyga P
Szlachectw
leni ; chyb
legitymow
Rodzicow

(s) Lipski Cent: I. Observ: 65.

(f) Stat: Lit

po Bracie bezpotomnie zeszyłym, Brat lub Bracia rodzeni, i ich Potomstwo w linii prostej dziedziczą, pokąd ich stanie; a dopiero gdy tych brak, sukcesya po Bracie należy Siostróm. Spadki zaś Macierzyńskie po Bracie pozostałe, zarówno na Braci i Siostry przypadają. (t) Gdy zaś trafi się, że Osoba bezpotomnie zmarła, ani Brata, ani Siostry nie zostawi; na ów czas dalsi po Mieczu Krewni czyli *Agnati*, Oycowskie: a Krewni po Kądzieli, czyli *Cognati*, Macierzyńskie wnioski obeymują. (u) Ostrzedz tu ieszcze przychodzi, co w obojgu Prawach iści się, że gdy czy z pierwszego, czy z powtórzonego Małżeństwa Sukcessorów nie będzie, Substancya takowa po upłynionym dożywociu, gdy go sobie Małżonkowie zapisali, wraca się do naybliższych Krewnych, i tymże porządkiem co i naturalna dzielona bywa.

Cokolwiek tu o Sukcesyi mowiło się, tycze się tylko prawego z szlubow Mażeńskich Potomstwa; A zatym bękarci, żadney w następstwie tak dobr Oyco-wskich, iako i Macierzystych, podług Obojga Praw nie mają części: bo i od Szlachectwa prerogatyw zupełnie odda-
leni; chyba że przez uchwałę Seymową legitymowani zostaną, a za prawych od Rodziców przyięci będą Sukcessorów,

Kto traci
prawa
Sukcesyi.

M2

ia-

(t) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. (u) Roz: 5. Art: 14.

iako się wyżej o tym, pod tytułem: O władzy Oycowskiej namieniło. Równie i ten Prawa Sukcessyi pozbawiasię, który z iakiejkolwiek przyczyny od Szlachectwa prerogatyw odpada: Samoboyca także, i Szlachcianka idąca za Mieszczanina lub Chłopa, Posag i Prawa następstwa tracą; równie: iako i ta, któraby wykraść się dała od Rodziców, a Wdowa gdyby na gwałt zezwoliła. (w)

O Sukces-
sy Osób
Duchown.

Zostają jeszcze do objaśnienia Prawa osob Duchownych, biorących lub zostawiających Sukcessyą. Duchowni Swieccy, idą do niej z osobami Swieckimi bez żadney różnicy: a to na fundamencie, że Stan ten nie obowiązuje ich do ubóstwa. Co do osob Zakonnych, ci po professyi swej nic dziedziczyć nie mogą: a przed tą, tylko iotą część spadków swych *Pure natura* przypadających, Klasztorowi lub komukolwiek, wyrzekając się reszty, odpisać wolność mają: (x) Ruchomości zaś po takowych pozostałe, Klasztorom nie Krewnym należą się. Przeciwnie po Duchownych Swieckich, *ab intestato*, trzy części mobiliów i summ (bo dobra Dziedziczne całkowicie Krewnym należą) Sukcessorowie, a czwartą Kościół zyskuje, odciągwszy proporcjonalnie

(w) A. 1496. V. 1. fol: 275. t. de Raptu. Stat: Lit: Roz: 5. Art: 12. i Roz: 3. Art: 20. (x) V. 7. fol: 63. t. O Młodzi.

nie płacę Służebnych i koszt pogrzebowy, a szczególniey deces Inwentarza Kościelnego. Toż i o Opatach Klastralnych rozumieć każe Prawo, 4tą część wszelkich ruchomości Klastorowi, a trzy Krewnym warując. (y) Wszakże i po Zakonnikach należy tym prawem Krewnym Sukcessya, ieżeli albo sekularyzowani byli, albo za dyspensą, nasiebie nie na Klastor trzymają Probstwa: (z) Co nietylko o Szlachcie, ale i o Plebeiuszach rozumieć należy. (a) Spadki nawet po Kawalerach Maltańskich, ile od bezżenności niewolnionych, pod tęż regułę podpadają. (b) Względem Mniszek: iotą podobnie część Substancyi dożywotniemu tylko ich użytkowi też warują prawa: po śmierci zaś ich, wracać ona się ma do Sukcessorow. Wyprawa nawet nie w gotowiznie, ale w sprawunkach przepisana. (c) Aby zaś pewność miała Zakonnica swych dochodow, ma moc, za nieodebraniem prówizyi od Krewnych, obcemu nawet część swoją arendować. (d) Zatem iako Rodzice, bezprawnie dziś posażą Córki swoje na Klastorne poświęcające się życie; tak i Klastory w niew-

M 3 chy-

-
- (y) V. 7. 1768. fol: 819. t. O Nieoddalaniu (z) Rez: R. N. 1777. N. 71. dnia 4. Mar: (a) Rez: R. N. 1779. N. 186. dnia 21. 7br: (b) Rez: R. N. 1781. N. 46. dnia 12. Jan: (c) V. 7. 1768. ut supra. (d) V. 1. 1527. fol: 478. §. Statuimus.

Prawo Kaduku.

chybne przez przyięcie takowych posagów wciągają się pieniaństwo.

IV. Gdy Sukcessorow w linii poboczney tak Męskiey iako i Niewieściey do osmego *inclusivè* Stopnia po zmarley brakuie osobie, Sukcessya takowa dawniey za Królow Dziedzicow na skarb *in Fiscum* przypadała, a podług Praw późniejszych Przywileiem Kaduku przez Króla nadana być powinna: (e) Spadki po Szlachcie samey tylko Szlachcie; a po Mieszczanach i Cudzoziemcach, teyże, lub i Plebeiuszom, byle Kraiowym nie Cudzoziemcom dostać się mogły: (e) Ale Prawo Roku 1726. wszelkie Kaduki Stanowi Szlacheckiemu przysądzać zdaie się. (f) Ostrzega także Prawo, aby otrzymujący Kaduk, iakiekolwiek długi Substancyi takowey opłacał, lub zaspokoił. Ktoby zaś wziął Kadukiem Dobra prawu temu, dla życia prawych Sukcessorow nie podpadające, wszelki expens na prawo wrócić, i Przywiley złożyć obligowany: o co w Koronie *Forum* Trybunał, w przód atoli Kaduk podług Rezolucyi Radnych, w Ziemstwie poznany być ma: (g) W Litwie: rozpoznanie Kadukow

Są-

-
- (e) V. 8. A. 1778. fol: 955. t. Kaduki. (e) A. 1607. V. 2. fol: 1598. t. O Cudzoziemcach. i A. 1588. V. 2. fol: 1209. t. O Kadukach. (f) V. 6. fol: 488. t. Warunek. (g) Rezi R. N. 1779. N. 20. dnia 5. Marca.

Sądom
znane.
ziemca
ryach
duk,
z przy
Przyw
nionych

V.
szlubi
ską kon
wa Ma
cessyi
ralne
skiego
wo M
krewie
skiego
wnie t
uważa.
E Col
do Suk
od Szl
przod:
Dzieci
czynić
co Cór
czki t
Rodzic
Powtór

(b) A.

Sądom Zadwornym lub Trybunałom przyznane. (b) Sprawy o Kaduki po Cudzoziemcach lub Mieszczanach w Assessorjach sądzą się: Lubo i Szlachecki Kaduk, musi się o tę oprzeć Magistraturę z przyczyny, że Pozwy do złożenia Przywileju złe otrzymanego, z pomienionych Sądów wynoszą się.

V. Dla zachodzących często związków szlubnych, między Szlachecką i Mieyską kondycją, nadających wzajemne Prawa Małżonkom i ich Potomstwu do successyi; należy tu krótko wyłożyć generalne prawa Magdeburgskiego i Chełmińskiego opisy względem Nasrępstwa. Prawo Magdeburgskie w podziale linii Pokrewieństwa, żadney od Cywilnego Polskiego nie stanowi różnicy: bo i to równie trzy rzędy, albo linie Pokrewnych uważa., *Descendentium*, *Ascendentium*, & *Collateralium*: Prawa atoli tych, co do Successyi, ledwie nie we wszystkim od Szlacheckich różnią się: I tak *nayprzod*: Biorące successyą po Rodzicach Dzieci, żadney między sobą dla płci czynić nie mogą różnicy; ale tyle Syn, co Córka dostaje: Wnuki zaś i Wnuczki tylko *Pure representationis* część Rodzicielską pozyskują, to jest *in Capita*. *Powtóre*, Syn lub Córka obumierający

Prawa
Mieyskie
o Sukces-
syi.

ma-

maiątek bez Potomka, zostawia go Oycu z ekskluzyą Matki: gdy Oyciec umiera, tey dopiero należy Sukcessya, po których, albo gdy Rodziców brak, prosto Dziad, potym Babka i t. d. do spadkow należą, z wyłączeniem nawet Brata i Siostry nieboszczykow, podług niektórych; podług drugich: Dziadowie z Babkami równą z Bracią i Siostrami część pozyskują. *Potrzenie*: w niedostatku naydalszych Sukcessorow w prostey linii dolney i górney, przypada Sukcessya na pobocznych, podług tey generalney reguły, iż bliższy dalszego oddala Sukcessora: A zatym Bracia i Siostry z jednego łoża, ekskludują Braci i Siostry z powtórzonych szlubow: nawet w tym przypadku Sukcessyi *Jus representationis* nie ma mieysca: bo go i Prawo Cywilne mało co daley iak do Sukcessorow dolnych i górnych linii prostey rozciąga. Prawo Chełmińskie zgadzałoby się zupełnie z ustawami i zwyczajami Saxonu, gdyby ta istotna nie zachodziła różnica, że co w Prawie Madeburskim, Oyciec, a po nim Matka, po Synie lub Córce z wyłączeniem rodzonych ich Brata lub Siostry dziedziczą, to w Chełmińskim Brat Bratu, Siostra Siostrze umiera, pomimo żyjących Rodziców, podług owej powszechney Prawników reguły: *Frater Fratri moritur*. Nadto obydwa pomienione Prawa, prócz Osob

Osob pr
oddalony
nych, B
łow, ni
wego łoż
tne rozr
chow by
szczegół
tem wy

O Suk
O Pa

„Praw
„
„ swych
„ ro ią
„ nian
„ gdy t
„ su. S
„ części
„ z tą
„ było,
„ koweg
„ zaś

(i) Zalas
rect:
Mago

Osob prawem Rzymskim od następstwa oddalonych, iako to: Bękartow, Szalonych, Bannitow, wyłączając jeszcze, karłów, niemych, i głuchych, lubo z prawego łoża pochodzących: Atoli tak okrutne rozrządzenie, przez reskrypta Monarchow bywa zwolnione. Inne Praw tych szczególności, pod następującym tytułem wyłożą się. (i)

T Y T U Ł X I.

*O Sukcesyi między Małżonkami :
O Posagu, Oprawie i Zapisach.*

„Prawo Dwunastu Tablic oddalało zu-
„pełnie Zony od substancyi po-
„swych Małżonkach pozostałej; dopie-
„ro ią dla nich, ile uboższych, Justy-
„nian Cesarz zabezpieczył, zwłaszcza
„gdy tę Mąż bez żadnego odumarł zapi-
„su. Sukcessya pomieniona z czwartej
„części majątkow wszelkich przepisana,
„z tą różnicą: że gdy Potomstwa nie
„było, nawet prawa Dziedzictwa do ta-
„kowego spadku Zona nabierała: Gdy
„zaś Potomstwo pozostało, sam tyl-
„ko

Prawa Rz:
o Sukces:
Małżonk:
i r. d.

(i) Zalasowski lib: 3. t. I. Art: 4. Jus Culm: Cor-
rect: lib: 3. t. IX. de Succession. Art: Pr:
Magdeb: w Przemyśle: fol: 1. & sequ.

„ko użytek dożywotni, z takowey czę-
 „ści do niey należał. Nawzajem i Mąż
 „z posagu Zoninego w dawniejszych Rze-
 „czypospolitey czasach pewną część zy-
 „skiwał; ale podług reformy od pomie-
 „nionego Cesarza uczynioney, wra-
 „cał się on całkowicie do krewnych po-
 „kądzieli; nawet gdy Zona dzieci z
 „Małżeństwa prawego zostawiała. (a)

„O Oprawie, Posagu, i Zapisach, ia-
 „kie w Kraiu naszym między Małżon-
 „kami zachodzą, nic podobnego w Pra-
 „wie Rzymskim nie czytamy. Sam na-
 „wet Posag na słowney tylko obietni-
 „cy fundował się; a gdy przed Kontra-
 „ktem szlubnym oddawany bywał, skła-
 „dano go pod pieczęcią w rękę Wie-
 „szczkow. (b)

Prawa Ko-
 xonne o
 Sukcessyi
 Małżon-
 kow, Zapi-
 sach, Posa-
 gu, Opra-
 wic.

Podług zwyczajow i Ustaw Koronnych
 ani Zona po Mężu, ani Mąż po Zonie
 nic prawem dziedzictwa nie zyskuje.
 Bo ieżeli Potomstwo z nich pozostaie,
 z mocy sukcessyi obydwie substancye na-
 leżą Dziedzicom; tą nawet część, któ-
 ra w czasie pożycia Małżonkow na Ma-
 tkę spada, obraca się w posag iey, i ob-
 szerniejszego rozrządzenia nią, iak sa-
 mym posagiem nie ma prawa. Jeśliżas
 Suk-

(a) Hein: lib: III. t. XIII. P. 4. de Successione
 Conjugum. Zalas: lib: III. Art: IV. foli 229.

(b) Hein: lib: III. t. XVI. §. 828.

Sukces
 do Kr
 wska
 Mogą
 nawza
 cie Su
 stępstw
 śmierc
 ko o t
 obszer
 sie, ż
 pewną
 mę; t
 gdy M
 a kap
 w Dzi
 stych.
 Posagu
 żowsk
 lub Kr
 ze: a
 sie sta
 pisu re
 za ze
 Ma
 do Su
 wego
 takow
 się S
 zrzek
 inacze
 żywa

Sukcessorow brakuie, Zonina Substancya do Krewnych iey bliższych, a Mężowska do Sukcessorow tegoż wraca się. Mogą sobie atoli Mażonkowie zapisać nawzajem *usum fructum* albo Dożywocie Substancyi: a na ów czas prawa następstwa, nawet doyrzałego Potomstwa, do śmierci Oycy lub Matki tamują się: iako o tym pod tytułem: o Dożywociach, obszerniey. Zwyczaj także u nas nie sie, że Mąż Zonie prostym długiem, pewną, tytułem darowizny zapisuie Summę; co się dzieć najczęściej zwykło, gdy Mażenstwo Sukcessora doczeka się; a kapitał takowy Zonie zapisany, idzie w Działach, za naturą Dóbr Macierzystych. Przeciwnie Zona, nic z swego Posagu alienować, żadnych długow Mężowskich, nawet w obecności Przyacioł lub Krewnych na tymże lokować nie może: a gdy to czyni, wolno iey, w czasie stanu wdowieńskiego od takowego Zapisu recessować się, iako pod władzą Męża zeznanego.

Maiąca Zona od Męża Zapis, nabiera do Substancyi tak onerowaney, niewątpliwego z sukcesorami prawa: Zawsze atoli takowa część na skupie iest, chyba żeby się Sukcessorowie dziedzictwa z niey zrzekli. Summa ta albo Zapis Zonin, inaczey; *Przywiankiem*, *Przypisem*, nazywa się. Biorący Mąż z Zoną posag po-

podług zawartych Intercyz, albo przedszlubnych Kontraktów; w ten czas, gdy go w pobliskich roboruie Aktach, czyni Zapis posagu Zoninego, w równey onemuż Summie na połowie Dóbr swych wszystkich, lub w szczególności części onychże. Warunek ten Posagu nazywa Prawo nasze Oprawą, Reformą Posagu, *Reformatio dotis*. (c) Czyni się ta Posagu Oprawa, nawet gdy Mąż gotowizną Posagu nie bierze, ale tylko Dobra w Summie posażney pущzone mieć będzie, których własności potąd nie nabywa, pokąd albo Rodzice, albo ich Potomstwo po Mieczu, prawa dziedzictwa takowych Dóbr nie zrzekają się: dla tego te arendować tylko lub zastawiać, a nie na wieczność zbywać Mężowi wolno.

Zona Posag od Rodziców biorąca, czyni od reszty substancji abrenuncyacją; ale iako się już wyżej namieniło, nic iey ta nie szkodzi do czynienia sądownie *pro amelioratione Dotis*. Natura dóbr reformowanych, ta jest: że ginąć, czyli alienowane być przez Męża nie mogą, i nie mają, (d) ile gdy Zona do utraty Substancji urzędownie, pisząc się *np.* na długi Mę-

(c) A. 1420. V. 1. fol. 73. t. In quibus. (d) A. 1588. V. 2. fol. 1219. t. O Siostrach.

Mężowski
rzekło,
bynajmniej
idzie że
ciążone
utracone
interes
formacya
trzeba do
wnych:
dą przed
iey, ma
nące. J
tey Refo
tości ta
na nich
sobem w
Posagu e
wodztwi
brach w
gu, iako
długach
mowany
a Zona
nie u R
upomnie
by Brac
Siostr n

(e) A. 15
Rez:
7br: 1

Mężowskie, (luboby i ta, iak się wyżej rzekło, Jnskrypcya, prawności niemiała,) bynaimiey nie dopomaga: (e) Ztąd idzie że Dobra rzeczzone ani długami obciążone, ani na wieczność przez Męża utracone być nie mogą. Dlatego gdyby interes wymagał przenieść takową Reformacyą z dóbr iednych na drugie, potrzeba do tego Zony konsensu, i iey Krewnych: inaczey ieśli za całą wartość będą przedane, zawsze Zona lub Dzieci iey, mają prawo do nich z *Oprawy* płynące. Jeśli zaś z wiedzą kupującego o tey Reformie zbywają się, ten w wartości takowey substancyi, potrąca Posag na nich lokowany: A tak tylko tym sposobem wolno Mężowi nietylko przenieść Posagu ewikcyą, ale ią i w innym Woiewodztwie, a nawet Prowincyi na dobrach własnych zapisać: Co tak o Posagu, iako i o wszelkich ewikcyonalnych długach rozumie się. (f) Posag nie reformowany ginie w substancyi Mężowskiej, a Zona takowa lub Dzieci iey, powtórnie u Rodziców lub swych Braci i Siostr upomnieć się go mogą. Wreszcie gdyby Bracia całą substancyą Rodzicielską, Siostr nie wyposażywszy stracili, Kredytoro-

(e) A. 1577. V. 2. fol: 948. t. O Przedaniu. (f) Rez: R. N. 1782. dnia 20. 7br: N. 385. i 27. 7br: N. 398.

torowie byliby zawsze obligowani do Posagu. (g) Gdy Mąż bierze Zonę bezposażną, a bezpotomnie z nią żyjąc umiera, Dożywocia iey nie zapisawszy; na ów czas ieśli iey przy Interceyzach lub po szluby iaką zapisuie Summę, ta iey nadaie Prawo siedzenia w Dobrach potąd, pokąd od Sukcessorow spłaconą nie będzie: gdyby zaś ani Dożywocia, ani Zapisu nie miała, ustąpić ma z Dóbr Mężowskich, odebrawszy podług Praw dawnych za wieniec albo Wiano *pro Crinili* 30. grz: (h) Którą to summę dziś Przyjaciele podług substancyi Mężowskiey miarkuią: Zwyczaj także u nas niesie, że Mąż Zonie nawet bezposażney zapisuie *Oprawę pewną*, tak iakby posażną była: a w ten czas nabywa Zona do tej Reformy podobnego prawa, iak gdyby równy Reformie w dom Mężowski przyniosła Wniosek. Trafia się nawet że Oprawa posagu będzie większa, niż Wniosek Zonin; a i w tym razie Sukcessorowie, takowey Reformy zaprzeczać nie mogą, bo iako prosty na dobrach Zapis, tak i Reforma Posagu, czyli o-nego bezpieczeństwa, czystym iest długiem: przeto ani pod konkurs nie podpa-

(g) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. o Siostoch. (h)
A. 1505. V. 1. fol: 326. t. de Crinili.

pada, a skrypcyaszch Ptura tak okazyi Sklarowan zwyczajnie lezy, że używane lub po smę: Za brach sw sem bioruie.

Po śm wyszłym cessorow nym wra ni; co s mościach lub prze zumie. żyie, a każe, s intrat Po od Męż potomstw Oprawą wanych za nie i

pada, ani przez Dawność, czyli preskrypcją chyba w lat 6. podług dawniejszych Praw utracona być mogła: aleć natura takowego długu *pro inprescriptibili* z okazji Sukcessorow Herburtowskich deklarowana. (i) Pomimo tych Praw i zwyczaju opisow, wiedzieć z praktyki należy, że Zapisy Reformy, rzadko dziś używane. Pospoliciey, Mąż Zonie przed lub po szluby umowioną zapisuie Sumę: Za odebraniem Posagu nowy na Dobrach swych ewikcyi czyni Zapis: Czasem biorąc Posag, drugie tyle Zonie waruje.

Po śmierci Zony bezpotomney, i po wyszłym Dożywociu Mężowskiem, Sukcessorowie jego posag Krewnym Zoninym wraz z Wyprawą wrocić obligowani; co się i o wszelkich Dobrach, ruchomościach, i wyprawie, w posagu wziętych lub przez sukcesyą na nią spadłych rozumie. Nawzajem gdy Zona Męża przeżyje, a Dożywocie zapisane od Męża okaże, spokojną iest do śmierci całych intrat Possesorką. Jeżeli zaś Dożywocia od Męża nie otrzymała, chociażby i potomstwa nie miała, potąd w Dobrach Oprawą Posagu i Przywiankiem onerowanych, siedzi, pokąd za drugiego Męża nie idzie; gdyż w tym razie Przy-

wia-

wianek traci, a z Oprawy skupioną być może: dlatego dopoki takowe dobra posiada, ani ich na Dziedzictwo zbywać, ani rozgraniczać nie ma mocy. Nadto ma prawo Wdowa do cugów, i powozów, których za życia Męża używała, do remanentów wszelkich tak pieniężnych, iako i zbożowych, do dobytku: procz Sukien Mężowskich, sreber, koni, zbroi, *i t. d.* bo te na połowę nawet z Dziećmi niegdyś były dzielone: (*k*) dziś pospolicie samym Synom dostają się. Macocha przecież Dożywocia nie mająca tym Prawem z Pasierbami graćby mogła: o czym obszerniejsza ieszcze w następującym tytule będzie nauka.

Prawa Litewskie o Sukcesyi Małżonków, Zapisach, Oprawie, Posagu.

Podług Praw Litewskich, w iednym tylko przypadku Małżonkowie, zwłaszcza bezpotomni, po sobie nawzajem dziedziczą: a to na ów czas, gdy pobrawszy się, ani Mąż dóbr żadnych, ani Zona posagu nie miała, a w czasie przemysłem i pracą darobili się substancyi: z takowych dorobków dwie części Dzieciom, trzecia Zonie dostają się, zwłaszcza gdy Dożywocia zapisanego nie będzie. Gdy Potomstwa nie masz, a ieden z Małżonków takowych umiera, użytek z całej Sub-

(*k*) Zawadzki in Processu Jud: fol: 56. A. 1420. V. 1. fol: 72. t. de Uxore: a fol: 73. t. In quibus.

Substanc
śmierci
po Miec
z takow
wa ta
czasem
Działac
robne su
stwo ob
mimo c
zawsze
provent
dorobko
kszeby z

Nami
naznacz
dzicow
wney cz
nie, rów
tey Oyc
wiek te
lub Bra
tamci o
powinni
Pieczęt
trzeciej
Posag s
miany,
brze, i k
sob taxu

(*l*) Stati

Substancyi do pozostałego należy: Po śmierci zaś obojga, połowa krewnym po Mieczu, druga krewnym po kądzieli z takowych spadków przypada. (1) Ustawa ta Prawa Litewskiego i w Koronie czasem iści się; nawet znajduią się w Działach Szlacheckich przykłady, że dorobne substancye zarówno między Potomstwo obojey płci dzielone były; a to pomimo owej prawa reguły, że intraty zawsze do Męża należą: *Bona Uxoris, proventus Mariti*: podług której, nawet dorobkowe Mężowskie substancye, większeby zawsze od Zoninych być powinny.

Namieniono się wyżej, że w Litwie naznaczenie Posagu, raczy od woli Rodziców zależy, niż żeby miał być z pewney części Substancyi np. iak w Koronie, równey części Macierzystey, a czwartey Oyczystey przepisywany. Jakąkolwiek tedy Summę Rodzice Córce swojej lub Bracia Siostrze na posag wyznaczą, tamci od Zięcia, ci od Szwagra wziąć powinni skrypt tegoż ręką i podpisami Pieczętarzow stwierdzony, iako on na trzeciej Dóbr swych nieruchomych części, Posag swej Zony w gotowiznie wziąć miany, tudzież wyprawę, w złocie, srebrze, i kleynotach *sonito*, czyli w dwonastob taxując, inne zaś mobilia inaczej, pa-

N

ra-

(1) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 21.

rapharnalia, albo ruchomości garderoby pojedynczo ceniąc, zapisze i ubeścięczy. Drugi zaś skrypt tenże Zięć lub Szwa-
gier wydaie na to: iako tenże Zapis, czyli raczey Oprawę na pierwszych po
ślubie Rokach, zezna i obwaruie: co i w skutku samym depełnić obowiązany.
Gdyby atoli albo nie chciał, albo nie mógł zadość uczynić temu opisowi przed śmier-
cią, na ów czas Zona lub krewni iey przy świadectwie Pieczętarzow skryptu
Mężowskiego, zaprzysiądz mają w Aktach rzetelność onegoż; a Sąd Wdowę w do-
bra reformowane wwiąże, czyli one nie-
odwłocznie iey podać każe. (m) Jeśli
Zięcia, lub Szwagra dobr część trzecia
nie wystarcza na Oprawę, tedy Rodzi-
ce lub Bracia za Summę posagową, kupią
dobra i one Zięciom lub Szwagrom pu-
szczaia. Tych będą mieli *usumfructum*, o-
bydwa Małżonkowie za życia; a *in casu*
bezdzielnego zeyścia, lub braku dożywo-
cia, wrócą się do krewnych Zoninych. (n)
Posag Zony, sposobem iako wyżej nie re-
formowany, ginie: i tylko bezdzietney
Zonie 30. kop gr: Litewskich, za wieniec
Prawo naznacza; a zaś w przypadku prze-
życia Męża, dochód z czwartey Substan-
cyi części, ieśliby Zapis dożywocia nie
znay-

(m) Stat: Lit: Roz: 5, Art: 1. (n) Ibidem.

znaydow
idąca za
ściu mie
Oprawy
nego mi
w Prawi
żowi zap
cia nie
intrat M
śmierci
za prost
miała, t
żowską
chłopa:
rey z Op
Wzglę
go w Pra
lubo Ma
iem zapi
stoiących
rażnie os
co Zapis
ma; na
od Dzie
dować n
ronnym
gdy Dzie

(o) Ibidem
(p) Stat:
10. 11
Art: 1

znaydował się, (o) ostrzega. Wdowa idąca za Mąż (nie prędzey iak po sześciu miesiącach od śmierci Męża pod utratą Oprawy) (p) powtornie Wiana zapisanego mieć nie może; owszem, (iak i w Prawie Koronnym dzieie się,) ona Mężowi zapisać obligowana. Gdy Dożywocia nie ma Wdowa pozostała, do połowy intrat Mężowskich z Sukcessorami do śmierci należy. (q) Gdyby zaś Wdowa za prostego stanu człowieka wydać się miała, traci swoy posag i Oprawę Mężowską, procz 10. kop gr: za każdego chłopca: a za każdą rolę pustą, do której z Oprawy miała prawo, kop pięć. (r)

Względem Zapisow to szczególniejszego w Prawie Litewskim czytamy: (s) Jż lubo Małżonkowie mają wolność na wzajem zapisania sobie, pewney własności stojących części: przecież to się wyraźnie ostrzega, iż gdy Wdowa pozyska co Zapisem od Męża, a dożywocia nie ma; na ów czas części wspólney intrat od Dzieci lub Krewnych Męża pretendować nie może. A iako w prawie Koronnym tak i tu ostrzedz przychodzi, że gdy Dzieci z takowego, wspólne czynią-

N 2

ce-

(o) Ibidem. Vide o tymże Art: 2. tegoż Roz: 5.
 (p) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 13. (q) Roz: 5. Art: 10. 16. (r) Roz: 5. Art: 12. (s) Roz: 5. Art: 10. 16.

cego sobie Zapisy, pozostaną Małżeństwa, część Zonie odpisana, za naturą Pośagu iść powinna.

Tu przychodzi wspomnieć o dyspozycji Praw Mieyskich względem spadkow, które Małżonkowie po sobie nabywają: Ustawy Prawa Magdeburgskiego niosą, iż iak Mąż połowy substancyi Zoniney, tak Zona 4tey części Maiątkow Mężowskich przez same Małżeńskie szluby nabywa własności. Prawo zaś Chełmińskie połowy pozostałego Mężowskiego maiątku, czyni Zonę Sukcessorką. A zatym i Szlachta w Miastach temiż Prawami rządzonych, szlubne zawierając kontrakty, czy to Szlachcic będzie brał Mieszczankę, czy sami Szlachta szlubne zawierać będą kontrakty, w połowę lub 4tą część dóbr w Mieście stojących, nawzajem wstępuią; wszakże jeśli grunta przez Męża lub Zonę przed szlubem posiadane, nie Mieyskiego Prawa, ale Dóbr Szlacheckich natury będą, takowe pod tę ustawę nie podpadaia: Ani wyrok Prawa tego do Dóbr ruchomych, ale tylko do samych stojących ściągac się powinien. (t)

(t) Jus Culm: Corr: lib: 3. t. 10. C. XI.

—

TY-

(a) Heir

TYTUŁ XII.

O Dożywociach.

„**D**Ożywocie między Małżonkami jest
 „Zapis zobopolny, warujący temu,
 „który drugiego przeżyje *usum fructum*:
 „albo intraty z Dobr tak ruchomych, iako
 „i nieruchomych. Dożywocie to albo bę-
 „dzie *ogólne*, czyli do caley Substancyi roz-
 „ciągające się; albo *szczególne*, czyli pe-
 „wną tylko dochodów część pozostawemu
 „Małżonkowi warujące. W pierwszym ra-
 „zie Oyciec lub Matka Dzieciom z Doży-
 „wocia, edukacją, wikt, i odzienie przy-
 „stóyne winni; w drugim część docho-
 „dów od Dożywocia oddzielona, wła-
 „snością jest Potomstwa, a w latach
 „dojrzałych takowa substancya wypu-
 „szczona im być powinna. Zapisów po-
 „dobnych Dożywocia Rzymianie mię-
 „dzy sobą nie znali: późniejsza tylko
 „Justyniana Ustawa uczy: że gdy Zo-
 „na z Dziećmi, szła do działu równego
 „pozostałej Mężowskiey Substancyi,
 „miała z prawa użytek do śmierci czę-
 „ści swojej; co się działo na ów czas
 „gdy dzieci więcej niż troje pozostało;
 „A iezli z dalszemi Sukcessorami dzieliła
 „się, czwartą część dziedzictwem na-
 „bywała. (a)

O Doży-
wociach
podług
Praw Rzecz.

N 3

W Pra-

(a) Heine: lib: III. t. XIII. §. IV.

Prawa Kr:
o Dożywoc-
ciach.

W Prawie obydwu Prowincyi Polskich, bardzo mało wyczytujemy Ustaw, Dożywocia wzajemne między Małżonkami gruntujących i opisujących; Owszem Statut Władysława, potępiając wyraźnie Dożywocia Wdowienskie, i one za szkodliwy zwyczaj poczytując, przy samym tylko posagu i oprowie onego, pozostawiają Wdowę zabezpiecza. (b) Atoli gdy Statuta Koronne późniejsze osobną formę Zapisu Dożywocia przepisały; (c) a Litewski pokilkakrotnie tę wolność Małżonkom zapewnia; (d) nie można twierdzić aby tak interessująca familie Szlacheckie tranzakcyą, prócz zwyczajem, w samym prawie nie miała wsparcia. Same tylko prawności, tak w zeznaniu Dożywocia, iako i w obciążeniu lub utrzymaniu się przy nim, naywięcej na praktyce, preiudykatach, lub nauce Prawników zasadzają się. Zawadzki naydokładniey warunki te wyszczególniać zdaje się, o których prawo po większej części zamilczało: (e) Zatem podług tegoż, i zwyczajem podziśdzień w Kraiu przyiętego nauki, następujących o Doży-

(b) V. 1. 1420. fol: 72. t. de Uxore. (c) A. 1523. V. 1. fol: 419. t. Inscriptio. V. 1. fol: 326. t. de Inscriptione. (d) Roz: 7. Art: 1. 2. 3. &c: i Roz: 5. Art: 10. (e) Zawadzki Process: Judi fol: 55. & sequ: Zulasz: fol: 239. t. 2.

żywociach trzymać się należy przepisow.
 1. Wdowiec lub Wdowa mający Zapis Dożywocia, jeżeli go w Aktach dóbr Dożywotnich znajduie, bierze zaraz po śmierci Małżonka urzędownie intromis-
 syą: jeżeli zaś Dożywocie w obcym Grodzie lub Ziemstwie uczynione, przenieść go do Aktow dóbr dożywotnich należy, a to w przeciągu roku i niedziel 6. podług ogólnego o Zapisach warunku; (f) inaczey nie byłoby tytułu prawnego brać się do Intromissyi: Tęgoż czasu obowiązkiem Dożywotnika iest: spisać w obecności dwóch krewnych, Inwentarz wszelkicy stojącey i ruchomey substancyi, która pod Dożywocie przypada, i tenże w Aktach oblatować i zaprzysiędz, co Prawo Szlacheckie Pruskie,) którym Koronne Prowincye co do sukcesyi rządzą się,) naydaley we 4. Miesiące dopełnić zaleca. Warunek ten względem Inwentarza, tym skrupulatniey od Dożywotnika bezpotomnego zachowany być powinien, że po śmierci iego, dla Sukcessorow substancją z pod Dożywocia obeymujących, iedynym iest co do uszkodzenia, lub przymnożenia iey prawidsem. Do tego Osoba Dożywociem do.

(f) 1576. V. 2. fol: 932. t. O Pisarzu. i 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważno:

dobra trzymająca, tym samym jest ich Opiekunką, przeto też co i naturalnych lub zapisanych Opiekunów w wielu artykułach wiąże ją prawa. 2. Zapis Dożywocia czyni się przed Aktami publicznemi formą w Statucie opisaną: a to nawzajem; gdyż zeznany np. Zonie od Męża na części lub całej substancji, a temu od Zony na Posagu nie uczyniony, niczy nie znaczył. 3. Prawo Dożywocia, nietylko do dóbr stojących mianych i mieć mogących, ale i do Summ pieniężnych, i ruchomości wszelkich rozciąga się, gdy jest nie ograniczone: tak dalece, że i nie wzmiankowane Summy pod nie podpadają; chyba gdyby o żadnych Summach w Dożywociu nie było wzmianki, lub te wyraźnie z pod prawa Dożywocia wyjęte były. Lubo zaś Zapis Dożywocia powszechnie na Dobrach mianych, i mieć mogących czyni się, te atoli Spadki, któreby za życia Małżonków nie były *manu capta*, ale już po śmierci, z głowy Oycowskiej lub Matczynej na Dzieci lub Sukcesorów dalszych spadały, pod Zapis Dożywocia ogólny nie podpadają. 4. Zona w Dożywociu siedząca, długi Mężowskie opłacać obligowana, albo od niego recess uczyni; gdy zaś ie spłaca, a bezpotomna jest, Sukcesorom swym prawa do upłaconych Summ nabywa. 5.

Je-

Jeśli w D
li kondyc
potąd ty
pokąd Ma
klauzula
bala. 6.
sagu, all
Dożywoc
bezpotom
sprawiedl
rzadko dz
żywociu
od ruiny
stawu i
śpieczaia
dożywotn
bra pusto
cyą, lub
nawet w
tatis Ma
wnie od l
Dożywotn
cessa, na
ne: bo
obięciu
do odpow
z wypusa
czasu sw
czynić m

(#) Zawad
Lit: R
N. 3.

Jeśli w Dożywociu klauzula iakowa, czyli kondycya, umieszczona iest, *np.* Jż potąd tylko Dożywocie Zonie służyć ma, pokąd Małżeństwa nie powtorzy: takowa klauzula nie utrzymiana, Dożywocie obala. 6. Gdy Zona procz Reformy Posagu, albo zapisu, otrzymuje od Męża Dożywocie; przy iednym zostaje, ile gdy bezpotomnie Mąż iey odumiera. Ale tak sprawiedliwy dla Sukcessorow warunek, rzadko dziś uiszcza się. 7. Dobra w Dożywociu będące iakieykolwiek natury, od ruiny i zniszczenia, a nawet od Zastawu i Arendy Prawnicy i Prawa zabezpieczają, (*ff*) tak dalece: że gdyby osoba dożywotnia widocznie marnotrawiła, dobra pustoszyła przez zaniedbaną reparacyą, lub Poddaństwa nie utrzymywała; nawet własne Dzieci, *abusum ad vitalitatis* Matce zadaćby mogły, i one prawnie od Dożywocia oddalić. (*g*) 8. Pań Dożywotnich praw nie nadwątlają Procesa, na Dzieciach za długi otrzymane: bo Wdowy za te tylko, które przy obięciu Dożywocia na dobrach zastają, do odpowiedzi obowiązane: Synowie zaś z wypuszczoney tylko substancyi, lub czasu swego z sched swych Kredytorom czynić mają zadosyć. (*b*) Na koniec podług

(*ff*) Zawadzki in Proces; t. de Inscrip: (*g*) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 1. (*b*) Rez: R. N. 1778. N. 3. dnia 2. Styczn:

dług ustaw Praw Litewskich, niektóre Woiewodztwa Ruskie wiążących, Wdowa sześciomiesięcznego nie wysiadająca Stolca, traci Wiano, a gdy tego nie ma opisanego, 12. Rubli groszy winy zapłaci. (i). Rygor atoli Prawa tego rzadko do Dożywocia rozciąga się. W Koronie nie masz podobnego na Wdowy opisu, a nawet kilkakrotnie powtórzonymi szlubami nie obalają Zapisów raz sobie uczynionych, chyba gdyby ten w zapisie Dożywocia dołożony był warunek.

O Doży-
wociu na
Dobrach
Królewsk:
de Jure
Communi-
cativo.

Nietylko zaś w Ziemskich, lecz i w Królewskich dobrach może mieć Zona Dożywocie: ale do tego albo osobnego Królewskiego potrzeba Przywileju *Jus Communicativum* zwanego; albo wyraźnego dokładu w Przywileju Mężowskim, iż do obojga Małżonków prawo Dożywocia rozciąga się. Dwa tylko warunki Dóbr Królewskich z pod Dożywocia Kobiet prawa nasze wyłączają, a te są: grodowe i pograniczne, (k) inaczey Ukrainne zwane; pod który tytuł Podolskie podciągane być nie miały, (l) ale później i te za pograniczne deklarowano, (m) i razem dołożono, że Niewiasty wię-

cey

(i) Roz. 5. Art. 13. (k) A. 1635. V. 3. fol. 874.
t. O Starostwach. (l) A. 1647. V. 4. fol. 130.
t. Deklaracya. (m) A. 1662. V. 4. fol. 839.
t. Dożywocie.

cey nad
bronny
(n) Sa
przykła
nie był
częstyc
stawa
warunk
rostw,
takowy
wę kob
Lenne
co do
maiące
padają
Zapisie
nie mo
wyjęte.

Pow
im po
związki
zawarte
zące
Zrywa
wsze
śnie,
ie roz
racya t

(n) Ibi
(o)

cey nad dwie Królewszczyn i to nieobronnych, trzymać nie mogą w dożywociu. (n) Są atoli i dawniejsze i późniejsze przykłady, iż ten ogólny Prawa rygor, nie był czasem zachowany, lubo nie bez częstych na Seymach zaskarżeń. (o) Ustawa ta nowogoby dziś potrzebowała warunku: bo Arenda Emfiteutyczna Starostw, z mocy praw następstwa, kilka takowych Królewszczyn na jedną głowę kobiecą złączy mogła. Dobra także Lenne i wieczno-Emfiteutyczne, iako co do Sukcesyi, naturę dobr Ziemskich mające, prawom dożywotnich Pań podpadają, takdalece; że gdyby nawet w Zapisie Dożywocia wytknięte nie były, nie mogą być od Prawa tego ogólnego wyjęte.

Powyższe Małżonkow prawa, służą im potąd na wzajem, pokąd szlubne związki, i Kontrakty przez Intercyzy zawarte, lub z zwyczajem onymże należące trwale od obojga zachowują się. Zrywają się zaś albo zupełnie i na zawsze przez *Rozwód*, albo tylko docześnie, przez *Separacyę*. Rozwód zajmuje rozłączenie od łoża i fortuny: *Separacya* tylko od łoża rozdziela, z wolnością

Rozwody
i Separacye,
rwa
Zapisy
Małżeńskie.

(n) Ibidem t. O Dożywociach, i t. O Zamkach.
(o) V. Inwent: Żeglicki; t. Dożywocia.

ścią zawsze wspólnego poiednania się: Nadto, w czasie trwającej Separacyi, korzysta Zona część dochodow umowioną; po śmierci zaś Męża, wstępuje w te wszystkie Prawa, które iey Mąż w czasie zgody przez Zapisy lub Dożywocie zabezpieczył, a po zaszłej Separacyi urządzenie nie odwołał. Gdy Separacya nietylko co do łoża ale i co do dóbr zapada, nabiera prawa Zona, stawiania w Sądzie i przed Aktami bez asystencyi Męża: byle to tylko ku uszkodzeniu trzeciego nie działa się. (p) Rozwódka przeciwnie, zaraz po Dekrecie, wszelkie swe Zeńskie traci prerogatywy.

Rozwódzi się Małżeństwo albo bezpotomne albo z Potomstwem. Jeśli bezpotomne, upadają między niemi Zapisy wszelkie: a Mąż Zonie za wieniec Summę pewną, i drugą na wyżywienie *in alimenta*, zapewnia; Po śmierci zaś obojga, Substancya na bliższych obojga Krewnych przypada: Czasem ogółem pewną Summę Mąż Zonie płaci, która tym znacznieysza będzie, jeśli on, nie Zona Rozwodu była przyczyną. Gdy zaś między Małżeństwem potomnym Rozwód zapada, Zapisy tylko wzajemne między niemi uchylają się, z ostrzeżeniem do-

(p) Rez: R. N. R. 1778. N. 225. dnia 12. Aug:

żywotn
śmierci
staie s
Dzieci
Admini
mafolec
Opieku
z Praw
w propo
za wia
ma, go
stawion
pisano
ze, Zo
ta Roz
Opraw
tnich
Zona t
Sąd
iący, i
Metrop
legacya
skim
rzeczor
wo Ko
strza z
daley p
czyli

(q) Roz
V.

żywothey dla Zony subsystencyi; a po śmierci obojga Rodziców, prawnym dostać się potomkom. Rząd i Edukacya Dzieci idzie podług umow rozwodowych: Administracya zaś Dóbr, w czasie ich małoletności, zawszeby należała bliższym Opiekunom. Nie można zaś generalney z Praw naszych wyczerpnąć reguły, ile w proporcya Posagu Mąż Zonie Rozwódce za wiano lub na dalsze życie naznaczyć ma, gdyż to arbitralności Sędziow zostawiono. W Statucie Litewskim przepisano: aby gdy Mąż winnym się okaże, Zona przy Oprawie zostawała: a gdy ta Rozvodu da przyczynę, wniesienie i Oprawę traci. (q) W praktyce to ostatnich lat uważano, że zawsze Mąż nie Zona tracił na Rozwodzie.

Sąd Rozwody lub Separacye deklarujący, jest Konsystorz kaźdey Dyecezyi, Metropolia, Nuncyatura, alboliteż Delegacya szczególna za osobnym Rzym-skim reskryptem. *Forum* to sprawom rzeczonym i Statut Litewski (r) i Prawo Koronne (s) iak naysolenniey obstrza z warunkiem: iż Sąd pomieniony daley postąpić nie ma, nad decyzyą o to, czyli Małżeństwo ma być od szlubow swych

(q) Roz: 5. Art: 26. (r) Ibidem. (s) A. 1543. V. 1. fol: 580. P. Etiam.

swych wolne na zawsze deklarowane, lub do czasu separowane. Urzędy zaś Świeckie za położeniem na stole Dekretu Rozvodu lub Seperacyi, o prawach wzajemnych między Małżonkami, co się substancyi lub Spadkow i Zapisow ty-cze, decydują.

Przyczyny Rozwodow i Separacyi Prawo Kanoniczne obszernie wylicza: prze-to tu o nich nie wspominamy, zwłaszcza że i Prawa nasze nic o tym nie uczą: Statut Litewski nakazując, aby sprawy Rozwodowe w Sądzie Duchownym na-bożeństwa Małżonkow, poznawane by-ły, (t) zamilczał, któremu Sądowi na-leży sprawę, gdy Mąż z Żoną różnego są-wyznania: dopiero Prawo traktatowe Roku 1775. (u) warowało tę dla Re-ligii w Kraiu naszym panującej pre-rogatywę, aby rozwodowe sprawy gdy ieden z Małżonkow Katolik, w Konsy-storzach Katolickich sądzone były.

(t) Roz: 5. Art: 20. (u) V. 8. fol: 61. N. 6.

CZĘŚĆ

C Z

KO

RO

O PRA

T

O K

„ W p

„ żonego

„ Prawie

„ iakąkolw

(*) Podług
żonego
iednakib
powinna
czy wy
pney o
dały się
podział
działam

C Z Ę Ś Ć III.

O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II.

O PRAWIE DO RZECZY. (*)

T Y T U Ł I.

O Kontraktach w ogólności.

„ **W** Przeszłej Części podług założonego rzeczy porządku mówiło się o „ *Prawie na Rzeczy*, bez względu na „ iakąkolwiek Osobę: teraz o Prawie do „ rze-

O Kontraktach w ogólności podług Praw Rzyms:

(*) Podług porządku z Prawa Rzymskiego założonego, trzecia i czwarta tego Działu Część, iednakiby iak druga, o *Rzeczach*, tytuł mieć powinna: Ale dla iasności i iacniejszego rzeczy wyszukania, tey o *Kontraktach*, następney o *Przestępstwach* i *Karach*, szczególnie dały się napisy, wypływające z tego *Rzeczy* podziału, który się osobnemi oznacza Rozdziałami.

„ rzeczy *de Jure ad rem* mówić zostaje.
 „ Prawo to, daje moc Osobie na Osobę,
 „ ku uczynieniu lub daniu iakowey rze-
 „ czy, podług umow słownie, lub na
 „ piśmie zawartych. Obowiązek ten ie-
 „ dnego względem drugiego Człowieka,
 „ nazywa się Obligacya, albo Oblig, *O-*
 „ *bligatio*: inaczey mus prawny. Oblig
 „ w tym rozumieniu wzięty, albo iest
 „ *Naturalny*: z światła rozumu i obo-
 „ wiązkow słuszności iednego względem
 „ drugiego płynący: albo *Cywilny*: w U-
 „ stawach tylko kraiowych początek bio-
 „ rący: albo *Wspólny*: czyli równie na
 „ Prawie natury iako i Cywilnym grun-
 „ tujący się. Oblig *Naturalny*: bez po-
 „ średnictwa wszelkiey umowy, *imme-*
 „ *diatè*, obowięzuie: Oblig zaś *Cywilny*
 „ *mediatè*, albo pośredniczo wiąże mię,
 „ do dania lub uczynienia czego dru-
 „ giemu. W Obligu *Cywilnym*, zacho-
 „ dzi zawsze pewna czynność, czyli
 „ *Tranzakcy*a, *factum*: a ta gdy będzie
 „ prawna, Oblig staie się umową, ugo-
 „ dą, kontraktem, *Conventio*, *Pactum*,
 „ *Contractus*. Gdy zaś o rzeczy niego-
 „ dziwe zawarta będzie: Przestępstwem,
 „ winą, *maleficium*, *delictum*, nazwie się.
 „ Obligacye prawne równie płyną z kon-
 „ traktow prawnych, iako i z przestępstw:
 „ a to nie tylko osobistych, ale nawet Ro-
 „ dzicielskich lub *Antecessorow* naszych:

o Prze-

„ o Przestę
 „ Kontrakta
 „ Umowa
 „ się dwoch
 „ nie, odda
 „ rzeczy na
 „ nym. Jez
 „ wie pewne
 „ Ugoda;
 „ sko *np.* F
 „ właściwie
 „ bydwa te
 „ lic się ies
 „ łosłowne
 „ lenne *Pac*
 „ piśmie lub
 „ ważność r
 „ wie, znac
 „ albo będzi
 „ iący własc
 „ *Mutuum* *Pe*
 „ Albo *Innon*
 „ iący pewne
 „ ogólnych
 „ Daie abys
 „ uczynił,
 „ dał, *Facio*
 „ nił, *Facio*
 „ trakt będzi
 „ wie o rze
 „ tradycyi on
 „ *Verbalis* s

„o Przepstwach poniżej a teraz o
 „Kontraktach mowa będzie.
 „Umowa *Conventio* iest: zgodzenie
 „się dwóch lub kilku osob o zapła-
 „nie, oddanie lub uczynienie iakowey
 „rzeczy na czasie i mieyscu ugodzo-
 „nym. Jeżeli ta umowa nie ma w pra-
 „wie pewnego tytułu: zowie się *Pactum*
 „Ugoda; Gdy zaś ma pewne przezwi-
 „sko *np. Przedaży, Kupna*, nazywa się
 „właściwie Kontraktem, *Contractus*. O-
 „bydwa te umów ludzkich rodzaie, dzie-
 „lic się ieszcze mogą, na umowy go-
 „łosłowne *Pactum nudum*, i umowy so-
 „lenne *Pactum legitimum*: solennie na
 „pismie lub przy świadkach zawarte:
 „ważność tych nad pierwsze, ile w pra-
 „wie, znaczna iest. Nadto Kontrakt
 „albo będzie Jmienny *Nominatus*: ma-
 „iący właściwe w prawie nazwisko: *np.*
 „*Mutuum*. Pożyczka, *Locatio* Zastaw: i t.d.
 „Albo *Innominatus* bezimienny, nie ma-
 „iący pewnego tytułu, a na tych czterech
 „ogólnych gruntuiący się wyrokach:
 „Daię abyś dał, *Do ut des*: Daię abyś
 „uczynił, *Do ut facias*: Czynieć abyś
 „dał, *Facio ut des*: Czynieć abyś uczy-
 „nił, *Facio ut facias*. Inszy znowu Kon-
 „trakt będzie istotny *Realis*, czyli właści-
 „wie o rzeczy fizyczne zachodzący, i na
 „tradycyi onychże zasadzaiący się; inszy
 „*Verbalis* słowny: inszy pisany *Literalis*:

„ inny na samym zezwoleniu fundujący
 „ się: Inny prosty *Simplex*, żadney kon-
 „ dycyi w sobie nie mający: Inny na-
 „ koniec kondycyjalny, albo trefunko-
 „ wy, którego obowiązki z przypadku
 „ upadają lub powiększają się. Nadto
 „ uważają niektórzy w umowach Kon-
 „ traktowych: najprzód rzeczy *Istotne*,
 „ powtore *Solenne*, potrzebie *Naturalne*,
 „ poczwarte *Przypadkowe*, (a) których
 „ natura więcey z zwyczaju, niż z pra-
 „ wa opisow uważać się może.

„ Należałoby tu wszystkich tych Kon-
 „ traktow, dać pewne wzory albo przykła-
 „ dy: ale mówiąc o każdym z osobna,
 „ razem i obowiązki ich wyłożą się, a wy-
 „ szczególnienia takowe małoby do rze-
 „ czy jasności dopomogły. Ostrzedz tu
 „ tylko w powszechności należy, co
 „ wszelkim Kontraktem szczególnym,
 „ za istotną regułę służyć będzie, iż a-
 „ by te prawnemi nazwać się mogły,
 „ zawarte *najprzód* być mają przez Oso-
 „ by wolne, czyli *sui juris*; Osoba *wol-*
 „ *na* w prawie iest Człowiek, podług
 „ lat i prawa, o rzeczy własne i godzi-
 „ we kontraktujący: z tą różnicą, że
 „ gdy o ruchomość Kontrakt zachodzi
 „ aktualnie ią dzierżyć powinien: Je-
 „ zli zaś rzeczy nieruchome drugiemu
 „ od-

„ odpisui
 „ mi cz
 „ ieszcze
 „ Kontrak
 „ uic się
 „ traktach
 „ i pewno
 „ lub nab
 „ posiada
 „ ścią. Z
 „ czy cud
 „ rą naby
 „ kupna p
 „ mala fia
 „ mu z bo
 „ con będa
 „ traktow
 „ go rzecz
 „ wiedliw
 „ Kontrak
 „ ani Złoc
 „ naydlużs
 „ czyli Da
 „ bywaią:
 „ i do nadg
 „ obowiąz
 „ zwłaszc
 „ nieyszy
 „ sorow,
 „ obalone.

(a) Zalasowski P. 2. t. 2. de Contrac:

(b) Hein: lib

„odpisuie, zastawia, daruie; może nie-
 „mi czasem rozorzadzić, lubo ich
 „jeszcze nie posiada. *Powtórę* każdy
 „Kontrakt dobrą wiarą, *bona fide*: czy-
 „nić się ma. Przez *dobrą wiarę* w Kon-
 „traktach rozumie się przeświadczenie
 „i pewność, iż to co przedaie, daruie
 „lub nabywam, albo przez sukcesyą
 „posiadam, iest moią prawną własno-
 „ścią. Zatym, iako w dzierżeniu rze-
 „czy cudzey, przez sukcesyą dobrą wia-
 „rą nabytey, tak i przez Kontrakt *np.*
 „kupna posiadaney, w ten czas dopiero
 „*male fidei* Possessor uważać się ma gdy
 „mu z boku nabytek nieprawny zarzu-
 „con będzie. *Nakoniec* do ważności Kon-
 „traktow, i nabycia lub zbycia prawne-
 „go rzeczy, potrzebny iest tytuł spra-
 „wiedliwy, *Iustus titulus*: a taki iest *np.*
 „Kontrakt kupna, lub Dziedzictwo. Zatym
 „ani Złodziey, ani Rozboynik, przez
 „naydłuższą wydartej rzeczy *possessyą*
 „czyli *Dawność*, prawa do rzeczy nie na-
 „byszą: i nietylko do powrotu iey ale
 „i do nadgródzenia użytkow całkowitych
 „obowiązani. A więc i Marnotrawca,
 „zwłaszcza potomny, gdyby naysolen-
 „niejszym sposobem uszkadzał Sukces-
 „sorow, Kontrakty iego mogłyby być
 „obalone. (b) „

O 2

Kon-

 (b) Hein: lib: III. t. XIV. de Obligationibus.

Prawa Ko-
ronne o
Kontra-
ktach w o-
gólności.

Kontrakty w Prawie naszym w powsze-
chności uważane, dwojako dzielą się: na
publiczne i szczególne. *Publiczne* nazy-
wamy te, które formułą w Prawie opi-
saną zawarte i w Aktach publicznych ze-
znane są: *Szczególne* czyli prywatne,
albo tylko na umowie fundują się, albo-
li też zwyczajową lub upodobaną formą
spisują się, ani do ważności swej ze-
znania w Aktach nie potrzebują. *Pier-
wsze* w sprzedaży, Arendzie, Zastawie
it. d. Dóbr, Placów, Domów zażyte być
muszą: *Drugie*, umowy między Panem
i Sługą, między Panem i Rzemieślni-
kiem, gruntują. Wszakże i Kontrakt
szczególny publicznym stanie się, gdy
za zgodą obydwóch Stron, lub z woli
jednego Kontrahenta do Aktów publi-
cznych podany będzie. Wolno albowiem
w Prawie naszym wszelkie Pisma *akty-
kować* lub *roborować*: pierwszy wyraz
znaczy wciągnięcie w Akta podanego
pisma, drugi oznacza tylko zaświadcze-
nie Kancellaryi na tymże zeznane piśmie,
iako skrypt ów, w Aktach był prezen-
towany, i przyznany. Skrypt takowy
odbiera nazad Właściciel lub iego Ple-
nipotent: Roboracya zaś iego, podług prze-
pisaney formy, w Aktach zapisuje się.

Kontrakty iakiegokolwiek imienia *Pub-
liczne*, inaczej u nas *Inskrypcye*, *Za-
pisy*, *Tranzakcye* zwane, zwłaszcza, gdy
idzie

idzie
iące,
lor,
powin
włas
lub p
bo os
traktu
ze Pl
sobisc
a gda
każe:
Akta
tryki
pierw
cya P
gie, l
ste de
ryach
Litwi
ność
czym
Akta
wiatu
Kontr
szy
żność
przez

(c) V.
fo

idzie o rzecz wieczystą czyli dobra stojące, aby swój niewzruszony miały walar, czynione i. albo zeznawane być powinny przed Aktami wieczystemi, własnemi i formułą w Prawie opisaną, lub przez Zeznającego ułożoną: a to albo osobiście, czyli przez Osoby kontraktujące: albo przez specyalnych tychże Plenipotentow: gdzie zaś Strony osobiście czynić Kontrakty obligowane, a gdzie przez Plenipotentow, niżej pokazuje się. *Akta wieczyste* rozumieją się: Akta Ziemskie i Grodzkie: a nawet Metryki obojga Narodow i Trybunałskie: pierwsze prawo Roku 1550. i Rezolucya Rady Nieustającej. 1781. (c) drugie, prawo Roku 1578. (d) za wieczyste deklarują. Dawniej i w Magdeburgach zeznania Szlachcie, osobiście w Litwie, czynić można było: ale ta wolność Prawem późniejszym uchylona; o czym obszerniej pod tytułem o Sądach: *Akta własne* są Akta tej Ziemi lub Powiatu, gdzie dobra, o które się czyni Kontrakt, w swej całości lub znaczniejszej leżą części. Ocala się atoli ważność Kontraktu lub iakowego Zapisu, przez przeniesienie onego z Aktow ob-
O 3 cych

(c) V. 2. fol: 597. §. 19. Zapobiegając. (d) V. 2. fol: 968. t. O Zapisiech.

cych w roku iednym i niedziel 6. do własnego Ziemstwa lub Grodu. 2. Urzędnik przyjmujący Tranzakcyę, Posesyonat i (e) przysięgły być powinien: mieć ma oko na lata, i rozsądek zdrowy zeznającej Osoby: a zeznania wszelkie, nie gdzie indziej tylko w mieyscu Kancellaryi (chyba gdyby za reskryptem Królewskim do Osoby chorey zanieść Akta odebrał rozkaz) w Protokule, nie na kartach osobnych przyjmować powinien. Bےpieczeństwo Aktow wszelkich, tylokrotne Prawa iak naysoleniey ostrzegają; w szczególności zaś gdyby komu zwłaszcza Pisarzowi, Regentowi, lub Susceptantowi fabrykacya dowiedziona była, lub przyięcie fałszywey Tranzakcyi okazało się, takowy głowę tracił, a Strona na której rzecz fabrykacya okazała się, w sprawie upadał: (f) dziś ten rygor prawem R. 1768. umiarkowany, iako się pokaże w Części V. tyt: 1mszym. 3. Kontrakty wszelkie, zawierają się pod zakładem *sub vadio*: albo ogólnym, Summie, o którą Kontrakt wyrównywałym; albo szczególnym i osobnym do każdej Kontraktu kategorii: Generalna atoli niesie praktyka, że Kontrakt o Dziedzicztwo, *sub damnis terrestribus*: o Summy

(e) V. 7. A. 1768. fol: 709. P. Zapobiegając.

(f) A. 1726. V. 6. fol: 418. t. Trybunał: P. 72. Akta.

my zaś,
lis Sum
trakt,
kcyą, P
zeznac w
traktowy
warunkie
kikolwie
iącą, Per
cessorow
reguły: S
nera. 6.
up. gdy
długami
gnacyą,
po ogłos
zą. (b)
gotowy
ca się t
nie pret
Extrakt
Zeznają
wolna i
swoią K
czasu, P
i trzy M
także pr
syą, Tra

(g) A. 1
V. 2.

my zaś, rzeczy Zastaw, *sub vadio similis Summe* czyni się. 4. Wszelki Kontrakt, tak iako i każdy Zapis, Tranzakcyą, Polskim lub łacińskim ięzykiem, zeznać wolno; (g) Jasność zaś opisow Kontraktowych nayistotnieyszym onych iest warunkiem. 5. Kontrakt lub Zapis iakikolwiek, nie tylko wiąże Osobę zeznaiącą, *Personam recognoscentem*: ale i Sukcesorow iey: podług znaiomey Prawa reguły: *Succedens in bona: succedit in onera*. 6. Tranzakcyę na zdradę czynionę *np.* gdy Kontraktuiący przeładowawszy długami Substancyą, czyni oney rezygnacyą, aby Kredytorow uszkodził, ile po ogłoszonym Konkursie, nic nie wazą. (h) 7. Jeżeli oryginal Tranzakcyi gotowy Strona do Aktow podaie, wraca się ten przez Akta: jeżeli zaś tego nie pretenduje, zostaje przy Aktach; Extrakt zaś albo kopia Tranzakcyi, tak Zeznaiącemu iako i każdemu obcemu wolna iest do wyięcia. 8. Tracą moc swoią Kontrakty wszelkie: dawnością czasu, *Præscriptione*: jeżeli w trzy lata i trzy Miesiące uskutecznione nie są: także przez przeciwną Tranzakcyą, Cesyą, Transfuzyą, Rezygnacyą: atoli Zapisy

(g) A. 1543. V. 1. fol: 382. §. Ut Autem. (h)
V. 2. A. 1588. fol: 1219. t. Q Wazności.

pisy wieczyste, wiązać będą dóbr Possesora nowego. (i) 9. Kontrakty ręczne *Manuales*, albo Membrany zwane, o dóbr alienacye na wieczność zachodzące, uchylone, (k) Zawarte atoli w Wołyńskim i Bracławskim Woiewodztwach przed tym zakazem, za ważne uznane, ieśli w czasie Roku iednego i sześciu niedziel zaoblatowane zostały.

Prawa Litewskie o Kontraktach w ogólności.

Litewskich Praw opis, tę ogólną względem wszelkich Zapisów i Kontraktów wieczystych kładzie naukę: 1. Jż one na Rokach Ziemskich czynione być mają: a w zachodzącej trudności i przed Grodzkim Urzędem zeznane, ważne są: byle tylko w czasie dwóch Sądowych kadencyi do Ziemstwa przeniesione były, a to pod nieważnością Zapisu. W czasie atoli wojny lub powietrza, czas ten przeniesienia, dopiero po wojnie lub skończonym pomorku rachuje się. (l) 2. Osoba Kontrakt lub Zapis czyniąca, zeznaie swą Tranzakcyą w obecności trzech lub czterech Szlachty wiary godnych Possessyonatów: którzy ią wraz z nim podpisawszy i pieczęcią stwierdziwszy, dadzą iey walor zupełny i autentyczność, byle tylko w czasie Prawem opisanym

pisany
siona z
zakcyą
ie. (m)
now pr
żne są.
isty o
źnieysz
trzyma

Coko
ło się,
nie ruc
rendzie
ani to
są np.
miosła
cze się
wne op
szych
na pism
sane by
cą się
taż, wy
Sprawy
syach
(p) Jez
wnie z
mocy

(i) Zawadzki t. 1. de Obligat: (k) A. 1620. V. 3. fol: 378. t. Membrany. (l) Roz: 7. Art: 2. 3.

(m) Roz
dem
fol:

pisany do Aktów Ziemskich przeniesiona została, czy to od czyniącego Transakcyą, czyli od tego co z niej zyskuje. (m) 3. Zapisy wszelkie bez woli Panów przez Poddanego uczynione, nie ważne są. (n) 4. Kontrakt lub Zapis dwu-isty o iedne Dobra, gdy zaydzie, późniejszy moc swoją traci, a pierwszego trzymać się należy. (o)

Cokolwiek tu o Kontraktach namieni-ło się, służy tylko tym, które o dobrach nie ruchomych, iako to: Przedaży, Arendzie, Zastawie ich *it. d.* traktują: ani to Kontraktów szczególnych, iakie są *np.* między Rzemieślnikiem, i Rzemiosła potrzebującym, w niczym nie ty-czę się. Przecież i te mają swoje pe-wnne opisy: Tak świeża Ustawa późniey-szych uchwała niesie, aby gdy są dane na piśmie, na papierze stęplowanym pi-sane były: A iezli o rzecz handlu tyczą-cą się zawarte, *np.* o Arendę lasu na po-taż, wyprowadzenie Klepki, Balow, *it. d.* Sprawy z tąd wypływające w Kommis-syach Skarbowych sądzić się powinny. (p) Jezli zaś Kontrakt będzie gołosło-wnie zawarty, lubo żadney w Prawie mocy nie ma, przecież zawsze *bona fi-dei*

(m) Roz: 7. Art: 1. (n) Roz: 7. Art: 8. (o) Ibi-
dem Art: 5. (p) V. 8. A. 1775. t. Jakies
fol: 110.

dei Kontrahenta do satysfakcyi obowiąz-
 zuie. (q) Pisany Kontrakt, procz miey-
 sca i czasu daty, wymienia: kto, z
 kim, o co kontraktuie: na iaki czas
 rzecz skontraktowana wystawiona być ma:
 za iaką kwotę i z iaką pomocą Rzemie-
 ślnik dzieło swoje wystawić, Komornik
 ile płacić, i iak z domem cudzym ob-
 chodzić się, Sługa do iakich obowiązkow
 poczuwać się ma, Pan iaką mu zapła-
 tę czyli *salarium* przyobiecuie. *i t. d.*
 Waruią sobie także Strony zakład, w
 przypadku nie dotrzymania umowionych
 Kontraktu punktow: a dla lepszey u-
 mów swych wagi, *forum* poblizsze lub
 ciągło agituującą się Juryzdykcyą, od-
 stępując od przyzwoitego Sądu, za-
 pisuią.

T Y T U Ł II.

*O Kontraktach w szczególności:
 a nayprzód o Realnych.*

„**N**Amienilo się wyżey, iż Kontrakt
 „każdy albo *Imienny* iest, albo
 „*Bezimienny*. Bezimiennym służyć,
 „przy końcu pierwszego tytułu wy-
 „tknąć-

„tkinętę reguły: o Jmiennych tu obszer-
 „nieysza mowa będzie: a tych cztery
 „Prawo Powszechne liczy: *Mutuum* Za-
 „miana: *Commodatum* Pożyczka: *De-*
 „*positum* Skład albo Depozyt: *Pignus*
 „Zastaw. Kontrakty te, właściwie, Rze-
 „czowne, albo *Reales* nazywają się: In-
 „ne zaś o których nauka w następują-
 „cym tytule, Słownych albo ugodnych,
 „*Verbales vel Consensuales Contractus*
 „mają nazwisko. Różnica atoli ta, w
 „samym tylko Prawie Rzymskim uwa-
 „ża się: u nas zaś tak tych, iako i tam-
 „tych warunki zależą koniecznie na Rze-
 „czy, o którą Kontrakt zachodzi, i na
 „ugodzie dobrowolney: a gdy o Rzecz
 „nieruchomą idzie, ugoda na piśmie
 „wyrażona być powinna, iako o tym
 „iuz obszerniey namieniło się.

§. I. Zamiana.

„Zamiana jest kontrakt, którym
 „rzecz własna, zlewa się na drugiego
 „z obowiązkiem dania podobney w tym-
 „że rodzaju, wadze, lub liczbie, i prze-
 „laniem zupełnego i wzajemnego wła-
 „sności rzeczy zamienioney, między
 „Właścicielami prawa: takim Kontra-
 „ktem złoto za srebro: ziarno za mąkę
 „*it. d.* zamienia się. A tak gdy podług
 „natury tego Kontraktu, nie iuz na czas,
 „ale

„ale na zawsze alienacya rzeczy zachodzi, owszem bez obecności iey, Kontrakt ten ostać by się nie mógł; więc ten go tylko zawrzeć może, któremu własność rzeczy służy: I rzeczy przez Kontrakt ten nieprawnie alienowane, chybaży dawnością nabyte być mogły.

Prawa Kraiowe, *Zamianę* rzeczy za rzecz *np.* Wsi za Wieś: wołu za wołu *i t. d.* nazywają *Permutationem*, *Communtationem*. W Zamianie rzeczy ruchomych żadna Prawa solenność nie zachodzi, prócz *dobrey wiary* między kontraktującymi: przeto, produkt kraiowy za towar zagraniczny dany, koń za konia, zboże za trunek odmienione przez Właścicielow, kończą kontrakt Zamiany, jeśli żadna wymowka, czyli ostrzeżenie *np.* względem kalectwa konia, zepsucia iawnego towaru lub zboża, nie nastąpiło. Zwyczaj atoli niesie, że nawet gdy z dobrą wiarą, zamiana towaru za produkt zaszła, może być towar byle od sztuki nie oderznięty, kupcowi tegoż dnia oddany; Tym bardziey koń, gdyby się w nim wada w kilka dni okazała, a od Właściciela utracona była, oddany być może, za świadectwem iako kalectwo, zastarzałe nie świeżo nabyte. Zamiana rzeczy nieruchomych, iako to dóbr za dobra, placu za plac, dziać się powinna przed Aktami publicznymi, formułą w Statutach

opi-

opisaną; g
strzeżę s
praw czyn
teyże mo
bra zamie
czyściey,
Pokrewie
ne: ani K
warty pra
hentow, l
być nie n
poźniejsze
szeniu dob
rą 1000.
stwierdził
cey tłoma
rował: że
tym śwież

S.

„Pożyc
„trakt, k
„dozwala
„powroce
„Zatym r
„które prz

(a) A. 152
Zawadz
czenie
N. 103

opisaną; gdzie nietylko zamiana dóbr ostrzeżę się, ale i zlewek dziedzictwa praw czyni się: (a) A takowy Kontrakt teyże mocy i wagi iest, iak gdyby dobra zamienione, sprzedane były nayuroczyściey, tak dalece: że ani prawem Pokrewieństwa *Jure retractus* odzyskane: ani Kontrakt takowy, z zwykłą zawarty prawnością od iednego z Kontrahentow, lub onegoż Sukcessorow obalony być nie może: (b) co naygruntowniey późnieysze Prawo Roku 1768. o niewzruszeniu dobrowolnych Tranzakcyi, pod karą 1000. grzywien i 12. niedziel wiezy stwierdziło: a wyrok Rady Nieustającej tłómacząc prawo rzeczzone, deklarował: że i wspomniane *Jus retractus*, tym świeższym uchylone zostało. (c)

§. II. Pożyczka i Długi.

„Pożyczka *Commodatum*: iest Kon-
 „trakt, którym użycia pewney rzeczy
 „dozwalamy drugiemu, z obowiązkiem
 „powrocenia iey wczasie umowionym.
 „Zatym te tylko rzeczy pożyczają się,
 „które przez ich użycie zupełnie nie giną:
 „po-

(a) A. 1523. V. 1. fol: 418. t. Inscriptio. (b) Zawadzki fol: 26. (c) V. 7. fol: 707. t. Złazczenie P. A gdy. Rez: R. N. 1777. 8. Apr: N. 103. i 1779. N. 88. 12. Mar.

„powtórę: Rzeczy pożyczoney, użytek
 „tylko nie własność na drugiego zlewa
 „się: potrzebie: Gdy w pożyczce, rzeczy
 „własność nie utracą się, przeto na ter-
 „minie do Właściciela powracać powinna:
 „poczwarte: Rzecz pożyczona nadaie Po-
 „życzającemu tytuł Wierzyciela, albo
 „Kredytora: ten zaś który z pożyczki ko-
 „rzysta, Dłużnikiem, albo Jstcem na-
 „zywa się: sama zaś rzecz, pokąd
 „Właścicielowi powrocona nie będzie,
 „ma imię długu *Debitum*. Nakoniec
 „gdy tenże dług trzecia, między dwo-
 „ma kontraktującymi zaręcza Stronami,
 „Poręcznikiem, Kautorem, albo Rę-
 „koynią, zwana bywa.,

W Prawie naszym, pożyczka *Mutuum*,
 albo *simplex Debitum* nazywa się: Poży-
 czenie rzeczy ruchomych albo dzieie się
dobrą wiarą, bez żadnego kartowego świa-
 dectwa; albo czyni się warunek rzeczy
 pożyczoney na piśmie. Jeśli Summa
 mniejszey wagi pożyczona, daie się kar-
 ta ręczna na papierze stęplowanym: ie-
 śli zaś o Summę większą rzecz idzie,
 zapisuie się dług na dobrach, albo pe-
 wnych, albo generalnie na wszystkich.
 Zapis ten dzieie się w Aktach, formą
 Statutu, z warunkiem zakładu; karta zaś
 ręczna roborować się dla pewności Kre-
 dytora zwykła. Co się wyżej o dóbr
 Zamianie, toż i o pożyczeniu rzeczy ru-
 cho-

chomych
 tylko pożycz
 rzeczy, z
 wany. Na
 życzoney
 wpierał d
 nie mógł;
 ma prawo
 czone pien
 utracone,
 mogą. Na
 prawo, Rac
 długi Ma
 ani Rodzic
 nie obowiąz
annorum z
 dopiero na
 gą, gdy M
 dą dzierze
 my nie p
 dopomina
 padłym pr
 podane na
 zać go m
 Co się z
 ta zazwyc
 bra długo
 chodzący
 li Sąd, d

(d) Roz: R

chomych lub pieniędzy, rozumie: iż ten tylko pożyczka prawnie, kto ma własność rzeczy, z której odpowiedzieć obligowany. Nadto, Prawa dawniejsze o pożyczoney rzeczy uczą. 1. Jż gdyby kto wpierał dług w drugiego, a dowieść go nie mógł; przeczący długowi poprzysiądz ma prawo, iako nie pożyczał. 2. Pożyczzone pieniądze Mafoletniemu lub w grze utracone, odzyskane urzędownie być nie mogą. Naypoźniejsze o tym R. 1776. prawo, Rada Nieustaiąca tak objaśniła: że długi Mafoletnich pod władzą będących, ani Rodziców, ani tychże do satysfakcyi nie obowiązują: Jeżeli zaś *incompetentia annorum* zaciągnięte będą, w ten czas dopiero nadobrach poszukiwane być mogą, gdy Mafoletni do ich prawnego przyjdą dzierżenia. (d) 3. Gdy Kredytor Summy nie płaci, a Dłużnik o nią sądownie dopomina się na terminie, Urząd po zapadłym processie, nie w inne dobra iak w podane na ewikcyą bezodwłocznie wwiązać go ma, a to w summie i Prowizyi. Co się zaś tycze *vadii* albo rękoy, ta zazwyczaj bywa odsądzona, gdyż dobra długów bezpieczeństwo okazały. Zachodziły kwestye po Juryzdykcyach, czyli Sąd, dobra onerowane, w długu tylko lub

(d) Rez: R: N. 1778. N. 275. dnia 1. 7br.

lub w samey prowizyi, czyli razem w kapitale z prowizyą puszczać albo tradować powinien. Rozwiązało tę wątpliwość Prawo Roku 1778. (e) deklarując: że i w procencie, i na wybór summy iść ma tradycya. 4. Długi, na które Zona wraz z Mężem piszą się, Posag iey w połowie obciążają, lubo iuż wyżej namieniło się, że gdy po śmierci Męża, Zona takowe swe Jnskrypcye zamanifestuie, lub od substancyi Mężowskiej inonerowaney recessuie się, ewikcya na Posagu iey upada. 5. Dług pewnego nie mający terminu, każdego czasu prawnie może być poszukiwany. 6. Gdy dług grodownie zaciągniiony, kwit z niego równie urzędowy daie się, gdyż ręczny mało na takowe ważyłby Summy. Podobnyż kwit odbiera dłużnik, gdy dług za Processem zaspokaja. 7. W przypadku redukcji pieniędzy, gdy summa pożyczona nie iest dobrze opisana w iakich sztukach płacona być ma, ewaluacya ma być uczyniona podług kursu przyiętego w czasie Summy pożyczoney; a Prawnicy w tym razie większy wzgląd na wypłacającego dług, niż na odbierającego kapitał mieć radzą. 8. Długi wszelkie Kupcom za towary należące, i Re-

(e) V. 8. fol: 948. t. Warunek.

O
i Regestran
równy w sa
gdyby kartą
ły się. (f)
cy z długu
ces oczywis
tem lokowa
kulować się
nie powinien
syi o nie da
może: trzyn
z processu
cznego, kal
Nakoniec ia
te, tak i
przez lat 5
dney wraz z
wności. Sa
w ciągu lat
pcyą podług
się. (h) Sta
mierze we w
opisach: (i) w
nikt bez kar
Szlachcicowi
że długi na o

(f) A. 1540. V.
V. 7. fol: 60
fol: 437. N
Warunek.
Prascript:
Arts 26.

(f) A. 1540. V. 1. fol: 558. t. de Repetit: 1768.
V. 7. fol: 669. t. Obiasnienie. (g) V. 6. 1726.
fol: 437. N. 94. i 1776. V. 8. fol: 883. t.
Warunek. (b) V. 1. 1347. fol: 21. r. d
Prascript: (i) Roz: 7. Art: 12. (k) Roz: 7.
Art: 26.

daży ich w trzy lata nie dochodzone, wolne są od ewikcyi: i tylko na Jstcu, czyli pierwszym Dłużniku poszukiwane być mają. (l) Zaś w prawie Koronnym, gdy raz dług na dobra zaciągnięty jest, potąd w mocy swej zostaje, pokąd albo uspokojony, albo przeniesiony nie jest: a Kredytor nie Jstca, ale dobr patrzyć obowiązany.

A że z okazji odpadłych od Rzeczypospolitey Prowincyi zachodziły trudności, czyli Wierzyciel mający urzędową na wszystkich dobrach ewikcyą, niegdyś w Zakordonowanym Grodzie zapisaną, może Jstca na dobrach w Polsce pozostałych patrzyć? Zapytana o to Rada Nieustająca, odpowiedziała: że go może processować w Polsce, iezli w Kordonie Sprawy nie rozpoczynał: (m) Zapisana zaś na pewnych dobrach ewikcyą, chyba *in Potioritate*, do dalszych dóbr dałaby Prawo Wierzycielowi. (n)

Konkurs
albo Potioritas.

Prześadowane nad wartość wewnętrzną długami dobra, czy to przez aktualnych Possessorow, czy przez Antecessorow ich, podpadają Konkursowi, albo *Potioritatis* *hastę*. Właściciel takowych dóbr

(l) Ibidem Art: 10. (m) Rez: R. N. 1781. N. 59. dnia 23. Jan. (n) Rez: R. N. 1781. N. 197. 13. 9bris.

dóbr czyni od nich prosty urzędowy recess, a taką *Potioritatem* nazywają Prawnicy Recessową, *Recessuatam*: co się w ten czas właściwie dzieje, gdy jeszcze massa długów, nie dorównała wartości substancyi, ale przez Dziedzica gorowiżną oswobodzona być nie może. Gdy zaś długi przenoszą wartość substancyi, czyni Właściciel iey abiuratę przy urzędowym recessie; a to będzie *Potioritas abjurata*. Tak pierwsza iako i druga, równie do stojących iako i ruchomych dóbr, a nawet do Starostw i pensyi w Skarbie Rzeczypospolitey mianych rozciąga się: ani można podnieść Konkursu na dobra w iednym Woiewodztwie miane, ochraniając drugie w innym leżące; Bo biespieczeństwo każdego długu porząd tylko do dóbr podanych w ewikcyą rozciąga się, pokąd z tych Wierzyciel może mieć swoją satysfakcyą: a gdy te późniejszyemi długami przeładowane zostaną, na cały majątek Dłużnika ewikcyą rozciąga się: Dlatego też piszący ewikcyą na dobrach, wszystkie najprzód, a potem iedne w szczególności wymienia. *Forum* przyzwoite na sprawy Konkursowe, Sąd Trybunalski, prawa dawnieyse przepisały. (o) A że Pra-

P 2

wo

(o) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważn: Zapis:
i A. 1676. V. 5. fol: 357. t. Trybunał.

wo Roku 1768. zadney Sprawy Ziemskiej, lub uczynkowej Grodzkiej Trybunałom *ex cruda citatione* poznawać, pod karą 500. grz: *in provocantem*, a 1000. grz; *in evocantem extra Provinciam* nie dozwala; (p) Deklarowały Rezolucye Radne, że w tym Konkursie, gdzie rzecz idzie o dobra w iednym Woiewództwie leżące, Sprawa nayprzod należy Ziemstwu: (q) Gdy zaś na dobra w kilku Woiewództwach Konkurs podnosi się, Sprawy takowe rozpoznaniu Trybunałow zostawione. (r) Wszakże Sąd ten, w żadnym przypadku w taxę dóbr wdawać się nie może: ale do pierwszej Instancyi po likwidacyą, czyli udeterminowanie lokacyi Kredytorow odesłać całą Sprawę powinien: (s) a Urząd takowy, nie więcey, iak Zł: 3. od tysiąca iednego wyciągać może. Regułę generalną o kollokacyi Kredytorow, na Dobrach konkursowych, naydokładniey Prawo Roku 1588. (t) opisało: nakazując: aby podług ogólnego prawa wyroku, ten był: *Potior jurê, qui prior tempore*. Pierwszość więc daty długu, pierwsze

-
- (p) V. 7. fol: 702. t. Złączenie: P. Obserwuiąc.
 (q) Rez: R. N. 1781. N. 239. dnia 14. Xbris.
 (r) Rez: R. N. 1777. N. 231. dnia 24. Jun:
 (s) V. 6. 1726. fol: 422. t. Trybunał N. 19.
 (t) V. 2. fol: 1219. t. O Ważn:

wsze
lowi
dług
pier
we
tylk
de m
uczy
lega
zysk
prov
robo
Chw
dese
zacy
wsze
byw
nia
ze
pięc
Zap
cy:
i pr
Zap
nad
loka
rzy
sub
mai

wsze jednemu nad drugim Wierzycielowi daie prawo. Nadto ieszcze natura długow uważana być powinna: I tak do pierwszey należą klasy Zapisy Grodowe na dobrach, w których rzędzie nie tylko długi rękodayne, ale i Inskrypcye, *de nullo dato & accepto np.* Zonie Zapis, uczyniony, Oblig i Wyderkaffy *in pida legata*, mieszczą się. *Ponitore*: idą przyski albo *perlutra* sądowe: *potrzenie* prowizye: *poczwarne* karty ręczne nie roborowane, iako i same Wexle. (u) Chwalebny także zwyczaj niesie, że *deservita merces*, Dworskich ludzi służących, Rzemieślnicze długi, w pierwszey klassie Kredytorow umieszczone bywają. Zatym podług tego kollokowania długow porządku, trafić się może, że gdy *np.* substancya będzie taxowana pięćkroć sto tysięcy; a na tey długow Zapisowych okaże się trzykroć sto tysięcy: Adiudykatow, *deservita mercedis*, i prowizyi, dwakroć sto tysięcy; Ręczne Zapisy, chociażby równey albo wyższej nad Grodowe były daty, z Regestru kollokacyi spadają: i tylko takowym Wierzycielom zabezpiecza się droga, iść *ad substantiam ubi vis reperibilem*: to jest: mają prawo Kredytorowie, do majątkow

P 3

Dłu-

(u) V. 8. 1775. fol: 191. t. Ustanow: §. 5.

Dłużnika nabyć się mogących, lub przez Sukcesyą nań spadających, lub nakonec, do spłacenia kollokowanych przez konkurs Kredytorów. Wszakże gdy umieszczeni w tabelli *Potioritatis* Kredytorowie, wypuszczają Dłużnikowi dobra z pod tenuty, wybrawszy swoją należność, zostaje tym co spadli, iak mówią z tabelli, długów, lub się do komparycyi nie pisali, prawna droga poszukiwania całkiem summ przez się kredytowanych. A lubo prawo rzeczzone Roku 1588. przepisało, iakiey natury długi, pierwszosc w kollokacyi mieć powinny, przecieź gdyby się trafiło, iżby kto i za ręcznym skryptem, dobra późniey pod konkurs podane, w summie sądownie przewidzioney, od lat trzech posiadał, rugowanym być z nich, do czasu zupełney satysfakcyi nie może. (w) Ze nakoniec kollokacyą Kredytorów, tak dobr *in potioritatem* podanych poprzedza; a procent prawem przepisany od tychże wartości, iest dla Dziedzica pewną regułą, ile Kredytor iego wybrał i ile mu dłużeń pozostaje; dla tego prawa późnieysze, Possessorów *per potioritates* na dobrach lokowanych, od kalkulacyi uwalniaią. (x) Nad to wszystko,

co

(w) 1588. fol. 1219. V. 2. t. O Ważn: (x) V. 8. 1776. fol. 383. t. Warunek.

co się t
ieszcze
ale i s
gą do
row: i
lepsza
w Wo
Podlas
źnieys
nia pi
puszcz
ctwa
żywor
iąc k
se su
Summ
trator
Doży
dytor
kurs,
darow
Ows
nia
gdy
niu l
ściel
się
nay

(y)

co się tu o Konkursie mówiło, wiedzieć
jeszcze należy, 1. że nietylko Dłużnik,
ale i sami Kredytorowie zapozwać mo-
gą do konkursu drugich Współkredyto-
row: i lubo przez takowy krok nie u-
lepsza się natura długu samego Aktora,
w Woiewodztwach atoli Wołyńskim i
Podlaskim warowana jest wolność po-
źniejszym nawet Wierzycielom skupie-
nia pierwszych, z dóbr przez Dziedzica
puszczonych, chyba żeby prawa dziedzic-
twa przyznane mieli. (y) 2. Pani Do-
żywotnia, lub Opiekun Sierot, znajdu-
jąc kwotę długów przewyższającą mas-
sę substancyi; alboliteż prowizye od
Summ winnych nie dorównyujące In-
tratowi, mogą, pierwsza przez reces od
Dożywotnia, drugi przez zapozwanie Kre-
dytorów, poddać dobra Sieroce pod Kon-
kurs, ku ocaleniu i lepszemu rozgospo-
darowaniu reszty takowych majątkow:
Owszem jest to ieden sposób oczyszcze-
nia prędkiego zadłużoney substancyi, ile
gdy kupca na część iey ku zaspokoie-
niu Kredytorów znaleźć trudno. 3. Wła-
ściciel substancyi konkursowey, starać
się ma o iak najlepszą iey taxę, aby iak
nawięcey Kredytorów na niey umieścić
mogł:

(y) V. s. A. 1673. fol: 122. t. Securitas. i A.
1676. fol: 355. t. eodem.

mogł: Urząd zaś taxatorski baczyć powinien, iż równą Bankrotom, iak i Wierzycielom iego, winien sprawiedliwość. 4. *Potioritas* Zapisu ma być uważana od aktu podania go *per oblatam in foro recognoscentis*, a nie od czasu daty onego. Dlatego wszelki Zapis, w obcym Ziemstwie lub Grodzie uczyniony, do Aktow, gdzie dobra Zapisującego leżą ku wiadomości każdego przeniesiony być powinien. 5. Zapisy zmowne, ku uszkodzeniu Kredytorow uczynione, w żadney klasie długow, mieszczone być nie mają. (z)

W Prawie Litewskim, nic dokładniejszego nad przepisy Koronne o Konkursach nie czytamy. Co do *forum* na takowe Sprawy, sam tylko Trybunał w Litwie przepisany: któremu naysolenniey zaleca się, aby nie Deputaci, ale Urzędy Ziemskie lub Grodzkie, do tacy dóbr, i długow kalkulacyi i weryfikacyi używane były: (a) ani więcey nad 300. Złł: za fatygę nie wymuszali; w sprawach zaś mniejszych, połowę kontentowali się. Nadto wyłącza prawo Litewskie z natury długow, do dóbr konkursowych regulowanych, wszelkie

(z) V. 2. 1588. fol: 1219. t. O Ważności. (a) A. 1726. V. 6. fol: 460. t. Terminy.

kie
sye
ziem
pier
no,
nie:
dóbr
zeli
P
skim
Jure
praw
ten s
dyto
ku
gi z
rego
tym
go
swyr
wzg
zaci
lenn
kurs
iest
doch
wę
kred

(b)

kie pretensye przez wlewki czyli ces-
sye Kart i obligow Kraiowych od Cudzo-
ziemcow przez Obywatelow nabyte i po-
pierané: (b) A poźniey nieco deklarowa-
no, iż gdy takowe skrypta, w Trybunale
nie są przyznane, nie mają się ściągać do
dóbr tych, których aktualnie nie dzier-
żeli takowe długi zaciągający. (c)

Podług zwyczajow w prawie Miey-
skim wziętych, Konkurs albo *Potioritas*,
Jure Falcidia formuje się. W naszych
prawach Szlacheckich dotąd nie używany
ten sposób, i tylko w kollokowaniu Kre-
dytorow Rzeczypospolitey, prawem Ro-
ku 1775. Kommissyi likwiduiącey dłu-
gi za prawidło przepisany. (d) Natura
tego prawa od Rzymian wziętego, na
tym zależy, że wszyscy Wierzyciele swe-
go Dłużnika, pewną i proporcjonalną
swym kapitałom tracą Summę, bez
względu na pierwszość, lub większą w
zaciąganiu długi prawność, czyli so-
lennosc. I tak: iezli podany pod Kon-
kurs majątek, 100,000. Zł: taxowany
jest, a długi na nim do 200,000. Zł:
dochodzą: każdy z Wierzycielow poło-
wę traci: Zatem ten co 50,000. Zł:
kredytował: 25,000. kontentować się mu-
si:

(b) Ibid: fol: 488. t. O Wlewkach. (c) 1736.
V. 6. fol: 676. t. Zniesienie. (d) V. 8. 1775.
fol: 166. t. Uspokoienie.

si: a temu co Zł: 100. pożyczył, 50. Zł: przypadnie. A iako w prawie Szlacheckim, tak równie i w Mieyskim zapozwani do Konkursu Kredytorowie, pod upadkiem w swych pretensyach na termin stawić się powinni; gdyż po kolokacyi summ i wypadłym Dekrecie, nawet w Urzędowych Zapisach upaśćby musieli: przeto chwalebny i naśladowania godny ów zwyczaj, podług którego nawet Gazetami publicznemi, Kredytorowie ostrzeżeni bywają o formuiącym się Konkursie.

§. III. *Depozyt albo Skład.*

„Kontrakt Depozytu albo Składu, ma
 „za cel rzecz ruchomą, która powie-
 „rza się straży cudzey bez użytku tey-
 „że, z warunkiem wrócenia iey każdego
 „czasu w całości, a obowiązkiem przez
 „Właściciela nadgrody, za straż i miey-
 „sce przez depozyt zajęte. Gdy rzeczy
 „nieruchome straży cudzey powierzają
 „się, straż takową Prawo Rzymskie na-
 „zywa *Custodiam*: Gdy zaś albo sam Sąd
 „przez się bierze, albo komu innemu zle-
 „ca rzeczy iakowey doczesną opiekę, tey
 „Prawo daie tytuł Sekwestru, *Seque-*
 „*strum*: Depozytaryusz nie iest obowią-
 „zany odpowiadać za szkody przypadko-
 „we w depozycie: np. za rabunek nie-
 przy-

„pr
 „gi
 „ru
 „ci
 „de
 „db
 „dz
 „wz
 „sn
 „po
 „iac
 „na
 „sz
 „śc
 „m
 „un
 „po
 „ch
 „by
 „K
 „zyta
 „ceni
 „wyn
 „dow
 „Rus
 „karz
 „rozb
 „Lice

„przyziaciela: szkodę zaszłą przez o-
 „gień, iako i za wewnętrzną depozytu
 „ruinę, ieśli ten zamkiem lub pieczę-
 „cią był obwarowany; Cokolwiek zaś
 „depozyt ponosi przez niedozor lub nie-
 „dbalstwo, do takowey szkody nadgro-
 „dzenia pociągniony być może. Na-
 „wzajem gdyby Depozytaryusz w wła-
 „snych rzeczach szkodował przez De-
 „pozyt *np.* ponosząc rabunek od Nieprzy-
 „ziaciela depozytu szukającego, mogłby
 „na Właścicielu Depozytu swey po-
 „szukiwać szkody. Aby zaś tak Wła-
 „ściciel iako i Depozytaryusz większe
 „mogli mieć na wzajem bezpieczeństwo,
 „umowy na piśmie przy złożeniu De-
 „pozytu zawarte, nayspewniejszą w za-
 „chodzących ztąd sporach prawnych
 „byłyby regułą. „

Kraiowe Ustawy mało bardzo o Depo-
 zytach nauczają: ogółem tylko pogwał-
 cenia ich zakazują, (a) i szkod ztąd
 wyniknąć mogących, prawnie dochodzić
 dozwalaia: (b) w Woiewodztwach zaś
 Ruskim i Podolskim gwałcący Depozyt,
 karze gwałcicielom, naiezdnikom lub
 rozboynikom własney, podpada. Statut
 Litewski wyraźnie przepisuie, aby przy
 zło-

(a) A. 1673. V. 5. fol: 121. t. Secur: Depozy-
 tow. (b) A. 1659. V. 4. fol: 597. t. o Do-
 chodzeniu.

złożeniu Depozytu listy czyli zobopolne umowy o nadgodę za przechowanie, iako i o szkodach wyniknąć mogących z Depozytu, strona stronie oddała. Pokradziony lub spalony Depozyt, wraz z majątkiem Depozytariusza nie może być poszukiwany; twierdzący zaś, że tylko Depozyt zgorzał, lub od złodzieja skradziony został, a rzeczy Depozytariusza ocalały, winien Właścicielowi odpowiedzieć. W przypadku złożenia Depozytu bez listów zaręcznych, gdy Depozytariusz przeczy onęgo, wolen jest odprzysiąc się. Gwałtem zaś Depozytariuszowi wydarty Depozyt, na obżałowanym poszukiwany być ma. (c) Nakoniec ostrzega się, iż gdy Depozyt zaaresztowany będzie, Depozytariusz do rozprawy sądowej ma go dzierżać: a gdyby się szczerze tylko pokazało pieniactwo, kosztu na Aresztującym wskazane być mają. (d)

§. IV. Zastaw.

, Podanie Kredytorowi rzeczy ruchomey ku zabezpieczeniu Summy, lub
 „ inney Wierzyciela własności, nazywa
 „ się Zastaw, *Pignus*. Podobnyż Zastaw
 „ w rzeczach nieruchomych ma swoje
 „ właściwe przezwisko, *Hypotheca*. O-
 by-

(c) Roz; 7. Art; 30. (d) Ibidem Art; 31.

„bydwa te kontraktow gatunki tym się
„tylko różnią, że w Zastawie rzeczy
„ruchomych, tradycya wzajemna rze-
„czy pożyczoney i Zastawu następuje;
„w Zastawie zaś dóbr nieruchomych,
„in *Hypotheca*: bieśpieczeństwo tylko
„Wierzycielowi na dobrach zapisuie się,
„do których on dopiero nie pozyskawszy
„na terminie swego kredytu, prawa
„possessyi nabywa. Z obydwóch tych
„opisow wynika: 1. że pod Zastaw tak
„ruchome iako i nieruchome rzeczy pod-
„padaią. 2. Ważność Zastawu zależy
„na rzeczach własnych, i zastawiać się
„mogących, a zatym od tego Kontra-
„ktu wszystkie te wyięte, których wła-
„sności, przedaży, lub darowania mocy
„nie mamy. 3. Wierzyciel, Zastawu
„zwłaszcza ruchomego, używać nie mo-
„że, chyba za wyraźnym Właściciela
„pozwoleniem. 4. Uszkodzenie lub stra-
„ta Zastawu, spada zawsze na Wierzy-
„ciela, i chyba tylko w podobnych przy-
„padkach do odpowiedzi nie obligowa-
„ny, w których od niey wolen Depo-
„zytaryusz.

„Prawnicy, w uszkodzeniu powie-
„rzoney drugiemu cudzey własności,
„trzy gatunki *winy* upatruią: *Cul-*
„*pam levissimam*: winę naymniejszą:
„którą popełnia ten, co na rzecz cu-
„dzą równey iak *naybaczniejszy* Gospo-
darz

„darz na własną, nie daie pilności. *Cul-*
 „*pam levem*: winę mierną ów na się
 „ściąga, który z mnieyszą starannością
 „rzeczą cudzą, niż *rządny* Gospodarz
 „własną, opiekuje się. Nakoniec *latam*
 „*Culpam*: wielkiey winy, ten się dopu-
 „szcza, kto tey nawet o rzecz cudzą
 „nie ma dbałości, którą się najmniey
 „dbały o rzeczy własne rządzi Gospo-
 „darz. „ (a)

O zastawie rzeczy ruchomych, *de Pi-*
gnore: nic dokładnego w Prawie Koron-
 nym nie czytamy: Prawnicy tylko nasi
 dawnieysi (b) uczą w generalności: że gdy
 Zastawnik, na terminie Zastawu nie pozy-
 skuie, Wierzyciel o summę zapozwać go
 powinien: a Sąd na terminie rzecim (dziś
 na drugim) przysądza Zastaw Kredytoro-
 wi, iesli w Kontrakcie żadna klauzula nie
 zaszła, do poszukania reszty długu, nad
 wartość Zastawu. Wszakże gdyby Za-
 staw iawnie przenosił massę długu, ten
 przez taxę sprzedany bywa, dług z un-
 kosztami zaspokaia się, a reszta w Są-
 dzie złożona być ma dla Właściciela. Co
 się tycze summ od Żydów zaciągniionych,
 warowano w Prawie naszym, aby tylko
 na pewne Zastawy pożyczane były. (c)

Po-

(a) Hein: lib: 3. t. 14. de Obligat. (b) Przył: fol:
 518. Zawadz: fol: 8. Szerbic: P. 3. C. 21. fol:
 249. (c) A. 1347. V. 1. fol: 50. t. de Mutuat:
 i A. 1420. V. 1. fol: 78. t. de Judais.

Podł
 wion
 gdy
 traca
 wem
 poda
 skui
 prze
 reszt
 da.

C
 Hypo
 się
 czys
 cie
 piso
 pus
 um
 ze v
 Jnt
 kow
 war
 pro
 szy
 wen
 o t
 zni
 ex

(d)

Podług Praw Litewskich rzecz zastawiona na upad czyli pod przypadkiem, gdy na terminie wykupiona nie jest, utracą się. (d) Gdy zaś prostym zastawem Wierzycielowi w zakład Summy podana, ten ją na terminie, nie pożyczając swego kredytu, za wiedzą Sądu przedać, własność i unkoszta odbiera, resztę wartości zastawu, w Sądzie składa. (e)

Co do Zastawy Dóbr nieruchomych, de *Hypotheca*: Kontrakt ten inaczej zawierać się nie może, tylko przed Aktami wieczystemi własnemi, Formułą w Statucie opisaną, lub stosownie do teyże opisow ułożoną. (f) Podług tey formy puszcza Dłużnik Kredytorowi dobra w umowionym od Summy procencie, albo ze wszystkiemi onychże użytkami czyli Intratami, albo niektóre tylko Zastawnikowi wypuszcza, niektóre dla siebie waruie, podług należytego od kapitału procentu: Zatym gdyby Kredytor fałszywie podany sobie znalazł intrat Inwentarz, ma wolną akcyą z Dłużnikiem o tę zdradę: chociaż i dawniejsze i późniejsze Prawa, Kontrakty dobrowolne *ex actu bonae voluntatis* umowione, za nie-

(d) Roz: 7. Art: 27. (e) Ibidem: Art: 28. (f)
A. 1523. V. 1. fol: 420.

niewzruszone poczytuia; (g) bo każde prawo *dobrą miarę* czyli rzetelność w kontraktuiących supponuie. Zastawa dóbr, czyni się tylko podług rzeczoney formy, do roku; a to dla wolności Dłużnika, zapozwania na każdym terminie swego Kredytora do exempcyi albo wykupna; Dziś atoli trzechletni powszechnie w tym Kontrakcie przyięty termin: owszem gdyby awizacya do wykupna przez Dziedzica nie zaszła, a Zastawnik wszedł spokojnie w posessyą drugich lat trzech, nie mógłby być prawnie za złożeniem summy w Grodzie, przez Dłużnika, z dóbr ruszony. Z strony Kredytora warować się zwykł czas, ostrzeżenia o wykupnie, *np.* na dwanaście lub sześć niedziel, dla obmyślenia possessyi; excypować sobie także może rumacyą wolną do pewney odległości, czyli zażywanie pańszczyzny do wywozu ruchomości i remanentow, ieśli tych Dziedzic nie nabywa: lub na mieyscu sprzedać ich w czasie nie dopuszcza. Nawzajem waruie sobie Dziedzic całość dóbr zastawionych: a zatym Zastawnik tak za rozpędzenie Chłopów dla uciążliwości, iako i dezolacyą lasow, budynkow, stawow *i t. d.* odpowiedzieć powinien. Bu-
do-

(g) V. 7. A. 1768. fol: 707. t. Złączenie P. A gdy.

dowa z
la się,
a nie
darstwa
przy K
bligowa
iako wy
z intrat
gnioneg
wiąże,
wnika:
kowe do
muszon
Summy
zawsze
mu pow
sessyą.
w Gro
stawnik
pić pow
wnik z
tem rug
iazd po
że pret
ti, aut
winny.
wnych
lat trzy

(b) Zaw
176
177

dowa zaś, ta tylko Zastawnikom dozwala się, która koniecznie do utrzymania, a nie do wygody lub polepszenia gospodarstwa potrzebna; ani takowey Dziedzic przy Kontrakcie expiracyi bonifikować obligowany nie iest. Kontrakt Zastawny, iako wyzuwa docześnie Właściciela dóbr z intrat, aż do czasu powrocenia zaciągniętego kapitału; tak i Sukcessorow wiąże, aby w spokojney possessyi Zastawnika zachowali: (b) Gdyby nawet takowe dobra przedać Właściciel był przymuszony, przez coby nastąpił przekaz Summy Zastawnikowi od niego winney, zawsze atoli, nie zadysputowaną ostrzedz mu powinien do czasu przyzwoitego possessyą. Jak tylko na terminie Summa w Grodzie, a w Litwie na gruncie Zastawnikowi składa się, z possessyi ustąpić powinien: (i) Gdyby zaś Zastawnik z dóbr ruszyć nie chciał, gwałtem rugowany być może, ani to zaiazd poczytane być nie ma; (k). Wszakże pretensye wzajemne *in foro competentis*, *ante alias causas* rozsądzone być powinny. Co się Preskrypcyi dobr zastawnych tycze, ostrzeżono iest: że i do lat trzydziestu uchodzi, byle tylko co

Q

lat

(b) Zawadzki t. de Obligat: fol: 40. (i) V. 7. A. 1768. fol: 603. §. 13. (k) Ibidem a V. 8. A. 1775. fol: 116. t. Obiaśnienie.

lat pięć Zastawny Kontrakt był odnowiony: (l) ale prawo to w używaniu nie jest, tym badziey dawniejsza ustawa, podług której Kontrakt Zastawny w Roku i sześciu niedziel z Grodu do Ziemstwa nie przeniesiony, upadał. (m) Nakoniec Prawo Roku 1726. (n) warowało: *Nayprzód*, aby Kontrakty Zastawne i obligacye, tłumaczeniu Trybunałów nie podpadały. *Powtóre*, aby Summy wszelkie monetą kontraktem ostrzeżoną podług waloru w Kraiu wziętego płacone były. *Potrzecie*, aby Possessorowie Zastawni, do kalkulacyi z intrat pociągani nie byli, a nawzajem ci pretensyi o niedobior do Dziedzicow nie rościli; chyba gdyby reparacya Kontraktem lub Dekretem ostrzeżona była, lub addytament warowany, co i Prawo Roku 1776. potwierdzając we wszystkim powyższego prawa wyrok, na nowo zabezpieczyło. (o)

Prawa Statutu Litewskiego o Zastawach w niczym się prawie od Koronnych obszerniey wyłożonych nie różnią: przeto tu dla krótkości dokładniejszy ich wykład opuszcza się. (p)

TY-

- (l) A. 1420. V. 1. fol. 75. t. de Præscrip: (m) A. 1347. V. 1. fol. 19. t. de Præscrip: (n) V. 6. fol. 418. t. Tryb: P. Kontrakty N. 94. (o) V. 8. A. 1776. fol. 883. t. Warunek. (p) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 6. 27. 14. 19. 20. 21. 22. 28. i Roz. 4. Art: 50.

O J

„PR

„wy,

„ale r

„trakt

„rzedz

„podłu

„Empt

„Locat

„sis:

„cya,

„pulat

„Różn

„temi

„mi, r

„wnych

„sadza

„tak i

„zamia

„ciągn

„dycya

„nieysz

„dobrą

„naycz

„kły, z

„wagi

TYTUŁ III.

O Kontraktach Samougodnych,
albo Słownych.

„PRzez Kontrakty Samougodne albo
 „Słowne rozumieją się owe umo-
 „wy, w których zawarciu rzadko pismo,
 „ale tylko dobrowolne i zobopólne kon-
 „traktujących zachodzi zezwolenie; W
 „rzędzie kontraktów tych liczą się
 „podług Prawników Rzymskich, Kupno
 „*Emptio*: Przedaż, *Venditio*: Arenda,
 „*Locatio*: Naiem, *Conductio*: *Emphyteu-*
 „*sis*: Współka, *Societas*: Plenipoten-
 „cja, *Mandatum*: Przyrzeczenie, *Sti-*
 „*pulatio*: Poręka, *Fidejussio* vel *Evictio*.
 „Różnica, która między pierwszemi i
 „temi pośledniemi zachodzi kontrakta-
 „mi, raczy na uwidzianym ludzi pra-
 „wnych podziale, niż na osobnych za-
 „sadza się warunkach. Bo iak *Realne*
 „tak i *Słowne*, *Rzecz* pewną mają w
 „zamiarze: iak pierwsze tak i drugie
 „ciągną za sobą rzeczy cessyą albo tra-
 „dycyą: Nakoniec, iak tamte tak i ni-
 „nieysze, aby ważność swoją miały, i
 „dobrą wiarą i za ugodą wzajemną i
 „nayczęściej na piśmie czynić się zwy-
 „kły, zwłaszcza, gdy o rzecz większej
 „wagi kontrakty zachodzą: Unas zaś,

„ z większą zawsze tam solennością za-
 „ wieraią się, gdzie albo rzeczy nieru-
 „ chomey kontrakt tycze się, albo obo-
 „ wiązki i warunki iego na dobra zle-
 „ waią się.

§. I. Kupno i Przedaż.

„ Kontrakty Kupna i przedaży tylko
 „ przez wzgląd Osob kontraktujących
 „ różne mają nazwiska, w samey rze-
 „ czy zaś nierozdzielnie z sobą łączą
 „ się. Do przedaży lub kupna, prócz
 „ generalney o Kontraktach reguły po-
 „ trzebna iest: 1. Umowa dobrowolna o
 „ szacunek czyli wartość albo *pretium*: rze-
 „ czy. 2. Wyliczenie umowioney sum-
 „ my: gdyż ieśliby rzecz za rzecz od-
 „ mieniona była, nie byłoby to przeda-
 „ żą, ale zamianą. Nakoniec tradycya
 „ albo zlewek prawa własności przez
 „ Przedażę na Kupca. Z tych ge-
 „ neralnych o Przedaży i Kupnie reguł
 „ wypływa *nayprzód*: iż nikt chyba dla
 „ oczywistego publiczności dobra, urzę-
 „ downie do przedaży swej własności
 „ pociągniiony być nie może. *Pontóre*.
 „ Wszelka zdrada lub ukryta wada w
 „ rzeczach przedaynych, obala przeda-
 „ ży kontrakt: równie iako i trudność
 „ pozyskania *np.* przekazaney summy
 „ lub obięcia rzeczy przedaney. *Potrze-*

„ *cie*:

„ *cie*: G
 „ wiona,
 „ tość rze
 „ Kontrak
 „ Pod Prz
 „ kolwiek
 „ a zacy
 „ dzież rz
 „ kazane,
 „ powietrz
 „ sem będą
 „ dawać n
 „ kowey
 „ W reszc
 „ chomey
 „ wney ug
 „ zwykła:
 „ cym umo
 „ Podług
 „ Kupno i pr
 „ miż samem
 „ re powyżey
 „ A że w rze
 „ wi temu s
 „ tamy, któr
 „ dotyczą się
 „ lubo poczę
 „ dzi. Są te
 „ ustawy, na

(a) Hein; lib:

„cie: Gdy w sprzedaży summa umowiona, oczywiście przechodziła wartość rzeczy, mógł być u Rzymian Kontrakt takowy sądownie uchylony. Pod Przedaż podpada to wszystko, co, kolwiek prawnie posiadane być może: a zatym ludzie nayprzód wolni, tudzież rzeczy święte, publiczne, zakazane, inaczey *Kontrbanda* zwane, zapowietrzane, kradzione, pod processem będące *it. d.* nietylko że się przedawać nie mogą, ale i Kontrakty takowe Przedaży, *ipso facto* upadają. W reszcie iak ruchomey tak nie ruchomey rzeczy przedaż, prócz słowney ugody, na piśmie warować się zwykła: co gruntownieysze zachodzącym umowom daie stwierdzenie. „(a)

Podług Praw i zwyczajow kraiovych, Kupno i przedaż rzeczy *ruchomey* z temiż samemi czyni się warunkami, które powyżey Prawo powszechne opisało. A że w rzędzie Praw naszych Kontrakto- wi temu służących, naywięcey tych czytamy, które Kupcow i Rzemieślników dotyczą się, namienić cożkolwiek o nich, lubo poczęści zaniedbanych, nie zawadzi. Są tedy *nayprzód* obszerne i gęste ustawy, naturę czyli gatunki towarow

Q 3

przez

(a) Hein; lib: 3. t. 24.

przez Kupcow do Kraiow naszych wwo-
żonych opisuiące, a ten ogólny stano-
wiący warunek: aby nikt *irritamenta lu-*
xūs w granice Państwa wprowadzać, i
niemi kupczyć pod konfiskatą nie wa-
żył się. (b) Prawa późniejsze zaleci-
wszy Miastom uskutecznienie dawniey-
szych *de lege Sumptuaria* ustaw (c)
wszczególności, złota, srebra, kleyno-
tow, pereł, koronek, drogich futer, ia-
ko to: Sobolow i Marmurkow, Osobom
stanu mieyskiego do stroiu zażywać, ani
szpad i szabel nosić prócz Osob Magi-
stratowych i podróżnych, pod karą 500.
grz: zakazały. (d) Nakoniec na Seymie
Roku 1780. z ponowieniem wyrokow u-
stawy R. 1776. wspólne na każdy Stan
i płeć stanęło prawo, którym noszenie ko-
ronek, haftow, galonow, materyi bo-
gatyeh tak litych iako i puł litych złot-
nych lub srebrnych, tudzież używanie me-
blow drogich zagranicznych, skór, szorow
i oporządzeń konskich: także powozow,
szkła, i farfur niepořcellanowych pod
karą 2000. grz: na Delatora zabronione:
Na liberye same sukna kraiowe przepi-
sane: a szczególniey dowoz nowych
kleynotow pod konfiskatą zakazany. (e)

Po-

- (b) A. 1655. V. 4. fol: 509. t. Lex. 1683. V. 5.
fol: 659. t. Executio. (c) 1764. V. 7. fol: 151.
t. Warunek. (d) V. 8. 1776. fol: 393. t. Ob-
iąsniienie. (e) V. 8. 1780. t. Ponowienie. f. 980.

Powtó-
kupiec
(krai-
kta)
z Urz
i Mie
Mci J
ży. (f)
granic
mogą
przysię
7. od r
dzi i r
swych
Praw
rzędom
Mieysk
bowe n
stkie
a do t
Woiew
gdzie
z Depa
należy,

- (f) A. 16
V. 4
fol:
(*) Prze
czyt
towa
trzeb
nie
dzie

Powtóre poddaią Prawa nasze towary kupieckie i rękodzieła Rzemieślników (kraiowe *in crudo* wyjąwszy produkta) pod taxę Woiewodzińską, wraz z Urzędami, Ziemskimi, Grodzkimi i Mieyskimi, która pod bokiem J. K. Mci Juryzdykcyi Marszałkowskiey należy. (f) Ze zaś poznano iż towary zagraniczne z trudnością stale taxować się mogą, deklarowano, iż Kupcy kraiowi przysięgać powinni, aby nie więcej iak 7. od 100. Cudzoziemcy 5. od 100. Żydzi i niewierni 3. od 100. w sprzedażach swych procentu ciągnęli. (g) Exekucya Praw rzeczonych należała dawniej Urzędom Woiewodzińskim, Grodzkim i Mieyskim: dziś zaś Kommissye Skarbowe nadane powagą sądowniczą, wszystkie Sprawy handlowne rozsądzaia: a do taxy rzeczoney z pomocą Urzędów Woiewodzińskich, procz Warszawy, gdzie ta Juryzdykcyi Marszałkowskiey z Departamentem Policyi i Skarbowym należy, prawem R. 1776. obowiązane. (*)

Co

(f) A. 1643. V. 4. fol: 67. t. Pretia. (g) A. 1661. V. 4. fol: 730. t. Instruktarz, i 1667. V. 4. fol: 949. t. Pretia.

(*) Przetrząsaiąc naydawniejsze Prawa nasze, doczytuieśmy się, nie bez chlubnego ukontentowania, że Przodkowie nasi, nietylko na potrzeby kraiu, handlu przewagę, poskromienie zbytkow, utrzymanie obyczajow, rękodzieł rozkrzewienie, pilną mieli baczość;

Co do kupna, lub sprzedaży rzeczy *nieruchomych*: podług Statutu Zygmunta (*b*) sami tylko bezpotomni wolny mieli dóbr szafunek, czyli wolną onychże na kogożkolwiek alienacyą; ale dziś Prawo to zapomniane, a Statut Litewski w niczym tej Rodziców prerogatywy nie ogranicza. (*i*) Obydwa zaś Prawa zgadzają się na to: 1. Aby Kontrakt Sprzedaży koniecznie przez transakcyą urzędową zawarty był formułą Statutu (*k*) lub zwyczajową. Sprzedaż takowa i podług dawniejszych i podług późniejszych Praw, ile gdy dobrowolnie umowiona jest,

(*b*) A. 1511. V. 1. t. Libertas fol: 376. (*i*) Roz: 7. Art: 1. (*k*) V. 1. A. 1523. fol: 416.

ale i do samego zdrowia Obywatelskiego, przykładem Prawodawców lepszą tchnących ludzkością, starowną swoją rozciągali pieczołowitość. Takie jest prawo Zygmunta I. o Aptekach Roku 1523. (*i*) uchwalone: którym wszyscy Doktorowie *Medicina* po Miastach naszych bawiący, do coroczney Aptek rewizyi obowiązani: A gdy te w złym porządku, rzeczami zastarzającymi i zwieterzającymi opatrzone znajdą, urzędowi o tym donieść powinni. Nie przepominiały i późniejsze Konstytucye o tak potrzebney dla Narodu Ustawie, kiedy stanowiąc Doktorów przy Szpitalach Woiewodzkich (dziś przez Komisją *boni ordinis* rozrządzać mianych) tenże rewidowania publicznych Aptek wkładają na nich obowiązek: a nawet, Doktorów po

(1) V. 1. fol: 402. t. Ut Doctor.

iest, v
Litwie
nami
czyli
podaie
iących
się z i
dwudzi
10. ty
ły 200
tysięcy
dwa M
krórcy
w dru

(1) V. 7
(m)

Mi
Szp
li i
roz
now
zyc
ży
bli
Ży
ie,
tr
Zi
nā
roc
ka

(2) 17
fol
Ak

jest, wiecznie trwać ma. (1) W Litwie, wprzód Kontrakt między Stronami spisuie się w obecności świadków czyli Pieczętarzów, a dopiero do Aktów podaje się. (m) 2. Szacunek dóbr stojących zwłaszcza Ziemskich, miarkuie się z intraty czystey: ta na dziedzictwo dwudziestolernia kupuie się; i tak dobra 10. tysięcy Złł: importujące, wartowały 200. tysięcy Złł: zaś drugie od 100. tysięcy Złł: intraty, miałyby szacunku dwa Milliony Złł: Intrata czysta w niekrózych Woiewodztwach z wysiewów, w drugich z pańszczyzny, w innych z czyn-

-
- (1) V. 7. A. 1768. fol: 707. t. Złączenie. P. A gdy.
(m) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 1.

Miastach bawiących, pod rząd czyli dozór Szpitalnych poddaia. (2) Naydokładniey atoli i nayiaśniey potrzebę i użytki z takowych rozrządzeń dotknęło prawo Roku 1768. stanowiące szkołę Lekarską, i umiejętności fizycznych: gdzie nawet *gratis* Kraiowi służyć obowiązane Osoby, któreby z Skarbu publicznego płacone lub edukowane były. (3) Życzenie tylko dla całego Narodu pozostanie; aby tak chwalebna ustawa, przez opatrzenie funduszu wyznaczonego 400. tysięcy Złł: do skutku iak nayprędzey przyprowadzoną została: ani szła w rząd tych, gdzie Narod pięknie, ale bezskutecznie myślącym pokazał się.

- (2) 1775. V. 8. fol: 173. t. Wyznaczenie. 1780. fol: 979. t. Szpitale: (3) V. 7. fol: 648. t. Akadem: Lekar:

czynszow, osepow, ile gdzie pańszczyzny nie masz, wyciągana bywa; Jak ziarno tak pańszczyzna ciąga i piesza, z zwyczaju mieysca szacunek mają. Z ziarn prócz żyta, pszenicy i owsa, inne na intratę rachować się nie zwykły. Pańszczyzna ciąga, dwoy tyle co piesza albo kobieca szacuje się. W Processie Szwoszewskiego (n) następującą regułę czytamy: Gdziekolwiek czynszu grzywna iedna płaci się, lub korzec zboża wysiewa się, taki grunt na Dziedzictwo grzywien 10. szacowany być powinien. Ale ta ogólna o kupnie i przedazy ustawa podpada wielu excecptom, iuż to z racyi dóbr lokacyi, a z tąd większego handlu: iuż to z zagospodarowania tych, a ztąd podniesienia ich, lub nie, przez przemysł: iuż nakoniec z potrzeb ekonomicznych, często niektórym majątnościom brakujących: iakie są lasy, sianożęcia, rzeka spławna, Miasto handlowne. *i t. d.* W kupnie dóbr Królewskich lub Urzędow intratnych, naywięcey siedmioletnia intrata opłacona bywa: tak Dzierżawa 7000. czyniąca, kosztowałaby 49. tysięcy: Jeżeli zaś Possessor więcey utarguie, to się za tytuł czyli honor, rachować zwykło. Summa

(n) V. 3. A. 1611. fol: 83. N. 17.

ma za takowe dobra prywatnym Kontraktem umowiona, prywatnie liczy się, a zlewek Prawa za poprzedzającym Królewskim Konsensem przez cessyą urzędową dzieie się. W kupnie atoli dóbr Królewskich ewikcyą miejsca nie ma: bo inwentarze tych, tak intraty, iako i natury ich, nayspewniejszym są świadectwem. 3. W Przedaży urzędowej dóbr Ziemskich, za ustanowionym onychże szacunkiem, potrącają się summy ewikcyonalne i wyderkaffowe: i tak iezli dobra 300. tysięcy skontraktowane, a summ 150. tysięcy wyderkaffu, Dziedzic nie wezmie za nie iak połowę umowionego szacunku, 4. Przedający, zeznając Donacyą i cessyą dóbr, zapisując oraz ewikcyą albo bezpieczeństwo Kupcowi, czy to na innych dobrach, czy to przez rękoymie cudzą: a to o to: iako zbywa dobra własne i długami utaionemi lub processami nie obciążone, w tey obszerności i z tą intratą, która w inwentarzach test okazana. Ewikcyą zaś ta, tylko do lat trzech służy. (o) 5. Przy przedaży, czyni się zlewek Prawa wszelkiego dziedzicznego, nic nie excypuiąc na wieczność, a razem wolna intromissya ostrzega się. Nad to Właściciel kwitu-

ie

(o) A. 1420. V. 1. foli 76. t. de Vendit.

ie Kupca przed Aktami Kwitem *de pretio* zwanym, z summy całkowitey: a iezli ta umowiona w całości wyliczona nie iest, prostym długiem kwotę resztuiącą waruie. 6. Kredytorowie maiący na przedanych dobrach zapisy, albo ewikcyą, nowego Possessora tychże patrzyć obligowani: ani maią prawa pierwiastkowego pożywać Dłużnika, iezli na dobrach innych ewikcyi zapisaney nie okażą: co się w ten czas tylko dzieć zwykło, gdy ewikcyą pryncypalna *np.* dziś przez zabor Kraiu zainwolwowana, lub dobra długami przedadowane zostaną. W Litwie, iako się iuż namieniło, ewikcyą na dobrach sprzedanych, tylko do 3. lat rozciąga się. 7. Oprawa posagu na dobrach pod sprzedaż idących, albo za konsensem Zony i radą Przyjaciół iey, na inne dobra Mężowskie przenosi się, albo w szacunku dobr potracona być powinna. (p) Oprócz tych prawnych do Przedazy lub Kupna dóbr warunkow, potrzebna ieszcze istotnie Kontraktuiącym, lat doyzrzałość: *annorum competentia*: którą prawa późniejszy w 24. roku skończonym stanowią. (q) I lubo Młodzian po 18. roku nabiera prawa zupełnego substancyi rządu, wieczystych atoli

(p) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad effugiendas.

(q) V. 7. 1768. fol: 707. t. Złączen: P. A gdy.

toli tranzakcyi, iakie są Donacye, Zapisy, Przedaże, czynić nie może: a uczynione, gdy chce, w czasie inwalidnie, lub legalizuje, gdy ie trwałemi i stałemi mieć pragnie. Nakoniec prócz Małoletnich dziedziczne possessye mających, nie może ich przedawać lub nabywać, iako i wszelakiego zawierać Kontraktu wieczystego, szalony, marnotrawca iawnny, lub w kurateli będący, i Banit, lub Infamis publiczny. Bo każda tranzakcyja przez osobę zdrową na umyśle, *mentis compotem*: i wolną, *sui juris*: zawarta być powinna. Bannitom przecięż Cywilym prawo R. 1538. (dziś zupełnie zaniedbane) do 12. niedziel ku zaspokoieniu bannicyi lub Kredytorow tranzakcyje wieczyste czynić dozwalało.

(r) *Oczyw videt tit: ostat: Cze: IV.*

Upada Kontrakt Przedaży albo przez się, gdy istotnych do ważności iego uchybiono kondycyi, czyli solenności, albo kassować się może przez wzajemne stron kontraktujących zezwolenie; Jeżeli atoli tranzakcyje urzędowe pozachodziły, przeciwnemi aktami obalone być by musiały. 2. Kassowało dawniey Kontrakt Przedaży *Jus Retractus*: albo Prawo bliższości iednego z Krewnych do naby-

bycia przedaney substancyi, które nie dłużej naybliższemu Krewnemu iak do lat 3. i miesięcy 3. służyło, (s) ale po-
dług późniejszego Prawa, (t) wszelkie
tranzakcye dobrowolnie zawarte za nie-
wzruszone mieć chcącego, prerogatywa
ta Pokrewieństwa upadła: o czym i Re-
zolucya Rady Nieustającej Roku 1777.
Nro 103. dnia 8. Apr: naucza. Nako-
niec wszelka dóbr sprzedaż ustnie lub
na piśmie zawarta, a przez Dziedzica
przed Aktami nie zeznana, w Sądzie
mocy żadney nie ma, i takowy Kupiec
nietylko tytułu Dziedzica, ale i dóbr
possessyi pozyskaćby nie mógł; W czym
Prawa naszego rozrządzenie arcy-chwa-
lebne; a to żeby i Skarb w swych per-
ceptach, i Kredytorowie w swych sum-
mach na dobrach lokowanych, większą
w urzędownie odmieniałym się dóbr
Possessorze mieli pewność. Do tego gdy
dóbr Ziemskich nabycie tylko Szlachcie
i Duchownym Swieckim wolne, a Za-
konnikom, Cudzoziemcom i Plebeiu-
szom zakazane, nie mogłaby Zwierz-
chność być pewną o dopełnianiu praw
tych exekucyi, gdyby pokątne przeda-
że ważne być miały.

(s) A. 1347. V. 1. fol: 44. t. de Prescrip: (t) A.
1768. V. 7. fol: 707. P. A gdy.

„ Pra
„ rucho
„ iem
„ czasu
„ trakte
„ nym
„ zapła
„ pismi
„ rący
„ tor: p
„ Aren
„ mowa
„ bo w
„ służy
„ przed
„ intrat
„ dowa
„ rendz
„ ko uz
„ 1. Jż
„ łości
„ ści
„ traci
„ chod
„ iey
„ darza
„ ności
„ naym
„ szkoc
„ caia

§. II. *Arenda i Naiem.*

„Przez Kontrakt *Arendy*, same rzeczy
„ruchome lub nieruchome; przez *Nai-*
„*iem*, praca ludzka ręczna do pewnego
„czasu zakupuie się. Obydwu tych Kon-
„traktow istota, zależy na dobrowol-
„nym zezwoleniu, użytku rzeczy, i
„zapłacie: czasem słownie, czasem na
„pismie Kontrakty te zawierają się. Bio-
„rący rzecz w *Arendę*, nazywa się *Loca-*
„*tor*: po naszymu, *Arendarz*, *Naiemnik*,
„*Arendatarius*. *Arendować* zaś i *nai-*
„*mować* mogą ci wszyscy, którym al-
„bo własność rzeczy, albo ich użytek
„służy; a zatym rzeczy te, które od
„przedaży wyięte są, iezli przynajmniej
„intraty ich do nas nie należą, zaaren-
„dowane być nie mogą. Ze zaś w *A-*
„*rendzie* nie rzeczy własność, ale tyl-
„ko użytek iey zapisuie się, idzie ztąd:
„1. Jż korzystający dochody, rzeczy ca-
„łości ostrzegać obowiązany. 2. Wła-
„ściciel w czasie zaarendowanej rzeczy,
„traci iey wolną dyspozycyą, co się do-
„chodow tycze: i gdyby dziedzictwa
„iey zrzekł się lub one sprzedał, *Aren-*
„*darza* do terminu Kontraktu w spokoj-
„ności dochować obligowany. 3. W
„*najmie* domow wynikające z *Arendy*
„szkody, te tylko *Arendarzowi* potra-
„cają się, które z iego własney, a nie

„ z są-

„ z sąsiedzkiej *np.* ognia: lub przypadko-
 „ wey *np.* powodzi, trafić się mogą winy.
 „ 4. Reparacya, tak na gruncie iako i
 „ w domach, ta tylko Arendarzowi wol-
 „ na, którey Właściciel dozwala, lub
 „ Kontraktem waruie. W reszcie obo-
 „ wiązki wzajemne tych Kontrahentow,
 „ równają się tym, które, mówiąc o Za-
 „ stawie, wyliczyły się. 5. Co do Na-
 „ iemników, czy to o pracę lub usługę
 „ ich rzecz idzie, czy o rękodzielną
 „ sztukę; umowy takowe, słownie lub
 „ na piśmie zawarte, sprawiedliwością
 „ i rzetelnością z obu stron powinny być
 „ miarkowane: a w Sądzie wypływa-
 „ iące ztąd spory, albo podług opi-
 „ sow kontraktowych, albo według de-
 „ cyzyi ludzi tegoż kunsztu, rozsądza-
 „ ne bywają. „

Kraiowe Prawa mało co uczą o Kon-
 trakcie Arendy: o Naymie zaś wcale nic
 nie wspominają. Naywięcej tedy w tym
 punkcie zwyczajem rządziemy się: Ja-
 koż lubo forma Kontraktu Arendy w Sta-
 tutcie Zygmunta (a) znayduie się, rzadko
 atoli Kontrahenci tey trzymają się. Pod
 Kontrakt Arendy podpadają, nietylko
 dobra Ziemskie i Duchowne, ale nawet
 i Królewskie za przywileciem posiadane.

A że

(a) A. 1523. V. 1. fol: 422.

A że moc tego Kontraktu tylko do intrat rozciąga się, więc gdy dobra te czy to przez śmierć, czy sprzedaż, Possessora odmienić mogą, nie na dłużej iak na lat trzy arendowane bywają. A jeśli w ciągu trzechletniej tenuty, Starosta lub Dzierżawca umiera, wybrawszy z arendy należytość; Arendarz z dóbr ustąpić, a z Sukcessorami o niedobior grać powinien. Z teyże przyczyny, i dobra niektóre Ordynackie, tylko rocznym Kontraktem puszczane bywają. Zawiera się Kontrakt Arendy prywatnie, i tylko dla pewności czasem roborowany bywa: Summa arendowna, albo przodem czyli z góry ratami, *anticipativè*: albo przy schyłku roku, *decursivè*: upłaca się. Gdy zaś całą z góry *np.* trzechletnią summę liczy Arendarz, potrąca sobie procent dwuletni od trzeciej, iednoletni od drugiej raty: odpierwszy zaś rachować się niezwykły, bo pospolicie raty arendowne z góry opłacają się. W tymże Kontrakcie ostrzegają sobie Kontrahenci na wzajem: 1. Arendarz waruje sobie niedobior intrat z nieurodzaiu lub klęski publiczney pochodzący, tudzież wolną rumaczą do pewney odległości z pomocą pańszczyzny. 2. Dziedzic prócz punktualności zakontraktowanej Summy, excypuje sobie to wszystko, co o Kontraktach Zastawnych po-

wiedziało się, oraz zabeśpiecza awizacyą Arendarza względem approbacyi lub uchylenia na dal Kontraktu; a na terminie kończącey się tenuty, Arendarz wolną possessyą oddać powinien. 3. Trafić się zwykło: że Arendarz subarenduje drugiemu zaarendowane dobra: umowy między nim i Subarendarzem w niczym od pierwszych nie różnią się: Dziedzicowi zaś, w przypadku sprawiedliwych pretensyi, nie z Subarendarzem, ale z Arendarzem pierwszym rozprawa służy, a temu wolno czynić iak *Jurisdatori* z swym Subalternem. 4. Dobra zaarendowane puszczać się zwykły z Inwentarzem, czyli oborą, i stadami, z pasieką *it. d.* na ówczas przychowek i użytek, należy do Arendarza, szkody zaś zwłaszcza przypadkowe mnieysze *np.* przez zwierza w dobytku zaszłe, na worek Arendarza padają. Morowa tylko zaraza excypuie się, i straty albo w połowie, albo całkiem, należą do Dziedzica. (b)

Statut Litewski namieniając o dóbr Arendzie (c) przepisuie tylko drogę prawną Arendarzowi względem Dziedzica, i temu na wzajem, o zachodzące krzywdy: (Nad to ostrzega: iż Kontrakt a-

ren-

(b) Zawadzki Proces: Judic: t. de Inscript: locat: fol: 47. (c) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 51. i Roz: 7. Art: 8.

rendo
spisar
ma.
rendz
ziem
wno
same
go K

„
„i E
„dzi
„kil
„ka
„bra
„teg
„nie
„mo
„stk
„do
„da
„ter
„ści
„ze
„po

(d)

rendowny w obecności trzech Szlachty spisany, w każdym Sądzie wagę mieć ma. Wreszcie co się dotąd o dobr Arendzie powiedziało, tyczy się wszelkich ziemnych i pieniężnych dochodów, równo iak tamte arendować się mogących; same tylko dochody Skarbowe z pod tego Kontraktu wyjęte. (d)

§. III. *Emphyteusis.*

„ Między Kontraktem Arendownym
 „ i Emfiteutycznym, czasu tylko zacho-
 „ dzi różnica: gdyż pierwszym na lat
 „ kilka, drugim na kilkanaście lub kil-
 „ kadziesiąt, a czasem i wiecznie, do-
 „ bra, grunta, place puszczaią się. Prócz
 „ tego w Arendzie albo nymie domow,
 „ niektóre ciężary Dziedzic, inne Ko-
 „ mornik podejmuie: Emfiteuta wszy-
 „ stkie zastąpić obligowany. Nadto w
 „ dobrach arendownych na intracie po-
 „ daney przestać musi Arendarz; Emfi-
 „ teuta przemyśłem swym, w wnętrzo-
 „ ściach nawet ziemi poszukiwać iey mo-
 „ że, byle tylko ulepszenie gruntu, nie
 „ pogorszenie nastąpiło, co dziś skru-
 Rz. „ pu-

(d) V. 8. A. 1776. fol: 897. t. Obiaśnienie. a w Konst. Lit: Ibidem fol: 926. t. Ustawa. Item Stat: Lit. w Roz: 3. Art: 51. i Konst: R. 1576. §. Osobliwie V. 2. fol: 901.

„pulać nie zachowuje się, zwłaszcza
 „tam gdzie istna z produktów wewnątrz-
 „trzych gruntowych *np.* gliny, rudy,
 „intrata. Emfiteuta albo Czynszownik,
 „pomimo wszelkiej czasu klęski, inkur-
 „syi, lub nieurodzaju, umowiony czynsz
 „inaczej *Kanon* zwany, corocznie Dzie-
 „dzicowi płacić powinien: tak dalece;
 „że gdyby go Panu Świeckiemu przez
 „lat trzy, Kościołowi przez lat dwa
 „nie zapłacił, traci Prawo Emfiteuty-
 „czne. Upadłby równie w Prawie swym
 „Czynszownik, gdyby go bez wiedzy
 „Dziedzica: sprzedał. Ostrzeżenie zaś
 „to koniecznie potrzebne jest: gdyż Pan
 „gruntu, ma zawsze po sobie pierw-
 „szość do nabytku. Jeżeli zaś Emfiteuta
 „arendować tylko, lub zastawiać chce
 „Prawo swoje, nie jest obowiązany
 „Dziedzica dokładać się.”

W Opisy Prawa powszechnego względem
 Kontraktu Emfiteutycznego, są dla Kra-
 iu naszego niewątpliwą co się dóbr Szla-
 checkich i Duchownych tycze regułą;
 gdyż w obydwu Prowincyi Prawach da-
 wniejszych, żadney o tym Kontrakcie
 nie znajdujemy nauki, prócz wzmianki
 o niektórych dobrach Królewskich, Pra-
 wem Emfiteutycznym różnym partyku-
 larnym Osobom puszczonej; Poźniej-
 sze Prawo zabezpiecza najprzód Królom
 w dobrach Stołowych, Starostom w Kró-
 le-

lewszc
 wnych,
 moc na
 ktow,
 chodni
 ie: Nac
 tyczny
 ostatek
 wszyst
 wincy.
 Emfite
 excyp
 tego P
 niewa
 Przyw
 Rzpłi
 dożyw
 intrat
 1764.
 rostwa
 Stany
 bowe
 Przyw
 teusin
 konku
 tami
 coroc
 cwik

lewszczyznach, i Duchownym w Ducho-
wnych, Szlachcie w swych Dziedzictwach
moc nadawania Emfiteutycznych Kontra-
ktow, a w szczególności Emfiteutę przy-
chodnia po lat trzech za Obywatela uzna-
nie: Nadto propinacyą na gruntach Emfiteu-
tycznych Dziedzicowi ostrzega. (a) Na-
ostatek Stany Rzplitey (b) puszczając
wszystkie Królewsczyzny oboyma Pro-
wincyi za Kontraktem pięćdziesiątletnim
Emfiteutycznym, nawet Krzesłowych nie
excypuiąc, (c) przepisały sposob nabycia
tego Prawa i kondycye następujące. 1. Po-
nieważ Kontrakty Emfiteutyczne albo
Przywileie, iedne są dane przez Stany
Rzplitey; takowi Emfiteuci po zeyściu
dożywoćnich Possessorow, cztery kwarty
intraty, podług Lustracyi ostatniey Roku
1764. płacić obligowani. Na te zaś Sta-
rostwa i Królewsczyzny, które przez
Stany rozdane nie są, Kommissye Skar-
bowe Kontrakt, a Kancellarye Wielkie
Przywileie nadaia. 2. Biorący *Emphy-*
teusim od Kommissyi Skarbowey, przez
konkurs, 5. od sta taxy dóbr dwiema ra-
tami Marcową i Septembrową, czynszu
corocznego płacić powinien: Zapisuiąc
cwikcyą w trzeciej części na dobrach
R₃ dzie-

(a) A. 1768. V. 7. fol: 599. §. 18. (b) A. 1775.
V. 8. fol: 138. t. Starostwa. (c) Rez: R. N.
1779. N. 278. 17. Xbr.

dziedzicznych, Summach, lub przez porękę. 3. Dobra te Emfiteuryczne, działom, ani ciężarom dłużnym nie podpadają. 4. Niepłacący dwóch rat Czynszu, traci Przywilej, a Kommissya ogłosiwszy dobra za wakujące, *plus offerenti* one puści. 5. Więcey nad 50. tysięcy Złł: intraty ieden Obywatel *Jure Emphyteutico* otrzymać nie może, *i t d.* Podobnież i dobra Po-Jezuickie fundusz wieczny Edukacyi Narodowej rozrządzone: (d) z tą tylko co do istoty różnicą, że dobra Królewskie na lat 50. te wiecznym Prawem i niby dziedzicznym puszczone: Nadto w szczególności ostrzega prawo: iż Possesserowie dóbr Po-Jezuickich 4 i puł od sta wartości dóbr płacić powinni, *nulla obstante calamitate*, dwoma ratami, Trzechkrólewską i S. Jańską; ani dwóch majątności (chyba gdyby graniczyły) ieden posiadać nie może. W reszcie obydwu tych dóbr gatunki, tak co do rękoymi albo ewikcyi, iako i punktualnego rat wypłacenia w swoich opisach godzą się; *forum* tylko o dobra Królewskie w Kommissyi Skarbowey, o dobra zaś Po-Jezuickie w Kommissyi Edukacyiney przepisane.

(d) V. 8. A. 1775. fol: 267. t. Rozrządzenie.

§. IV. Współka.

„Kontrakt Współki, albo Kompanii,
„*Societatis*: jest ugoda dobrowolna i
„wzajemna o pracę ręczną, lub rzecz
„iakovą, z obowiązkiem korzystania
„zysków wspólnych, iako i podięcia
„szkod z tego Kontraktu wypłynąć mo-
„gących. Do istoty tego Kontraktu nie
„należy, aby każdy Kontrahent równą
„część łożył. *np.* Kupiec równą do han-
„dłu sumę, Wspólnik równe z To-
„warzyszami trudy; sama tylko propor-
„cja w nakładach, hazardach, i pracy,
„zachowana być powinna, która z u-
„mów i Kontraktów szczególnych uwa-
„ża się. W generalności każdy Wspól-
„nik, o dobro wszystkich, a wszyscy
„o całość każdego starać się mają: Szko-
„dy zatym z niedbalstwa, lub nierzą-
„du iednego, w rzeczy wspólney za-
„chodzące, nie wszystkich, ale tylko
„winnego tyczą się: Jne nieprzewi-
„dziane *np.* z powodzi, nieurodzaju,
„rabunku nieprzyjaciela, rozbicia się na
„morzu płynące, ani od przytomnego
„Wspólnika odwrócone być nie mogące,
„na całą zlewają się Kompanią. Upa-
„da Kontrakt Współki: iuż to przez
„śmierć Wspólnika naturalną, lub cy-
„wilną; iuż to przez zerwanie iey zo-
„bopólne i podniesienie kapitałów, lub
„uchy-

„ uchylenie się od wspólnej pracy; już
 „ przez zamiar zawartej Współki dopeł-
 „ niony lub upadający, lub przez czasu
 „ przebieg opisany, lub nakoniec przez ces-
 „ syą, albo stratę rzeczy Kontraktem za-
 „ iętych, a najczęściej przez bankrutę
 „ Osob Kompanii, która tym sposobem
 „ postąpić sobie powinna, iak Dziedzic
 „ konkurs podnoszący. (a) Dziś w Mia-
 „ stach niektórych zwyczajem jest, iż
 „ Kupiec z całą swoją Kompanią odnosi
 „ na Ratusz od sklepu klucze: Miasto
 „ go pieczętuje: Kredytorów przypoży-
 „ wa, i sprzedają pozostałego towaru
 „ *lege Falcidia* kontentuje. Baczyćby
 „ atoli wcześniej należało Urzędowi
 „ Miejskiemu, aby takowe Konkursy, ce-
 „ lem oszukania Kredytorów nie działały
 „ się: bo trafiać się zwykło, że wprzód
 „ Kupiec powywozi lepszy towar, a do-
 „ piero Konkurs ogłasza: a czasem już
 „ z zapieczętowanego sklepu, unieść co
 „ lepszego sekretnie umie. „

W Prawach Kraiowych nic niedoczytu-
 iemy się o tym gatunku Kontraktów;
 iakoż najwłaściwszy on jest Kraiom ku-
 piectwem bawiącym się: a w Prawoda-
 wstwie naszym dawniejszym wcale nic
 nie znajdujemy (prócz zabezpieczenia
 wol-

(a) Hein: lib: 3. t. 26.

wolnego na rzekach spławu,) coby nas przeświadczało, aby dający nam Prawa, o obowiązkach i bezpieczeństwie handlujących baczyli. Zatem w Sprawach kupieckich, dziś do Sądu Kommissyi Skarbowych należących, Juryzdykcya ta samą słusnością i handlowniejszych Narodow zwyczajami rządzi się.

§. V. Plenipotencya.

„ Plenipotent, podług Prawa Rzym-
 „ skiego, brał na się darmo cudzy go-
 „ dziwy interest; a Kontrakt ten ztąd
 „ *Mandatum* nazwany, że przez danie so-
 „ bie ręki, między Przyjaciółami czasem
 „ słownie, czasem przez Listy, iuż to do
 „ wszystkich iuż do szczególnego interestu
 „ zawierał się; ztąd Plenipotencya albo
 „ wyraźna, albo cicha, albo generalna, al-
 „ bo specyalna, *expressum, tacitum, gene-*
 „ *rale, speciale, mandatum*: nazywała się.
 „ Plenipotent granice mocy swej przestę-
 „ pujący, winien był z osoby swej
 „ odpowiedzieć, ani Pryncypał iego, do
 „ Kontraktow lub umow przez Plenipo-
 „ tenta nad moc sobie daną zawartych,
 „ poczuwał się. Tym więcey zaś obo-
 „ wiązany nie był przedstawiać na działa-
 „ niu delegowaney od Plenipotenta do
 „ interesow swych osoby. Kończyła się
 „ władza Plenipotenta albo za wzajem-
 „ nym

„mnym zezwoleniem, albo za odwołaniem oney z strony Pryncypała, albo „zrzeczeniem się teyże przez Plenipotent- „ta, albo na ostatek śmiercią naturalną „lub cywilną z dwóch iednego. „ (a)

Podług Praw naszych Plenipotent albo Prokurator, ten właściwie rozumie się, któremu Pryncypał przed Aktami daie moc do czynienia Kontraktów dóbr lub summ pieniężnych tyczących się, albo attentowania czyli popierania pewnego lub wszystkich swoich interessow prawnych, w iedney lub kaźdey Jurydykcyi: A tak i u nas, iedna będzie *generalna* druga *specyalna* Plenipotencya: Jedna do interessu ekonomicznego *np.* zaarendowania dóbr, podniesienia kapitału ściągająca się; druga, do odpowiedzi sądowey Plenipotenta umacniająca. Pisana Plenipotencya w sprawach dziedzictwa, koniecznie potrzebna: w potocznych od samey umowy zależy. (b) Wszakże w niektórych Sądach naszych, iako to w Assessoryach, Kommissyach Skarbowych, Departamencie Wojskowym, dosyć iest oddać papiery, do u władania w czynieniu Patrona. W samych więc tylko tranzakcyach gdzie Prawo wymaga obecności Pryncypała, iakie są

Za-

(a) Hein: lib: 3. t. 27. de Mand: (b) A. 1616. V. 2. fol: 276. t. O Plenip: Stat: Lit: Roza 4. Arti: 57.

Zapisy na wieczność, zeznania Dziedzictwa, (c) lub gdzie Strona osobiście w Sądzie stawić się obligowana, iakie są Sprawy kryminalne, świadectwa, lub przysięgi zeznanie; czynność Plenipotentą, czy generalnie czy specjalnie umocowanego nieby nie ważyła: iako i tego, którego władza przez preskrypcyą trzyletnią upadła: co raczy na zwyczaj niż na Prawie funduje się: Podług dzisiejszej w Koronie praktyki i Prawa R.1616. Plenipotenci nawet wieczne Kontrakty imieniem Pryncypałów swych zawierają. W sprawach kryminalnych statystycznych, iakie są Króloboystwo, (d) Rebellia, albo o znieważenie Sądu; także ludziom prawdziwie ubogim, sam Sąd *motu proprio* przydawać zwykł Prokuratora: (e) a ten na ów czas, też same na się bierze obowiązki, iak gdyby grodownie do obrony cudzey był umocowany. Lubo zaś dawne Prawo i zwyczaj późniejszy nie sie, iż każdy sprawę swą przez Patrona lub Plenipotentą popiera, wolno atoll każdemu przełożyć Sądowi własny interes: a to nawet na ow czas, gdy i sam Plenipotent sprawie przytomny jest. Urzędnicy w Sądach swego Powiatu iako i Du-

(c) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Potest. Stat: Lit: Roz: 4. Art: 61. (d) A. 1588. V. 2. t. de Crimine fol: 1207. (e) A. 1496. V. 1. fol: 252. t. De eo.

Duchowni ile w sprawach Swieckich Plenipotentami być nie mogą. (f) W reszcie obojga Praw Kraiowych Ustawy, zabezpieczają wierność Prokuratora dla Strony, a Litewskie w szczególności obostrza, iż ten: któryby o zdradę przeciw stronie był przekonany, gardłem karany być ma. (g) Prawa atoli późniejsze obszerniej o powinnościach Patronów i Plenipotentów, tak Trybunalskich iako i innych Subselliów namieniające, zamilczają o tym przynajmniej co do Korony rygorze. Ostrzedz ieszcze i to przychodzi, że lubo każdy Plenipotent, w interesach Pryncypała swego czynić mocen, nie każdy atoli w Sądzie stawiać może, gdyż liczbę Patronów w każdej Juryzdykcji Prawa określaia: Do tego, aby kto w Sądzie pewnym Sprawy indukować mógł, nietylko Plenipotencyą do tego umocowany, ale nadto w Juryzdykcji tey przysięgły być powinien. Nakoniec każdy Plenipotent może na swe miejsce subdelegować, albo złać swą Plenipotencyą na drugiego przez Jnskrypcyą urzędową: chyba gdyby mu tego oryginalna broniła Plenipotencya,

co

(f) A. 1580. V. 2. fol: 597. N. 38. Stat: Lit: Roz: 4. Art. 58. Item V. 1. A. 1538. fol: 530. t. Ne Spirit: (g) A. 1638. V. 2. fol: 936. t. O Nieznoszeniu. Stat: Lit: Roz: 4. Art: 59.

co osobliwie w interessach szczególnych
warować się zwykło. *Masz także o tym
w Cz: ostatney tit: I.*

§. VI. Przyrzeczenie i Poręka.

„ Ostatni gatunek słownego Kontraktu
„ jest Przyrzeczenie albo Obietnica, *Sti-*
„ *pulatio* : i Poręka albo Rękoymia, *Fide-*
„ *jussio*. Przyrzeczenie dzieje się po-
„ wszechnie między dwiema osobami.
„ Poręcznik albo Rękoymia zabezpiecza
„ daną obietnicę, z obowiązkiem dopeł-
„ nienia iey przez się, w przypadku nie-
„ uiszczającego się Dłużnika. Wszak-
„ że gdyby kilka Osób, kilku drugim
„ rzecz iaką przyrzekło; a tym, kilku
„ Poręcznikow onę zabezpieczyło, wszy-
„ scy nawzajem do rzeczy przyrzeczo-
„ nej lub poręczoney obowiązani. Czy-
„ li zaś w częściach lub całkowicie do
„ każdego ciężar ten należy, umowy
„ przy obietnicy, lub daney poręce, u-
„ czyć powinny. Jeżeli Poręcznik pła-
„ ci dług zaręczony, na ów czas z sa-
„ mym Jstcem rzecz mieć będzie: ie-
„ żli zaś z liczby kilku Poręcznikow,
„ ieden powszechną rękoymią zaspokoił,
„ ma prawo grać o nią z Jstcem i Współ-
„ ręczycielami. „ (a)

Mb-

Mówiąc podług Praw Kraiowych o *Obietnicach* albo *przyrzeczeniu*, to za regułę położyć należy, iż gdy te słownie tylko dzieią się, nikt za nie do Sądu pociągany być nie może, zwłaszcza jeżeli obietnica bez Swiadkow zaszła, albo o rzecz nieruchomą uczyniona była: (b) toż samo i o *Poręce* twierdzić można, gdy ta żadnym pismem, a osobliwie urzędowym, umocowana nie jest, albo gdy Preskrypcyą Roku 1. i niedziel 6. upadła. (c) Równie i te Rękoymie niszczy Prawo nasze, któreby na rzeczy wygrane dane były. (d) Gdy zaś rzecz idzie o Obietnicę albo Rękoymią przed Aktami zeznaną, na ow czas, byle rzecz była godziwa obiecana lub zaręczona, i przez osoby wolne uczyniona; obowiązku niewątpliwie tak obciążającego iako i Ręczyciela: a to na fundamencie ogólney a świeżey o Zapisach (e) dobrowolnie zeznanych ustawy, i wyroku naydawniejszych Praw Polskich, obszernie nawet przypadkowe obowiązki Poręcznika wywodzących, iakie są: 1. Poręcznik zaspokoić dług zaręczony, lub odpowiedzieć w Sądzie za Poręczonego

po-

(b) A. 1576. V. 2. fol: 947. t. O Kontrakcie słownym. (c) A. 1540. V. 1. fol: 560. t. de Cautione. (d) V. 1. 1347. fol: 37. t. de Filio. (e) A. 1768. V. 7. foli. 707. P. A gdy.

powinien, gdy Dłużnik w długi nie uiszcza się, lub na terminie w Sądzie nie staie. Wolna tylko akcyja w takowym razie Poręcznikowi z Poręczonym zostaje. 2. Śmierć poręczoney Osoby, przed wyjściem czasu daney poręki, uwalnia Poręcznika od odpowiedzi. (f) 3. Poręka nietylko Osobę ręczącą, ale i Sukcesorow do satysfakcyi obowiązue (g) i t. d. Nietylko zaś w cywilnych, ale i w samych kryminalnych sprawach, Prawa nasze rękojemstwa winowaycom dozwalaia. W Koronie iasnie to i na zwyczaju i na opisach prawnych fundue się. Statut Litewski wyrażoiey tę swobodę Obywatelom Prowincyi Litewskiej ostrzega, zawsze atoli zezwolenia Powoda w sprawach kryminalnych wymaga: w Cywilnych, nawet bez woli tego, przyięta bywa od Sądu poręka. (h) Dobrodzieystwo to, które w prawie naszym dla naygłówniejszych znajduiemy Kryminalistow, iednym z mocniejszych dowodow iest, że Prawodawcy nasi zawsze ludzkości duchem rządziłi się, dalecy od owych Drakona w starożytności, albo późniejszych Saskich, samym okrucieństwem tchnących, w karaniu

Zbro-

(f) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 27. (g) V. 1. 1505. fol: 326. t. Causas: (h) Roz: 11. Art: 55.

Zbrodniow przepisow. Ani się tą prawa słodyczą sami Anglicy szczyścić mogą: iako tego pretendować zdaie się P. Blackston sławny wieku tego Prawnik: gdyż data Praw naszych pisanych, mało co od Praw Angielskich późniejsza. Nie ucho-
dzi atoli ta, dla Winowaycy Statysty-
cznego prerogatywa *np.* w Sprawie Kró-
loboystwa lub zdrady Ojczyzny, chyba
gdy Przywilej ten wyraźnie, iak świe-
ży dla Ur. Pułaskiego (i) niesie przy-
kład, zabezpieczy Prawo.

Dobra na których poręka albo ewikcyja zapisana, tey są natury, iak gdyby pro-
stym długiem były obciążone. Jeśli Dzie-
dzic w generalności pisze ewikcyją, a
to w słowach: *in Bonis meis omnibus ha-
bitis & habendis*, Kredytor ma prawo na
którychkolwiek patrzeć Ewiktora, gdy
mu Dłużnik satysfakcyi nie czyni; Gdy
zaś w szczególności na dobrach N. dług
iaki Dziedzic ewinkuje; sprzedać ich
nie może, poki ewikcyi nie przeniesie.
Nie podpadaiaż zaś temu ciężarowi do-
bra posażne, zastawne, i Królewskie;
pierwsze z natury posagu wolne od ewik-
cyi, drugie i trzecie z przyczyny bra-
kuiącego Possessorowi do takowych dóbr
dziedzictwa tytułu. A iako Osoba za
Oso-

(i) A. 1778, V. 8. fol: 961. t. Ubezpieczenie.

Osobę, tak i każdy za siebie zapisać może rękoymią, co się u nas w wielu Kontraktach praktykuje, a szczególniej w obięciu administracyi dochodów Rzplitey: która to rękoymia niedość, że od Officyalisty Skarbowego w dobrach swych, lub przez trzecią osobę okazana być powinna; ale nadto warowało Prawo Kommissyom Skarbowym (zostawiwszy Przywilej Podskarbidom nominowania Officyalistow) moc roztrząśnienia, przyjęcia lub odrzucenia, zapisaney poręki; Podobnegoż bezpieczeństwa i Prawa Emfiteutyczne wymagają. Co do zakładów kontraktowych, *de vadiis*: to z praktyki wiedzieć należy, iż gdy tyle drugie zakładu waruią sobie Strony, nigdy go prawie Strona zrywająca Kontrakty, nie płaci: pewniejszy tedy zakład w mniejszej Summie wyraźnie Kontraktem warowany.

T Y T U Ł IV.

O Dzieścicach.

Nie wchodząc w decyzją ieszcze nie rozwiązanej kwestyi między Teologami i Prawa Kanonicznego Nauczycielami, czyli Dzieścicina Prawem Boskim, czy Kościelnym albo ludzkim, należy się

S

Ko-

Kościółowi; Obiaśnić należy te artykuły, które w Konstytucjach naszych, szczególnych o Dziesięcinach ustaw były celem: a te są. 1. Jak dawno i z jakich dóbr Dziesięcina Snopowa, z których Pieniężna w Polszcze płaci się? 2. Którą drogą Dziesięcina snopowa, w pieniężną zamieniona być może? 3. Z których pól i do jakiego czasu Dziesięcina nie idzie? 4. Jak się Prawa o Dziesięcinach w Kraiu naszym po różnych Prowincjach i Woiewodztwach dopełniają? 5. Co za Sąd sprawy o Dziesięciny poznawać powinien?

Dawność
Praw o
Dziesięci-
nach: zkad
snopowej,
zkad pie-
niężney
początek.

I. Jeszcze około Roku 965. gdy Mieczysław I. przyjął Wiarę S. nakazał zaraz Kościołom przez się fundowanym płacić Dziesięcinę, tak z dóbr Królewskich, iako i Szlacheckich. Ze do pierwszej miał prawo, wątpić nie można, bo był Panem dziedzicznym wszystkich tego gatunku majątności: że mógł rozrzadzić Dziesięciny Szlacheckie na rzecz Kościoła, i to wątpliwości nie podpada: bo tę samą Kościołowi poświęcił część, którą Szlachta do Skarbu Królewskiego na znak hołdu corocznie wносиła. (a) Poźniejsze Prawa warowały ten dla Kościołów dochód nietylko pod

(a) Praef: ad Vol: Leg: §. 2.

pod karą
wet i d
rostem
fakcyi z
takowe
iako o
dóbr K
Dziesię
ły: Dop
wiekach
cych o
mi spor
banow
rych z i
się chci
się zacz
tni różn
wszechn
wie prze
ku 1635
lewskich
czna dz
tycze się
dzica w
uczynić
być mo
stąpi, z
leży się

(b) A. r
t. K

pod karą Kościelną exkomuniki, ale nawet i dóbr sekwestracją, w czym Starostom exekucya, aż do finalney satysfakcyi zlecona; (b) Dziś atoli sprawy takowe do Sądów Swieckich odesłane, iako o tym niżej. Początkowo tak z dóbr Królewskich iako i Swieckich, Dziesięcinę snopową odbierały Kościoły: Dopiero w szesnastym i siedmnastym wiekach doczytuujemy się, o zachodzących o nie między Szlachtą i Kościołami sporach; utworzyły ie prywatne Plebanow na pieniądze kompozyty, których z iedney strony Dziedzice trzymać się chcieli, a zdrugiey Plebani zrzucić się zaczęli; pomnożyły ieszcze tych kłótni różnych Dyssydentow zdania, tak powszechney Kościoła Katolickiego ustawie przeciwnie. Dopiero tedy Prawo Roku 1635. (c) deklarowało, iż z dóbr Królewskich zawsze ma być dawana wytyczna dziesięcina, zaś co Szlacheckich tyczy się, ta podług zwyczaju i woli Dziedzica w snopie, lub podług kompozyty uczynić mianey, pieniędzmi opłaconą być może: pokąd zaś kompozyta nie nastąpi, zawsze w snopie Kościołowi należy się.

S 2

II.

(b) A. 1458. V. 1. fol. 194. (c) V. 3. fol. 857.
t. Kompozycya.

Jaką drogą kompozycja o Dziesięcinie czyni się.

II. Kompozycja o Dziesięcinę snopową, na Dziesięcinę pieniężną funduje się na Bulli Urbana VIII. Papieża R. 1634. przez Jerzego Ossolińskiego Posła Rzeczypospolitey za Władysława IV. otrzymaney, a świeżo Roku 1775. (d) przez Stany w opisach swych zagwarantowanej. Podług tey, ugody wszelkie między Proboszczem i Dziedzicem o Dziesięcinę zawarte, a przez Biskupa własnego stwierdzone, Dziesięcinę snopową na pieniężną zamieniają; tak: że następny Proboszcz kwotę umowioną koniecznie kontentować się powinien: co się żadną miarą rozumieć nie może o Kontraktach dziesięcinnych od Biskupów nie stwierdzonych, i tylko na czas między Proboszczem i Dziedzicem zawartych, chociażby od czasu znaczniejszego groszem opłacane były. Podobnież każdy Dziedzic uczynić może, gdzie dotąd takowe kompozycje nie pozachodziły. A gdyby się Proboszcz z nim zgodzić nie miał, Biskup wyznacza dwóch Kanoników Szlachty z Kapituły, którzy mając wzgląd podług wyrazu Prawa R. 1635. na spustoszenie i *onera* ludzi ubogich, iakąkolwiek kwotę, nawet po mimo opozycyi Proboszcza ułożą; i ta przez Biskupa-

(d) V. 8. fol: 150. t. Subsid:

skupa s
rocznie
nę snop
mienio
Dziesię
ną, a
mogą
gdyby
zytę o
cyatur
deklar
ryzdyk
znaiąc
zyty ta
du Sw
szernie
przych
wnie c
konkon
boszcz
dzmi,
wytycz
bie pr
do nas
wione
cyi ty
by na
ctwa
kontra
nie S
Dziedo
mu ia

snopow-
nie się
1634.
a Rze-
otrzy-
przez
ntowa-
ie mię-
Dzie-
a wła-
nopow-
nastę-
konie-
co się
o Kon-
ow nie
między
rtych,
o gro-
każdy
tąd ta-
ły. A
zić nie
anoni-
mając
1635.
ogich,
mo op-
zez Bi-
sku-

skupa stwierdzoną zostanie; ma być co-
rocznie przez Dziedzica za Dziesięci-
nę snopową opłacana. Jest w Bulli po-
mienionej ostrzeżono: że gdyby szło o
Dziesięcinę więcej niż Żł: 50. taxowa-
ną, a Strony na taxie nie przestawały,
mogą appellować do Metropolity: albo
gdyby sam Metropolita czynił kompo-
zytę odwołać się mogą Strony do Nun-
cyatury: a co w tej mierze *appellatoria*
deklarować będą, to ma za wieczną Ju-
rydykcyom sprawy dziesięcinne po-
znającym, służyć regułą: a tak kompo-
zyty takowe zupełnie z pod decyzji Są-
du Swieckiego wyjęte, *iako o tym ob-
szerniey w punkcie piątym.* Ostrzedz tu
przychodzi, iż niesumiennie i niepra-
wnie czynią Dwory owe, które czy przez
konkordatę, czy przez kontrakt z Pro-
boszczem opłacając Dziesięcinę pienię-
dzmi, z całej swej wsi lub Włości, do
wytyczney z rol Poddanych roszczą so-
bie prawo; a nie mają go więcej, iak
do nałożenia na Gromadę części umo-
wionej taxy, proporcjonalney krescen-
cyi tychże; w czym ani zwyczaj, gdy-
by naydawniejszy, ani prawa Dziedzic-
twa nikogo dyspensować nie mogą: bo
kontrakty o Dziesięciny Kościelne są a
nie Swieckie, a zatyż użytki z nich na
Dziedzica wypływające, równo Poddane-
mu iak Dziedzicowi służą: a Prawo Ka-

noniczne takowe zyski w rządzie Symonii czyli Świętokupstwa umieściło. Dodać i to dla wiadomości powszechney należy, iż Dziedzice przed S. Jakobem o Dziesięcinę odezwać się do Proboszcza obligowani; gdyż później wolno mu ią zbyć komużkolwiek. (e) W Dyecezyi Krakowskiej czas wytykania Dziesięciny oktawa S. Jakoba wyznaczona: gdzie razem dodano, iż gdyby Wytycznik trudność czynił wytykania, wolno jest każdemu zwieść zboże swoje, zostawiwszy Dziesięcinę na polu. (f) Wyrażnym także prawem obostrzono, aby *Spisnego* czyli kwitowego zwłaszcza z Dziesięcin pieniężnych nie wymagano: (g) co tym sprawiedliwiej o snopowych rozumieć należy. Ze nakoniec Dziesięcina snopowa od Mieszczan i Chłopów do stodoł Plebańskich zwożona być powinna, jest na to wyrok Zygmunta III. w Warszawie R. 1614. zapadły. (h)

z których
pol i po-
kład Dzię-
sięcina nie
opłaca się.

III. Z czego by zaś i z jakich pol Dziesięcina snopowa oddawana być miała, więcej w tej mierze zwyczajem niż Prawem rządziemy się. Sławna kompozyta między Kazimierzem W. i Bodzantą Bi-

(e) A. 1433. V. 1. fol: 97. i 103. t. de Tempore, & t. de Decima. (f) Ibidem fol: 100. t. de Tempore Deciman: (g) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Non. (h) Zalaszi: t. 2. fol: 401.

Biskupem Krakowskim za pośrednictwem Jarosława Skotnickiego Arcybiskupa Gnieźn: zapadła, (i) a przez Władysława Jagiełłę Roku 1433. stwierdzona, uczy nayprzod: iak ten W. Król i Dziedzic Państwa całego, nie wzdrygał się pomimo władzy swej i powagi, poddać się pod Sąd Duchowny w tym sporze, który łąčno do Sądów Świeckich wywołać mógł. Taż kompozyta wyraźnie przepisuje, iż nietylko z wszelkich pol i ogrodow, ale i z każdego ziarna snop dziesiąty Kościołowi należy się, wyciąwszy rzepę, mak, kapustę, cybulę, czosnek, i tym podobne iarzyiny: A co się ogrodow tycze, te tylko od Dziesięciny wolne deklarowane, które rydlem a nie pługiem orzą się. Względem konopi w szczególności nakazuje Prawo, aby od całego pługa 4. snopki, Kościołowi oddane były, a gdzieby na nie nie całym pługiem np. sochą albo płużycą orano, połowę tej Dziesięciny płacono. Ustawa atoli ta podług niektórych zdania samey tylko Dyecezyi Krakowskiej rycząca się, przez drugie, za prawo ogólne poczytana być nie może, iako Dyecezyi pomienioney Municypalne tylko prawo. Z nowo dobytych pol, czy to da-

(i) V. 1. fol: 95.

dawnym przyległych, czy w lasach powycinanych, Dziesięcina podług Bulli Leona X. (k) dopiero po wyszłej wolności gruntowej, Proboszczowi: Z nowych zaś Osad, do Stofu Biskupiego należy; a gdyby iak się dawniey praktykowało, więc iaka siedliska swoje dla czczości gruntu opuściła, i gdzieindziej osiadła, z takowej Osady Kościół Parafialny, który iey dawniey administrował Sakramenta, Dziesięcinę pozyskuje. Zatem o wolności żądneý od Dziesięcin, z nowych nawet pol, nie doczytuujemy się: i luboby ta zwyczajem gdzie zagruntowana była: ani preskrypcya naydawnieysza uwolnić Dziedzica od tego obowiązku, a Kościół dochodu pomienionego, iako istotnego swego funduszu, pozbawić nie może.

Zwyczaie
względem
Dziesięcin
różnych
Prowincyi
i Wdztw.

IV. Lubo z natury swojej Dziesięcina, dziesiątey wymaga części; nie jest atoli liczba ta nieodmienną iey cechą, bo są kraie gdzie dwunasta, piętnasta, a czasem i dwudziesta część za Dziesięcinę liczy się. (l) U nas powszechnie gdzie snopowa Dziesięcina w zwyczaju, snop dziesiąty Kościół pozyskuje: ale ani wszędzie ze wszystkich zboż dawany bywa, ani tylko w snopie tey ustawie

(k) A. 1515. lib: III. Const: Prov: apud Zalasow: fol: 395. V. 1. fol: 100. A. 1433. t. de Decima Noval: (l) Zalas: lib: III. P. 2. t. ult:

wie
Krako
z ozi
niśo
innyc
nicy
z san
iewo
od ni
dy,
jedn
tak
kom
ięty
szem
Prov
Kos
wsz
cho
si,
lu m
pew
daia
swy
osep
się
że t
iedn

(m)

wie dzieie się zadosyć. W Dyecezyi Krakowskiej, i Łuckiej po części, nietylko z oziminy, ale i z iarzyn, iako się namieniło należy Dziesięcina Kościołom, w innych prócz oziminy, naywięcey z pszenicy i owsa: w niektórych Dyecezyach z samey tylko oziminy bierze się. Woiewodztwo Podlaskie podług zwyczaju od niepamięci przyjętego i Rezolucyi Rady, po kopie żyta i iarzyny, z włoki jedney za dziesięcinę daie; (m) luboć i tak nieuwłacza się tamecznym praktykom zdawna po różnych Parafiach przyjętym, gdzie albo w ziarnie, albo groszem dochod ten Kościelny opłaca się. Prowincya Litewska ledwie zna tendla Kościoła podatek: bo Plebanie prawie wszystkie, na pewnych gruntowych dochodach i kapitałach fundowane. Na Rusi, *Meszne* i *Małdraty* zastępuią w wielu mieyscach Dziesięcinę. Meszne: iest pewna kwota pieniężna, którą wsie składają na Msze za należące z krescencyi swych Dziesięcinę. Małdraty: są pewne osepę, które mieysce wytycznych Dziesięcin zastępuią. Zkądby zaś to poszło, że tak generalny Podatek Kościelny, nie iednakim sposobem opłaca się, trudno w
Hi-

(m) R. 1778. dnia 19. Aug: N. 224. w Zbiorze fol: 137.

Historyi naszej doczytać się: to pewna, że różne w różnych Woiewodztwach były zwyczaje na szczególnych umowach fundujące się; Dopiero Roku 1527. (n) gdy Stany nawet na Beneficia za zezwoleniem Biskupow nałożyły pobor; na ów czas Kommissya przez tychże Biskupow wysadzona, wraz z Taxatorami Woiewodzkiemi, kazała uczynić popis wszystkich Plebanii; ten znaiomszy dziś pod imieniem *Librorum Beneficiorum & Retaxationum*, uczy nas, iakie którego Kościoła pod ów czas znaleziono fundusze, a przy tym iaką gdzie Dziesięcina płacona była; i na tey to lustracyi zwyczaj opłacania Dziesięcin w snopie lub pieniądźmi, ile gdzie autentycznej kompozyty nie masz, funduje się. Tenże zwyczaj był powodem Radzie Nieustaiącej decydowania względem Dziesięcin do Kordonow należących, że gdzie te chociaż bez urzędowney kompozyty pieniądźmi *ab immemorabili* opłacano, dziś także groszem nie w snopie oddawane być mają. (o)

Forum na
Sprawy o
Dziesięci-
ny.

V. Zachodzący nakoniec odwieczny spor w Prawie naszym o *forum* na sprawy dziesięcinne (po Kostytucyi 1635.
Ro-

(n) V. 1. fol. 419. t. Taxatio. (o) Rez: R. N. 1782. 18. Jun: N. 371.

Roku która o pieniądze do Grodu, o sнопową do Ziemstwa pozywać każe) roz-
wiązała dostatecznie Konstytucya Roku
1768. (p) nakazując: aby te sam tylko
Ziemski Sąd poznawał, z wolną do Try-
bunału appellacyą; a gdyby kto do Są-
du Duchownego o nie wywołać ważył
się, karze 1000. grz: podpada. Wszak-
że przez tę ustawę nie uymuie się w ni-
czym mocy Biskupow czynienia kompo-
zyt: ile, że późniejsze Roku 1775. Pra-
wo, iako się namieniło wyżej, Bullę Ur-
bana VIII. nie naruszoną mieć chce. A
zatem te tylko Sprawy dziesięcinne do
Sądu Ziemskiego odesłane, w których
skrzywdzenie Kościoła lub pogwałcenie
Kontraktow przez Plebana o Dziesięci-
nę zawartych zachodzi, a nie gdzie
rzecz idzie o decyzją należący się
Dziesięciny lub o kompozycyą: Co aby
żadney nie podpadało wątpliwości kła-
dzie się o tym wypis Prawa Roku 1635.
w słowach: „Postanawiamy za wyraźnym
„Stolicy S. Apostolskiej pozwoleniem,
„aby każdy Biskup w Dyecezyi swojej,
„w której Dziesięciny idą, *compositio-*
„*nes de consensu Rectorum factas* & *fa-*
„*ciendas*, dawne Kontrakty i kwity
„*approbent* czasy wiecznemi. „ Tam-
że

że niżej czytamy: „A o Dziesięciny
 „takowe pieniężne, z tey kompozycyi
 „approbowane i decydowane, postana-
 „wiamy Proces do Grodu na Kwerele,
 „*sine appellatione*; Ci zaś, którzy przy
 „wytycznych zostawać zechcą, zwy-
 „czayny proces do Ziemstwa, a potym
 „na Trybunał mieć będą „ (q) Zgoła
causa Juris, iako to: czyli temu lub
 owemu Kościołowi należy Dziesięcina
 pieniężna, lub snopowa; czy z każdego,
 czy z pewnego ziarna: czy Pleban za
 snopową, tą lub ową kwotę pieniężną
 ma się kontentować, należącą do decyzyi
 Sądu Duchownego: *Causa* zaś *facti*: ia-
 ko *np.* że Dziedzic zatrzymaną Dziesię-
 cinę powrócić, snopową gdy kompozyta
 nie zaszła dawać powinien; przez Sądy
 Swieckie poznawane być powinny.

(q) V. 3. fol: 857. t. Kompozycya.

C Z Ę Ś Ć IV.
O
PRZESTĘPSTWACH
I KARACH.

T Y T U Ł I.

O Przestępstwach w powszechności.

„**W**szelkie Przestępstwo albo doty-
 „ka w powszechności Rządu lub panują-
 „cey Osoby, albo się tycze szczególnych
 „Osob Społeczeństwo składających: pier-
 „wsze *publicznym*, drugie *prywatnym*
 „nazywamy: Już to, że tamte całe
 „społeczności, te szczególnych osob o-
 „brażę za sobą ciągną: już to, że pie-
 „nianie Zbrodni publicznej, albo pu-
 „blicznym Urzędnikom z prawa słu-
 „ży, albo każdemu Obywatelowi wol-
 „ne; poszukiwanie zaś sprawiedliwości w
 „sprawie prywatnej, samey tylko obra-
 „żonej osobie przynależy. Ze znowu
 „tak pierwsze iako i drugie przestę-
 „pstwo, albo kary cywilne *np.* grzy-
 „wny

Prawa Rz:
i Kraiowe
o Przestę-
pstwach w
ogólności.

„ wny lub więzienie uczciwe za sobą
 „ ciągnie; albo śmiercią, chłostą ciała,
 „ wygnaniem z kraiu, odsądzeniem od
 „ czci ukarane bywa; ztąd nowy prze-
 „ stępstw podział, na *Cywilne* i *Krymi-*
 „ *nalne* wypływa. Publiczne przestę-
 „ pstwa uważane właściwie iako *Cywil-*
 „ *ne*, inaczey Sprawy Skarbu *Causa fi-*
 „ *sci* nazywałą się: w których u nas In-
 „ stygatorowie Narodowi lub sądowi a-
 „ ktorstwo przeciw pozwanemu formułą,
 „ iako to: o grzywny do skrzynki sądo-
 „ wey: o pokrzywdzenie dóbr Króle-
 „ wskich: lub gdziekolwiek o uszkodze-
 „ nie dobra publicznego pomnieysze
 „ rzecz zachodzi. Inne zaś do liczby
 „ przestępstw Statystycznych, *ad Crimi-*
 „ *na Status*: należą, i w rządzie Krymi-
 „ nalnych mieszczą się. „

„ „Przestępstw prywatnych, Prawo
 „ Rzymskie obszerne czyni podziały:
 „ ale te opuszczają się, iako do samego
 „ tylko dawnego tej Rzeczypospolitey
 „ stosowane sądowego Processu, nietyl-
 „ ko u nas, ale i od nikogo w Europie
 „ nieużywanego. Pospoliciey przestę-
 „ pstwa prywatne dzielą się na sprawy
 „ *Præiæ i Uczynekowe*. Sprawa Pra-
 „ wna, *Actio v. Causa Juris*: ma za cel po-
 „ szukanie rzeczy prawnie do mnie na-
 „ leżącey, lubo w cudzey possessyi dla
 „ wątpliwości, niewiadomości, lub złey
 „ „wia-

„ wiary
 „ dzict
 „ ma S
 „ wa,
 „ rze
 „ gnąc
 „ wdzo
 „ wani
 „ oby
 „ satys
 „ albo
 „ albo
 „ chod
 „ iaca
 „ prze
 „ kara
 „ nien
 „ na: t
 „ ney
 „ P
 „ stę
 „ a te
 „ towi
 „ stwo
 „ truci
 „ pap
 „ Gw
 „ pub
 „ dzi
 „ lite
 „ sek
 „ ma

„wiary będącey ; tak, ten co gra o dzie-
 „dzictwo Przodkowi swemu wydarte,
 „ma *Sprawę prawną*. Sprawa uczynko-
 „wa, *Quæstio facti*: ma w swym zamia-
 „rce uczynek prawem zakazany, cią-
 „gnący za sobą nadgrode Stronie pokrzy-
 „wdzoney np. za wyrąbanie lasu, polo-
 „wanie na cudzym gruncie *it. d.* W
 „obydwoch tych spraw rodzajach, prócz
 „satisfakcyi, którą strona krzywdząca
 „albo *Pozwana*, stronie skrzywdzoney
 „albo *Powodowej* czynić zwykła, za-
 „chodzi i kara publiczna, niby opłaca-
 „jąca gwałt Prawa: pospolicie u nas
 „przez grzywny dopełniana. Pierwsza
 „kara nazywa się właściwie zadośćuczy-
 „nienie, *Satisfactio*: druga ukaranie, *Pæ-*
 „*na*: tamta na rzecz Strony skrzywdzo-
 „ney, ta Sądowi przypada.

„Prawo Rzymskie, Publicznych wy-
 „stępów piętnaście liczy gatunków,
 „a te są: Występek przeciw Maiesta-
 „towi: Zdrada Ojczyzny; Cudzoło-
 „stwo: Zaboystwo znieścacka: Zadanie
 „trucizny: Oycoboystwo: Fałszerstwo
 „papierów publicznych lub pieniędzy:
 „Gwałty: Naiazdy: Kradzież Skarbu
 „publicznego: Przyswoienie wolnych lu-
 „dzi: Zabranie Podatków Rzeczypospo-
 „litey: Zakupienie Urzędów lub kre-
 „sek: Podwyższenie ceny zboża: i re-
 „manentów Skarbowych uszkodzenie.

„ (a) Nie uczy nic Prawo rzeczne o
 „ Występkach przeciw Bogu i Religii:
 „ a to z przyczyny, że rozpoznanie spraw
 „ takowych, zupełnie Duchownym zle-
 „ cone było: dla tego następujący tytuł
 „ na samym tylko Prawie Kraiowym
 „ gruntować się będzie: w poniższych
 „ zaś o tych tylko przestępstwach podług
 „ Prawa Cywilnego dotknjemy, które u
 „ nas trafiać się zwykły, lub o których
 „ Prawodawstwo nasze wzmiankuje: zwa-
 „ szcza, że i z tych niektóre w liczbie
 „ przestępstw prywatnych umieszczają
 „ się. Dodać i to należy, że w prze-
 „ stępstwach publicznych kaptuwacya o-
 „ soby zawsze wolna, chociażby Wi-
 „ nowayca był Possessyonat: w prywa-
 „ tnych zaś, tylko na gorącym kryminal-
 „ nym uczynku złapany Zbrodzień, ima-
 „ ny być może, a takowe zbrodnie są:
 „ Zaboystwa, rozboie, kradzież, napa-
 „ ści na drogach, i napaźdy domu: Czas
 „ zaś gorącego uczynku do roku iedne-
 „ go i niedziel 6. rozumie się. (b) Wszak-
 „ że i w Sprawach Cywilnych poto-
 „ cznych, gdy Szlachcic nie ma posses-
 „ syi lub rękoyami, areszt osoby sprawę
 „ poprzedza; albo gdy Poddany lub lu-
 „ żny

(a) Hein: lib: 4. t. XVIII. (b) A. 1768. V. 7.
 fol: 597. t. Akt §. VI.

„ żny
 „ dzico
 „ które
 „ ny b
 „ rękę
 „ dzien
 „ we
 „ rękę
 „ mu
 „ uczc
 „ nien.
 „ W
 „ kar
 „ nie
 „ Felc
 „ me,
 „ dane
 „ Głon
 „ boye
 „ nako
 „ temi
 „ Prze
 „ moż
 „ niu
 „ zbro
 „ ściw
 „ Są
 „ atoli
 „ zna
 „ ich
 „ nia
 „ mog

„żny do sądu powołuje się, areszt Dzie-
 „dzicowi, Chłopu lub Gospodarzowi u
 „którego luźny przemieszkiwa, kładzio-
 „ny bywa. Areszt przyimujący lub po-
 „rękę dający za obwinionego, gdy Zbro-
 „dzień uchodzi, kary na siebie sądo-
 „we ściąga: iezliby zaś aresztu albo
 „rękoymi zapozwany niestawił, warta
 „mu przydana bywa, lub do więzienia
 „uczciwego zaprowadzony być powi-
 „nien.

„W Sprawach kryminalnych, prócz
 „kar cielesnych, zyskuje Strona na Stro-
 „nie *Nawiązkę* czyli pewną, niby na
 „Felczerow i Aptekę, pieniężną sum-
 „mę, iezli tylko rany lub siniaki za-
 „dane były: Jeśli zaś zaboy nastąpił,
 „*Głównszczyznę* czyli taxę za głowę za-
 „boyca Sukcessorom płaci. Ostrzedz tu
 „nakoniec przychodzi, iż lubo między
 „temi wyrazami *Występek*, *Zbrodnia*,
 „*Przestępstwo*, a tym drugim *Sprawa*,
 „możnaby jakowas przepisać w znacze-
 „niu różnicę, ile gdy każdy *uczynek*,
 „*zbrodnia*, *kryminał*, w ten czas wła-
 „ściwie zaczyna być *Sprawą*, gdy przed
 „Sąd przyzwoity wywołany będzie; że
 „atoli wyrazy pomienione równo-
 „znacznie brać się zwykły, miiamy
 „ich mniej użyteczne wyszczególnie-
 „nia, ómic więcej niż objaśnić rzecz
 „mogące.

T Y T U Ł II.

O Błuznierstwie i Niedowiarstwie.

Dawniejsze Prawa Polskie, zabezpieczywszy solennie (a) Zwierzchności Duchowney wyrokom te artykuły, które nierozdzielnie czci Boskiej i poszanowania Religji tyczą się; zostawiły tymże Magistraturom zupełną moc i władzę karania zbrodni podobnych. Gdy potym później władza ta podzielona została przez ustanowienie Trybunałów, z Duchownych i Świeckich Osob złożonych; Sprawy takowe tamże odesłano. (b) Prawa rzeczzone pięć gatunków przestępstw publicznych przeciw Bogu i Wierze S. liczą. 1. Błuznierstwo, lub iakiekolwiek Jmienia Boskiego znieważenie publiczne. 2. Apostazyja albo Odszczepieństwo. 3. Przejście do Wiary Żydowskiej. 4. Ateuszowstwo, albo zaparcie Boskiego iestestwa. 5. Herezyja albo Kacerstwo. Za zbrodnie te, ten tylko odpowiada, kto albo urzędownie o nie oskarżony, albo publicznie i upórnie w nich trwa i przestaje. Nieuczyna
Pra-

(a) A. 1543. V. 1. fol 578. §. Differentias. (b) A. 1685. V. 5. fol: 729. t. Registr. Item A. 1726. V. 6. fol: 427. t. Trybunał §. Reg: Caus: Arian:

Prawo
przestę
stawia
opisy.
stępstw
kieyko
(c) po
nalnyc
publicz
raną m
kowego
Regest
wszyst
stępstw
nika,
rą pien
Osobac
du Kap
miają.
znierca
Praw
pożniej
sci iak
szczepi
do Zyc
famiją

(c) V.
Ins
&
Cap
Ins

Prawo iakiemi karami, każde z tych przestępstw poskromione być ma: zostawiając w całości ustaw Kościelnych opisy. Samą tylko Apostazją czyli odstępstwo od Wiary S. Katolickiej do iakiejkolwiek Religii, Traktat Roku 1768. (c) policzając tę materią w rząd kardynałowych ustaw, i liczbę kryminałów publicznych, wygnaniem z kraju ukaraną mieć chciał: z ostrzeżeniem, dla takowego występku, Sądu Trybunałskiego z Regestru Taktowego. Kościelne Prawa wszystkie te przeciw Bogu i Wierze przestępstwa większą lub mniejszą Exkomuniką, lub pokutą publiczną, czasem karą pieniężną w Osobach świeckich; a w Osobach Duchownych suspensą od Urzędu Kapłańskiego lub degradacją poskramiają. (d) W Starym Testamencie, Błaznierca, ukamienowaniem: (e) podług Praw Rzymskich (f) dawniejszych i późniejszych, śmiercią, lub stratą części iakowej ciała karany bywał. Odszczepieństwo zaś, Schizma, Przeyscie do Żydowskiej wiary, wygnaniem, infamią, a czasem i śmiercią karano. (g)

T 2

W na-

-
- (c) V. 7. fol: 571. §. 3. & fol: 596. §. III. (d) Inst: Can: Maschat S. P. P. II. libr. 5. t. 9. & 26. (e) Levit: 24. c. 16. (f) Novell: 77. Cap: 1. & Car: V. Imp. 1548. (g) Vide Inst: Can: Ibidem ut supra.

W naszym wieku różne Mocarstwa Europejskie, zwolniły albo uchylały skrupulatną Praw swych, po części okrutnych, a czasem duchem Prześladowców pisanych, przeciwko obcym Religiom surowość. Jeżeli gdzie to w naszym Kraiu, Obywatele i Cudzoziemcy Dysydenci, na podobną Praw karność utyskiwać nie mogli: Przecięż dla ziednania wiecznego wewnątrz pokoju, znane są dobrze Prawa i Przywileie późniejsze, Obywatelom obojga wyznania Ewanielickiego i Grekom Nieunitom nadane. Anglia także, uchylila świeżo w znaczney części okrutne przeciw Katolikom ustawy: już wolne Religii wyznanie, już swobody narodowe określające. Równą polityką i duchem rządzi się Monarchini dzisieysza Rossyiska: gdy nietylko wolnego w Państwach swych Katolikom Rzymskim dozwala wyznania, ale i ku ułożeniu interessow Religii naszej tyjących się, Posła Extraordynaryinego Rzymskiego u siebie mieć chciała.

TYTUŁ III.

O Występkach obrażonego Maie-
 statu: Zdrady Ojczyzny: Kra-
 dzieży Skarbu publicznego: i po-
 gwałcenia wolności i zdania
 Szlacheckiego.

„DWA pierwsze przestępstw publi- Prawa Rz:
 „cznych rodzaie, obrażonego Ma- o obrazie
 „iestatu i zdrady Ojczyzny, *Crimen la-* Maiestatu.
 „*se Majestatis: & Perduellionis*: za
 „iedno u Rzymian brano; dopiero po
 „upadku wolności, różnić ie zaczęto.
 „Zbrodnia obrażonego Maiestatu, samey
 „Osoby Panującey tyczy się: Zdrada
 „zaś Ojczyzny, uszkodzenie lub oba-
 „lenie rządu za cel bierze. Prawo Cy-
 „wilne do dwóch tylko osob, to iest do
 „Syna i Ojca panującego, występpek
 „obrażonego Maiestatu rozciąga: dal-
 „szych zaś Monarchy Krewnych obra-
 „zę, w liczbie zbrodni prywatnych u-
 „mieszcza. Obraza Maiestatu nie tylko
 „w zaboystwie, ranieniu lub w spisku
 „na życie rozumiała się; ale nawet do
 „wszelkiej publiczney, słowy lub rze-
 „czą okazaney urazy, ściągala się; nie
 „mniej i ten występku tego winien był,
 „kto naywyższą Panującego władzę oba-
 T 3 „lić,

„lic, lub ukrócić замыślał; Aże w tym ra-
 „zie na odmianę rządu zakrawał, dla
 „tego te dwa przestępstwa w iednym
 „czasem rozumieniu brane bywały. Na-
 „koniec posągi Monarchy obalający, lub
 „znieważający, Monetę fałszujący, pry-
 „watne więzienia utrzymujący, do Ko-
 „ściołów schraniających się Zbrodniow
 „gwałtem biorący, teyże zbrodni pod-
 „padał. Występek rzeczony, ten tylko
 „popelnia, kto jest w poddaństwie obra-
 „żoney Osoby; dla tego obcy, lubo o-
 „sobiste na się ściaga kary, wolen atoli
 „od tych przynajmniej, któreby Roda-
 „ka familia poniosła. Nadto nietylko
 „ten, który już uknowaną takową przez
 „się zbrodnię dopełnia, ale i ten co
 „tylko w замыśle swym odkryty by-
 „wa, ściaga na się Obrazy Maiesta-
 „tu winę; Nawet sami Wspólnicy, tey
 „że co i Hersztowie kaźni dopuszczają
 „się: lubo zawsze lżeysze od nich
 „ponoszą ukaranie.

„Karało Prawo Rzymskie występki
 „obrażonego Maiestatu, śmiercią miecza,
 „lub wygnaniem: Familia zaś Zbro-
 „niarza, żadney na się nie ściagała pla-
 „my. Prawa późnieysze posunęły daley
 „tę surowość, nietylko na nayokrutniey-
 „sze męczarnie Winowaycow podobnych
 „skazując, ale nawet do Sukcessorow i
 „dóbr Winowaycow onęż rozciągając.

„Dzie-

„Dziejesię to na tey powszechney Polity-
 „kow zasadzie: że gdy dziś Narody Mo-
 „narchiczne całą swą prawie na Osoby
 „panujące przelały powagę i władzę; za-
 „mach na nie uczyniony, równą zasłu-
 „guie karę, iakiey winien Społeczno-
 „ści fundamenta albo Prawa Kardynałne
 „obalający. Wszakże są przykłady, że
 „i sami Króloboycy, nie równo zawsze
 „karani byli na ciele, ani równą na
 „familie swoje ściągali winę: Miara
 „albowiem i przepisy kar takowych, za-
 „leżą naywięcey od woli obrażonego
 „Maiestatu, mnieyszą lub większą li-
 „tością i łaskawością rządzącego się. (*)

„Występek Zdrady Ojczyzny, *Crimen* OZdradzie
 „*Perduellionis*: popełniał ten u Rzy- Ojczyzny.
 „mian

(*) Autor Książki: pod tytułem: *Historya Par-
 lamentu Francji* i P. Blackston, w swoim o
 Prawach Kryminalnych Angielskich: dziele, ob-
 szernie wywodzą: iak sobie okrutnie i wy-
 myślnie naypołeroownieysze nawet w wieku
 naszym oświecenijszym Narody z Króloboycami
 postępowały. Przykład STANISŁAWA
 AUGUSTA panującego nam szczęśliwie
 KRÓLA, iako iedyny i przez nikogo z Mo-
 narchow poprzednich nie dany; tak day Bo-
 że aby od wszystkich w podobnym razie na-
 śladowany był: Który mową swoją naytkli-
 wszą w Sądzie Seymowym za Króloboycami
 mianą, nietylko losy i wyroki na tychże z
 prawa wymierzone usłagodzić usiłnie starał się,
 ale nadto Herszta spisku owego utrzymawszy
 przy życiu, dożywością opatrzył pensyą.

„mian, który po nieprzyjacielsku z
 „nią postąpił, iako to *np.* bunty
 „podnosząc, Sekretne interessa Nie-
 „przyjacielowi wydając, tegoż przeciw
 „Ojczyźnie podmawiając, Obóz lub
 „Zamki zdradziecko zaprzedać *i t. d.*
 „Nietylko zaś uiszczenie tak niego-
 „dziwych zamachow, ale i dowod pe-
 „wny przeciw obwinionemu o podo-
 „bnych zamysłach, winnym go czy-
 „nił. Nadto oskarżać podobnego Zbro-
 „dnia, nietylko niewiasty, małoletni,
 „ale nawet i od czci odsądzeni, co
 „większa Synowie Rodziców, Rodzice
 „Synów, jeśli po ostrzeżeniu prywa-
 „tnym nie następowała poprawa, dono-
 „sić Sądowi byli powinni. Procz tego
 „Zbrodzień takowy, obrony przez Pa-
 „trona, ani wolności od tortur z Prawa
 „spodziewać się nie mógł: a wstawia-
 „jący się za nim, Infamii podlegali. Mi-
 „mo tych ieszcze przed-Dekretowych
 „kar, Zdrayca Ojczyzny przekonany,
 „ściągał na się okrutniejszą śmierci ka-
 „rę, przez którą ćwierutowanie rozumia-
 „no: do tego od czci i majątkow na-
 „wet z Sukcessorami płci męskiej od-
 „padał. Nakoniec posągi jego obalano:
 „a dziś domy nawet ruynują, niby dla
 „zatarcia imienia pamięci, a raczey
 „dla odrażenia drugich od podobnych
 „zbrodni. Wszakże iak u Rzymian, tak
 „, i te-

„i
 „g
 „t
 „
 „
 „c
 „a
 „n
 „i
 „p
 „z
 „p
 „l
 „z
 „d
 „n
 „b
 „r
 „w
 „n
 „r
 „Z
 „ie
 „c
 „r
 „t
 „n
 „u
 „s

„i temi czasy kary te zmniejszają się,
 „gdy występki czyli spisek uknowany
 „tylko, a nie dokonany odkrył się.

„Kradzież Skarbu publicznego, *Cri-*
men peculatus: nietylko popełnia ten,
 „co go w dochodach swych skrzywdza,
 „ale i ow, co składy publiczne: np. kley-
 „noty, ruchomości, a nawet Przywileje
 „i papiery Stanu, uszkadza lub całkiem
 „pokrada. (a) Dopuszczający się tej
 „zbrodni, karani byli u Rzymian *De-*
portacyą: czyli wygnaniem na Wyspę,
 „lub do kraiu pustego, albo mało co
 „zamieszkałego, a to na czas pewny lub
 „do śmierci. Czasem tylko wczwor-
 „nasob nadgródzić kazano szkodę Skar-
 „bowi wyrządzoną. Za czasow Cesa-
 „rzow Rzymskich, na lichwę tylko lub
 „własny użytek ruszający Skarb publicz-
 „ny, śmierci nawet karze podpadali, któ-
 „rą i dziś powszechnie w Europie takowi
 „Zbrodniarze na się ściągają. Liczono
 „jeszcze w rzędzie przestępstw publi-
 „cznych, kradzież rzeczy Kościelnych
 „ruchomych, lub nie ruchomych gwał-
 „towny zabór. Zbrodnia ta ma własne
 „nazwisko, Świętokradztwa: *Sacrilegi-*
um. Powszechnie głowę tracił, kto
 „się tego dopuszczał występku, czasem
 kara

Kradzież
 Skarbu pu-
 blicznego.

(a) Hein: ib: 4. 18. N. 7. Zalas: lib: 3. p. 2. t. 3.

„ kara infamii i konfiskata dóbr na rzecz
 „ Kościoła , podług wielkości zbrodni do-
 „ dawana bywała. Gdy zaś Złodziey rzeczy
 „ do obrządkow Kościelnych należące ,
 „ lub tajemnic naszych naczynia pokradł ,
 „ od ognia śmierć , podług Konstantyna
 „ W. wyroku , ponosił. „

Prawa Kr:
 o Wystę-
 pku obraż:
 Maiestatu.

Prawa Koronne do czasow Zygmunta
 I. żadney o występku zelżonego Maie-
 statu nie uczyniły wzmianki : Statut Ro-
 ku 1539. nic dokładnego o tym nie na-
 ucza. (b) Poźniej Roku 1588. obszer-
 ne stanęło prawo , niebawnie potym na
 Piekarskim exekwowane , które dosa-
 dney naturę tey zbrodni w następuią-
 cych odmalowało słowach : „ *Crimen la-*
 „ *sa Majestatis* , które tylko *in Perso-*
 „ *nam Regiam* podług Prawa , *machina-*
 „ *tione , conspiratione , violento conatu* ,
 „ *Et quod longè absit facto ipso in vitam*
 „ *comittitur* . „ (c) A zatym u nas Wy-
 stępek ten , by też na naybliższej Osobie z
 familii Królewskiej iako nie dziedzic-
 zney , popełniony być nie może ; tym
 bardziey Ministrowie i Konsyliarze Kró-
 lewscy (iak prawo późnieysze Rzym-
 skie mieć chciało) podszywać się pod
 ten przywilej nie mogą , dla równości
 Szla-

(b) V. 1. fol: 550. P. Crimen. (c) V. 2. fol:
 1207. A. 1588. t. de Crimine.

Szlacheckiey. Za podobnego Zbrodnia poczytuie toż Prawo wszelkiego Wspólnika, byle mu tylko ta *Complicitas* dowiedziona była. Delatorem w tey sprawie nawet *Plebejus* być może: który gdyby potwarcą oczywistym pokazał się, głowę traci: Szlachcic zaś unkoszta Stronie powrócić, 100. grzyw: zapłacić i 12. niedziel więzy *in fundo* siedzieć był powinien, (d) dzis *pana talionis* podpada (e) W przypadku wątpliwości dokumentow, Oskarżony wolen po przysiędze ma być deklarowany. *Forum* Sprawie obrażonego Maiestatu ustawa, rzeczona Sądy Seymowe przepisuje, co i prawo późniejsze r. 1776. potwierdza; a obydwa, Królów od zasiadania w sprawach takowych uwalniają. Postępek zaś prawny czyli forma *Processu*, nie podług Prawa Roku 1588. ale według późniejszey Roku 1776. Ustawy zachowana być powinna. Brakuie tylko w Prawie Koronnym przepisu kary na takowych Zbrodniow: który to niedostatek Statut Litewski, rozciągając się obszerniey i dostateczniey nad wywodem gatunkow zbrodni obrażonego Maiestatu i zdradziectwa Oyczyzny, w te słowa zastępuje: „Kiedy, by kto zmowę, albo spiknienie, al-
„, bo

(d) A. 1565. V. 2. fol: 693. t. O Rzeczach. (e) A. 1776. V. 8. fol: 870. Ordynac; N. 12.

„ bo bunt uczynił na zdrowie nasze Ho-
 „ spodarskie, chociażby Pan Bóg ucho-
 „ wał, iżby ona zмова nie była uczyn-
 „ kiem popełniona, takowy za słusznym
 „ dowodem, iako o tym niżej w pią-
 „ tym Artykule: gardło i imienie tra-
 „ ci. Też Maiestat nasz obrażon bywa
 „ z tey przyczyny, gdyby się kto bunto-
 „ wał, pokoy pospolity wzruszając prze-
 „ ciw nas Hospodara: albo ku szkodzie
 „ Rzeczypospolitey: Mince bez woli na-
 „ szey bił; albo po zeyściu z tego świa-
 „ ta Naszym Hospodarskim, także i Po-
 „ tomkow naszych Królow Polskich i
 „ WW. Xiążąt Litewskich, chcąc kto o-
 „ sieść i opanować to Państwo W. Xstwo
 „ Litewskie i Hospodarem na nim być,
 „ i Woysko lud służebny zbierał, wy-
 „ wodził. Ktoby też z Nieprzyiacielmi
 „ Naszemi porozumienie miał, list do
 „ nich albo Posły, radząc przeciw Nam
 „ Hospodaru i Rzeczypospolitey, albo
 „ ostrzegając słał, i tym Nieprzyiacio-
 „ łom iaką pomoc dawał. Ktoby też
 „ Zamek nasz Nieprzyacielowi zdra-
 „ dą podał, krom przyczyny głodugwał-
 „ townego: Ktoby też ludzie nieprzy-
 „ iacielskie w Państwo Nasze W. Xstwo
 „ Litewskie zdradliwie przywiodł, a
 „ toby na niego słuszenie a sprawiedli-
 „ wie było przewidziano, takimże do-
 „ wodem iako niżej opisano. Takowy
 „ z Pra-

„ z Prawa i rozsądku Naszego z Pany i
 „ Radami Naszemi W. Xstwa Litewskie-
 „ go cześć i gardło traci. A Synowie ta-
 „ kowego Zdraycy dorośli, i którzyby też
 „ za dowodem słusznym, okazali się być
 „ wiadomemi tey zdrady Oycowskiej,
 „ także cześć i gardło tracić mają; A
 „ ci Synowie którzyby nie byli lat zu-
 „ pełnych dorosłych, albo drudzy doro-
 „ ślemi będąc, a tey zdrady Oycowskiej
 „ nie byli wiadomi, takowi czci i gar-
 „ dła nie będą tracić, iednakże i takowi
 „ niedorośli i dorośli, a zdrady niewia-
 „ domi Synowie za takowy występek
 „ Oycy swego, od wszystkich Imion Oy-
 „ czystych, wysłużonych, i którymkol-
 „ wiek obyczajem nabytych wiecznie
 „ odpaść mają, ale wszystkie imiona
 „ Zdraycy Naszego takowego, mimo
 „ dzieci i bliskich, na Rzeczpospolitę
 „ i Nas Hospodara ku Stołu Naszemu
 „ W. Xięstwu przypadać będą. A Zo-
 „ ny takowych Zdradziec, które nie bę-
 „ dąli wiedzieć takowey zdrady Mężow
 „ swoich, a z tego się wywiodą przysię-
 „ gami swemi, takowe imion swych Oy-
 „ czystych i Macierzystych i Wiana
 „ przed uczynkiem tey zdrady im od Mę-
 „ żow ich opisanego nie tracą. A Dzie-
 „ wki też tych Zdradziec, aczkolwiek
 „ pocziwości swojej nie tracą, ale do
 „ Imion Oyczystych nie przydą, tylko
 „ po

„po śmierci Matek swoich do Imion Ma-
 „cierzystych i do wiana Matczynego
 „współek i z Synami iako wyżej opisa-
 „no niewinnemi, wedle prawa ich przy-
 „rodzonego przychodzić mają. „(f)

Zdrada
 Oyczyzny.

Lubo wypis Statutu obszernie namie-
 nia o gatunkach zdrady Oyczyzny, oba-
 czmy co Prawo Koronne wspomnione Ro-
 ku 1588. o tey zbrodni uczy. „Gdy-
 „by kto czynił bunt przeciwko Rze-
 „czypospolitey porozumiewając się z
 „Nieprzyjacielem Koronnym ku szkó-
 „dzie Koronney; wynosił tajemnice Rze-
 „czypospolitey zwierzone Nieprzyja-
 „cielowi Koronnemu; podał mu Zamek
 „na znowie; wzruszał *Pacta & Fæde-
 „ra* z Postronnemi Pany, *Rebelliã facto*
 „pokazując; albo którykolwiek inny wy-
 „stępek popełnił, któryby właśnie był
 „*contra Rempublicam* „(g) każdy ta-
 kowy zdrady Oyczyzny winien jest.
 Otoż obojga Prawa opisy dawniejsze,
 iasno przypadki tey zbrodni wyłuszcza-
 jące. Prawo zaś Roku 1776. (h) trzy
 następujące do Spraw *Perduellium* doda-
 ło Artykuły. 1. O Korupcye i pensye
 brane od Zagranicznych Dworów, koń-
 cem zdrady Oyczyzny. 2. O Werbun-
 ki

(f) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 3. (g) A. 1588. V. 2.
 fol: 1207. t. de Crimine. (h) V. 8. fol: 870.
 t. Ordynacya §. 5. t. Sprawy.

ki lub zaprzędanie ludzi dla obcych Mo-
carstw: Co się tylko o Obywatelu Kra-
iowym Possessyonacie rozumie, bo kto-
kolwiek inny i iakieykolwiek kondycji,
za takowe Werbunki, namowy, gwał-
towne brania ludzi, lub zaprzędanie, w
Grodzie bliższym głową karany być ma.
(i) 3. O poszukanie pomocy i protekcyi
zagranicznej na pogńębienie Obywatela.
Co się kar tycze *in Perduelles*, zostawia
ie Prawo arbitralności Sądu: Ale pożą-
daną rzeczą iest, aby tak wielkiey wa-
gi Sprawy, naydokładniejsze i co do kar
miały opisy; zwłaszcza że w nich czę-
sto nietylko o majątek ale i o życie O-
bywatela rzecz idzie. Forma processu
tak w Sprawach obrażonego Maiestatu
iako i zdrady, Oyczyzny, pomienioną Pra-
wa Roku 1776. Ustawą opisana, którey
obszerniejszy wypis, *pod tit: o Sądach:*
znaydziesz.

O występku *Peculatus*, albo skrzy-
wdzeniu kradzieckim lub naiezdniczym
sposobem, dochodow Skarbu publiczne-
go, iako i wszelkiey Rzeczypospolitey
tak ruchomey iako i nieruchomey wła-
sności, od Prawników naszych w rządzie
teyże zbrodni umieszczonym, (k) ledwo
we

Kradzież
Skarbu pu-
blicznego.

(i) A. 1780. V. 8. fol: 980. t. Werbunek. (k)
Przyfuski lib: 2. Cap: 7. in Praefat: Herburt:
t. Thesaurarius.

we dwóch mieyscach Prawa Kraiowe wzmiankują: lubo i tam, raczey o uszkodzeniu ceł, zatrzymaniu podatkow, a nie pokradzeniu Skarbu Rzeczypospolitey namieniają. Wszakże i takiego Przestępcę, na dobrach i na rzeczach, podług woli na ów czas Królów ukaranego, & *Criminis peculatus reum* mieć chciano. (l) Wyrazney zaś przestępstwo to w rządzie publicznych umieszczono zbrodni Roku 1710. kiedy *Usurpatores* & *Raptores* dochodow Rzeczypospolitey Instygatorom Narodowym w Trybunale Koronnym lub Skarbowym *ex Registro fisci* pieniać, i nietylko na dobra, ale i na Osoby kary *peculatus* rozciągać kazano. (m) Dopiero za ustanowieniem Kommissyi Skarbowych, gdy wszystkie Sprawy Skarbu tyżące się, tey Magistraturze zlecone zostały, *forum* także na nie w Trybunale upadło. (n) Nie możnaby iednak pod ten rodzaj przestępstw, podciągać niewiernego należytości Skarbowych zeznania: Bo prawo późniejszy Roku 1775. nakazując zaprzysiężenie Podymnego; fałszywe Dymow podanie tylko sześciu tysiącami grzywien i pułrokiem wieżę ukarane mieć chce,

a de

(l) A. 1510. V. 1. fol: 373. t. de Transgressoribus. (m) V. 6. fol: 183. t. Skarb. (n) V. 8. 1775. fol: 109. t. Odmiany.

a *de crimine peculatus* nic nie wspominają. (o)

W tym miejscu wspomnieć należy o Prawach Poborców i Offycyalistow Skarbowych tyczących się. Ci, 1. Szlachta tylko Polska być powinni, ludzie nie notowani, mający rękoymie po sobie z swego lub cudzego majątku, umiejący pisać, znający rachunki. *i t. u.* (p) 2. Od Kwitow żadnych, będąc przez Skarb Rzeczypospolitey płatni, żadnego salaryum brać nie powinni: co i dawniejsze (q) i późniejsze prawa (r) surowie zakazują. 3. Nikt z ludzi Skarbowych pieniędzy Rzeczypospolitey handlować nie może; który to artykuł, wyraźnie w przysiędze Poborców dawniej przepisanej, czytamy: (s) punktualność zaś w wypłaceniu rat odebranych, pod karą bannicyi i konfiskaty dóbr, zaleconą. 4. Niewolno Poborcy z pieniędzy w ręku swych będących, pretensyi do Skarbu Rzeczypospolitey mianych potrącać, (t) co i o salaryach albo płacy roczney rozumieć należy. Bo prócz tego: że Wie-

U rzy-

Prawa o
Poborcach.

-
- (o) V. 8. fol: 133. t. Podymne. (p) V. 8. fol: 107. t. Podskarbiowie. (q) V. 2. A. 1538. fol: 1222. t. O Mytach. i 1703. V. 6. fol: 92. t. Po-datek (r) A. 1775. V. 8. fol: 133. t. Podymne. (s) A. 1629. V. 3. fol: 639. t. Czas. (t) A. 1661. V. 4. fol: 790. t. Trybunał.

rzycielowi takowemu zawsze zostaje bezpieczeństwo długu; przyzwoita jeszcze rzecz jest, aby pretensya czyli dług takowy, wprzód przez Stany poznany został. 5. Instruktarze celne, przy wszystkich Komorach, tabelle cła albo mostowego na przeprawach po rzekach lub mostach, publicznie zawieszone być powinny. Wymagający zaś cło lub myto nad przepis prawa, grzywnien 500. zapłacić powinien. (u) Co nie tylko do publicznych Exaktorów sięga się, ale i o cłach Dziedzicom przez Stany lub za decyzją Kommissyi Skarbowych przyznanych, rozumieć należy. Pożądaneby jeszcze dla Obywatelów i Cudzoziemców rzeczą zdało się, aby Kommissye Skarbowe, publiczney podały wiadomości, jakie są powinności, co za granice władzy, iaki sposób, podług którego Rewizorowie na Komorach obchodzić się, i swoich obowiązków, bez krzywdy, grubiaństwa i subiekcyi Podróżnych dopełniać powinni. Nakoniec, prawa późniejsze chcąc zapobiec wszelkim depaktacyom i zdzierstwom, po Miastach działać się zwykłym, nakazują: aby Urzędy Pod-Woiewodzińskie, dopełniając obowiązki swe, względem

róż-

(u) V. 3. fol: 282. t. O Mytach.

rowności i sprawiedliwości miar i wag, żadnych danin, pod karą tysiąca grzywien i 2. niedziel więzy na przestępcę, nie wymagały. (w)

Jeszcze Roku 1669. (x) stanęło prawo na obydwie Prowincye, aby nikt za zdanie swoje przesładowany, tym więcej zaś aby do Sądu pociągany nie był. Jaśniej daleko Prawem Roku 1775. (y) prerogatywę tę wolności Szlacheckiey opisano, gdy wyraźnie w te deklarowano słowa, „Nikt *in politicis pro libero arbitrio* & *sensu suo*, choćby też nie na „ziadach publicznych *deprompto*, strofowany, agramowany, ani do żadnych „Sądow pociągany być nie może *ullo* „*pretextu* & *colore*. „ Nie przestało na tym prawo rzeczzone; ale razem ostrzegło wolną akcyą Zapozwanemu *cum oppressore*: deklarowało zbrodnię tę Statystyczną, przepisało *forum* Sądow Seymowych, i Sprawcę oneyże za dowiedzeniem występku na rok i niedziel 6. więzy głębszey i na 2000. grzywien okupu głowy wskazało, wraz z powrotem szkod i unkosztow prawnych. W teyże przestępstw klassie, umieszczono sprze-

Gwałt
wolności
Zdania
Szlache-
ckiego: i
inne zbro-
dnie pu-
bliczne.

U 2

ci-

(w) V. 7. A. 1764. fol: 81. 1. t. Ubeśpieczenie P. Urząd. 1768. fol: 627. t. Czopowe. P. Nieczy-
niać. (x) V. 5. fol: 16. t. Ratio. (y) V. 8. fol:
215. t. Obiasnienie.

ciwieństwa Dekretom *ultimarum Instantiarum* zbroyną ręką: Albo gdyby kto bez Dekretu, sam sobie sprawiedliwość czynić, Zaiazdy i inne wiolencye, wyiawszy gorące uczynki, popełniać wazył się. (z)

Prócz tych czterech występów publicznych, Prawo Roku 1776. (a) opisując sprawy Sądom Seymowym własne, zdaie się w liczbie tychże umieszczać przestępstwa urzędowe Ministrow Obojga Narodow i Konsyliarzow Rady, a to w przypadku, gdyby upomnieni przez Radę, iako uczą teyże ustawy, nieposłusznemi oneyże pokazali się. Także Sędziowie *ultimarum Instantiarum* za korupcyą wziętą w tymże Sądzie do odpowiedzi będąc obligowani (pomimo rozrządzenia prawa Roku 1768. które Deputatow na Sądy Relacyjne zapożywać kazało:) (b) popełniać publiczną zdaia się zbrodnią; ile gdy inne Juryzdykcyę podług dawniejszych Praw i Konstytucyi Roku 1776. (c) za toż samo przestępstwo w Sądach przyzwoitych odpowiadaia, z karą odsądzenia od Urzędu, tak posiadanego, iako i na dal postradania prawa do wszelkich Kraiowych godności. W

resz-

(z) Ibidem fol: 116. t. eodem. (a) V. 8. fol: 870. t. Ordynacya. (b) A. 1768. V. 7. fol: 707. t. Złączenie. P. A lubo. (c) V. 8. fol: 870. t. Ordynacya.

reszc
ne,
i zło
tniko
kara
wskie
wska
śmier
zami
dawn
rum
podfu
podfu
bowe

O

„K
„um
„Ze
„dz
„ow
„cza

(d) A

reszcie Konstytucye dawniejsze Koronne, fałszowanie monet Kraiowych iako i złota lub srebra w robocie przez Złotników, gardłam i konfiskatą dóbr ukarane mieć chcą; (d) a Prawa Litewskiego wyroki, takowych na ogień wskazują. (e) I lubo Roku 1607. kara śmierci na infamią i konfiskacyą dóbr zamieniona: (f) znowu atoli Roku 1659. dawnych Praw rygor ponowiony: (g) *Forum* przeciw pomienionym Zbrodniarzom podług Praw rzeczonych Trybunał, a podług późniejszych Kommissye Skarbowe przepisane.

T Y T U Ł ~ IV.

O Przestępstwach prywatnych.

„**K**tóre zbrodnie Prawo Rzymskie w
 „liczbie Przestępstw publicznych
 „umieszcza, już się wyżej namieniło.
 „Ze zaś Prawa nasze, iako się dało wi-
 „dzieć, ledwie kilka z tych w rządzie
 „owym kładą; należy pozostałe, do zwy-
 „czaiow naszych nie do obcych stosować
 U3 „ się,

(d) A. 1527. V. 1. fol: 476. §. Ad corrigenda: (e) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 17. (f) V. 2. fol: 1605. t. O Fałsz: Monet: (g) V. 4. fol: 599. t. O Mennicy.

„ się, liczyć w porządku prywatnych. A
 „ że długąby rzeczą było wyliczać wszy-
 „ stkie przestępstw tych gatunki : prze-
 „ to liczbę ich określając, o następujących
 „ tylko powiemy, iako to : O Zabó-
 „ stwie, Rozboiach, i Napaściach : Kra-
 „ dzieży : Podpaleniu Domów : o Hulta-
 „ iach i Włóczęgach : i o Przestępstwach
 „ przypadkowych.

§. I. Zabójstwo.

Prawa Rz:
o Zabój-
stwie.

„ I. Zabójstwo uważone co do zna-
 „ czenia, uszkadza bliźniego albo na sła-
 „ wie albo na ciele : pierwsze *Duchowne*,
 „ drugie *Cielesne* nazywa się. Zaboy-
 „ stwo na ciele, albo dobrowolnie, albo
 „ przypadkowo dzieje się : Dobrowolne,
 „ nierozdzielnie z rozmysłem i zdradą
 „ łączy się : Przypadkowe, od wszelkiej
 „ złości naszej wolne jest. Nieprzewi-
 „ dziane, winy nawet na się nie ściąga.
 „ Nadto dobrowolny Zabójca uważany
 „ być może, albo złośliwie tylko na ży-
 „ cie cudze dybiący, albo przymusnie
 „ broniąc własnego, drugiego pozbawia-
 „ iący. Dotego, zabójstwo rozmysłne
 „ i złośliwe, większa się okolicznością
 „ osob, miejsca, a nawet i czasu : nie
 „ zaś przypadkowe lub przymusne. Na-
 „ koniec Zabójca otwarcie życie mi bio-
 „ rący, mniejszy karze podpada, niżli
 „ skry-

„skrycie zamach nań czyniący; Dla te-
 „go w Prawie Rzymskim Zabójcy gło-
 „wą tylko, a truciznę *np.* zadaiący, śla-
 „maniem kości karani byli, lub w wór
 „zaszyci, żywcem topieni. Targaiący
 „się zaś na Oycę, Matkę, Brata, lub
 „Siostry nayprzed rozgami smagani, a
 „potym w wór razem z psem, kurem,
 „zmią, i małą zaszyty, do rzeki lub
 „pobliskiego morza wrzucani byli, cza-
 „sem żywcem paleni, lub bestyom na
 „pożarcie rzucani. Przypadkowe lub
 „przymusne zaboystwo wolnym od ka-
 „ry mieć chce prawo: atoli obytwła za-
 „boystwa tego gatunki, excepcyom pod-
 „padają, o których w paragrafie osta-
 „tnim mowa będzie.

Na wzor Prawa Cywilnego i nasze
 Kraiowe czynią różnicę, między zabój-
 stwem *Przypadkowym* i *Dobrowolnym*. I
 tak pierwsze obronę w świadectwie 6.
 świadków znayduie, drugie pomstę na-
 wet dalszych Krewnych na się zaciąga.
 Zabójstwo *przypadkowe* dzieie się w o-
 bronie życia, Poddanego, domu lub
 dóbr własnych: a taki Zabójca o nie-
 przyjaźń, kłótnie, nienawiści z zabi-
 tym notowany być nie powinien; (a) Do-
 bro-

Prawa Kra-
 o Zabój-
 stwie.

(a) A. 1496. V. 1. fol. 274. i Stat. Lit. Roż-
 11. Art. 20. i 22.

browolne zaś Zabóystwo popełnia Na-
iezdnik domu, dobr cudzych, lub drog
publicznych. Nadto, Zabóystwo *przy-
padkowe*, mniejszey lub większey Pra-
wa nasze poddały karze, przez wzgląd
Osob onego dopuszczających się, zabi-
tych lub ranionych. I tak Zabóystwo
przypadkowe na Osobie Kapłana lub Kle-
ryka popełnione, lub gdyby ci tylko
gwałtownie imani lub ranieni byli, prócz
kar Cywilnych, na Kościoł mieysca In-
terdykt (*b*) ściąga; Zabóy zaś między
Szlachtą, zaszyły przypadkowo, pozwala
Prawo pieniędzmi albo *Głowszczyzną* o-
płacać, z karą wieży dolney za gwałt
beśpieczeństwa publicznego. (*c*) Jeśli
zabóy dzieie się w przypadku bronią rę-
czną, płaci się za głowę 240. grzywien
i wieży rok i niedziel 6. Zaboyca sie-
dzieć powinien. Gdy zaś z strzelby ia-
kiegokolwiek gatunku życie odebrane,
głowszczyzna 480. grzyw: kosztuje. (*d*)
Także gdy Szlachcic Szlachcica przy
robocie zabija, nietylko grzywny ale i
karę wieży podwaia Prawo, (*e*) luboby
tylko bronią ręczną śmierć była zadana:
Zaś za życie przy pracy z strzelby od-
ięte

(*b*) A. 1505. V. 1. fol: 316. t. Ut autem. (*c*)
1496. ut supra. (*d*) A. 1588. V. 2. fol: 1214.
t. O Mężobóycach. (*e*) A. 1576. V. 2. fol:
943. t. O Ubiciu.

ięte w czwornasob ukaranego Zabójcę mieć chciało, co i o nawiązce za rany i ochromienie rozumie się. Wszakże obydwaj Prawa względy dla Zabójcy upadaiają, gdy się do Sądu nie stawia, gdyż tym samym Infamii i karze śmierci podlega; przeto aby się od dobrowolnego zaboju excypował, zaraz po zabiciu świadkami przypadku dowodzić obligowany. (f) Nie mniej tenże prawa rygor rozciąga się zawsze na tych, którzy na Seymie (g) lub na Zjazdach i Sądach (h) występku tego dopuszczają się. Prawo także Roku 1616. Zaboystwo i rany w Kościele zadane bez wszelkiej excepcyi infamiją karze; (i) przynajmniej atoli winy pieniężne podług zwyczajów dzisiejszych za Zaboystwo przypadkowe byćby powinny zwiększone, gdy te w sprawach Cywilnych, gdzie ani o życie, ani o zdrowie nie idzie, wyżej nierównie są podniesione.

Względem zaboystw *rozmyślnych i dobrowolnych* między Szlachtą zachodzących, że dziś karze śmierci i infamii pod-

(f) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 20. V. 6. 1726. fol: 484. t. Mężzaboystwo. (g) A. 1520. V. 1. fol: 393. t. Pana. (h) A. 1507. V. 1. fol: 363. t. de pana i 1620. fol: 382. t. Zabrońienie V. 3. (i) V. 3. fol: 281. t. Beśpieczeństwo.

podlegają, wątpliwości niemasz: to atoli pewna, że ta, dopiero Roku 1601. (k) wyraźniej przepisana została, a dokładniej Konst: późniejszymi 1726. i 1768. (l) obostrzona: zaboy szczególnie w obronie życia, naprzykład na Napastniku Domu popełniony, od tego prawa rygoru wyięty. Różnica atoli z strony kondycyi Osob trwała statecznie: tak, Szlachcic zabijający Chłopa, lub Człowieka luźnego, pieniężną karą opłacał się; która od 30. grzyw: (m) do 100. (n) podwyższona: dopiero wieku naszego ta hańiebna życia ludzkiego taxa uchylona została Roku 1768. w te słowa: „Warum sie sie iak naysolenniej, iż odtąd iako „Szlachcic za Szlachcica, a Chłop za „Chłopa gardłem karany być ma, tak „gdyby się trafiło, żeby Szlachcic Chłopa „złośliwie i nieprzypadkowo, ale dobrowolnie, rozmyślnie na śmierć zabił; „tedy takowy nie już zapłaceniem i głowszczyzną temu czym on był Poddanym, lecz utratą własney głowy swojej karany w Sądzie przyzwoitym być powinien. „(o) Ani na niedokładność
Pra-

(k) V. 2. fol: 1527. t. O Ruszn: (l) V. 6. fol: 484. t. Mężobóystwo: V. 7. fol: 600. §. XX. (m) A. 1581. V. 2. fol: 1012. t. O Mężobóystwie. (n) A. 1631. V. 3. fol: 681. t. Taxa. (o) A. 1768. V. 7. fol: 600. §. 20. t. Prawa Kardyna

Prawa
stwa
szcze
torami
żniej
stwo
Przyia
znane
i Suk
boystw
kowyc
wskie
Zaboy
krore
ma, p
ten pr
chcica
czynk
many
lub m
sięzor
opłac
boyc
stwo
poprz
chod
dła i
ma.

(p) V
I
I

Prawa tego narzekać można, że Aktorstwa dla Chłopa nie ostrzegło, kiedy jeszcze Roku 1510. Podkomorzowie Delatorami Mężoboystwa deklarowani, a później nieco, to jest Roku 1588. Aktorstwo w podobnych sprawach nayprzod Przyjaciołom i Krewnym zabitego przyznane, a dopiero w tych niedostatku, Pan i Sukcessorowie iego do pieniania zaboystwa obowiązani. (p) *Forum* w takowych Sprawach podług Statutu Litewskiego Sąd Grodzki przepisany, gdzie Zaboyca, sześciu Swiadkami, między ktorými dwóch Szlachty znaydować się ma, przekonany być powinien. Wszakże ten prawa rygor w tenczas tylko na Szlachcica rozciąga się, gdy na gorącym uczynku, albo w czasie 24. godzin poymany zostanie, później zaś złapany, lub mniej niż sześciu Swiadkami poprzysiężony, głowszczyznę tylko i szkody opłaca. Nadto jeszcze gdy takowy Zaboyca, samotrzeć poprzysięga, iż Zaboystwo z przyczyny zabitego nastąpiło, ani poprzedniczo żadne między niemi nie zachodziły niesnaski, w ów czas i od gardła i od głowszczyzny Zaboyca wolen być ma. (q) Gdy zaś zaboy dokonany nie bę-

(p) V. 1. fol: 370. t. Pæna: a R. 1588. V. 2. fol: 1243. t. De homicidio. (q) Roz: 12. Art: 1. R. 4. 30.

będzie, ale tylko mutilacya albo ochromienie lub zranienie nastąpi, w takim razie Prawo Roku 1768. sprawiedliwość ścisłą, roztropności i sumiennej surowości Sędziów zostawuie.

O Zaboystwach zdradzieckich, nic dokładnego w prawach Koronnych nie doczytuemy się: Statut Litewski Zaboycę dobrowolnego i zdradliwego ćwiertować każe: raniącego zaś tylko, karze śmierci ordynaryiney poddaie z nawiązką i głowszczyzną: Gdy zaś Chłop Szlachcica o śmierć zdradliwie przyprawia, na okrutniejsze Statut wskazuje go męki, co i o Wspólnikach rozumie. (r) Nieodrzuć tu będzie przytoczyć: iż Prawo Roku 1613. głowy Szlachcica z Chłopami w Karczmie pijaństwem bawiącego się i przez tychże ubitego, poszukiwać nie dozwala; podobno dla obrzydzenia Stanowi Szlacheckiemu tak ohydliwego nałogu.

Zaboystwa przypadkowe między Chłostwem, równie iako i między Szlachtą, pieniędzmi niegdyś opłacały się. Nайдawniey na trzy grzywny, późniey na 10. życie Chłopskie oszacowano: z tych 4. grzywny Dziedzic, 6. grzywien Krewni dostawali. (s) Dziś atoli taxa Głowszczyzny

(r) Roz: 11. Art: 16. 17. (s) A. 1347. V. 1. fol: 25. t. de Cmethone: i V. 2. fol: 943. A. 1576. t. O Ubiciu §. A. przecie.

znych przyp
ko i Chł
iących pie
ksza, a
bócy tak
winna. D
go łoża z
śmierci na
wy Matce
czym i S
(t) ale dzi
szą r. 1768

Co się
ca tycze,
Stronie, a
rok ieden
siedzieć
zawsze te
rze: (w)
ne karno
zaboiu a
mym i r
zdaią się.
gąca i ob
i Sieror
wszelkier
sze Praw

(t) A. 134
Roz: 1
t. O K
17. 2
O Ra

zny przypadkowej tak Szlacheckiey iako i Chłopskiey dla większey cyrkulujących pieniędzy masy nie równie większa, a przynajmniej majątkowi Zabójcy takowego, proporcjonalna być powinna. Dawniey także, Syna nieprawego łoża zabójstwo, nie ściągają kary śmierci na Zabójcę, ale tylko taxę głowy Matce zapłacić był powinien, w czym i Statut Litewski zgadzał się; (t) ale dziś obydwie te prawa przez powyższą r. 1768. ustawę uchylone być zdają się.

Co się pomocników Zabójcy Szlachcica tycze, ci dawniey tylko 30. grzywien Stronie, a trzy Sądowi płacili: wiezy zaś rok ieden i niedziel 6. tak iak Dowodcy siedzieć byli powinni. (u) W Litwie zawsze teyże co i Zabójcy podpadają kary: (w) A że późniejsze Prawa Koronne karność swoją względem Hersztów zaboiu aż do śmierci posunęły, tym samym i na Wspólników onęż rozciągać zdają się. Strona o zabójstwo czynić mogąca i obowiązana, są naybliżsi Krewni i Sierot Opiekunowie, (x) a to bez wszelkiey preskrypcyi, którą dawnieysze Prawa zabezpieczały; ani o głow-

wszczy-

(t) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Jlllo. Stat: Lit: Roz: 14. Art: 32. (u) A. 1576. V. 2. fol: 945. t. O Pomocn: (w) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 17. 29. (x) A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. O Ranach

wszczyzną lub o więź godzić się mogą: I gdyby tego im dowiedziono, ugodnik na instancją dalszych Krewnych, teyże co i Zabójca karze podlega. (y) Prócz tych naturalnych zabójstw Delatorów i Aktorów, każdy Obywatel czynić o nie, Zabójców łapać i do Urzędów ku konwiktyi oddawać mocen iest: Urzędy zaś nawet *extra Cadentiam* zbrodnie takowe, gdyby i bez Delatora rozsądzać obowiązane. (z)

Namienilo się powyżey, iako Zabójstwo przez wzgląd osob do niego wchodzących, zmniejsza się lub powiększa. Różnica ta haniebna z urodzenia płynąca, Prawem Roku 1768. iako się już pokazało, uchylona: trwa atoli między Osobami niższego i wyższego z natury stopnia, to iest między pokrewnemi a nawet i sobie równemi. A nayprzod, co się tycze Rodziców rozmyślnie Dzieatki swe zabijających, same tylko Prawo Litewskie o tey zbrodni uczy, nakazując Dzieciobójcy rok 1. i niedziel 6. więzy, i pokutę publiczną w Kościele swym przez publiczne grzechu swego wyznanie; w czym Urzędowi Grodzkiemu Aktorstwo zleczone: co się nie rozumie o tych Nie-

wia-

(y) A. 1726. V. 6. fol: 484. t. Męzobójstwo. (z) Ibidem & A. 1768. V. 7. fol: 702. t. Złączenie P. Appelacye.

wiastach, które (a) płód swój złośliwie truią, bo te Statut na głowę skazuje. (b) Gdyby zaś Syn lub Córka Rodziców swych o śmierć przypawić poważyli się, po rynku kleszczami szarpani być najprzód powinni, a potem na wzór przepisu Praw Rzymskich w wór skorzany wraz z psem, kurem, węzem, kotką zaszydzi i zatopieni. (c) Jeżeli tylko na ciele Rodziców uszkodzą, albo targną się, śmierci zwyczajney podpadają. (d) Koronne Prawa tylko o nieprzystoynym Dzieci z Rodzicami obeysciu się namieniają, i arbitralnemu Starostow ukaraniu zostawiają; (e) Gwałtowniejsze zaś traktowanie Rodziców, rąk karą co i zniewagę gleytow Królewskich poskromione mieć chcą; (f) które to znieważenie Statut Litewski (g) pułrokiem więzy karze.

Zaboystwo dobrowolne między Krewnemi iednego stopnia, oczerniać się zdaje spodziewaney Sukcessyi nadzieją; przeto Prawa Kraiowe zagradzając takowey swywoli, nietylko Zaboycę na ciele sroższą śmiercią i infamią ukaranego mieć

(a) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 7. (b) Roz: 11. Art: 60. (c) Ibidem w Roz: 11. Art: 7. (d) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 7. (e) A. 1576. V. 2. fol: 934. t. O Dzieciach. (f) A. 1578. V. 2. fol: 978. t. de Injuriosis. (g) Roz: 1. Art: 13.

mieć chciały, ale nawet Potomstwo Zabójcy od spadków takowych odsądzaia, i dalszym Krewnym przyznaią. (b) Równy obydwu Prawa nasze ukarany mieć chcą śmiercią Zaboy między Małżeństwem; A nadto Prawo Koronne dodaie, iż gdy potomstwa nie masz, wszelkie zapisy między niemi upadaią. (i)

Poiedyn-
ti.

II. W rzedzie gatunkow Zabójstwa, naysprośniejsze, bo samey naturze w brew sprzeciwiające się, iest to, które przez Poiedynki popełnia się. W prawdzie Prawa nasze tchnące tu owdzie duchem okrutnego Saxonu (sprawiedliwie w wielu mieyscach od Kościoła S. zganionego). (k) dawniey go w Polszcze dopuszczać zdawały się; Ustawy atoli późniejsze potępiaia ten haniebny zwyczaj tak w Koronie iako i Litwie, (l) Królom tylko w czasie pokoju z decyzją Rady, w Liwie Hermanom pod Woynę, z ważnych i nieuchronnych przyczyn zostawu-

(b) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Fratricidio, i R. 1576. V. 2. fol: 944. t. O Zabiciu Oyca: i Stat: Lit: Roz: 11. Art: 8. (i) A. 1576. V. 2. fol: 944. t. O Zabiciu: Stat: Lit: Roz: 11. Art: 6. (k) Vide Prefacyą do V. 1 §. 2. Art: Prawa Saskiego potępione V. 1. fol: 340. t. Quatuordecim A. 1505. (l) A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. de Duellis: a Stat: Lit: Roz: 11. Art: 14.

wuiąc władzę pozwolenia Poiedynkow; Wszakże i to z uymą Prawa Kościelnego, iako o tym zaraz niżej powie się. Przestępcy tego prawa, tak na Poiedynek powołujący iako i stawiający, gdyby i krwi rozlanie nie nastąpiło, pułroku wieży i 60. grzywien przepadaia. Prawa zaś Litewskie dokładnief te opisuiąc kary: czynią *nayprzód* wolnym od nawiązki powołanego i powołującego, gdy się obydwu rania; gdy zaś ieden z nich rany odniesie, wieży pułroku siedzieć powinien: *powtóre* Zabóy w poiedynku popełniający śmierci karze podlega, ale głowszczyzny Sukcessorom nie płaci: Nakoniec waruie Statut *naysołennief*, iż niczyief sławie i honorowi *naynieprzystoynief* słowa, niestaiącemu w powołaniu na poiedynek powiedziane, lub napisane, szkodzić nie maia, i owszem samego powołującego dotyczą się; a powołany wolen zawsze, o obrażę czci swoief i niebeśpieczeństwo życia sądownie czynić. Zapobiegłoby się ieszcze skuteczniey tey dziekief praktyce w grubych późniefszych wiekach wskrzeszoney, a u Rzymian i Grekow nie znaney, gdyby Instygatorowie Sądowi do aktorstwa przeciw Gwałcicielom Praw tych obowiązani byli.

Odpowiedziebty tu należało owym zarzutom, które Stan Woyskowy i ci wszy-

scy co punktu honoru i waleczności zasadę na pogwałceniu Praw Boskich i ludzkich gruntują, za pojedynkami przytaczać zwykli; Ale gdy w dziele tym wywod tylko Praw Kraiowych czyni się, a nie onych obrona lub krytyka; przeto przestać każdy Woyskowy, Religiją, rozumem, i obywatelstwem rządzący się na tym powinien, co mu wyraźne Prawo dyktuje, a nie co passya, zemsta, lub przesąd podły radzi. A gdy z Stanu swego, każdy Żołnierz bezpieczeństwa publicznego i spokoyności prawem warowanej obroną jest, niech pamięta iaką plamę na się ściąga, gdy się na tę poważa zbrodnią, w której mu ani Prawa Cywilne, ani Woyskowe przytulenia nie pozwalają. Ze zaś prócz kar z praw Kraiowych na pojedynki przepisanych, Kościelne wyroki, przykładając się chwalebnie do wykorzenienia tak niehumanego poszukiwania sprawiedliwości sposobu, pojedynki wszelkie szczególniej ukarane mieć chcą; nie od rzeczy zdało się wypisać tu z Zboru Trydentskiego o nich uchwałę.

„Detestabilis duellorum usus, fabricante diabolo introductus, ut cruenta morte corporum, animarum etiam periculum lucretur, ex Christiano orbe penitus exterminetur; Imperator, Reges, Duces, Principes, Marchiones, Comites, & quocunque alio nomi-

„non
„cu
„int
„jur
„&
„ci
„per
„ner
„dal
„qui
„ser
„Ex
„run
„per
„hor
„nir
„dec
„stic
„liur
„fac
„tion
„spe
„pet
„nor
„pra
„bil
Al
nego
bez

(m) S

„nomine Domini temporales, qui lo-
 „cum ad Monomachiam in terris suis
 „inter Christianos concesserint, sint ipso
 „Jure excommunicati, ac Jurisdictione
 „& Dominio Civitatis, Castri, aut lo-
 „ci, in quo vel apud quem duellum
 „permiserint, quod ab Ecclesia obti-
 „nent privati intelligantur; Et si feu-
 „dalía sint, directis Dominis statim ac-
 „quirantur. Qui vero pugnam comi-
 „serint, & qui eorum Patrini videantur,
 „Excommunicationis, ac omnium bono-
 „rum suorum proscriptionis, ac per-
 „petuæ infamiæ pœnam incurrant, & ut
 „homicidæ juxta Sacros Canones pu-
 „niri debeant. Et si in ipso conflictu
 „decesserint, perpetuò careant Ecclesia-
 „stica sepultura. Illi etiam qui consi-
 „lium in Causa duelli tam Jure quam
 „facto dederint, aut alia quacunque ra-
 „tione ad id alicui svaserint, nec non
 „spectatores, Excommunicationis & per-
 „petuæ maledictionis vinculo teneantur,
 „non obstante quocunque privilegio seu
 „prava consuetudine etiam in memora-
 „bili. „ (m)

Ale że się komu wyrok Zboru rzeczno-
 nego zdać może przyostrem, lubo ten
 bez żadney w Narodzie naszym excepcyi

Wz

przy-

przyjęty iest, a świeżo R. 1775. od Stanow Rzeczypospolitey w Konstytucyach cytowany; (n) Obaczmy iak Artykuły Hetmańskie Roku 1609. przez Seym stwierdzone o Poiedynkach nauczają:
 „ Powabki i Poiedynki w Woyszcze nie
 „ mają miejsca. Jeżeli komu dał P. Bóg
 „ mężne serce, przeciwko Nieprzyjacielowi
 „ niech pokazuje męstwo swe, nie
 „ przeciwko towarzyszowi. Ktoby się
 „ ważył powabić, gardłem ma być ka-
 „ ran, także i powabiony, niema się
 „ pod tą winą stawić. Jeżeliby więc
 „ kto ieden od drugiego był w czym po-
 „ krzywdzony, ma to odnieść Rotmi-
 „ strzowi, a byłaby iaka wielka krzy-
 „ wda, tedy Hetmanowi., (o) Z tego
 Artykułu praw Woyskowych pokazuje się,
 że Prawo owo Litewskie (p) dające moc
 Hetmanom pozwalania Poiedynkow, tym
 późniejszym uchylone zostało.

Odpowiedź albo
 Pochwał-
 ka: i Po-
 twarz.

III. Tu także należy zdać się *Odpowiedzi* według wyrazu Prawa Koronnego, a podług Statutu Litewskiego *Pochwałki* na zdrowie cudze lub na uszkodzenie majątku czynione: Jawno iest z Praw naszych, że takowe pogroźki nawet przez Woznego i dwóch Szlachty
 czy-

(n) V. 8. fol: 191. t. Ustanowienie. (o) V. 2. t. Artyk: Woien: fol: 1698. N. 30. (p) Roz: 11. Art: 14.

czyniły się: W Koronie Odpowiednik stem grywien i nawiązką szkod karany bywał: Gdyby zaś zapozwany w sześć niedziel do Sądu nie stawiał się, a po czasie tym o śmierć przez *Odpowiedzianego* przyprawiony został, takowy za życie, iako ku obronie własney wzięte nie odpowiadał, w szkodach tylko Sukcesorów nawiązywał. (q) Litewskie Prawa za dowodem *Pochwałki*, rękoy mi wymagaia: w czasie którey gdyby zabój lub szkoda Stronie zaobliwey stała się, Odpowiednik albo Poręcznicy, gdyby tamtego niebyło, do odpowiedzi należeli, ile gdy Strona szkodę przez Odpowiednika sobie wyrządzoną poprzysięgła. (r)

A że obraza honoru i sławy cudzey, wyrownywa prawie zamachom na życie ludzkie czynionym, w rzędzie przestępstw niniejszych, kłaść się także może *Potwarz* albo kalumnia. Występku tego dopuszcza się każdy, kto bez pewnych i dowodnych fundamentów, iakikolwiek kryminal drugiemu zarzuca, i nie dowodzi. Statut Kazim: Potwarcę urodzenia Szlachcica, 60. grzyw: karze, z przepisem formy odwołania publicznego rzuconey kalumnii. (s) Poźniejsze Pra-

W 3

wa

(q) A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. O Odpowiedzi.

(r) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 40. (s) A. 1347.

V. 1. fol: 34. t. de Jmproperat:

wa Koronne, nawet aresztować Potwarzającego dozwalały, pokąd Potworzony z zarzutu nie wywiódł się; A gdy ten się z niego oczyszczał, Potwarca infamii podlegał, i nozdrze miał mieć przecięte, ile gdy 4ty raz o potwarz był przekonany. (t) Nakoniec za samo potwarne Spraw Cywilnych, przed Sąd Królewski lub Seymowy wywołanie, sto grzyw: Potwarca Pozwanemu, *cum refusione litis expensarum* płacić, i 12. niedziel więzy *in fundo* siedzieć obowiązany. (u) Statut Litewski Potwarz na Szlachcica, przez luznego lub prostej kondycyi Człowieka rzuconą, smaganiem u pręgierza, z odwołaniem kalumnii, ukaraną mieć chce; (w) Nadto ostrzega, iż tylko powołania urzędownie w Księgach czarne zwanych zapisane, za istotne Potwarze poczytane być mają. (x)

Samobóystwo.

IV. W rzędzie Zabójstw, liczy się także Samobóystwo albo dobrowolne z desperacyi, wstydu, żalu, bólu, boiaźni i t. d. jakimkolwiek sposobem życia sobie odcięcie. Zbrodnią tę Prawo Cywilne nayhaniebniejszym ukarane mieć chciało sposobem, gdy nietylko takowym po-

(t) A. 1496. V. 1. fol: 273. t. De domus. & fol: 252. t. de Calumnia. (u) A. 1565. V. 2. fol: 693. t. O Rzeczach. (w) Rozi: 4. Arti: 105. (x) Rozi: 14. Arti: 12.

pogrzebu publicznego wzbraniało, ale nadto dobra ich konfiskacie podpadały, a testamenta przez nich uczynione nieważność na się ściągały. Kraiowe Prawa nic o tym występku nie uczą: Zatem zwyczaj niesie, że tylko na Samobójcę kara Kościelna ściąga się w odmówieniu pogrzebu przyzwoitego. Wyjęci atoli od tego Prawa rygoru przypadkowo zabijający się, albo z pomieszczenia jawnego zmysłów tę kaźń popełniający; A iako odcięcie sobie zupełne życia jest gwałtem Praw Boskich i ludzkich, tak i dobrowolne okaleczenie się lub ochromienie na jakimkolwiek członku, temież Prawami zakazane.

V. Przysłałoby tu także wspomnieć o Niewiastach płód swój podrzucających i duszących, lub tenże w wnętrznościach swych niegodziwemi sposobami umarżających: ale o zbrodniach tych i Prawa Rzymskie i nasze zamilczają. Saxon śmiercią takowe występki karać nakazuje: A Prawa Kraiowe o zabójstwach (ile gdy Rodzice nasi nie mają mocy nad życiem swych Dzieci) mogą być pewną dla Sędziów w takowych przypadkach regułą. Statut Litewski w przypadku, gdyby kto Niewiastę brzemienną jakimkolwiek sposobem tak potrafił, iżby z tego poronienie nastąpić miało; prócz nawiązki, ćwierć roku więzy

Strata
płod.

awy-

Swywolnikowi przepisuie: Nadto w dzień Bożego Narodzenia, Gromnic, na Wielkanoc i Zielone Świątki u drzwi Kościelnych na miejscu wyniosłym, grzech swój ludziom opowiadać i poprawę obiecywać powinien. Gdyby zaś z owego potrącenia i Matka umarła, prócz głowszczyzny na gardle karany będzie. (y) Nakoniec do tegoż zbrodni rodzaju, należą zabójstwa przez trucizny, a podług przesądów odwiecznych, Czarownic i Czarnoxięźników (których raczey między złośliwemi naturalistami liczyć można) szkodliwe postęпки. Późniejsze Prawa Rzymskie (z) pierwszych na łamanie kości, lub gdy Niewiasta będzie, na zaszycie w wór i utopienie wskazują: Czarownikow zaś na gardle, a Czarnoxięźników ogniem żywcem ukaranych mieć cheą. W opisach Praw Kraiowych nic wcale dokładnego, ani o truciznie, ani o czarach i czarnoxięństwie nie czytamy. W tey mierze Juryzdykcyę nasze Prawem Saskim naywięcey lub Preiudykatami rządzily się: Nayczęściey truiący, karę miecza ponosił: czary ogniem karano. Podług tegoż Prawa nieludzkie i niepewne co do sposobu do-
wie-

(y) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 15. (z) Const: Crimin: Car: Art: CXXX. apud Hein: t. 18. lib: 4.

wiedze
były to
piero R
go i M
oraz k
czarow

§. II.

I. ,
„ tnie
„ zysk
„ ście
„ czny
„ dzie
„ z ze
„ się.
„ i m
„ włas
„ wsz

(zz) V

(*) C

pr
ni
n
i
sz
z
n
i
v
k

wiedzenia się prawdy, używane u nas były tortury albo konfessaty, które dopiero Roku 1776. za Obywatela, dobrogo i Mądrego Króla zniesione są, (zz) oraz kara śmierci *in causa maleficii* i czarow na zawsze uchylona. (*)

§. II. O Rozboiach, Zaiazdach Dóbr, i Naiazdach Domow.

I. „Rozbóy od Zabóystwa tym isto- Rozboie.
„tnie różni się, że tamten końcem
„zyskania majątku Zabitego, najczę-
„ściej w lasach lub po drogach, publi-
„cznym bezpieczeństwem zapewnionych
„dzieje się; Zabóy zaś z przypadku,
„z zemsty, zwady, powszechniey popełnia
„się. A że Rozboynik albo na życie
„i majątek razem, albo tylko na samą
„własność Człowieka dybie; więc pier-
„wszy właściwie *Rozboynikiem*, drugi
Na-

(zz) V. g. fol: 882. t. Konwik:

(*) Często bardzo w Kraju naszym zdarzają się przykłady, iż Żydzi o Dziecioboystwo powołani bywają z powodu powszechnego mniemania, że Krwi ludzkiej, do napoiow swych i ciast Wielkonocnych potrzebują. Prawa nasze na mocy Dekretow Papieskich twierdzą, że o to przestępstwo Narod ten winiony być nie może, ponieważ według Prawa swego i nauki Talmudystow, od wszelkiej krwi wstrzymać się powinien: Gdyby się przecież kto z Żydow zbrodni tej przez zabobon do-

„Napastnikiem nazwie się. Prawo Cywilne Zbrodniarzów tych wywołaniem na wyspy, lub szubienicą karało, gdy gwałt Osobie publiczney działo się, lub przez Urzędnika Kraiowego był popełniony; gdy zaś prywatney osobie gwałtu doznać przyszło, Gwałtownik na trzeciej części dóbr i na sławie szkodał. „(a)

U nas w liczbie Rozbojników nietylko liczą się, którzy drogi publiczne napastują, ale i ci, którzy kupy ludzi swawolnych zebrawszy, Domy Szlacheckie nawet w Miastach posiadane, (b) i wszelkiego gatunku maiętności najeżdżają; przeciw którym liczne Prawa pod tytułem: *Swawolnych kup*: znajdujemy. (c)
Szla-

(a) Hein: lib: 4. t. 18. (b) A. 1578. V. 2. fol. 1451. t. Reasumpcy. (c) Vide Inwentarz Zeglick: t. Swawolni.

puścić miał; Sześciu świadkami, z których trzech Chrzęścian, a trzech Żydów być ma, przeświadczony być, albo z zarzutu wywieść się powinien: Przekonany, karę Zabójcom właściwą ponosi. Aby zaś od tak ciężkiej potwarzy odstręczyło prawo wspomniane Delatora, ostrzega tamże, iż Chrzęścianin zarzutu nie dowodzący, teyże co i Żyd winny podpada karze. (1)

(1) V. J. 1505. fol. 314. t. De impetitione: Bulla Pauli III. 12. Maii 1540. & Privileg: Sigismi: Augusti.

O
Szlach
Statutu
razem
winia
nawia
prawo
popełn
rącym
nić się
wność
określ
ni tey
a gdy
łać ch
torow
stawie
Koron
przeci
nu C
dobno
wiek
życie
I
ckich
przy
Praw
rzy
dzej

(d)

Szlachcic o Rozboj posądzony, podług Statutu Litewskiego dopiero za piątym razem za poprzysiężeniem zbrodni przez winniącego samotrzeć, karze śmierci z nawiązką szkód podpada, którą surowszą prawo nakazuje, gdy Rozbojnik zabój popełnia. (d) Gdy zaś na uczynku gorącym poymany będzie, excepcyą tą bronić się nie może. Preskrypcya albo dawność gwałtu do roku 1. i niedziel 6. określona. (e) Chłopi na rozboju złapani teyże karze co i Szlachta podpada; a gdy kto podeyrzanych do Sądu powołać chce, Dziedziców, lub Administratorów dóbr Królewskich zapozwać o przystawienie powinien. W Prawie naszym Koronnym postrzegamy, iż rygor iego przeciw Rozbojnikom szczególniey stanu Chłopskiego dotyka, dla tego podobno, że rzadka była praktyka aby Człowiek Stanu Szlacheckiego na takowe życie udał się.

II. Nim o Naiazdach Szlacheckich lub iakichkolwiek domow mówić przyidzie, wspomnieć wprzód należy o Prawach, na owych Naiezdnicow, którzy rzeczywistą lub uwidzianą do cudzey własności gruntowey upatrzynszy sobie

Zaiazd
Dobry

(d) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 30. (e) A. 1768. V. 7. fol: 595. t. Akt N. 6.

sobie pretensją, spokojnego tey Possessor a gwałtem czyli mocą przybraney kupy rugować, nietylko bez przewidzianego, ale nawet bez rozpoczętego Processu i bez wszelkier awizacyi, wąż się. Nie można doczytać się w Prawie Koronnym, zkąd tak nierządny zwyczaj w Kraiu naszym wziął początek, zwłaszcza gdy Statut Roku 1496. (f) ostrzega i nakazuje, iż nikt od dóbr dziedzicznych lub iakimkolwiek prawem dzierzonych odpadać, nikt nikogo gwałtem z własności wybić nie ma, pókąd sądownie nieprawego Dziedzica nie przekona. Zdaie się atoli iż późniejszy Prawa uprzywileiowały zagęszczoną tę między Szlachtą praktykę, gdy ucząc o wyderkaffach, iakim sposobem poszukiwać ich mają Duchowni, im tylko samym nakazują, aby bez przewidzianego Processu dóbr wyderkaffowych zaiędząć nie wazyli się. (g) Gdyby Mądrego KROLA rządy, nie przepisały sprawiedliwszey odzyskania majątku swego drogi, i nie zapobiegły okropnym z tego bezprawia płynącym skutkom; ięczałby nie raz podziśdzień słabszy pod przemocą możniejszego: rzecby się drugi

(f) V. 1. fol: 248. t. Confirmatio. (g) A. 1678. V. 5. fol: 639, t. Reassumptio.

gi musiał za co za to czystego Prawa swego, wypędzony z własney dziedziny, a kosztownego nie mający o czym podejmować pieniactwa: Słyszelibyśmy nakoniec o niewinnym a częstym krwie ludzkiej na zaiazdach podobnych wylewie. *i t. d.* Obostrzono tedy Traktatem i Konstytucyą Roku 1768. (*b*) aby zwierzchność Sądowa, do której Sprawa o expulsią wytacza się, najprzód reindukcyą wybitego z dóbr nakazała, Naiezdę 2000. grzyw: i 12. niedziel wieży *in fundo* ukarała: oraz tegoż w punkcie pretensyi do dóbr zaiechanych formowanej, upadać deklarowała. Sami tylko Arendarze i Zastawnicy od tego Przywileju wyięci: z których pierwsi ieżeli po wyszłym Kontrakcie, a drudzy pozyskawszy na terminie Summę, z dóbr nie ustępują, gdyby i słuszenie Prawo rościłi sobie do gruntu, mocą nawet rugowani być mogą: którą to ustawę i Prowincya Litewska podług opisow Statutu przyięła.

III. Przez naiazd domu Szlacheckiego, rozumie się napadnienie gwałtowne onego zbroyną ręką, tamże zabicie, skaleczenie, lub zabicie Gospodarza albo Dom-

Naiazd
Domu.

(*b*) V. 7. fol: 603. §. 13. i fol: 687. t. Złączenie P. Przypozwy.

mownika jego. Niemniej i ten Naiezdnikiem być rozumie się, kto w Kościele, na Cmentarzu, w Szkole, albo Plebanii rani, albo zabija drugiego; (i) A zaty w Karczmie, w polu gwałt takowy popełniony, pod kary o Naiazdach pociągnięty być nie może. Opuścić tu tego nie można, że Domy Szlacheckie nawet na mieyskim zbudowane gruncie, Prawami przeciw Naiezdnikom zastępią się. (k) Naiazdy w Koronie konfiskata dobr karzą się: (l) nadto Naiezdnik od czci odpada. (m) Gdyby zaś zabój przez Naiezdnika nastąpił, osobną kategorią Powodowa Strona o niego czyni. (n) Aże trafiać się zwykło, że i Naiezdnik życie stracić lub ranę odnieść w obronie może, Zabójca takowy przez Manifest i przysięgę, przymusne zabójstwo próbować obligowany: (o) a tak, od głowszczyzny i nawiązki wolen zostanie. Co się tycze kar na Naiezdników w Statucie Litewskim opisanych, podlegają oni zawsze wraz z współnikami śmierci, gdy zabójstwo lub zranienie

-
- (i) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 3. i A. 1567. V. 2. fol: 942. t. o Gwałcie. (k) A. 1578. V. 2. fol. 1451. t. Reasumpcy. (l) Zawadzki t. Modus procedendi in Act: Invasionis domus. (m) A. 1576. t. o Gwałcie ut supra it. o Naiechanii. (n) A. 1496. V. 1. fol: 273. t. de Domus. (o) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 19. i 20.

nie pope
nie bę
gwałt,
wieży s

Naiaz
czyli z
ią się c
ny pod
now. zo
nadziei
Kontra
go Na
tracie
wanie
Prawo
kassuie
zwoli;
ka tak
ckich
Ustaw
głow
rzę: a
rym to
znaczi
leygł
sag tr
rowsz

(p) Ib
d
2
A

nie popełniaią, gdy zaś krwi rozlania nie będzie, 10. Rubli groszy płacić za gwałt, z nawiązką szkod i 12. niedziel wieży siedzieć powinni. (p)

Najazdy Domow, prócz chęci łupiestwa czyli zysku cudzego majątku, zdarzają się czasem końcem wykradzenia Panny pod władzą Rodziców lub Opiekunów zostającej, a czasem i Wdowy w nadziei przymuszenia iey do ślubnych Kontraktów; Z mocy Prawa Cywilnego Najezdnik takowy karze śmierci i utracie dóbr podpadał, gdyby nawet porwanie za wolą Niewiasty nastąpiło. (q) Prawo Kanoniczne Małżeństwo takowe kassuje, chyba że Niewiasta nań zezwoli; Przecięż i na ów czas Gwałtownika takowego i w Duchownych i w Świeckich Sądach ukaranym mieć chce. (r) Ustawy Koronne porwanie Białyłgów gwałtowne, na czci i honorze karzą: a gdy z inkwizycyi pokaże się, (którym to Sprawom *forum* w Trybunale naznaczono) że Rapt za dozwoleństwem Białyłgowskim nastąpił, na ów czas ta, posag traci i od Sukcessyi odpada. (s) Surowszy daleko w tej mierze Statut Li-

Porwanie
Białych-
głów i
gwałty.

(p) Ibidem Art: i. (q) Zalasow: lib: IV. t. 17. de Rapt: Mulier: (r) Concil: Trid: Ses: 24. Cap. 6. (s) A. 1532. V. 1. fol: 504. 5. Ad. i A. 1631. V. 3. fol: 681. t. Cause raptus.

rewski który Raptora gwałtownego na śmierć skazuje, a porwaney, trzecią część dóbr onegoż przysądza; gdy zaś za zezwoleniem Niewiasty Rapt następuje, ta równo iako i w Koronie od Oycowskich i Macierzystych spadkow odpada. (t) Wszakże surowość wyrokow Praw tych zmniejszy się, gdy się urzędownie pokaże, iż prócz porwania Niewiasty, żaden iey gwałt nie był wyrządzony: gdyż ten, tak Prawo Koronne iako i Statut Litewski śmiercią ukaranym mieć chce, chyba gdyby Niewiasta w przyzwoitym czasie zaskarżyć go zaniedbała. (u) Szlachcic zbrodni tej dopuszczający się, podług Praw dawniejszych kaptiwacyi do roku i niedziel 6. podlegał: dopiero Ustawy Roku 1768. licząc kryminały, za które bez konwikcyi imanie Szlachcica zawsze wolne iest, zbrodnią tę zamilczały. (w) Nie przeto iednak uchylonym być zdać się Prawo R. 1616. przeciw wykradającym Panny z Klasztorow, których od czci na Seymie odsądzonych mieć chciało. (x)

Nad to, co się tu wyżej z obojga Prawa Polskiego o gwałcie namieniło, Statut

(t) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 31. (u) V. 1. A. 1347. fol: 46. t. de Violat: (w) A. 1768. V. 7. fol: 595. t. Akt N. 6. (x) V. fol: 281. t. Be-
 śpieczeństwo.

tut
 gatu
 pisu
 porw
 nast
 gow
 posk
 fóstw
 kam
 nie
 koni
 zgor
 dnic
 zuie
 skim
 za pi
 niu u
 ne by
 przek

„
 „ uni
 „ gie
 „ ku
 „ wsz
 „ pop

(y) R
 (z)

tut Litewski wyszczególniając w tym gatunku zbrodnie i kary na nie, przepisuie śmierci karę, na Porywającego i porwaną Mężatkę, ieśli *Rapt* z wolą iej nastąpił, i Mąż na śmierć Zony instygować zechce. (y) Równym sposobem poskromione mieć chce Statut Lit: cudzołóstwo dobrowolne Zony, trzema świadkami dowiedzione przez Męża: lub Pannie przez swych Pokrewnych. (z) Nakoniec zapobiegając Statut pomieniony zgorszeniom przez Zwodniki lub Zwodnice Białychgłów zdarzającym się, nakazuje Urzędowi Woiewodzym, Starościńskim i Mieyskim, aby podobne osoby, za pierwszym doniesieniem, po obrzezaniu uszu, nosa, i gęby z Miasta wygnane były; a powtórnie o takowy frymark przekonane, gardłem karane zostały. (zz)

§. III. Kradzież.

„Kradzież w ogólności wzięta, jest
 „uniesienie pokątne przez się lub dru- Prawa Rz:
 „giego dobra cudzego bez woli Pana, o Kradzie-
 „ku użyciu lub korzystaniu z niego ży.
 „wszelkich dochodów. Jeśli kradzież
 „popewnia się milczkiem w dzień lub
 X „w no-

(y) Roz: 14. Art: 29. (z) Roz: 14. Art: 30.
 (zz) Roz: 14. Art: 31.

„ w nocy, wyłamując drzwi lub zamki
 „ w cudzym domu, kradzież takowa bę-
 „ dzie cięższa, niżli owych oszustów,
 „ co w kompanii, np. na Rynkach, Tea-
 „ trach, za *dobrey wiary* ludzi poczy-
 „ tani, sprzęty iakiekolwiek sekretnie
 „ unoszą. Kradzież iawna *Furtum ma-
 „ nifestum* ta się nazywa, gdy Złodziey
 „ zabierający rzecz cudzą, złapany bę-
 „ dzie przy niey lub postrzeżony. Kra-
 „ dzież tajna, *Furtum non manifestum*
 „ jest, gdy Sprawca zbrodni tey tajny
 „ jest: i chyba przez lice, czyli iako-
 „ weś poznaki lub domysły, dociec go
 „ można. Prawa dawniejsze Rzymskie,
 „ Złodzieia pierwszą i drugą razą o kra-
 „ dzież przekonanego, ochromieniem na
 „ członku np. na uchu karały: za trze-
 „ cim razem szubienicy śmierć ponosił.
 „ Justynian Cesarz uchylając tego prawa
 „ surowość, wygnaniem tylko Złodzie-
 „ ia ukaranego mieć chciał, z nawiązką
 „ rzeczy ukradzionej; ta zaś miarkowa-
 „ ła się Prawem Akwiliusza, które prze-
 „ pisuie, aby za rzecz ukradzioną wartość
 „ iej taka była powrocona, iaka w owym
 „ Roku była największa. Zatem okrutna
 „ śmierci kara na Złodzieiów, dopiero w
 „ późniejszych czasach za Karola W. od
 „ dzikich Narodów Niemieckich przy-
 „ ięta, używaną być poczęła; podług kró-
 „ rego wyroków Męszczyzna na szubie-
 „ nicę,

„ nic
 „ by
 „ wa
 „ cie
 „ z
 „ wo
 „ zło
 „ za
 „ W
 „ zimi
 „ wyra
 „ iow
 „ rany
 „ dzie
 „ Praw
 „ gdyz
 „ wnie
 „ prost
 „ złod
 „ się m
 „ dow
 „ czys
 „ te za
 „ nosi
 „ Stat
 „ cha
 „ ie z
 „ dzie
 „ che

„nicę; Niewiasta na utopienie skazani
 „bywali. Tymże duchem tchną i Pra-
 „wa Saskie, kiedy za pięć złorych ży-
 „ciem karać Złodzieja nakazują, (a)
 „z których każdy gdyby podług nay-
 „wolniejszey ewaluacyi za czerwony
 „złoty ieden był taxowany, ieszczeby
 „zawsze Prawa tego kara była okrutna. „

W Prawach Koron: począwszy od Ka-
 zimierza W. aż do późniejszych czasow,
 wyraźney nie doczytuemy się na Złodzie-
 iow kary śmierci; samą tylko infamią uka-
 ranych mieć chce Prawo, gdy będą o kra-
 dzież przekonani. Wszakże podług wielu
 Prawników kara ta, śmierci równa się,
 gdyż o zabój Infamisa Szlachcica, nikt pra-
 wnie czynić nie może, chyba tylko iako
 proste Zabójstwo. Wywód o zarzucone
 złodzieystwo, z siedmiu świadkow czynić
 się ma, iak gdyby kto Szlachectwa swego
 dowodził: (b) i tylko do trzeciego razu o-
 czyszczenia tego prawo dozwala: po czwar-
 te zaś, o tę zbrodnią przekonany śmierć od-
 nosić powinien. (c) Znajduje się także w
 Statucie Kazim: wyrok, który na utratę u-
 cha przykładem Prawa Rzymskiego skazu-
 ie złodzieja, i od czci odsadza, gdy kra-
 dzież na Dworze Królewskim lub Szla-
 checkim iakakolwiek popełniona bę-
 dzie.

Prawa Kr
 o Kradzie-
 ży.

(a) Spec. Sax: lib: 2. Art: 13. i Zalaszwow: lib:
 4. t. 16. (b) A. 1443. V. 1. fol: 151. t. De his.
 (c) A. 1347. V. 1. fol: 46. t. De illo.

dzie. (d) Zbrodnia kradzieży tak daleko ochydzia Szlachcica, że gdyby ta i mniejszey była wagi, (pomimo istotney Stanu swego prerogatywy, *Neminem captivabimus nisi Jure victum*) przecież na niego złapany, uięty i uwieziony być może, tak podług dawniejszych praw, iako i późniejszey Roku 1768. (e) ustawy. Prawo Lit: obszerne przepisuje reguły, iak ma Strona żałobna z uiętym lub poszlakowanym postąpić Złodzieiem; treść tych reguł natym zależy, i do tego dąży, aby pod pretextem rozgłoszoney kradzieży, nikt gwałtownie imany lub posądzany nie był. (f) Nad to ostreżga to prawo, iż Winowayca, może zawsze stawić rękoymie, tak ku uwolnieniu osoby swey do czasu Dekretu, iako i ku zabezpieczeniu szkod Stronie żałobney. Gdy Poddany Królewski lub Szlachecki, o kradzież obwiniony będzie, takowy albo się na Dworze areштуie, albo się Dwor do powrocenia szkod z majątkow iego przypozywa. (g) Co do kar na Złodzieiow, następujące pomienione Prawo daje przepisy. Gdy kradzież 4. kop groszy Litewskich przenosi, Złodziey ile z licem uięty, śmiercią kara-

ny

(d) Herb: t. *Fures*. (e) V. 7. fol: 595. t. Akt. N. 6. (f) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 1. 2. 3. 6. (g) Ibidem Roz: 14. Art: 7. i 19.

nikt

(b) Ibidem Art: 7. (i) Roz: 14. Art: 10.

nikt w domu swym Złodzieia nie męczył, a nawet i dnia iednego nie więził, ale niebawnie do Sądu przyzwoitego, lub poblizszego odsyłał. (k) Namieniaią ieszcze Prawa nasze o kradzieży zboża, siana, ryb i pszczoł, i pewne kary pieniężne tak dla Sądu iako i Strony załobney przepisuią: Ale Juryzdykcye nasze, dla niepewney ewaluacyi Monet dawniejszych, w zachodzących Sprawach podobnych, nie winami przepisaniem, ale raczey preiudykami, lub taxą ordynaryiną pokradzionych rzeczy dziś rządzą się. Tu ieszcze ostrzedz należy, ku zapobieżeniu często trafiać się zwykłym gwałtom w Państwie naszym; nayczęściey pozorem gorliwości o rozkrzewienie Religii okrytym, iż każdy podstępnie Dzieci żydowskie uwodzący, równo iak Złodziey karany być powinien. (l)

§. IV. Podpalanie Domow.

Prawa Rr:
o podpalaniu
Domów.

„ Podpalanie Domu iesli iest złośliwe
„ z zemsty lub woli uszkodzenia dobra cu-
„ dzego pochodzące, będzie zbrodnią
„ kryminalną, albo gardłową; iesli zaś
„ pożar zdarzy się z przypadku, ten al-
„ bo

(k) Roz. 14. Art. 21. (l) V. i. A. 1505. fol. 314. t. De Judæorum pueris.

„bo będzie nieprzewidziany, z szkodą
 „naszą, cudzą razem za sobą ciągnący;
 „iaki jest ogień od piorunu, a taki za-
 „dneý za sobą nie ciągnie kary; albo
 „przypadkowy, z niedbalstwa naywię-
 „cey *np.* dla nie wycieranych zdawna
 „lub źle opatrzonych kominów pochodzą-
 „cy: a ten ściąga obowiązek nawiązania
 „szkodującego Sąsiada przynajmniej w
 „części straconego majątku. Gdy zaś
 „z nierostropnego z ogniem obchodze-
 „nia się, lub płochości wynika pożar,
 „iako to z niebacznego z prochami o-
 „beyscia się, z strzelania między do-
 „mami słomą pokrytymi, z faierwerkow
 „i t. d. na ów czas Sprawca iego, ieśli od
 „cielesnych kar wolen zostanie, obo-
 „wiązany atoli koniecznie do powroce-
 „nia szkod Sąsiadowi. Prawo Cywilne
 „różne podług gatunku tey zbrodni prze-
 „pisuje kary, niektórych żywcem pa-
 „lić, drugich na gardle karać, innych
 „bestyom drapieżnym na pożarcie da-
 „wać, godnieyszych na wyspy wysyłać
 „nakazuje. „

Zbrodnia pożogi nayszczęstsza prawie w
 Kraiu naszym, żadną pewną karą w Ko-
 ronie dotąd powściągnięta i określona
 nie jest. Sam nawet Kazimierzowski Sta-
 tut (a) żadney wyraźney nie przepisuje
 na

Prawa
 Kraiowe.

(a) V, 1, A. 1347. fol: 28. t. de Incendiariis.

Podpalaczow kary, namienia tylko o prawie Cesarskim, podług ktorego występpek ten ukarany mieć chce: a tak i tu iawną rzeczą iest, iak nierozdzielnie wiadomość prawa Rzymskiego z Polskim łączy się. Tamże ostrzega się, iż podobny kryminał popełnia ten, co zboża lub lasy podpala: atoli czci nie traci i życie okupić może. (b) Dokładnieysze w tym punkcie Prawo Litewskie, które wyraźnie podpalaczow Miast, Miasteczek, Domow, Dworow, Zamkow, na ogień skazuje, i szkody z majątku, iezliby się znalazł, nawiązać każe. (c) Palący zaś zboże, tylko do powrocenia szkody obligowany. (d) Nie od rzeczy tu także będzie namienić, ku zapobieżeniu krzywdy ludzkiej i powściągnięciu tey zbrodni, że i Prawo Kanoniczne niechce mieć bezkarnych tych Zbrodniarzow, kiedy im nie tylko przytulenia w Kościołach nie pozwala, ale nad to Exkomunice podległych deklaruje. (e)

-
- (b) A. 1420. V. 1. fol. 80. t. de Arvpirio. (c) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 18. (d) Ibidem Roz: 10. Art: 17. (e) Zalasowski lib: 4. p. 11. t. XV. de Incendiariis.

§. V. *Hultaie, Włóczegi, Zebraki.*

Do liczby Przestępców prywatnych, należą ieszcze wszelkiego gatunku Włóczegi próżniactwem bawiący się, i ten chleb, który się właściwie zgrzybiałym i kalekom należy, nie w m częstokroć wypraszaiający, a kray w braku rąk do uprawy roli, utrzymania warsztatow i kunsztow, widocznie skrzywdzaiący. Prawa nasze nietylko rzeczonych Włóczegow, Zebrakow, ale i zbiegłych Poddanych, Sług attestacyi nie mających, Żołnierzy bez abszeytów, w rzędzie Hultaioiw, Gołotow, ludzi luznych umieszczaią. (a) A mając wzgląd na nierząd z nieosiadłości tych ludzi płynący, obowięzuia Stareostow, Urzędy Mieyskie i samych Dzieziców, aby takowych imali, i Właścicielom, za nadgroda przyzwoitą i powrotem na uięcie kosztu, powracali, z wolnością nawet nim się o nich Pan dopyta, zażycia ich do pracy. (b) Zaleca nawet Prawo Roku 1593. (c) aby Mieszczanie dawali znać do Urzędu swego o pod-

Hultaie :
Włóczegi :
Zebraki.

(a) A. 1638. V. 3. fol: 956. t. Poddani. A. 1678. V. 5. fol: 573. t. o Uciekaiących. (b) A. 1523. V. 1. fol: 400. t. de Furto. A. 1562. V. 2. fol: 624. t. o Hultaiaich. A. 1588. V. 2. fol: 1243. t. Zebracy, & A. 1593. V. 2. fol: 1405. t. o Hultaiaich. (c) Ibidem.

o podobnych Zbiegach pod karą dwoyga 14. grzywien, którą liczbę Roku 1620. (d) do stu grzyw: dla niektórych Woiewodztw rozciągniono. Zapobiegło skuteczniej temu nierządowi Prawo Roku 1764. (e) kiedy na mocy dawniejszych ustaw, 1000. grzyw: ukaranego mieć chce tego; ktoby bez attestacyi albo *testimonium* Sługę przyjąć ważył się. Nieprzeto iednak uchyloną być zdaie się Konstytucya Roku 1578. (f) dająca wolność Słudze, po wyszłym czasie usług, gdy go Pan odprawić nie chce, odstania; byle tylko wziął świadectwo od Urzędu Ziemskiego lub Grodzkiego o swej wierności. Wszakże gdyby Sługa takowy miał w ręku dochody iakowe pańskie, byłby obowiązany złożyć ich przed Aktami Regestra z kalkulacyą i one zaprzysiądz, lub do przysięgi gotowość oświadczyć. Wszystkie powyższe Prawa Koronne zgadzają się zupełnie z przepisem Statutu Litewskiego; (g) tak, że nic szczególnego w nim w o y materyi nie czytamy.

A że pod tytuł Hultaioiw, i prawdziwych Zebraków Prawa nasze podciągają; nie mogą się przecież mieścić w tey liczbie
owi,

(d) V. 3. fol: 382. t. Obostrzenie. (e) V. 7. fol: 74. t. Reassumptio. (f) V. 2. fol: 972. t. O Sługi. (g) Roz: 12. Art: 24.

owi, któ
Alb: Stat
miejszcz
skie Mi
go) pod
banskiem
i w prze
liczbie
łoby atol
szych, ob
ręczony
kazując
nie gda
żywienia
gdzie la
lub kale
sposoben
często
Miasta
ne, si
Kraio
Cudzo
w mie
przedz
swych
wienia
dziewa
missya
znania

owi, którzy podług chwalebne go Jana Alb: Statutu (b) (świeżo po niektórych miejscach exekwowanego, a równo wszystkie Miasta iako i Wsie obowiązującego) pod znakami Radzieckimi lub Plebańskimi z wyżebranego żyją chleba, i w przepisanych granicach w pewney liczbie żebractwem bawią się. Należałoby atoli przykładem Kraiow rządniejszych, objaśnić i wyszczególnić Statut rzeczony iako i Prawa późniejsze: nakazując aby ludzie do pracy niezdolni, nie gdzie indziej w starości swej pożywienia zebranią szukali, tylko tam gdzie lata swe strawili, siły stargali, lub kalectwu popadli. Zabiegłoby się tym sposobem owym wędrowkom, i żebraniom często dla podróżnych niebezpiecznym: Miasta kapitalne nie byłyby zarzucone, smurnemi widokami nieporządku Kraiowego, podobno nie bez szyderstwa Cudzoziemców: Sami nawet Zebracy, w miejscu rodziny swej lub kunsztu, prędzey przez litość niegdyś Panow swych, pokrewnych, przyacioł, pożywienia sposob znaleźćby mogli. Ale spodziewać się należy, iż Przeświętna Kommissya *Boni Ordinis* mająca zlecenie poznania i rozrządzenia dochodow Szpital-

(b) A. 1496. V. 1, fol. 267. t. de Laicis.

nych, przyłoży się niebawnie i skutecznie, do zagruntowania oczekiwanego z tak dawna w Kraiu naszym porządku.

§. VI. Przestępstwa Przypadkowe.

Lubo się już namieniło, że w każdym przestępstwie, albo złość zachodzi która zbrodnią powiększa, albo niedbalswo lub nieprzewidziany trefunek, który występki wymowniejszym i złeyszym czyni; namienić tu jeszcze przychodzi w szczególności o Przestępstwach, które Prawo Rzymskie *przypadkowemi* nazywa: ile że i w Kraiu naszym lubo na nie pewnych kar nie czytamy, często bardzo pod sądowe przychodzą wyroki. Takowe przestępstwo popełnia *nayprzod* Sędzia sam siebie o spór przyprowadzający: *Judex litem suam faciens.* (a) Ten zaś Sędzia na Sprawę albo kłótnię sobie zarabia, który źle i nie prawnie sądzi. Jeżeli to czyni złośliwie, iako za prawdziwy występki, *pro delicto vero*: odpowiada: gdy zaś przez nieumiejętność lub nierostropność skrzywdza Stronę, za Nibyprzestępstwo, *pro quasi delicto*: sprawia się. W pierwszym razie, do powrocenia całej szkody przez Stronę ponie-

sio-

(a) Hein: lib: IV. t. V. de Obligat: & quasi delicto.

O
sioney
z karą
w drug
podlega
Oboyga
gdy Sę
pięństw
stą tyll
zakłada
wyższej
uchyla
tegoriacy
pierwz
stey na
korrupt
pniow F
będzie,
iako o ty
mowa:
Nibyprz
nie grun
które o
przechoc
wania,
wem cię
sce opus
naszą a
iuszkad
dzających
bryki Za
obowiąze
dobnego

sioney u Rzymian obowiązany był, wraz z karą odsądzenia go od czci i honoru; w drugim zaś przypadku, arbitralnemu podlegał ukaraniu. W Prawie Polskim Oboygą Narodów zwyczaj niesie, że gdy Sąd o iednostronność lub przekupieństwo powołany nie iest, y Strona prosta tylko do powyższej Magistratury, zakłada appellacyą; Sąd *ad quod*, czyli wyższej Instancyi, stwierdza tylko, lub uchyla w całości, albo w niektórych kategoriach sentencyą Sądu *à quo* albo pierwszej Instancyi, bez żadney osobistej na Sędziów kary; Gdy zaś ten o korrupcyą, lub iednostronność, albo stopniów Prawa niedopełnienie obwiniony będzie, *penom* przyzwoitym podlega: iako o tym obszerniey tam, gdzie będzie mowa: o *Sądach i Sędziach*. *Powtóre*: Nibyprzestępstwo popełnia się w rzeczach nie gruntownie przez nas zawieszonych, które oderwane kaleczą lub zabiaiają przechodzących: Tak sztandar od rósztowania, belka na dach windowana, słowem ciężar wszelki na publiczne miesce opuszczony, lub przez niebacznosc naszą albo ludzi domowych oderwany i uszkodzający nie ostrzeżonych Przechoźdzących, ściaga na Pana gruntu lub fabryki Zawiadowcę, nadgroźdenia szkody obowiązek. *Potrzebie*: Przestępstwa podobnego dopuszcza się ów, kto przez się
lub

lub swych służących z okna, dachu, lub iakowey wysokości ciężary zrzucając, wodę wylewając, niewiadomego o niczym Przechodnia, rani lub zabija, albo na sukniach uszkadza. W obydwóch tych przypadkach Prawo Cywilne, gdy szkoda cenić się może *np.* w Sukniach splamionych, powozie zgruchotanym lub zwierzęciu okaleczonym poniesiona, w dwuynasob wartość iey nadgrodzić przepisuje. Ani Dziedzic Domów, ale Mieszkańcy, czyli Lokatorowie odpowiadać za szkody takowe powinni: Jeśli zaś złodziej na życiu szwankuje, na czerwonych złotych pięćdziesiąt Rzymskich kary pieniężney dawniey skazany bywał. *Poczwarte*: Nibyprzestępstwa winien jest, Karczmarz, Szyper, Forman, Gospodarz domu wszelkiego, gdy kto z Podróżnych na noclegu w drodze, lub w czasie bawienia się w domu naiętym, szkodę od ludzi domowych ponosi. Za obcych zaś w ten czas tylko Gospodarz odpowiedzieć byłby powinien, gdyby się albo na to pisał, albo klucz od stancyi naiętey, lub rzeczy podróżnego do siebie przyjął. Kary na takowych podobne iako wyżej: to jest, nadgrode w dwuynasob co rzecz kosztowała, Prawo Cywilne uchwaliło. *Nakoniec*: W liczbie przestępstw pomienionych liczy toż Prawo, niewczesne miłosierdzie i zbyteczne pobłażanie: Obydwa te przestę-

stępstwa
gą bliżn
ści śmie
pełnia za
kow piia
nie będą
się. O
lub piia
czyni, i
z Pacye
przypraw
przestęp
nicach,
cych się
Prawa,
dziow u

LUbo
mó
Prywat
się raze
sobą ci
obszern
iuz to
sze. w
wnieysa

stepstwa więcej lub mniej szkodzić mogą bliżniemu: tak np. dobiiający z litości śmiertelnie ranionego, prawdziwe popełnia zabójstwo: Dosławiający zaś trunków piłakowi, w puchlinie lub gangrenie będącemu, mniej winnym być zdaie się. Oyciec nie karcący Syna do gry lub piianstwa skłonnego winniejszym się czyni, niż Doktor, który przez łaskawe z Pacjentem obchodzenie się o dłuższą przysparza go kuracyą. A że miara tych przestępstw z trudnością w pewnych granicach, podług przypadków zdarzających się, opisana być może; dla tego, Prawa, arbitralnemu one przez Sędziów ukaraniu zostawiają.

T Y T U Ł V.

O Karach.

LUbo w ciągu powyższych Tytułów, mówiąc tak o Publicznych iako i Prywatnych przestępstwach, namieniło się razem, iakie kary każde z nich za sobą ciągnie; nie od rzeczy atoli będzie obszerniejszą o nich dać wiadomość, iuż to z przyczyny, że Prawa późniejsze w wielu okolicznościach od dawniejszych opisu odstępily; iuż to że same

me kary, nie równo w każdym razie cią-
żą Przestępcę.

Podział
Kar.

Kary, które Prawa nasze przepisują, podług podziału samychże przestępstw na *Cywilne* i *Kryminalne* dzielą się. *Cywilne* albo padają na majątek lub worék Przestępcy, albo na czasowe górne wskazu-
ją więzienie. *Kryminalne* ciągną za sobą utratę życia, lub części ciała, czci, honoru, dóbr, chłostę na ciele, albo więzienie głębsze. Z tych jedne Sąd za-
raz Dekretem przepisuje, iako to karę śmierci, grzywny, więz, powrót szkód: *i t. d.* drugiemu tylko czasem w przy-
padku nieposłuszeństwa Strony zagraża: iakies: Bannicya, infamia, konfiskata dóbr, albo pewna grzywien liczba: Wszakże w przestępstwach publicznych, albo gdy kryminalista ma się zaocznie, czyli do Sądu nie staie, prosto tymże podpada przez Dekret karom.

Kary pie-
niężne i
ich niedo-
kładność.

Cywilnym karom pieniędzmi naye-
ściej zadość czyni się: te albo na grzy-
wny albo na złote, rachować się zwy-
kły. Grzywna sądowa złoty 1. gro: 18.
wartuie; złoty zaś podług ewaluacyi w
Kraiu przyięty. W Litwie dawniey,
liczbą Rubli i kóp, kary pieniężne miar-
kowano: dziś tylko same kopy w zwycza-
iu zostały, z tą różnicą, że w Ziemstwie
i Grodzie kopa 1. złoty 1. a w Trybu-
nale złotych 2. gro: 15. taxuie się.

Roz-

Rozp
zniesz
strzeżan
tylko
żadnego
wa mo
nia one
siące g
go, k
ty: ta
drugie
złoty
wego,
mieć
dzie ro
Szlach
chodu
siąc g
ne do
tysiąc
czący
szcze
zebra
szony
tysiąc
więcej
gor,
ny sw
tunki
tać n
mik
nowi

razie cią-

rzepisują,
przestępstw
się. Cy-
lub worék
rne wska-
ciągną za
afa, czci,
ele, albo
ne Sąd za-
to to karę
rót szkod:
w przy-
zagroza:
onfiskata
liczba:
iczych,
zaocznie,
to tymże

nayczę-
na grzy-
się zwy-
gro: 18.
luacyi w
awniey,
ne miar-
zwycza-
emstwie
Trybu-
się.

Roz-

Rozpatrując się w dawniejszych i późniejszych prawach naszych, iawnie postrzegamy, iż kary pieniężne, na samey tylko arbitralności zasadzają się, bez żadnego względu, czyli Przestępca prawa może być w stanie lub nie, dopełnienia onego rygoru? Jeden lub dwa tysiące grzywien, jest kara mierna dla tego, który ma sto tysięcy złotych intraty: taż kwota będzie karą wielką dla drugiego, który tylko dziesięć tysięcy złotych swego liczy dochodu: a dla owego, co ledwie tysiąc złotych na rok mieć może, więcej niż konfiskatą będzie roczney iego intraty. A tak gdyby Szlachcic mający sto tysięcy złotych dochodu, zapłacił podług Prawa 1768. tysiąc grzywien za listy rekomendacyjne do Trybunału wyiednane; a drugi tysiąc złotych tylko roczney intraty liczący teyże popadł karze; pierwszy jeszcze po pańsku Rok cały żyć, drugi żebrac albo dłużyc się, byłby przymuszony. Do tego Szlachcic mający sto tysięcy intraty, dla lepszey edukacyi więcej znać powinien prawo i iego rygor, niż ów, co od wielkiego oddalony świata, czasem pracą rąk swych fortunki dorabiający się, często pisać i czytać nie umiejący, ledwo zna, co to Seymik, tym bardziey co Seym który ustanowił, które kary Statuta, które późniey-

sze Prawa na Przestępcow przepisały. Zdać się : że moc Prawodawcza najsłuszniejby sobie postępowała, gdyby kary pieniężne, intrat wielbścią umiarkowała. Zatem gdyby Szlachcic dziesięć tysięcy złotych intraty liczący, miał być na 1000. złotych skazany ; drugi mający złotych 1000. dochodu, sto złotych za podobny występек zapłacićby powinien. Podobną miarę zachowaćby można w ukaraniu uszkodzenia cudzego majątku przez Złodzieia lub Napaśnika popełnionego : tak np. kradzież konia lub wołu, sianożęci lub zboża spalenie, mogłoby być nadgrodzone Właścicielowi, przez powrót wartości rzeczy lub bydła w dwoy lub w tróynasob, podług taxy najsprawiedliwszey rzeczy pokradzionej lub uszkodzonej ; A gdyby tey Szkodnik nie miał zkać nadgrodzić, mogłoby być, podług nauki Statutu Litewskiego (a) na wyrobek Ukrzywdzone-mu oddany.

O Wieżach
dolnych i
górných.

Kara *Wieży* dwoiaka jest : *Cywilna* i *Kryminalna*: Przez *Wieżę Cywilną* rozumie się zamknięcie Człowieka w więzieniu uczciwym, oświeconym, żadney inney przykrości Uwięzionemu prócz odjęcia wolnego wyjścia nie zadającym :
Dla

(a) Stat; Lit; Roz: 14. Art: 7.

Dla tego Wieża takowa, inaczej *górna* zwana, nawet kratami opatrywać się, ani strzeżona być przez ludzi nie zwykła: Bo skazany gdyby z niej uszedł przed czasem Dekretem przepisany, powtórnie zasiąśćby ją z nowym ukaraniem musiał. Względem wygody w takowym więzieniu pretendować mogący, ma on prawo domagać się ośzczędostwa, całości dachow: *it. d.* W czym Starostom wielokrotne Konstytucye bacznąć mieć nakazują: a nawet pod utratą Starostw, do budowy i reparaey Wież obowiązują: (b) Opał zaś i expens na życie, sam sobie Uwięziony opatruie, albowież gdy ten w niedostatku, Strona, która nad nim Proces przewiodła żywić go ma. Wieża *Kryminalna* albo *dolna in fundo* na łokci 12. głęboka być powinna: (c) W tey żadnych piątr ani kominow nad dach wyprowadzać niewolno, na co Starostom pilną bacznąć mieć kazano. (d) Przysłałoby przecięż, aby tak surowy prawa wyrok, przez wzgląd przykrości klimatu naszego, zwłaszcza pod pory zimowe, łagodniejszą ustawą umiarkowany został: a raczyby obostrzeć należało aby kominy lub piece tak żelazem były uwarowane,

Y 2

ne,

-
- (b) A. 1768. V. 7. fol: 706. t. Złączenie: P. Sprawy. (c) V. 2. A. 1588. fol: 1217. 6. To też. (d) A. 1578. V. 2. fol: 970. t. Siedzenie.

ne, iżby Więzień żadną miarą tą drogą wyjść nie mógł z Więzienia, która do istotney wygody iego, a nawet i do utrzymania życia, lub odwrócenia choroby, przez wilgoć ciągiem tam panującą, gdzie światło i ciepło niezachodzi, koniecznie potrzebna iest. Do tego, niekażdy Więzień w Wieży dolney osadzony, razem i na życiu karany bywa: czasem i za Cywilne większe przestępstwa, karze tey sami Szlachta podpadaia: ta, garłowemu ukaraniu równałaby się, gdyby dla niewygody, albo o życie, albo odłuszną chorobę Uwięzionego przypawić miała. Strońa czy w gorney, czy w dolney Wieży osadzaiąca iakąkolwiek Osobę, ma prawo dopilnować, czyli się Dekretowi dzieie zadosyc: (e) Owszem Statut Zygmunta I. pilną baczność zaleca Starostom, aby Więźniom, a osobliwie Mężobóycom w więzieniu folgi czynić nie dopuszczali. (f)

O Karach
cielesnych
i tortu-
rach.

Kryminalnych kar, cztery pospolicie Prawnicy rachuią gatunki: karę śmierci: Bannicyą: Infamią, i dobr konfiskatę. Śmierć albo mieczem, albo szubienicą, albo ogniem, lub ćwiertowaniem, albo zatopieniem, a w Sądach Woy-

(e) Ibidem. (f) A. 1550. V. 2. fol: 594. §. A
iż się.

Woyskowych rozstrzelaniem zadana bywa. Prawa Obojga Narodow, nigdzie nie uczą, iaką drogą, w exekucyach takowych Sąd i Kat postąpić sobie mają. Rządzą się w takowych razach Magistratury nasze zwyczajem: a Kat idzie za przepisem Saxonu: pierwsza jednak zawsze dla Kata w exekucyi reguła Dekret sądowy; którego rygoru i opisu ani zwiększać, ani chybiac w niczym nie powinien. Owszem gdyby przez nieumiejętność sztuki swej, więcey męki zadać miał Delinkwentowi, ma moc Sąd ukarać go.

Było powszechnym w Kraiu naszym zwyczajem, z okrutnych Praw Saskich zaciągnionym, iako się już wyżej krótko namieniło, iż Winowayca, czyli wyznawał, czyli się parł zarzuconych sobie kryminałów, podpadał torturóm. Podług Statutu Litewskiego podeyrzany o złodzieystwo Człowiek, mógł być męczon przez jedną godzinę: a gdy po trzykroć o kradzież był powołany, jednegoż dnia trzy razy męczyć wolno go było: Za wyznaniem zarzutów, w obydwu przypadkach śmierci karę odnosił: iezli się zaś nic na nim niedomęczono, za każde męczenie nawiązkę zyskiwał. A że z takowych mąk Delinkwent, albo umorzonym albo na członku iakowym ochromionym być mógł, za głowę sowita gło-

wszczyna, a za chromotę nawiązka podług Stanu przez Stronę Zafuiącą płacona bywała. (g) Tamże nie bez zadziwienia czytamy, iż gdy takowy Winowayca w czasie swych mąk spiącym pokazał się dla Czarow, i te przy nim znalezione były, na ów czas Stronę od nawiązki uwalniano: owszem obwiniony za poprzysiężeniem przez Powoda szkod poniesionych, powrócić ie musiał. A Ze, „częstym doświadczeniem iest „dowiedziano (słowa są Konstytucyi Roku 1776. niemnieyszą dla panującego KROLA, którego natchnieniem to chwalebne stanęło prawo, iako i dla całego Narodu w potomnych wiekach gotujące sławę) „iako używane w niektórych „sprawach kryminalnych konfessaty przez „tortury, iest sposób dla konwikcyi Winowaycow zawodny, a dla usprawiedliwienia niewinności okrutny; iako „Prawami powszechnemi i naszymi Kraiowemi opisane manifesta, *Indicia*, „*in recenti crimine deprehensio*, *propria* „*oris confessio*, Inkwizycye, niemaiey „inne w tey mierze dowody i odwody, „są do konwikcyi sposoby doskonalsze, „sprawiedliwsze, i lepiej z wszelkimi „mi prawami zgadzające się: „(b) Przeto

(g) Roz: 14.. Art: 17. 18. (b) V. 8. fol: 382. t. Konwikcye.

to wszystkim Juryzdykcyom Sądowym *Ius gladii* tak w Koronie iako i Litwie mającym, konfessat przez tortury, *sub penis Criminum Status* zażywać zakazano, a razem karę śmierci w Sprawach *maleficii* i Czarow uchylono.

Bannicya w właściwym wyrozumieniu wzięta, rozumie się wywołanie Obywatela z Kraiu: ta albo będzie *prosta*: *Bannitio simplex*: którey podpada Szlachcie w sprawach *prawnych*, albo *Cywilnych*, czy to o niestawienie się do Sądu podług terminu Pozwu, czyli o niezadość uczynienie Dekretom Sądowym, alboliteż o nie uiszczenie się w długi Wierzycielowi: Albo *wieczna*: *Bannitio perpetua*, a tę ściga na się Obywatel, we wszystkich sprawach Uczynkowych Kryminalnych. (i) Jak pierwsza tak i druga *Bannicya* tamuje *activitatem* Senatorom, Urzędnikom wszelkim *Iura executiva* mającym, a Obywatelow o też godności lub funkcyę Poselskie i Deputackie starających się, pozbawia wolney i prawney elekcyi. Gdy zaś *Bannicya*, w sprawie publiczney Kryminalney wskazana będzie, ponieważ razem i Infamią, czyli czci i honoru utratę ściga na się Bannit, na ów czas z Kraiu ustępuje, pra-

Bannicyi
gatunki.

(i) Sfoński in Accessoriis Sect: 2.

prawa Obywatelskie traci; a majątki jego tym samym na Krewnych iako po zmarłej osobie spadają, lub na Skarb publiczny konfiskowane bywają.

Infamia. *Infamia* w samych tylko sprawach Kryminalnych czy publicznych czy prywatnych wskazywana bywa: Powszechnie karze tej zaoczny Winowayca podpada, bo gdyby do Sądu stanął lub stawiony był, gardło traci, lub inne na się ściąga męki. Zatem *Infamis*: albo podług dawniejszych praw naszych wyrazu *Beżeczny*, iak tylko pochwycony być może, śmierć odnieść powinien, a przynajmiej te, które nań Dekret wymierzył kary. Niemasz zaś tego w prawie naszym Koronnym, iako niektórzy mniemają, aby *Infamisa* komukolwiek zabić wolno było; Strona tylko Powodowa i Urzędy łapać go, i Dekreta nań wypaść urzędownie exekwować obowiązane. (k) Litewskie atoli Prawa Zabójcę Bannita i *Infamisa* nietylko wolnym od odpowiedzialności deklarują, ale nawet od płacenia Głowszczyzny uwalniają. (l) Czasem Winowayca publiczny prócz kary śmierci, ściąga ieszcze na siebie i *Familią* swoją *Infamią* i dobr konfiskatę. Ka-

(k) A. 1588. V. 2. fol: 1218. t. O Imaniu. (l) Rozi: 11. Art: 4.

Kary takowe, sami tylko Królobóycy i Zdrayey Oycyzny zasługują: z tą różnicą, że Wspólnicy, lub wiedzący o zbrodni Herszta zarówno karani bywają: Krewni zaś, Zona lub Dzieci, gdy się z zarzuconego współnictwa lub wiadomości oczyszczą, nic prócz dóbr nie tracą. (m)

Prosta Bannicya, znosi się albo upadła, za wypłaceniem długu lub za zaspokojeniem Processu: *Wieczney* nawet Sublewacya, byle nie w sprawach publicznych, za kwitem od Strony ukrzywdzoney ukazany, otrzymana bywa: Atoli tam tylko Zapozy *ad cassandam Bannitionem* nastąpić powinny, gdzie ta zyskana została. (n) W sprawach publicznych Kryminalnych wskazana Bannicya, przez same tylko Stany Rzeczypospolitey na Seymie uchylona być może, iako tego liczne w Konstytucyach naszych czytamy przykłady. (o) Daleko trudniej Infamia, iako zapadająca za dowiedziony luboby i zaocznie Kryminal, znosi się: przyczyna tego nie inna, tylko że Infamis, nayeśćciey karę śmierci zasługuje: a o tę, podług praw późniejszych z naydalszemi zabitego Sukces-

(m) Stat: Lit: Roz: 1. Art. 3. 4. 5. (n) A. 1669. V. 5. fol: 10. (o) Vide Inwentarze t. Bannicye: Restytucya. Relaxacye.

cessorami, tym bardziey z Urzędem go-
dzić się, nie wolno: (p) Wszelako i tu
nie zadysputowana zawsze moc Stanow
Rzeczypospolitey zostaje: A Relaxacye
takowe, tym łacniey otrzymuią się, gdy
wyrok Sądowy wskazaney Infamii, wy-
rażną gardła karą nie zwiększa.

co Gleyty:
Listy Ze-
lazne: Li-
tera salvi
conductus.

Tak Bannit iako i Infamis, otrzymać
mógł *Gleyt* albo List Zelazny, inaczey
Litera salvi conductus zwany, którym
cała exekucya zapadłego Dekretu wstrzy-
mywała się. W Koronie sami tylko Kró-
lowie, i to nie na dłużej iak do Mie-
sięcy sześciu, z wólnym do trzech ra-
zy tej łaski ponowieniem użyczać mó-
gli: atoli ostrzegało prawo, aby rzeczo-
ne Gleyty na same tylko z zaocznego
Processu Bannicze lub Infamie wychod-
ziły. (q) Dopiero Paktami ostatnimi
warowano: iż te przeciw żadnym De-
kretom wynoszone być nie powinny, i
tylko do bezpiecznego prawem czynie-
nia służyć mogą. (r) Gleyty takowe w
Koronie i Litwie otrzymuią nayczęściejey
Mieszczanie, lub Poddani z Starostami
lub Dzierżawcami dóbr Królewskich są-
downie czyniący; iako i każdemu sła-
bszemu przeciw przemocy możniejsze-
go

(p) A. 1726. V. 6. fol: 484. t. Meżobóystwo. (q)
A. 1736. V. 6. fol: 626. t. Judicata. (r) P. C.
A. 1764. fol: 204. §. Dekretow.

go używane bywają. Co do Prowincyi Litewskiej nietylko Królowie ale i Kanclerze Gleyty wydawać mają prawo, a ważność ich do Roku i niedziel sześciu zabezpieczona. (s) Atoli te na same tylko kondemnaty ku zawarowaniu Stronie *beneficium loci standi* w Sądzie wychodzą, i w teyże Juryzdykcyi gdzie Proces otrzymany aktykowane być, pod nieważnością powinny. (t)

Pomimo tak surowych na Bannitow i Infamisow prawa wyrokow, warowały dla nich dawniejsze ustawy bezpieczeństwa w Domach Szlacheckich: Przecięż tamże zakazano wszelkiej kondycyi Osobom z Bannitem przestawać, tegoż radą i pomocą wspierać, z pogardą praw powszechnych, pod karami na Wspólnikow przepisanimi. (u) Zgadza się tu i Statut Litewski dodając, (n) iż Zona Bannita za Wdowę, a Dzieci za Sieroty rozumiane być mają: Zkąd iawnie okazuje się, iż obydwie prawa, o tych tylko rozumieć należy Bannicyach, którym Przestępcy publiczni *np.* Zdraycy Oyczyzny, krzywdzący Skarb publiczny, *i t. d.* podpadaia: Tam zaś gdzie tylko wywołanie *proste* zachodzi, a od czci i dóbr

Prawa dawniejsze o Bannitach.

(s) Roz: 1. Art: 12. (t) A. 1764. V. 7. fol: 409. t. o Gleytach. (u) V. 2. A. 1588. fol: 1218. t. O Imaniu. (w) Roz: 11. Art: 5. 36.

i dóbr: Przestępca odsądzony nie jest, Bannicya, czyli kondemnata nie na Osobę, ale na same dobra Bannita z wstrzymaniem tegoż *Activitatis* rozciąga się: (x) Takowym to wywołaniom prawa dawnieysze, 12. Niedziel czasu pozwalają, do czynienia o dobra swe tranzakcyi, ku zaspokoienu swey Strony. (y)

(x) A. 1564. V. 2. fol: 651. §. Jtem doszliśmy. (y)
A. 1588. V. 2. fol: 1220. t. O Relaxacyi.

KONIEC TOMU I.

REGESTR RZECZY

W

TOMIE I.

ZNAYDUJĄCYCH SIĘ.

WSTĘP.

karta.

Zrządła Prawa Polskiego.	-	-	1.
Porządek tego Zbioru.	-	-	3.
Zbiory dawne Prawa Cywilnego Polsk:	-	-	5.
Co Prawo Szczególne, albo Cywilne?	-	-	6.
Gatunki Prawa Cywilnego Kraiowego.	-	-	8.
Niedokładność onegoż.	-	-	9.
Co Preiudykata i Zwyczaie?	-	-	12.
Podział Prawa Cywilnego.	-	-	13.
Podział generalny nauki Prawa: w <i>Nocie</i> .	-	-	6.
Opis Ksiąg prawnych Rzymskich: w <i>Nocie</i> .	-	-	14.

CZĘŚC I. o OSOBACH.

TYTUŁ I. O Szlachcie.

Podział Osob z Prawa Rzymskiego.	-	19.
Podział Osob podług Praw Kraiowych.	-	21.
Prawa Szlachty Polskiej.	-	<i>Ibidem.</i>
Wywod Szlachectwa.	-	24.
O Szlachcie bez Possessyi: o Małoletn:	-	25.
O Tatarach.	-	28.

TYTUŁ II. O Mieszczanach.

Podział Miast i ich Mieszkańców.	-	29.
Miasta Królewskie i ich Przywileie.	-	<i>Ibidem.</i>
Mia-	-	

Miasta Szlacheckie.	-	-	karta	33.
Miasta Duchowne.	-	-	-	34.
Zydzi po Miastach.	-	-	-	36.
Neofici.	-	-	-	38.

TYTUŁ III. O Poddanych.

Podział Poddanych w Polsce.	-	-	-	39.
Stan dawny Poddanych Polskich.	-	-	-	40.
Stan niniejszy tychże.	-	-	-	42.
Powinności Chłopskie.	-	-	-	45.
Uwolnienie od Poddąństwa.	-	-	-	47.
Zdanie o stanie Poddąństwa Polsk: w <i>Nocie</i> .	-	-	-	49.
O Cyganach, Serbach, Wołochach.	-	-	-	<i>Ibidem</i> .

TYTUŁ IV. O Rodzicach i ich Potomstwie.

Prawa Rzymskie względem Rodziców i Dzieci.	-	-	-	51.
Co Adopcya albo przysposobienie?	-	-	-	54.
Co Wyzwolenie?	-	-	-	55.
Prawa Rzymskie o Wydziedziczeniu.	-	-	-	<i>Ibidem</i> .
Zródła władzy Rodziców nad Dziećmi w Polsce.	-	-	-	57.
Prawa Kościelne i Rzymskie o Małżeństwach.	-	-	-	59.
Co Powinowactwo: albo <i>Affinitas</i> ?	-	-	-	62.
Prawa Pol: Rodziców względem Dzieci.	-	-	-	65.
Sposoby uwolnienia Dzieci z pod władzy Rodziców w Polsce.	-	-	-	69.
O Potomstwie nieprawym.	-	-	-	26. 70.

TYTUŁ V. O Opiekach i Kuratelach.

Co Opieka i wieloraka podług praw Rzymskich?	-	-	-	71.
Koniec Opieki.	-	-	-	72.
Wymowki od Opieki.	-	-	-	73.
Trojaki rodzaj Opieki w Polsce.	-	-	-	74.
Obo-	-	-	-	

Obowiązki Opiekunów : granice : nad-	
groda.	karta 78.
Koniec Opieki podług Praw Polskich.	80.
Sieroty pod Opieką w Sądzie.	81.
O Kuratorach i Kuratelach.	<i>Ibidem.</i>

CZĘŚC II. o RZECZACH.

ROZDZIAŁ I. O PRAWIE NA RZECZY.

TYTUŁ I. Podział Rzeczy i Prawa na- bycia ich.

Co rzecz ? Podział iey w Prawie Rzym:	85.
Co Prawo <i>na Rzeczy</i> i <i>do Rzeczy</i> ?	87.

TYTUŁ II. O Lasach i Polowaniu.

Prawa Kraiowe o Lasach.	90.
Prawa Rzymskie o Polowaniu.	92.
Prawa Kraiowe o tymże.	93.

TYTUŁ III. O Morzu : Rzekach : Zeglu- dze i Rybołówstwie.

Prawa Rzymskie o Morzu , Rzekach , Jeziorach <i>i t. d.</i>	95.
Prawa Kraiowe o tymże.	97.

TYTUŁ IV. O Woysku, Zołnierzcu i na- bytkach Woiennych.

Przechody i Stanowiska Zołnierskie.	101.
Werbunki i Dezerterowie.	104.
Sprawy Zołnierskie.	106.
Szczególne o Woysku i Zołnierzcu ustawy.	107.
Prawa Rzym: o Zdobytczy Woienney.	109.
Prawa Kraiowe o tymże.	110.

TYTUŁ V. O Rzeczach znalezionych.

Prawa Rzym: o Znalezioney rzeczy.	karta	111.
Prawa Kraiowe o tymże.	- - -	113.
O Rzeczach Kopalnych.	- - -	115.

TYTUŁ VI. O Nabyciu Rzeczy przez Przybycie.

O Nabytkach przez Przybycie naturalne.		116.
— — — przez przybycie przemysłowe.		118.
— — — przez przybycie wspólne.	-	119.
Prawa Narodowe o Przybyciu.	-	121.

TYTUŁ VII. O Nabyciu Rzeczy przez Dawność i t. d.

Prawa Rzym: o Dawności albo Preskrypcyi.	- - -	124.
Prawa Kraiowe o Preskrypcyi.	- -	127.
Kiedy Preskrypcya nie szkodzi?	-	133.

TYTUŁ VIII. O Donacyach i Zapisach w powszechności.

Ustawy Rzymskie o Donacyach.	-	135.
Prawa Narodowe o Zapisach w ogólności.		138.
Kto tranzakcyi czynić nie może?	-	140.
Tranzakcyje domowe przed Aktami.	-	141.
Moc Plenipotenty do tranzakcyi.	-	142.
Warunki wszelkich tranzakcyi.	- -	144.
Fundacye & pia legata.	- - -	147.

TYTUŁ IX. O Testamentach.

Prawa Rzymskie o Testamentach.	-	149.
Prawa Koronne i Litewskie o Testamentach.	- - -	153. 155.
Exekutorowie Testamentowi.	- -	158.

TYTUŁ X. O Sukcessyach.

§. I. O Sukcessyi w ogólności.

Prawa Rzymskie o Sukcessyach.	karta 160.
Co Pokrewieństwo i Powinowactwo?	
co <i>Agnati</i> , <i>Cognati</i> : co Stopień, linia w Pokrewieństwie.	- 161.
Reguły do wynależenia stopniów Pokrewieństwa.	- 163.

§. II. O Sukcessyi w szczególności.

Prawa Rzym: o Sukces: w szczególności.	165.
--	------

§. III. O Sukcessyach podług Praw Polskich.

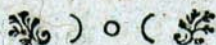
Prawa Koron: o Sukcessyach.	- 168.
O Sukcessyi <i>Descendentium</i> .	- 169.
Działy między Sukcessorami.	- 171.
Prawa Lit: o Sukcessyi <i>Descendent</i> .	- 173.
O Sukcessyi <i>Ascendentium</i> w Kor: i Lit:	175.
O Sukcessyi <i>Collateralium</i> .	- 177.
Kto traci prawa Sukcessyi.	- 179.
O Sukcessyi Osob Duchownych.	- 180.
Prawa Kaduku.	- 182.
Prawa Mieyskie o Sukcessyach.	- 183.

TYTUŁ XI. O Sukcessyi między Małżonk: o Posagu, Oprawie, Zapisach Małż:

Prawa Rzym: o tymże.	- 183.
Prawa Koronne.	- 186.
Prawa Litewskie.	- 192.

TYTUŁ XII. O Dożywociach.

Prawa Rzym: o Dożywociach.	- 197.
Prawa Kraiowe.	- 198.
O Dożywociach w dobrach Krolewsk:	202.
O Rozwodach i Separacyach.	- 203.

CZEŚĆ III. O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II. O PRAWIE DO RZECZY.

TYTUŁ I. O Kontraktach w ogólności.

O Kontraktach podług Praw Rzym:	karta	207.
Prawa Koronne o Kontraktach.	-	212.
Prawa Litewskie o tymże.	-	216.

TYTUŁ II. O Kontraktach szczególnych i t.d.

O Zamianie.	-	-	219.
O Pożyczce i Długach.	-	-	221.
O Konkursie: czyli <i>de Potioritate</i> .	-	-	226.
O Depozytach.	-	-	234.
O Zastawach.	-	-	236.

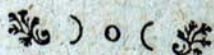
TYTUŁ III. O Kontr: samougodnych i t. d.

Kupno i sprzedaż rzeczy ruchomych.	-	244.
Prawa względem Kupców, Rzemieślników i oszczędności: <i>de lege sumptuaria</i> .	-	245.
Prawa względem Doktor: i Aptek w Nocie.	-	247.
Przedaż i kupno dobr stojących.	-	248.
Kiedy Kontrakt Przedaży upada.	-	253.
O Arendzie i Naymie.	-	255.
O Kontrakcie <i>Emphiteusis</i> .	-	259.
O Współce, albo Kompaniach.	-	263.
O Plenipotencyach.	-	242. 265.
O Poręce i Przyrzeczeniu.	-	269.
O Dobrach i Sum: ewikcyonalnych.	-	272.

TYTUŁ IV. O Dziesięcinach.

Dawność Praw Pol: o Dziesięcinach.	-	273.
Początek snopowey i pieniąż: Dziesięć.	-	274.
O Kompozytach.	-	276.
Z których pol Dziesięcina należy.	-	278.
Zwyczaie Prowincyi i Wdztw względem Dziesięcin.	-	281.

CZEŚĆ

CZĘŚĆ IV. O PRZESTĘPSTWACH I KARACH.

TYTUŁ I. O Przestępstwach w powszechność:

Prawa Rzym: i Kraiowe o Przestępstwach w ogólności.	-	-	karta 285.
Co Sprawa prawna: co uczynkowa.	-	-	286.
Rodzaje Przestępstw Publicznych.	-	-	287.
Gatunki kar: co Główna, co Na- wiązka.	-	-	289.

TYTUŁ II. O Błaznier: i niedowiarstwie.

Kto Ptrych rzestępstw dopuszcza się? ka- ry na nie i forum.	-	-	290.
--	---	---	------

TYTUŁ III. O Występkach obrażonego Ma- iestatu: Zdrady Oyczyzny: Kradzieży Skarbu publ: i o gwałcie wolności zda- nia Szlacheckiego.

Prawa Rzymskie o Obrazie Maiestatu	-	293.
— — — O Zdradzie Oyczyzny.	-	295.
— — — O Kradzieży Skarbu publ:	-	297.
Prawa Kraiowe o Obrazie Maiestatu.	-	298.
— — — O Zdradzie Oyczyzny.	-	302.
— — — O Kradzieży Skarbu publ:	-	303.
— — — O Poborcach.	-	305.
Gwałt wolności i zdania Szlacheckiego, i inne zbrodnie publiczne.	-	307.

TYTUŁ IV. O Przestępstwach prywatnych.

Co Zabójstwo, a nayprzod przypadkowe.	-	310.
— — — powtore: Rozmyślne.	-	313.
— — — potrzecie: Zdradzieckie.	-	316.
O Pomocnikach Zabójstwa.	-	317.
Zabójstwo między Krewn: i Powinow:	-	318.
O Poiedynkach.	-	320.

O odpowiedziach i Pochwałkach.	karta 324.
O Samobójstwie.	- 326.
O Stracie płodu.	- 327.
O Dzieciobójstwie przez Żydów: w Nocie.	329.
O Rozbojach.	- Ibidem.
O Zaieżdzie dobr.	- 331.
O Naieżdzie Domów.	- 333.
O Porwaniu Białychgłów.	- 335.
O Gwałtach różnych	- 336.
O Kradzieży.	- 337.
O Podpalaniu Domów.	- 342.
O Hultaiach, Włóczęgach, Zebrakach.	345.
Przestępstwa przypadkowe.	- 348.

TYTUŁ V. O Karach.

Podział kar.	- 352.
Kary pieniężne: ich niedokładność	Ibidem.
O Wieżach dolnych i górnych.	- 354.
O Karach cielesnych i torturach.	- 356.
Bannicyi gatunki.	- 359.
Infamia.	- 360.
Co Gleyty? Listy Żelazne: <i>Litera salvi</i>	
<i>Conductus.</i>	- 362.
Prawa dawniejsze o Bannicyach.	- 363.

Nw. inv. 777

ZAKŁAD PRAWA CYWILNEGO
UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO